

T.C.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı

SİBİRYA TÜRK DESTANLARINDA KÖTÜLÜK KAVRAMININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Sadberk ERSOY

İstanbul, 2018

T.C.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı

SİBİRYA TÜRK DESTANLARINDA KÖTÜLÜK KAVRAMININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

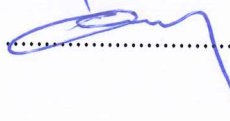
Sadberk ERSOY

Danışman: Prof. Dr. Mehmet AÇA

İstanbul, 2018

ONAY

Sadberk Ersoy tarafından hazırlanan “Sibirya Türk Destanlarında Kötülük Kavramının İncelenmesi” konulu bu çalışma, 27 Ağustos 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
TEZ DANIŞMANI	Prof. Dr. Mehmet AÇA	
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Mesut ŞEN	
JÜRİ ÜYESİ	Dr. Öğr. Üyesi Berna AYAZ	

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Sibirya Türklerinden Altay, Hakas, Tıva, Şor ve Yakutlara ait seçili destan metinleri kötülük algısı bağlamında incelenmiştir. Destan metinlerinde yer alan “kötülük” kavramının metinlerde daha iyi tespit edilip açıklanmasını sağlamak amacıyla; “kötülük” kavramı öncelikle felsefi, dini, mitolojik açılardan ele alınmıştır.

İnsanoğlu, yaşamı ve kendini sorgulamaya başladığı andan itibaren karşılaştığı kötülükleri de sorgulamaya başlamıştır. Yeryüzünde yaşayan herkes için kötülük kavramı bir problem teşkil etse de neden kaynaklandığıyla ilgili ortaya konulan görüşler herkese göre farklılık göstermektedir. Tanrı varlığıyla kötülüğün varlığı arasındaki ilişki “Madem Tanrı varsa, neden kötülük var?” sorgulamasının ortaya çıkmasına sebep olmuş; Tanrı kötülük yaratıyorsa bir sebebi vardır diyenler Teodise kavramını oluşturmuşlardır. Aynı zamanda kötülüklerin ortadan kaldırılmasıyla huzura kavuşulacağı inancı, ortadan kaldırmada çeşitli yollara başvurulmasına sebep olmuştur. Eflatun, değişmeyen dünyanın iyiliğin dünyası, değişim halinde olan duyu dünyasının ise kötülüğün dünyası olduğunu savunmuştur. Platon ise kötülüğün ortaya çıkışında Tanrı dışında bazı sebepler olduğunu ileri sürerek kötülüğün bedenin isteklerinden ortaya çıktığını ileri sürmüştür. İbn Sina, kötülük probleminde ilahi inayet anlayışında yaklaşarak, karşımıza çıkan kötülüklerin bize aslında yarar sağladığı anlayışıyla bakmıştır. Dolayısıyla ona göre Tanrı kötülüğü neden ortadan kaldırmıyor sorusunu sormak yerine, karşılaştığımız bu kötü durum başımıza gelecek bir iyiliğe vesile olabilir diye düşünmek gerekir. Mitolojilerde kötülük mitolojinin ilk mitidir ve burada şeytan genellikle yılan olarak karşımıza çıkar. Altay Türklerinin Yaratılış mitinde kendini Tanrı’dan üstün gören “kişi”, önce Tanrı’nın yüzüne su serper, ardından Tanrı’dan gizli eline aldığı toprak parçasını ağzına atar ve bunun üzerine nefesi tıkanır. Tanrı, kötülük yapan kişiye Erlik adını verir ve Erlik gibi kötülük yapma amacıyla olanları kendi halkından saymayacağını söyleyerek Erlik’i, yani şeytanı yerin üç kat altına, ay ve güneş olmayan karanlık yere gönderir. Dolayısıyla Tanrı, önce kötülüğün farkında olup, onu önlemeye çalışsa da daha sonra insanların akıl ve iradelerini kullanarak seçim yapmalarını istemiştir.

Çalışmamızda Ön Asya ve Hindistan kaynaklı dinlerden Zerdüştlük, Budizm, Maniheizm ile Şamanizm’in kötülük algıları tek tek incelenmiştir. Budizm’e göre

insanlar kötülüğün tanımını yapmak ve ondan uzak durabilmek adına dünyada üzerlerine düşeni başarıyla yerine getirmeli ve Nirvana'ya ulaşabilmelidirler. Zerdüştlük'te başlangıçta ikiz olan ruhun birbirinden ayrılmasıyla iyilik ve kötülük meydana gelmiştir. İnsan, özgür iradesini kullanarak doğru seçimi yaptığı ve kendi yararına hareket ettiği takdirde cennete gidebilir. Manihaizm'de ışık ve karanlık olarak tabir edilen ikiz ruh, iyilik ve kötülüğün temsilidir. Maniheistlere göre insanlar ışık alemine ne kadar fazla yaklaşırlarsa kötülükten o kadar uzak durmuş olurlar. İncelemede bulunduğumuz Sibirya Türk destanlarında hakim şekilde Şamanizm karşımıza çıkar ki Şamanizm, Altay Türkleri arasında çok eski zamanlardan beri var olagelmıştır. Altaylara göre göklerin Tanrısı Ülgen, yeraltı dünyasının hakimi ise Erlik'tir. Öldürdüğü insanların canını yakalayarak yeraltındaki karanlık dünyasına götüren Erlik, o canı kendine uşak yapar. Kötülük sahibi Erlik tarafından yeraltına götürülen ruhu oradan kurtarmak isteyen Şamanlar, çeşitli ayinler düzenleyerek yeraltına inerler ve ruhu oradan kurtarıp yeryüzüne çıkarırlar. Erlik'ten kendilerine bir kötülük gelmesini engellemek isteyen Şamanist Türkler, yeraltında yaşayan kötü ruhlarla iyi geçinme yoluna giderler, onlara yiyeceklerinden veya hayvanlarından vermek suretiyle onlardan korunmak yoluna giderler.

Yaptığımız çalışmada, “kötülük” kavramı, kökenleriyle ilgili görüşler doğrultusunda ele alındıktan sonra ahlaki, fiziki ve metafizik olarak sınıflandırılmıştır. Ahlaki kötülük, insanın sahip olduğu iradesini kötüye kullanması neticesinde ortaya çıkarken, fiziki kötülük kişinin iradesinden bağımsız olarak meydana gelmektedir. Kuraklık, sel, fırtına ve kişinin doğuştan getirdiği fiziksel özürleri, fiziki kötülük kategorisine girmektedir. Metafizik, kelime anlamı olarak fizik ötesi ve sadece akıl yoluyla kavranan anlamlarına gelir ve yaratılmış şeylerde doğal bir eksiklik olduğu için eksiklik olmayan tek şey Tanrı'dır. Tanrı'nın yarattıklarında kendine özdeş bir şey yaratmaması için elbette bir eksiklik olacaktır. Metafizik kötülük insanın yaratılıştan gelen yetkin olmayışı, sonlu oluşu durumudur. Çünkü Tanrı'nın olabilecek tüm dünyalar içinde en mükemmeli yaratmasına rağmen yine de eksiklik vardır. İşte bu nedenle sonlu varlıkların eksik olmaları, yetkin olmamaları metafizik kötülüktür.

Çalışmamızda incelenen her bir destan metnin ilk önce kısa bir özetine yer verilmiş, destanda her şey yolundayken düzenin bozulmadan önceki durumu kısaca açıklanmıştır. Daha sonra kötülüğün kaynakları ve nedenleri, ortaya çıkış biçimi, tarafları, sonuçları, ortadan kaldırma girişimleri, ortadan kaldırılmasının sonuçları ve kötülüğün

kötülük kategorilerinden hangisine girdiği hakkında bilgiler verilmiştir.

İncelenen metinler de göstermektedir ki, Sibirya Türk destanları ağırlıklı olarak kozmos>kaos>kozmos sıralamasına göre oluşmuşlardır. Destanlar, genellikle düzenin (kozmos) ileyişinin anlatımıyla başlamakta, ardından kötülüğün neden olduğu kaosun anlatımına geçilmektedir. Bir kahramanın devreye girerek kötülüğe karşı verdiği mücadelenin anlatımıyla devam eden destanlar, kozmosun (düzenin) yeniden kuruluşunun anlatımıyla son bulmaktadırlar.

“Kötülük” kavramına farklı pencerelerden bakmamı sağlayarak çalışmam süresince ilgiyle ve sabırla bana yol gösteren, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Aça’ya, engin bilgileri ve güleryüzüyle her daim yol gösterici olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali’ye, Yüksek Lisans çalışmamda yolumu aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Mesut Şen’e ve kıymetli arkadaşım Araş. Gör. Asiye Figen Kalkan’a desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

ÖZET

SİBİRYA TÜRK DESTANLARINDA KÖTÜLÜK KAVRAMININ İNCELENMESİ

Bu çalışmada Sibirya Türklerinden Altay, Hakas, Tıva, Şor ve Yakutlara ait seçili destan metinleri üzerinden kötülük kavramının incelenmesi hedeflenmiştir.

Kötülük kavramının fiziki, felsefi, dini ve mitolojik açılardan ele alınmasıyla destan metinleri üzerinden Sibirya Türklerinin kötülüğü nasıl algıladıkları ortaya konmuştur. Çalışmada “Kötülük” önce mahiyeti bakımından ahlaki kötülük, fiziki kötülük ve metafizik kötülük olarak incelenmiş daha sonra kaynakları ve nedenleri, ortaya çıkış biçimleri, sonuçları ve etkileri, kötülükle nasıl mücadele edildiği ve neticeleri incelenmiştir.

Sibirya Türklerinden sadece Altay, Hakas, Tıva, Şor ve Yakut Türklerine ait destan metinleri rastgele seçilmiştir. Sibirya Türklerine ait destan metinlerinin sayıca fazla olması, bazılarında ulaşılabilmesi ve zamansal sınırlılıklar göz önünde bulundurularak araştırmada yalnızca seçilen destan metinleri incelenmiştir.

Yapılan tüm bu çalışmalar neticesinde Sibirya Türklerinin yaşam şekilleri ve dünya görüşlerinden yola çıkarak kötülüğe bakış açılarının tespiti yapılmıştır. Sibirya Türklerinin halk kültürüne mal olmuş ve nesilden nesile aktardıkları gelenekleri ve bakış açılarını destan metinleri üzerinden incelemenin ve bu sayede elde edilen sonuçların bundan sonra yapılacak çalışmalarda kolaylık sağlayacaktır.

Anahtar sözcükler: *Kötülük, Sibirya Türkleri, destan, halk edebiyatı*

ABSTRACT

ANALYZE THE CONCEPT OF THE BADNESS IN SIBERIAN TURKS EPICS

This thesis intends to analyze particular epic texts in the concept of badness from some of the Siberian Turks; Altai, Khakas, Tuvan, Shor and Yakut.

It has been tackled how Siberian Turks perceive badness in the epic texts by taking the concept of badness from the physical, philosophical, religious and mythological perspectives. In this study, "badness" was first analyzed as moral badness, physical badness and metaphysical badness in terms of nature, then its sources and reasons, forms of emergence, consequences and effects, how to combat badness and its consequences.

Of the Siberian Turks only these epic texts belonging to Altai, Khakas, Tuvan and Shor Turks were randomly selected. Only selected epic texts have been analyzed in the study, considering that the number of epic texts belonging to the Siberian Turks is rather large, some are inaccessible and time limitations.

As a result of all these analyzes, the lifestyle of Siberian Turks and their view of badness from the world viewpoints were determined. The traditions of the Siberian Turks, which belong to the folk culture and are transmitted from generation to generation and analyze the points of view through the epic texts and the results obtained at this point will facilitate the future works.

Keywords: *Badness, Siberian Turks, Epic, Folk literature*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
ŞEKİLLER.....	IX
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1 PROBLEM DURUMU	1
1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
1.3 VARSAYIMLAR	2
1.4 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	2
1.5 TANIMLAR.....	2
1.5.1. HALK BİLİMİ/FOLKLOR	2
1.5.2. DESTAN.....	3
BÖLÜM II: ALAN YAZIN / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4
2.1. KÖTÜLÜK NEDİR VE NEDEN VARDIR?	4
2.2. ÖN ASYA VE HİNDİSTAN KÖKENLİ DİNLERLE ŞAMANİZMDE KÖTÜLÜK	16
2.2.1. BUDİZM VE KÖTÜLÜK	16
2.2.2. ZERDÜŞTLÜK VE KÖTÜLÜK.....	23
2.2.3. MANİHEİZM VE KÖTÜLÜK.....	27
2.2.4. ŞAMANİZM VE KÖTÜLÜK	28
2.3. KÖTÜLÜK VE KAOS	37
2.4. KÖTÜLÜK TÜRLERİ	41
2.4.1. AHLAKÎ KÖTÜLÜK.....	41
2.4.2. FİZİKÎ KÖTÜLÜK.....	43
2.4.3. METAFİZİK KÖTÜLÜK.....	43
BÖLÜM III - YÖNTEM.....	46
3.1. ARAŞTIRMA MODELİ.....	46
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	46
3.3. VERİLERİN TOPLANMASI.....	46
3.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	47
BÖLÜM IV: BULGULAR	49
4.1. ALTAY DESTANI “MAADAY-KARA”DA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE.....	49
4.1.1. DESTAN’IN ÖZETİ.....	49
4.1.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ	52
4.1.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ	54
4.1.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ.....	57
4.1.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ.....	67
4.1.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ	71
4.1.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ	

SONUÇLARI.....	86
4.1.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK.....	92
4.2. HAKAS DESTANI “ALTIN ARIĞ”DA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE.....	93
4.2.1. DESTANIN ÖZETİ.....	94
4.2.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ.....	97
4.2.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ.....	98
4.2.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ.....	102
4.2.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ.....	109
4.2.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ.....	114
4.2.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI.....	126
4.2.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK.....	130
4.3. TIVA DESTANI “KANGIVAY MERGEN”DE KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE.....	132
4.3.1. DESTANIN ÖZETİ.....	132
4.3.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ.....	134
4.3.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ.....	136
4.3.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ.....	138
4.3.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ.....	143
4.3.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ.....	144
4.3.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI.....	153
4.3.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK.....	155
4.4. ŞOR DESTANI “ALTIN SIRIK”TA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE.....	156
4.4.1. DESTANIN ÖZETİ:.....	156
4.4.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ.....	159
4.4.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ.....	160
4.4.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ.....	162
4.4.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ.....	163
4.4.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ.....	164
4.4.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI.....	172
4.4.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK.....	176
4.5. YAKUT DESTANI “ER SOGOTOH”TA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE.....	178
4.5.1. DESTANIN ÖZETİ:.....	178
4.5.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ.....	183
4.5.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ.....	192
4.5.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ.....	202
4.5.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ.....	214
4.5.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ.....	216
4.5.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI.....	231
4.5.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ VE METAFİZİK KÖTÜLÜK.....	236

BÖLÜM V SONUÇ.....	240
KAYNAKÇA.....	243



ŞEKİLLER

Şekil 1. Şamanizm’de “manyak” ismi verilen ve kötü ruhları kovduğu düşünülen tören kıyafeti.
..... 31



BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1 PROBLEM DURUMU

Sibiry Türklerinden Altay, Hakas, Tıva, Şor ve Yakutların destan metinlerinde kötülük algısı nedir, kötülüğün kaynakları nelerdir, tarafları kimlerdir, kötülük nasıl ortaya çıkmaktadır, kötülük hangi sonuçları getirmektedir, kötülükle nasıl mücadele edilmektedir, iyiliğin tarafları kimlerdir ve kötülüğün ortadan kaldırılmasının sonuçları nelerdir?

1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kötülük, yüzyıllardır insanlık tarafından araştırılmış, neden ortaya çıktığıyla ilgili çok farklı fikirler öne sürülmüştür. Toplumlar tarafından kötülüğün ortaya çıkışıyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmasının yanında kötülükle başa çıkma ve onu ortadan kaldırma yolları da araştırılmıştır. Çalışmanın amacı; kötülüğün mahiyetinden yola çıkarak (fiziki, ahlaki ve metafizik) Sibiry Türklerinin kötülüğü nasıl algıladığını destanlar üzerinden ortaya koymaktır. Sibiry Türklerinin destan metinleri incelenerek kötülüğü nasıl algıladıkları, nasıl başa çıktıkları ve sonuçları değerlendirilecektir. Yapılan tüm bu çalışmalar neticesinde Sibiry Türklerinin yaşam şekilleri ve dünya görüşlerinden yola çıkarak kötülüğe bakış açıları incelenecektir.

Bu tez konusunun seçilme nedeni, Sibiry Türklerinden olan Altay, Hakas, Tıva ve Yakut Türkleri üzerine kötülük algısı üzerinden yeterince çalışma yapılmamış olmasıdır. Daha önce yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak Sibiry Türklerine ait metin örneklerini Türkiye Türkçesine aktarma ve bunların daha çok metinleri oluşturan unsurlar açısından incelenmesi yönünde gerçekleştirilmiştir. Bizim çalışmamızda ise Sibiry Türklerinin destanları, dünya görüşlerinin biçimlenmesinde önemli bir yere sahip olan kötülük algısı ve buna karşı verilen mücadele incelenecektir. Bu çalışma ile Sibiry Türklerinin, kötülük, kaos ve kozmosla ilgili algılarını, bireylere, özellikle de genç nesillere destanlar üzerinden nasıl aktarmaya çalıştıkları da gözler önüne serilecektir.

1.3 VARSAYIMLAR

Seçilen destan metnlerinin incelenmesiyle Sibirya Türklerinin kötülük algılarını tespit etmenin edebiyata ve eēitime katkısı olacaēı düşünülmektedir. Çalışma, Sibirya Türklerinin kötülük, kaos (düzen) ve kozmos (düzensizlik) algılarını destanlar üzerinden genç nesillere nasıl aktardıklarını, destanlardan deēerler eēitimi açısından nasıl yararlandıklarını da gösterecektir. Yapılan tespit ve yorumlar, Sibirya Türklerinin genç nesillere ne tür bir ideal insan modeli sunmaya çalıştıklarını anlamaya da katkıda bulunacaktır. İncelenen destan metinleri, destanları oluşturan toplumların sosyo-kültürel yapılarının öğrenilmesine de katkıda bulunacaktır.

1.4 ARAşTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu alışmada Sibirya Türklerinden Altay, Hakas, Tıva, şor ve Yakut Türklerinin destan metnlerindeki kötülük algısı incelenmiştir. Çalışmanın sınırlılıklarından biri, söz konusu Türk topluluklarına ait birer destan metninin incelenmesidir. Bunda, anılan Türk topluluklarının çok sayıda destana sahip olması ve hepsinin incelenmesinin çalışmanın hacmini zorlayacaēı, çalışmanın zamanında tamamlanamayacaēı düşüncesi etkili olmuştur. Destan metnlerinin seçiminde, iyi ve kötü çatışmasının çok daha belirgin ve hacimli anlatılması belirleyici olmuştur.

1.5 TANIMLAR

1.5.1. HALK BİLİMİ/FOLKLOR

Halk bilimi bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleri ile derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir birleşime vardırmayı amaçlayan bir bilimdir (rnek, 2000, s. 15).

Halk biliminin kadroları, Alan Dundes tarafından kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur:

“Folklorun içinde mitler, destanlar, halk masalları, şakalar, atasözleri, bilmeceler, ninniler, büyüler, dualar, ilenler, yeminler, incitmeler, atışmalar, kinayeler, alaylar,

dilekler, tekerlemeler, selam ve ayrılık sözleri (görüşürüz, eyvallah gibi) yer alır. Folklor aynı zamanda halk âdetini, halk dansını, halk tiyatrosunu (ve mimini), halk sanatını, halk inancını (ya da batıl inancını), halk hekimliğini, enstrümantal halk müziğini (keman ezgisi gibi), halk şarkılarını (ninniler, balladlar vb.), halk dilini (argo gibi), halk benzetmelerini (örneğin, “yarasa gibi kör” benzetmesi), halk teşbihlerini (“şehri kızıla boyamak” gibi) ve adları da (şahıs ve yer adları vb.) içerir. Halk şiiri, sözlü epikten, el yazması kitap türüne, mezar taşlarına, hamam duvarlarındaki yazılara, limerickleri¹, top oyunlarındaki tekerlemelere, el ve ayak parmakları tekerlemelerine, çocuğu dizde hoplatırken söylenen tekerlemelere, oyunlarda ebe seçimi tekerlemelerine dek uzanır. Folklor listesi oyunları, işaretleri, simgeleri, dua sözcüklerini (şükür sözcüğü gibi), şakaları, halk etimolojisini, yemekleri, süslemeler ve el işlerini, ev, ambar ve çit tiplerini, caddedeki satıcının bağırışını, hatta hayvanlara söylenen geleneksel sözleri de içerir.” (Dundes, 2005, s. 19)

1.5.2. DESTAN

Şükrü Elçin, halk edebiyatı türlerinden destanı şöyle tanımlamıştır:

“Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “Kahraman-Bilge” şahsiyetlerin menkabevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir. Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan; ozanların Kopuzlarla terennüm ettiği; cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir “yaratma zemini” ile savaş, din değiştirme, göç, kuraklık vb. gibi büyük hadiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılara sebep olması lazımdır.” (Elçin, 1986, s. 72)

¹ Nükteli ya da anlamsız beş mısralık şiir.

BÖLÜM II: ALAN YAZIN / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. KÖTÜLÜK NEDİR VE NEDEN VARDIR?

İnsanoğlu, yüzyıllardır karşılaştığı durumlar karşısında kendisi ve çevresi için yararlı gördüklerine iyi, zararlı gördüklerine kötü demiştir. Depremler, seller, büyük yangınlar, felaketler, kıtlık gibi başına gelen her türlü olumsuz ve zarar verici olayda kötülük kavramı devreye girmiştir. Kötülüğün kelime anlamı için klasik kaynaklara baktığımızda genelde Arapça kökenli olan “şer” kelimesiyle karşılaşmaktayız. Şer kelimesi, sözlüklerde “kötü olmak, kötülüğe meyletmek, çirkin, zararlı” anlamlarına gelmektedir. Kelime, sözlüklerde hayrın karşısı bir kelime olarak da yer alır (Türkben, 2012, s. 13).

Eflatun’a göre değişmeyen ve saf dünya iyiliğin dünyasıdır; ancak duyu dünyası değişim olduğu için o kötülüğün dünyasıdır. Sofistler ise her insanın kendi iyilik ve kötülük yasasının çerçevesini çizebileceği görüşündedirler. Philip ve Alexandrian’a göre, Maniheizm’de olduğu gibi, Tanrı tüm iyiliklerin, madde ise tüm kötülüklerin kaynağıdır. Vedanta felsefesi, kötülüğe başka bir açıdan bakarak görece iyilik ve görece kötülüğün ortak bir kaynağa sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu felsefeye göre Tanrı, kötülükten etkilenmediği gibi kötülükle karşılıklı etkileşimde bulunan görece iyiye de egemendir (Yasa, 2014, s. 125-126). Yani, Tanrı hem kötülüğün hem de iyiliğin yaratıcısı olmasının yanında, her ikisinin de kontrol sahibi konumundadır.

Kötülüğün ne olduğunu tanımlamaya çalışan insan, hem kendi başına gelen olumsuz ve istenmeyen durumları, hem de dünyada neden kötülük vardır sorusunu da sorgulayıp durmuştur. Dünyada meydana gelen büyük felaketlerde veya bireysel olarak yaşadığımız bir bela veya hastalıkta hemen aklımıza “neden?” sorusu gelir (Yaran, 1997, s. 9). Örneğin, bir çocuğun lösemi olduğu haberini duyduğumuzda büyük bir üzüntü duyarız. Ancak sonucu hekimlere ve kadere bırakmaktan başka bir seçeneğimiz olmadığını da biliriz. Ancak, ilahi adalet yönüyle düşündüğümüzde bu durumu hiçbir tanrısal nedenle de açıklayamayız (Işıklar, 1994, s. 71).

Kötülüğün neden kaynaklandığı sorusuna dinler tarihi ve felsefe tarihi açısından baktığımızda cevap vermek öyle kolay olmamaktadır. Teizmi eleştirenlerin özellikle pozitif ateistlerin Tanrı’nın varlığını reddetmedeki en büyük nedenleri “kötülük”

kavramıdır (Aydın, 1992, s. 147) (Taylan, 1994, s. 97). Onlara göre, madem Tanrı varsa neden kötülük de vardır? İşte pozitif ateistlerin kötülükle Tanrı varlığının yan yana olamayacağı anlayışları da buradan ortaya çıkmıştır. Buradan yola çıkarak kötülük problemiyle ilgili ortaya atılan iki farklı temel anlayış üzerine durabiliriz. Bunlardan biri mantıksal tutarsızlık, diğeri ise kötülüğün varlığı ile Tanrı'nın varlığı inancı arasındaki mantıksal çelişkidir. İlki olan mantıksal tutarsızlık anlayışında Tanrı'nın varlığıyla kötülüklerin varlığı çelişki oluşturur. Bu nedenle bu görüşe göre çelişkiyi çözmeden Tanrı'nın varlığı da iddia edilemez. İkinci anlayış da Tanrı'nın varlığıyla kötülüğün varlığı arasında bir çelişki olmadığını kabul eden anlayıştır. Öncelikle bu görüşte dünyada meydana gelen kötülüklerin tartışılması amaçlanmıştır, ancak konu zamanla delil problemine dönüşmüştür. Onlara göre bu durum akla yatkın da değildir. Onların düşüncesine göre dünyada çok fazla kötülük vardır ve bu nedenle böyle bir dünyanın akıllı ve iyi bir varlık tarafından yaratılması mantıklı değildir. Buna karşı Teist düşünürler, bir yaratıcının varlığıyla kötülüğün beraber olabileceğini savundular. Çünkü onlara göre Tanrı bir kötülük yaratıyorsa bir maksadı vardı ya da gerçekleşen kötülük daha iyi bir sonuca ulaştıracağı için gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, "her şerde bir hayır vardır".² Kötülüğün varlığını haklı gerekçelere dayandıran filozofların bu çabalarına

² "Tanrı bir kötülük yaratıyorsa bir maksadı vardı ya da gerçekleşen kötülük daha iyi bir sonuca ulaştıracağı için gerçekleşmiştir" şeklindeki yaklaşım, Tanrı ve kötülük ilişkisini izah etmek bakımından oldukça önemlidir. Bu yaklaşımın yansımalarını İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'da da görmek mümkündür. Kur'an, görünürde kötü olduğu düşünülen olayların aslında daha kötü olacak olayları engellediğini ve bunun yalnızca Allah tarafından bilindiğini en anlaşılır haliyle Kehf Suresi'nde anlatmıştır: "60- Hani Musa genç yardımcısına demişti: "İki denizin birleştiği yere ulaşınca kadar gideceğim ya da uzun zamanlar geçireceğim." 61- Böylece ikisi, ikinin birleştiği yere ulaşınca balıklarını unuttu; denizde bir akıntıya doğru kendi yolunu tuttu. 62- Geçtiklerinde genç-yardımcısına dedi ki: "Yemeğimizi getir bize, and olsun, bu yaptığımız yolculuktan gerçekten yorulduk." 63- Dedi ki: "Gördün mü, kayaya sığındığımızda, ben balığı unuttum. Onu hatırlamamı şeytandan başkası bana unutturmadı; o da şaşılacak tarzda denizde kendi yolunu tuttu." 64- Dedi ki: "Bizim de aradığımız buydu." Böylelikle ikisi izleri üzerinde geriye doğru gittiler. 65- Derken, Katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan kendisine bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulu buldular. 66- Musa ona dedi ki: "Doğru yol olarak sana öğretilenden bana öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" 67- Dedi ki: "Gerçekten sen, benimle birlikte olma sabrını göstermeye güç yetiremezsin." 68- "Özünü kavramaya kuşatıcı olamadığın şeye nasıl sabredebilirsin?" 69- "İnşallah, beni sabreden bulacaksın. Hiçbir işte sana karşı gelmeyeceğim" dedi. 70- Dedi ki: "Eğer bana uyacak olursan, hiçbir şey hakkında bana soru sorma, ben sana öğütlerle-anlatıp söz edinceye kadar." 71- Böylece ikisi yola koyuldu. Nitekim bir gemiye binince, o bunu deliverdi. Dedi ki: "İçindekilerini batırmak için mi onu deldin? And olsun, sen şaşırtıcı bir iş yaptın." 72- Dedi ki: "Gerçekten benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?" 73- "Beni, unuttuğumdan dolayı sorgulama ve bu isimden dolayı bana zorluk çıkarma" dedi. 74- Böylece ikisi yola koyuldular. Nitekim bir çocukla karşılaştılar, o hemen tutup onu öldürüverdi. Dedi ki: "Bir cana karşılık olmaksızın, tertemiz bir canı mı öldürdün? And olsun, sen kötü bir iş yaptın." 75- Dedi ki: "Gerçekte benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?" 76- "Bundan sonra sana bir şey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme. Benden yana bir özre ulaşmış olursun" dedi.

“Teodise” denmiştir (Türkben, 2012, s. 16). Teodise, gücü her şeye yeten Tanrı’nın, sahip olduğu iyilik ve adaletle kötülük varlığını uzlaştırma girişimine verilen addır (Yaran, 1997, s. 14). Teodise, Grekçede Tanrı ve adalet anlamına gelen iki kelimenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu kelimenin Leibniz tarafından keşfedildiği söylenir. “Kötülük olgusu karşısında Tanrı’nın adaleti ve haklılığını savunma” anlamına gelir (Hick, 1985, s. 6) (Ormsby, 2014, s. 13). İşte kötülüğün çözümü karşısında bir teistin “Kötülük nereden geldi ve Tanrı neden kötülüğe izin veriyor?” sorusunun sorulmasıyla bir teodise ortaya konmuş olur (Plantinga, 1989, s. 10). Teodiseyi destekleyenler ve bu konuda fikir yürütenler olduğu gibi, eleştiren ve karşı çıkanlar da olmuştur. Platon’un anlayışına göre Tanrı’nın yaratmak istediği bir dünya mükemmeldir, ancak evrende Tanrı’nın yetkisini sınırlayan bir ezeli madde de vardır. Bu nedenle Tanrı’nın yaratmak istediği tamamen mükemmel ve iyi bir dünya gerçekleşmemiştir.

Tanrıların şeytan ya da kötülükle mücadelesi, mitolojinin ilk mitidir. Çünkü mitolojide şeytanların yılan olarak gösterilmesi oldukça önemlidir. Hindu dininde ilk Tanrı Varuna’dır ve Tanrı Varuna Yılan Ahi ile özdeşleştirilir. Aynı zamanda Hint sanatında Tanrı Visnu, kozmik yılan Ananta’nın bükümleri üzerine uzanmış olarak resmedilmektedir. Bu figür, yani Tanrı Visnu’nun yatağını oluşturan yılan bükümleri ve bu yılanın üzerinde durduğu su; tek bir ilahi, ebedi, kozmik şekillerin temelini oluşturan enerjinin bir yansımasıdır. Dolayısıyla kozmik su üzerinde yılan, yani şeytan ve ondan daha üstün olan Tanrı Visnu bulunur. Aynı zamanda yılanın denetim altında tutulması gerekir. Nedeni ise yılanın evrenin evriminin ilerlemesini tehlikeye atmasıdır. Bu nedenle yılan Hint kültüründe ve Budizm’de su altının hükümdarıdır. Yılanın yeraltında ve deniz altında yaşaması, sadece Hint kültüründe yoktur. Yunan mitolojisinde de yeraltında ya da denizin derinliklerinde yaşayan üç şeytandan biri sivri dişleri ve yılan saçlarıyla

77- Böylece ikisi yola koyuldu. Nihayet bir kasabaya gelip yemek istediler, fakat onları konuklamaktan kaçındı. Onda yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular, hemen onu inşa etti. Dedi ki: “Eğer isteseydin gerçekten buna karşılık bir ücret alabilirdin.” 78- Dedi ki: “İşte bu, benimle senin aranda ayrılmamız. Sana, üzerinde sabır göstermeye güç yetiremeyeceğin bir yorumu haber vereceğim. 79- “Gemi, denizde çalışan yoksullarındı, onu kusurlu yapmak istedim, ilerilerinde, her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı.” 80- “Çocuğa gelince, onun anne ve babası mü’min kimselerdi. Bundan dolayı, onun kendilerine azgınlık ve inkâr zorunu kullanmasından endişe edip-korktuk.” 81- Böylece, onlara Rablerinin ondan temiz olmak bakımından daha hayırlısı, merhamet bakımından da daha yakın olanını vermesini diledik.” 82- “Duvar ise, şehirde iki öksüz çocuğundu, altında onlara ait bir define vardı; babaları salih biriydi. Rabbin diledi ki, onlar erginlik çağına erişsinler ve kendi definelerini çıkarsınlar; Rabbinden bir rahmettir. Bunları ben, kendi isim olarak yapmadım. İşte, senin sabır göstermeye güç yetiremediğin şeylerin yorumu.”

Medusa'dır. Bu şeytan Medusa, üç şeytanın en korkuncudur (Tokyürek, 2016, s. 304). Kötülüğün uygulayıcısı Şeytan'ın yansımaları Türk mitolojisinde Ülgen ve Erlik zıtlığında karşımıza çıkmaktadır. W. Radloff tarafından tespit edilen Altay yaratılış mitinde Ülgen ve arasındaki ilişki ve bunun etkileri şöyle anlatılır. Evvelce sadece su vardı; yer, gök, ay, güneş yoktu. Tanrı ile bir "kişi" vardır. Bir gün "kişi" rüzgâr çıkarıp suyu dalgalandırır ve Tanrı'nın yüzüne su serper. "Kişi" kendisinin Tanrı'dan büyük olduğunu sanır ve suya dalar. Ancak suda boğulmaya başlayınca Tanrı'dan yardım ister. Tanrı ise ona yukarı çıkmasını söyler. İkisi sağlam bir taşın üzerine otururlar. Tanrı kişiye sudan toprak çıkarmasını ister ve aldığı bu toprağı suyun üzerine atarak "yer olsun" der. Bu sayede yer yaratılmış olur. Daha sonra Tanrı yine "kişi" den suya dalmasını ve toprak çıkarmasını ister. Kişi suya dalar bir elindeki toprağı Tanrı'ya verir. Tanrı toprağı saçar ve katı yer meydana gelir. Ancak diğer eline aldığı toprağı Tanrı'dan gizli yer yaratmak amacıyla ağzına sokar. Bu toprak "kişi"nin ağzında büyür ve nefesini tıkar. Böyle olunca da "kişi" Tanrı'dan onu kurtarması için yardım ister. Tanrı ona ne yaptığını sorduğunda gizlice toprak aldığını ve yer yaratmak amacıyla olduğunu itiraf eder. Tanrı "kişi" ye ağzındaki toprağı atmasını söyler. "Kişi" nin ağzından çıkardığı bu topraklardan küçük tepeler oluşur. Tanrı "kişi"ye Tanrı'ya karşı kötülük düşündüğünü bunun sonucunda da günahlı olduğunu söyler. Tanrı bundan sonra kendine itaat eden halkın düşüncelerinin arı ve temiz olacağını, onların güneş ve aydınlık göreceğini söyler. Ancak "kişi" ye itaat eden halkın düşüncelerinin fena olacağını söyler. "Kişi"ye de bundan sonra Erlik adını verir. Öyleyse evreni yaratan Ülgen'ken; kötülüğün kaynağı olarak görülen insanı yaratan Erlik'tir. Günahlarını Tanrı'dan gizleyenlerin Erlik halkından, günahlarını Erlik'ten gizleyenlerin Tanrı'nın halkından olacağını söyler. Buradaki kötülüğün oluşma nedeni Erlik'in veya "kişi" nin Tanrı'dan büyük olduğunu düşünmesi ve Tanrı'nın yüzüne su sıçratarak suya dalmasıyla başlar. Kendini Tanrı'dan büyük ve üstün gören "kişi" zor duruma düşünce Tanrı'dan yardım istemekten geri durmaz. Tanrı sayesinde suda boğulmaktan kurtulur, ancak "kişi" bu durumdan ders almaz. Tanrı, onu suyun dibinden bir kez daha toprak alması için gönderdiğinde bir eline gizlice kendi için toprak ayırır. Çünkü amacı, Tanrı'dan gizli yer yaratmaktır. Burada Erlik'in planladığı iki kötülük vardır. Birisi kendisini Tanrı'dan yüksek görmesi diğeri ise Tanrı'dan gizli eline toprak saklayıp onunla yer yaratma amacıyla olmasıdır. Bu olay sonrasında Tanrı'nın tarafında ya da Erlik'in tarafında olmak, yaratılanların kendi tercihi bırakılmıştır. Günahlarını

Tanrı'dan gizleyenler, yani Tanrı'ya karşı tıpkı Erlik gibi kötülük yapma amacıyla olanlar, Tanrı'nın halkı olamayacaktır. Erlik de bu düşünceyle Tanrı'nın yarattığı halkı kandırarak kötülük yapmalarını sağlamak amacıyla harekete geçer. Yolda bir kalabalığın gürültüsünü duyar, bu gürültünün ne olduğunu sorar. Tanrı ise ona bu gürültü yapan ulusun kendi ulusu olduğunu söyler. Ancak Erlik bu kavmin kendisine verilmesini ister. Tanrı'nın Erlik'in bu isteğini kabul etmemesi neticesinde Erlik, kavmi kendine itaat eder hale getirmek için arayışa geçer. Oradaki insanların bir ağacın meyvesinden beslendiğini öğrenir. Ancak sadece ağacın bir tarafındaki meyveyi yiyebildikleri, diğer tarafındaki meyvenin onlara yasak olduğu bilgisini alır. Yılan ile köpeğin yasak olan ağaçtan yemek isteyenlere engel olmak için nöbet tuttuklarını da öğrenir. Bütün bu bilgileri öğrenen Erlik; Törüngey adındaki kişiyi bulur ve ona Tanrı'nın onlara yalan söylediğini, yasak olan meyvelerden yiyebileceklerini söyler. Aynı zamanda Erlik, yasak ağacın başında nöbet tutan yılanın ağzına girerek onun ağaca çıkmasını sağlar ve bu sayede yılan yasak meyveden yer. Törüngey ile karısı Eje dolaşırken Erlik onlara yasak meyveden yemelerini söyler. Törüngey yemek istemez ancak Eje hem kendisi yer hem de kocasının ağzına da meyveden sürer. Törüngey ve Eje bu sayede Erlik'in tuzağına düşmüş olurlar. O anda ikisinin de tüyleri dökülür ve ikisi de bunu görünce utanır, saklanırlar. Tanrı gelir onlara seslenir ancak onlar utançlarından Tanrı'nın karşısına çıkmak istemezler. Yılan, köpek, Törüngey, Eje kabahati birbirlerine atarlar. Tanrı bundan sonra yılanı Körmös (Şeytan) olduğunu ve kişilerin ona düşman olup, vurup öldüreceğini söyler. Eje 'ye ise Körmös'ün sözüne uyup yasak meyveyi yediğini bundan böyle gebe kalıp çocuk doğuracağını, doğum sancıları çekeceğini ve öleceğini söyler. Tanrı, Törüngey'e ise kendi sözünü dinlemediğini, şeytanın sözünü dinlediğini ve şeytanın sözüne kananların karanlık ülkede kalacağını söyler. Tanrı kendi sözünden çıkan yılan, Törüngey ve Eje'yi kendi kurallarına göre cezalandırmıştır. Çünkü onlar Tanrı'nın yasağını çiğnemişlerdir. Onların yasak olan meyveden yemelerini sağlayıp, kötülük yapmalarına neden olan Erlik ise bu durumda amacına ulaşmıştır. Tanrı, şeytana neden böyle bir şey yaptığını yani adamlarını neden aldattığını sorar. Şeytan ise Tanrı'ya istemesine rağmen insanları kendisine vermediğini, bu durumda hırsızca almaya karar verdiğini söyler. Şeytan istediğini almak konusunda öyle kararlıdır ki; atla kaçarsa düşürerek alacağını, rakı içip sarhoş olursa dövüştüreceğini, suya girse, ağaca çıksa bile yine de alacağını söyler. Şeytan'ın insanları kandırma ve kötülük yapmalarını sağlamadaki hırsı öyle kuvvetlidir

ki, her koşulda kötülük yaptırmayı amaçladığı görülür. Tanrı ise Şeytan'ı yerin üç kat altında ay ve güneşi olmayan karanlık bir dünyaya atar. İnsanlara ise kendi güçleriyle beslenmelerini sağlamaları gerektiğini söyler, ancak onlarla konuşmayacağını da belirtir. Onlara yardım etmesi için Maytere'yi gönderir. Maytere insanlara birçok şey öğretir. Tanrı Şeytan'ı cezalandırarak yerin üç kat altına göndermiştir. İnsanları cezalandırması konusunda yasak meyveyi yemeleri sonucu Törüngey ve Eje'yi de cezalandırırken aynı zamanda kendinden mahrum da etmiştir. Çünkü Tanrı bundan sonra insanlara yemek vermeyeceğini, onlarla konuşmayacağını ve kendi kendilerine besinlerini elde etmelerini de söylemiştir. Ancak yine de onlara bir yol gösterici, yardımcı göndermesi onların kötülük yapma amacında olmadıklarını sadece kandırıldıklarını gösterir. Tanrı'nın isteği; şeytanın her yolu deneyerek insanların kötülük yapmalarını sağlaması karşısında insanların iradelerini kullanmaları ve kötülükten uzak durmalarıdır. Kötülükten uzak duramayan insan üç kat yerin altında karanlık dünyada şeytanın ülkesinde yaşayacaktır. Aynı zamanda Tanrı'nın insanlarla bundan sonra konuşmaması onlara duyduğu kızgınlıktan ve yol gösterici olmaktan vazgeçtiğindendir. Bundan sonra her ne yaparlarsa kendileri yapacaklar, ancak şeytana uyduklarında başlarına geleceklerden kendileri sorumlu olacaklardır. Maytere insanlara bir şeyler öğretmeye devam ederken Erlik, Maytere'nin yanına gelir ve Tanrı'nın yanına gitmesini sağlaması için ona yalvarır. Maytere, bunun kabul edilmesi için altmış yıl Tanrı'ya yalvarır, ancak Tanrı'nın bir şartı vardır. O da Erlik'in kendisine düşman olmaması, insanlara kötülük etmemesidir. Tanrı'nın insanları başlarına gelebilecek kötülükten korumak için Erlik'in bir daha kötülük yapmamasını istemesi onun kötülüğü önlemeye çalıştığını gösterir. Şeytan, göklere Tanrının yanına çıkınca ondan kendisine gökler yapması için müsaade etmesini ister. Tanrı bu isteği kabul eder ve Erlik avenesi ile birlikte göklere yerleşir. Ancak Tanrının öz kişisi Mangdaşire kendi öz kişileri yerde, Erlik'in kişileri göklerde diye bu duruma karşı çıkar ve Erlik'e karşı savaş açar. Mangdaşire, Erlik'e açtığı savaş sonunda onu yenemez ve Tanrı'dan yardım ister. Tanrı ise zamanı gelince gücünün Erlik'in gücünden üstün olacağını söyler. O zaman geldiğinde Tanrı Mangdaşire 'ye haber verir ve Mangdaşire harekete geçer. Ancak Mangdaşire Erlik'e karşı savaştıkça okunun, kargının olmadığını söyler bunun üzerine Tanrı ona kargı verir. Mangdaşire Erlik'i yenip, göklerini kırıp parça parça eder. Bu parçalarla yeryüzünde dağlar, kayalar oluşur. Tanrı'nın iyiden tarafta olana yardım etmesi sonucunda, kötü olan Erlik zarar uğrar.

Güzel Tanrı'nın yarattığı dümdüz yer böylelikle eğri büğrü olur. Erlik'in bütün avenesi heder olur; kimi suya düşer kimi taşa çarpar kimi ise hayvanlara çarparak ölür. Tanrı'nın yarattığı insanı kandırarak kötülüğe teşvik eden Erlik, burada da Tanrı'nın yarattığı güzel dünyanın eğri büğrü olup bozulmasına yol açmıştır. Tanrı bütün bu olanlardan sonra Erlik'i yerin altına karanlık dünyasına göndermiştir. Üzerine de kat kat kilitler koymuştur. Üzerinde sönmez ateş olmasını güneş ve ay ışığı görmemesini söylemiştir. Ancak yine de ona şans vererek iyi olursa yanına alacağını, kötü olursa daha derinlere süreceğini de söylemiştir. Her defasında kötülük peşinde olan Erlik, Tanrı tarafından yerin altına gönderilir. Aynı zamanda Tanrı tarafından üzerine sönmez ateşler konması onun yaptıklarından dolayı cezalandırıldığını da gösterir. Öyleyse Tanrı Erlik'e iki seçenek sunmaktadır. Erlik, iyiden tarafı seçerse Tanrı'nın yanında; kötünden tarafı seçerse yerin dibinde olacaktır. Daha sonra Erlik Tanrı'ya ölmüş adamların canını almak istediğini söyleyince Tanrı ona kendisinin yaratmasını söyler. Erlik de eline bir çekiç ve örs alıp yapmaya başlar. Her vurduğunda kurbağa, yılan, ayı, domuz ve albıs (fena ruh), şulmus (fena ruh) çıkar. Tanrı Erlik'in elindeki çekiç ve örs ü fırlatır; biri kadın biri erkek olur. Kadın kurday denilen bir kuş olur; Erkek ise yalban denilen kuş a dönüşür. Tanrı halkına iyilik yapmalarını öğütler. Yardımcılarına ise hırsızlık yapanları, malına göz dikenleri, başkalarına düşmanlık edenleri alıp Tanrı'nın yanına getirmesini ister, ancak körpe çocukları, kısarak yavrularını, iyi saklamasını öğütler. Tanrı, halkına iyilik yapmalarını öğütledikten sonra yardımcılarından kötülük yapanları yanına getirmelerini istemesi; onun uyarılarına rağmen kötülük yapanları cezalandıracağını akla getirir. Aynı zamanda Tanrı, Fena ruhlar (körmös'ler) insanların yanına yaklaştığında onlara yemek vermelerini öğütler. Körmöslerin aşılarından yememelerini, eğer yerlerse onlardan olacaklarını da söyler. Tanrı, şimdilik giderek; yerine Yapkara, Mangdaşire ve Şalyime'yi bıraktığını, ancak tekrar geldiğinde insanların yaptıkları iyiliklerin ve kötülüklerin hesabını göreceğini söyler. Yapkara, Mangdaşire ve Şalyime'ye ayrı ayrı görevler verir. Bunlardan bazıları, albıs ve şulbus yerin altından çıktığı takdirde Maytere'ye haber vermesi ve Maytere'nin iyilerden kötülerini muhafaza etmesidir. Tanrı'nın kendine yardımcı seçtiği doğaüstü varlıklar aracılığıyla kötülüğün tekrarlanmasını engellemeye çalışması ve iyileri kötülüğe ve kötülere karşı koruma çabası görülmektedir (İnan, 1986, s. 14-16). Yaratılış mitindeki insanları kötülükten korumak için kendine yardımcı tayin eden Tanrı anlayışı, Platon'da biraz farklı açıklanır. Çünkü Platon'a göre: "O insanlarla ilgili olarak meydana

gelen bazı şeylerden sorumludur; fakat onlarla ilgili çoğu şeyin sorumlusu o değildir. Zira hoşlandığımız iyi şeyler kötülerden çok daha azdır. İyi şeyleri ancak Tanrı'ya atfetmeliyiz; fakat kötülükler için Tanrı değil, başka bazı sebepler bulmalıyız.” (Hick, 1985, s. 26). Dolayısıyla Platon'a göre Tanrı aslında mükemmel bir dünya yaratmak istedi, ancak isteği dışında evrende ezeli bir madde vardı. Bu ezeli madde, Tanrı'nın evrendeki etkisini sınırlayıp yapmak istediği ideal duruma karşı direnmekteydi (Weber, 1949, s. 53). Dolayısıyla Yaratılış destanında kötülüğün farkında olan ve onu önlemeye çalışan Tanrı anlayışı, Platon'da kötülüğün ortaya çıkmasında Tanrı dışında bazı nedenlere bağlanır. Platon'a göre kötülük kuruntu, geçimsizlik, korkular, tutkular ve bedeninin isteklerinden dolayı ortaya çıkar (Eflatun, 1989, s. 19-20). Buna benzer bir yaklaşım Budizm'de de görülür. Budizm'in dört temel hakikatinden ilki bir bütün olarak beşerî hayatın acı ve ızdırapla dolu olduğunu kabul etmek anlayışıdır. Buna göre doğum, yaşlılık, ölüm gibi hayatın gerçekleri aslında insan için acı verici nedenlerdir. Ama bu durum, Buda'nın dünyada mutluluğu tamamen reddettiği anlamına gelmez. Buda dünyadaki maddi ve manevi hazların varlığını gerçeklik olarak kabul eder, ama bütün dünyevi hazlar geçicidir ve değişmeye mahkûmdur. Dünyaya ait her şeyin acı ve ızdırap kaynağı olmasının yanında, dünyada çekilen acıların ve sıkıntıların kaynağı da insandır. Çünkü insanın dünyaya karşı eğilimi, arzu ve istekleri onun acılarının sebebi olmuştur. Budizm'deki bu anlayışa göre, dünyadaki kötülüklerin kaynağı insanın kendisinden kaynaklandığı düşüncesi, yani herhangi insanüstü güçlerin etkisinden söz edilmemesi anlayışı, ilerleyen zamanlarda yazılan Budist kutsal metinlerinde değişme gösterecektir (Yitik, 2003, s. 32).

Yüzyıllardır kötülük devam ediyorsa ve edecekse kötülüğün olma sebebini “Tanrı'nın bir bildiği vardır” diyerek izah etmek isteyenler de olmuştur. Alvin Plantinga da bunlardan biridir. Ona göre, Tanrı'nın kötülüğü yaratmak için iyi bir nedeni vardır, ancak bu durum bizim anlayamayacağımız kadar komplikedir. Teodisenin savunucularından biri olan John Hick, “Tanrı'nın insana karşı muamelelerini haklı göstermek (justify)” için uğraşmak yerine, onun kavranılamaz haşmeti ve hâkimiyeti karşısında titreyerek Eyüp gibi sükût etmeliyiz.” düşüncesine karşı çıkar. Çünkü ona göre kötülük problemini dini kabul etmeyen bir anlayışla yaklaşılabileceği gibi sağlam bir Hristiyan anlayışıyla da yaklaşılabılır. Ayrıca Hick'e göre burada kullanılan “justify” (Tanrı'yı haklı göstermek,

temize çıkarmak, aklamak) kelimesi yerine “understand” (anlamak) kelimesi, daha doğru bir ifade olacaktır. John Hick, düşüncesini açıklamakta bununla da kalmaz kutsal kitaplar ona göre zulmü, şiddeti, acıyı ve kötülüğü açıkça ortaya koymaktadır. Tanrı’nın oğlunun katledilişi Hristiyan inancına göre tüm iyiliklerin de en büyüğü olarak anlaşılmıştır. Hick’e göre bütün bu örneklerde bir Hristiyan teodisesi vardır. Ancak Hick burada teodisenin iki temel öncülünü açıkça belirtmese de yukarıda belirtilen kutsal kitaptan verdiği örnekte bu öncülleri de söylemiştir. Bunlardan biri, hiçbir kötülük boşuna değildir ve uzak veya yakın bir Tanrısal amacı vardır. Diğeri ise Tanrı’nın kullarını disipline etmede bu yolu kullanmış olmasıdır (Yaran, 1997, s. 82). Hick’e göre gerek dini gerek din dışı olsun, Tanrı’yı anlamaya çalışmak ve sorgulamak temel çözümdür. Tanrı’nın bir bildiği vardır demek yerine anlamaya çalışmakla ancak sorunun çözümü bulunabilir. Bunun yanında görüşlerine daha da açıklık getirerek yapılan kötülüklerin Tanrı’nın kullarını terbiye etme veya başka herhangi bir amacının olduğudur. Ancak şu açık ki bunların da insanlar tarafından doğrudan Tanrı’yı temize çıkarma yöntemiyle değil, anlayarak olması gerektiğini savunur.

Kötülük problemi din felsefesi, kelam, ahlak, özgürlük gibi birçok farklı alanları ilgilendirir. Ancak kötülük problemiyle ilgili sorunlarla en çok ilgilenen felsefeciler ve ilahiyatçılardır. Kötülük ve kötülüğün nasıl oluştuğu sorununa yaratıcı ve onun cephesinden bakan İbn Sina’ya göre her şey belirli bir düzende ve sırada yaratılmıştır. Bir varlık diğerinden önce veya sonra ya da daha az ya da çok yaratılmamıştır. Ona göre Tanrı kusursuzdur, tek hakikat ancak odur. Bunları açıklamakla beraber İbn Sina kötülük olarak adlandırılan durumları da üçe ayırmıştır. Birincisi, kötülüğün bazen bilgisizlik, zayıflık ve yaratılıştan gelen kötürümlükten ortaya çıkmasıdır. İkincisi, kötülüğün bazen elem ve keder gibi durumlardan ortaya çıkmasıdır. Üçüncüsü ise yokluk anlamındaki kötülüktür ki bu, yokluğun sonucu zorunlu bir durum olabilir veya zorunluya yakın faydalı bir durum da olabilir. Kötülük üzerine görüş bildiren Charles Warner’ın ifadesiyle kötülük problemi yalnızca felsefecileri uğraştırmamış, insanlığın nereden gelip nereye gittiği, varlığın tabiatının nasıl olduğu gibi konular üzerinde düşünen herkesin sorguladığı bir konu olmuştur (Werner, 2000, s. 7). Gerek Tanrı’nın varlığına inanan ve gerekse inanmayan birçok insan kötülük konusunda kafa yormuştur.

Kötülük kavramını mantıksal açıdan ilk defa formülleştiren Epicurus olmuştur. Epicurus,

“Tanrı, ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de kaldıramaz veya kaldırabilir, ama kaldırmak istemez; ya da ne kaldırmak ister ne de kaldırabilir yahut da hem kaldırmayı ister hem de kaldırabilir. Eğer ortadan kaldırmak istiyor da kaldıramıyorsa, O güçsüzdür ki bu durum Tanrı’nın karakteriyle uyuşmaz; eğer ortadan kaldırabiliyor fakat kaldırmak istemiyorsa, O kıskançtır ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyuşmaz; eğer O ne ortadan kaldırmayı istiyor ne de kaldırabiliyorsa, hem kıskanç hem güçsüzdür, bu durumda da, Tanrı değildir; eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor hem de kaldırabiliyorsa ki yalnızca bu Tanrı’ya uygundur, o zaman kötülüklerin kaynağı nedir? Ya da O kötülükleri niçin ortadan kaldırmamaktadır?” (Yasa, 2014, s. 29) demektedir. Epicurus, kötülük kavramını formülleştirmekle Tanrı’nın neden kötülükleri yarattığını ve yarattıysa neden izin verdiğini de sorgulamıştır. Ona göre Tanrı izin veriyorsa neden veriyordur, peki izin vermiyorsa nasıl Tanrı olma vasfına sahiptir diyerek kötülüklerin kaynağının ne olduğunu sormuştur. İngiliz filozof David Hume da Epicurus’un soruları üzerinden kötülüğe ve kaynağına cevap bulmaya çalışmıştır. Ona göre Epicurus’un eski soruları henüz cevaplanmamıştır: “O [Tanrı], kötülüğü önlemek istiyor da önleyemiyor mu? Öyleyse o güçsüzdür. Önleyebiliyor, ama önlemek mi istemiyor? Öyleyse o kötü niyetlidir. Hem önleyebiliyor hem de önlemek mi istiyor? Öyleyse kötülük nereden geliyor?” Epicurus’da David Hume’da da Tanrı ve kötülük ile ilgili sorgulamalarında ortak olan; Tanrı’nın kötülüğü ortadan kaldırmaya gücünün yetmediği mi yoksa kötülüğü ortadan kaldırmak istemediği midir. (Yaran, 1997, s. 29).

Metin Yasa, “Tanrı ve Kötülük” adlı eserinde, konuya en sert ifadeleriyle dahil olan John Mackie’in kötülük problemi üzerine düşüncelerine yer vermiştir. Mackie’e göre bir teologun hem Tanrı’nın mutlak kudret sahibi olup her şeye gücü yetebildiğini; dolayısıyla iyi olduğunu hem de kötülüğün var olduğunu açıklayabilmesi gerekir. Çünkü bu üç önerme arasında mantıksal bir çelişki vardır, dolayısıyla teolog bu üç önermeye tutarlı olarak bağlı kalamaz. Kötülük problemine bir başka açıdan baktığımızda madde ile kötülük arasında bir ilişki kurulduğunu görürüz. Eflatun felsefi açıdan yaklaşarak bu yaklaşımın daha çok madde eksenli olduğunu savunur. Eflatun’dan sonra Yeni Eflatuncu felsefede madde ile kötülük arasındaki ilişki daha kapsamlı incelenmiştir. Madde ile kötülük arasındaki ilişkinin Tanrı ya da ruhlardan değil de aydınlığın karanlıktan ayrıldığı sınırın belirleyicisi olan maddeden kaynaklandığı belirtilmiştir (Yasa, 2014, s. 30). Her

şeyin yaratıcısı Tanrı'dır, ancak madde âlemi devreye girdiğinde her şeyin iyi olarak kalması mümkün olmamaktadır. Öyle ki kötülüğün "madde"den kaynaklandığı düşüncesi Maniheizm'e kadar gitmektedir. Çünkü Maniheizm maddî âlemi zulmetin (karanlığın) bir ürünü olarak görür. Bu nedenle de maddî âlem kötüdür. Mani, Zerdüş'tün zulmetin nurdan doğduğu görüşünü de kabul etmez. Ona göre eğer zulmetin nurdan doğduğunu iddia ederseniz bütün kötülüklerin kaynağının nur olduğunu da iddia edersiniz. Oysa nur ve zulmet ezelidir ve biri diğerinden doğmamıştır. Başlangıçta bu iki ezeli varlık çatışmazlık içinde iken daha sonra zulmet (karanlık) nura (ışığa, aydınlığa) baş kaldırmış ve maddî âlemi yaratmıştır. Zerdüş ise ezeli olanın nur olduğunu, zulmetin de nurdan meydana geldiğini ifade eder. Buna göre nur, zulmeti kendisine kardeş olarak yaratmıştır. Fakat daha sonra zulmet, kendisini yaratan nura karşı gelmiş ve kötülüğü, başka bir deyişle maddî âlemdeki yaşamı yaratmıştır. Zerdüş'tün öğretisi kutsal kitaplardaki Tanrı ve Şeytan olgusunun kaynağı gibi durmaktadır. Şeytan, başlangıçta Tanrı tarafından yaratılmış bir baş melektir. Daha sonra maddenin, yani çamurdan/balçıktan yapılan Âdem'in ortaya çıkması ile Tanrı'ya karşı gelir ve böylece kötülüğün kaynağı oluşur. Dolayısıyla başlangıçta nur ve zulmet birlikte iken daha sonra zulmetin nura karşı gelmesiyle kötülük ortaya çıkar. Bu durum, tıpkı yaradılış mitinde en başta Tanrı ve "kişi" varken "kişi"nin kendini Tanrı'dan üstün görmesiyle yılanı dönüşmesi ve yerin altına gönderilmesi örneğine benzer. Tanrı'nın "nur"u, kişinin ise "zulmet"i temsil ettiği düşünülebilir.

İbn Sina ve Thomas Aquinas, kötülüğün nasıl oluştuğu problemine daha farklı açıdan bakmışlardır. Onların ortak noktada buluştukları bu düşünceye göre, evren ay-altı ve ay-üstü olmak üzere ikiye ayrılır. Kötülüğün görüldüğü alan ay-altı alandır ve bu alan, fesadın hüküm sürdüğü alandır. Bu alanda ilahi inayet gereği her şey belli bir düzene göre devam eder. Bu düzenin içinde elbette Tanrı tarafından koyulan bazı kanunlar da vardır. Bu kanunların olması, insanların yararınadır. O yüzden bu dünyada insanların başına kötü olaylar da gelmektedir. Başımıza gelen herhangi bir kötülüğün gerçekleşme nedeni aslında birçok iyiye sebep de olabilir. Örneğin bir yangında çocuğumuz, evimiz, ormanlarımız yanabilir. Ancak bu durum da ilahi inayet gereği verilen kanunların sonucudur. Bize göre çok kötü olan ve zarar gördüğümüz bu kötülük, aslında birçok hayrın da habercisi olabilir. Dolayısıyla İbn Sina'nın bahsettiği kötülük problemine göre

Tanrı'nın yarattığı az miktarda kötülük, onun iyi bir varlık olmadığını göstermez. Eğer ortaya çıkan kötülüğü engellersek o zaman birçok iyilikten de vazgeçmiş oluruz. Bu ise ilahi inayet anlayışına ters olur (Türkben, 2012, s. 151). Demek ki bu anlayışa göre; günlük hayatımızda karşılaştığımız birçok kötülüğü sorgulamamız veya bundan hayıflanmamız bizim için çok da yararlı bir davranış değildir. Belki de beklentimiz dışında başımıza gelen üzücü bir olayın geri dönüşü bize çok daha hayırlı olacaktır. Ebu'l Ala El-Maarri ise bu düşünceye yakın bir düşünceyi savunarak kötülük ve Tanrı arasındaki ilişkiyi sorgulamanın yararsızlığından bahseder. Çünkü ona göre biz birçok tahminler yürütsek de sonuca ulaşmada tüm bu tahminler boşa çıkacaktır. Hatta cümlelerinin sonunda teologların bununla ilgili akıl yürütme çabalarının boş bir uğraş olduğunu da söyler. Öyleyse Allah'ın takdirinin ve gücünün anlatılmasının yanında kötülük olgusunun somut olarak açıklanamadığı da görülür. (Yaran, 1997, s. 31)."

Kötülük olgusu ve problemi karşısında İslam dininin açıklamasının temelini Kuran'ın bu konuda belirttiği görüşler oluşturmaktadır. Lütfullah Cebeci, "Kur'an'da Şer Problemi" isimli eserinde Kuran'da nispeten açıkça belirtilen iki düşüncenin "ceza" ve "imtihan" olduğunu söyler. Ona göre başımıza gelen felaketlerin iki açıklaması vardır. Ya yaptıklarımızın karşılığında çekeceğimiz cezalarımız ya da kötülükle imtihanımızdır (Cebeci, 1985, s. 309). "Öyleyse insanoğlu dünyada yaptıklarının cezasını veya mükâfatını öbür dünyada görecektir." Enbiya süresi 35. ayette denildiği gibi "Her nefis ölümü tadıcıdır. Sizi sınav olarak, iyilik ve kötülükle sınarsınız. Ve siz, yalnız bize döndürüleceksiniz". Öyleyse kullar dünyada yaptıkları kötülüklerin cezasını henüz dünyada yaşarken çekerler. Başımıza gelen bir felaketin neden bizim başımıza geldiğini, hangi günah sebebiyle kötü duruma düştüğümüzü sorgulamamız, işte bu düşünce sebebiyledir. Bu sayede kullar yaptıkları davranışları süzgeçten geçirme ve telafi etme yoluna gidebilirler. Diğer bir düşünce de bu dünyanın bizim imtihan yerimiz olması ve bu nedenle başımıza gelen kötülüklerin de bizim imtihanımız olduğu anlayışıdır. Bu durumda başımızdaki felaketi sabırla def etmeye çalışırken ne Tanrı'ya sitem eder ne de bizim başımıza geldiğini sorgularız. Çünkü kendimize yaptığımız açıklamaya göre bu bizim imtihanımızdır ve zamanı dolunca üzerimizden uzaklaşıp gidecektir.

Cafer Sadık Yaran, kötülük problemiyle ilgili görüşlerini aktarırken İslam filozoflarının bu konudaki ortak görüşlerine de yer vermiştir. Ona göre kötülük problemi; kötülüğün

ademiliği, arızılığı, yararlılığı, maddenin ve bedeninin eksik kalması ve ilahi hikmetin kullar tarafından tam olarak bilinemeyeceğidir (Yaran, 1997, s. 15). Öyleyse kullar başlarına gelen kötülüğün neden onların başına geldiğini bilmezken bu durumu açıklamaya güçleri de yetmez.

Yaşar Türkben, İbn Sina ve Thomas Aquinas'ın görüşlerine yer verdiği eserinde filozoflar tarafından kötülüklerin fizikî ve ahlakî kötülük olarak ikiye ayrıldığını söylemektedir. Onlara göre bir de kötülüklerin ontolojik statüsü vardır. Din felsefecilerine göre insanın kontrolü olmadan meydana gelen kötülüklere doğal ya da fizikî kötülükler; insan iradesiyle ortaya çıkanlara ise ahlakî kötülüklerdir. Ancak bu ayrım çok da belirleyici olmayabilir. Çünkü bazen görünüşte insan iradesinden kaynaklandığı düşünülen bir duruma aslında irade çok da rahat karar verememiş olabilir. (Türkben, 2012, s. 17). Yani bu görüşe göre gözlemlediğimiz bir durumun tam olarak insan iradesinden kaynaklandığının kararını veremeyiz.

2.2. ÖN ASYA VE HİNDİSTAN KÖKENLİ DİNLERLE ŞAMANİZMDE KÖTÜLÜK

Yukarıdaki tespit ve yorumlardan da anlaşılacağı üzere, kötülüğün kökeni ile ilgili sorgulamalara daha çok din ve felsefe cevap bulmaya çalışmıştır. Kötülükle ilgili belli başlı yorumların ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında arkaik dinlerin yanı sıra, büyük dinlerin önemli bir etkisinin olduğu da görülmektedir. Nitekim yukarıda Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'ın kötülükle ilgili yorumları üzerinde kısmen durulmuştur. Bu nedenle bu büyük dinlerin kötülükle ilgili izahları üzerinde ayrıca durulmayacaktır.

Çalışmanın konusunu Güney Sibirya Türklerinin destanlarındaki kötülük sorunu oluşturduğu için burada, daha çok söz konusu Türk topluluklarının inanç sistemleriyle mitolojilerinin biçimlenmesinde rol oynayan Ön Asya ve Hindistan kaynaklı dinlerle (Zerdüştlük, Budizm, Maniheizm) Şamanizm'in kötülük algıları üzerinde kısaca durmakta yarar görülmüştür.

2.2.1. BUDİZM VE KÖTÜLÜK

Sakyamuni veya Siddharta da denilen Buda'nın doğumuyla ilgili değişik tarihler ileri

sürülse de genel kanı M.Ö 624- 448 yılları arasında doğduğudur. Buda, yani Bodhisattva doğar doğmaz; “Ben dünyanın en yücesiyim, dünyanın en iyisiyim, dünyanın en yaşlısıyım; bu benim son doğuşum; artık benim için yeni varoluş olmayacak.” sözlerini söylemiştir. Bu sözlerden anlaşılan geleceğin Buda’sının, doğar doğmaz kozmostan aşkın olduğunu, yani dünyanın doruğuna ulaştığını gösterir. Aynı zamanda “dünyanın en yaşlısı” ve “ilk doğanı” tabirleri, onun zamanla mekânı hükümsüz kıldığının da bir göstergesidir. Hayatıyla ilgili elde edilen bazı bilgiler, onun Kuzey- Batı Hindistan Sakya küçük kralının oğlu olduğu yönündedir. Siddharta, bir gece sarayı terk eder ve çile yolunu seçer. Altı yıl boyunca nefesine ağır eziyetler çektirir. Önce bir darı tanesiyle beslenmeyi başarır, fakat daha sonra esaslı bir oruca girmeye karar verir. Bu amacı neticesinde bedeni neredeyse bir iskelete dönüşür. Nefs eziyetinin en uç sınırına ulaşp, içinde yaşama gücünün binde biri kaldığında çilenin de bir kurtuluş olmayacağını anlar. Orucuna son verir ve kendisine sunulan pilavı tamamen yer. Geleceğin Buda’sı buraya kadar, insan deneyimlerinin sonsuz çeşitliğini, aşkın ve gücün büyük mutluluklarını, gezgin bir dindarın yoksulluklarını ve çilecinin inzivasına kadar birçok şeyi öğrenme hazzına ermiştir. Bir gün bir incir ağacının altına oturur ve Uyanıklık’a ulaşınca kadar buradan kalkmama kararı alır. Ağacın altında otururken ölümü ve şeytanı kendisine çeken Mara’nın saldırısına uğrar. Çünkü bu büyük tanrı onun doğumların, ölümünün ve yeniden doğumların ezeli ve ebedi döngüsünü durdurarak çok yaklaştığı selameti ve kendi krallığını sona erdireceğini anlamıştır. Mara, bir zamanlar yaptığı gönüllü bir fedakârlık sayesinde kazanmış olduğu sevaplardan dolayı ağacın altındaki yerin kendisine ait olduğunu iddia eder. Sakyamuni, bu durum üzerine bütün varlıkların tarafsız anasını yardıma çağırır ve bunun için sağ eliyle toprağa vurur. Bunun üzerine toprak yarı beline kadar kendini gösterir ve Sakyamuni’nin sözlerine kefil olur. Ancak Mara ölüm demektir, Sakyamuni ise bu durumda hayatı tehdit etmektedir. Sayısız kadın, onun çevresini sarar ve çıplak bedenleriyle onu baştan çıkarmaya çalışırlar, ancak bu çaba bir işe yaramaz ve Mara gün batımından önce çekilmek zorunda kalır (Eliade, 2015, s. 87-88). Burada ölümü ve şeytanı kendine çeken Mara’nın Sakyamuni’nin varlığına duyduğu tahammülsüzlük ve onu kendisine tehdit olarak görmesi söz konusudur. Çünkü Sakyamuni, çektiği eziyetler ve yaşadığı zorluklarla kâmil olmaya doğru ilerlemektedir. Mara ise bir zamanlar yaptığı fedakârlık, yani bir iyilik neticesinde kazandığı sevapları kullanarak isteğini yerine getirmeye çalışmaktadır. Gün doğarken Sakyamuni, Dört Hakikat’in

sahibi “Buda” olmuş, “Uyanmış” tır. Bu dört hakikat şöyledir:

Birinci Hakikat, her şey ızdırap: “Doğum ızdıraptır”, “yaşlılık ve hastalık ızdıraptır”; “geçici olan her şey ızdıraptır”.

İkinci Hakikat, ızdırabın menşei olan arzudur.

Üçüncü Hakikat, ızdırabın yokluğuna sebep olan arzunun ortadan kaldırılışıdır.

Dördüncü hakikat, sekiz kola ayrılan yolu veya ızdırabın yok oluşuna götüren orta yolu açıklar: Görüş, Düşünce, Söz, Eylem Vasıtaları, Varoluş, Kuvvet, Dikkat ve Hayran Hayran Seyretme (Couliano & Eliade, 1997, s. 54:56). Buda’nın açıkladığı dört hakikatin temelinde insanın arzularından kurtulması amaçlanır. Bunu gerçekleştirmek için de sözlerini, eylemlerini ve görüşlerini bu amaç doğrultusunda değiştirmesi gerekir. Neticede insanın çile çekerek kendi istek ve arzularından kurtulmasıyla Nirvana’ya ulaşması gerçekleşmiş olur.

Buda’ya göre dünya bir tanrı, bir yaratıcı güç veya kötü ruh tarafından yaratılmamıştır. Buda’ya göre dünya var olmaya devam eder ve insanların iyi ya da kötü davranışlarıyla sürekli yaratılır. Yani cehalet ve günahlar arttıkça hem insan hayatı kısalmır hem de evren bozulmaya başlar. Buda, insanların günahlarından arınarak Nirvana’ya ulaşabilmelerini sağlayan hiçbir Nirvana tanımı sunmaz, ancak devamlı onun vasıflarına değinir. Nirvana’nın büyük bahtiyarlık olduğu ve kutlu kişinin “ölümsüze eriştiği”, bunlardan birkaçıdır. “Daha bu hayattayken mevcut olacaksınız, bu Ölümsüz’e sahip olarak yaşayacaksınız.” Buda, var oluşlar çarkını parçalamış ve hem kozmosu hem döngüsel zamanı aşmıştır. Mükemmel bir kozmosta belli bir varoluşsal durumu varsayan ideale karşı çıkmış koşullanmış her durumun aşılması anlayışını savunmuştur. (Eliade, 2015, s. 107,112,118) Buda’ya göre insanların kavuşmayı istedikleri dünya düzeni kendi ellerindedir. Dünyada yaptıkları kötülüklerle veya iyiliklerle hayatlarının gidişatına yön verebilirler. Bu nedenle de Buda insanlığa mutlak mutluluğa ve dünya huzuruna kavuşabilmeleri için bir Nirvana tanımı sunmaz, ancak yalnızca Nirvana’nın özelliklerinden bahseder.

Budizm inancına göre keşiş adayı olan kimsenin saç, sakalı kesip yetkili rahibin önünde iman ikrarında bulunması gerekir. Eğer imtihan olumlu sonuçlanırsa kendisine dört vacip, dört büyük günah (Dört büyük günah; cinsi münasebette bulunmak, en küçük hayvanı bile öldürmek, hırsızlık etmek, yalan yere veya kötü maksatlarla beşeriyet için erişilmesi

mümkün olmayan kemale eriştiğini iddia etmek.) başkan tarafından öğretilir. Rahip, bu günahlardan birini işlemesi durumunda, geçici olarak veya sürekli olarak Sangha'dan çıkarılır. Bunun yanında rahibin murakebe, yani Tanrı'ya bağlanarak çile doldurma yoluyla bilgi ve kurtuluşa erdiğine inanılır. Keşiş'in kendisini günahlardan uzak tutmak yoluyla belirlenen kurallara uyması gereklidir. Yani Budizm'de günahsız olmak isteyen kişi, belirlenen dört gūnahtan uzak durmak zorundadır. Budist kişi bu dört gūnahtan uzak durmanın yanında çile çekerek Nirvana'ya ulaşmaya da çabalar. Nirvana'nın dört derecesi vardır. Birinci derecede insan; dünyanın fena ve alçak olduğunun farkında varmak amacıyla ölümleri, hastaları veya iğrenç kabul edilen kendi vücudu gibi çirkin şeyleri seyrederek dünyanın en kötü taraflarını düşünür ve dünyadan uzaklaşarak inzivaya çekilir. İkinci derecede insan fena dünyayı terk ettim diye derin bir saadet içerisinde girer. Üçüncü derecede insanın duyduğu saadet, durgun ve sakin bir zevk haline gelir. Dördüncü derecede ise insan, iyilik ve kötülükten uzak bir halde yaşamaya erişmiştir. Artık ne sevinç ne de ıstırap duymaktadır dolayısıyla huzur ve sükûnete kavuşmuştur. Nirvana'ya ulaşan ve hakikati anlayan kâmil insan, sevinçsiz ve ızdırapsız bir huzur içindedir (Günay, 1999, s. 188-189). Öyleyse ilk olarak kişi, çevresinde gördüğü kötülükleri izleyerek farkına varma yoluna gider. Daha sonra kötü olan bu dünyayı terk ettiği için mutluluk duyar. Üçüncü aşamada bu mutluluk insanı öyle bir sarar ki kötü dünyadan uzak durmanın keyfine bürünür. Son aşamada ise artık kötülükten uzak yaşama erişen bir insan vardır. Kâmil insan olmanın yollarını arayan Budist rahipler, manastırlarda haftalık, aylık ve yıllık olarak ibadet ederler. Özellikle aybaşı ve ayın on dördüncü günleri yapılan günah itirafları, en önemlilerindendir. Aynı zamanda bu günah itiraflarına “oruç günü” adı verilir. Burada yüksek sesle “cinsi münasebette bulunma, hırsızlık, herhangi bir hayvanı öldürme ve yalan yere kemale erişme”den ibaret olan dört büyük günah sayılır ve bu günahları işleyen olup olmadığı sorulur. Daha sonra ya cemaatten geçici çıkarılma ya da günahın itirafı ile kefareti gerçekleşen kabahatlerin sayılması gerçekleşir ve merasim son bulur. Budist rahiplerin belirli aralıklarla cemaatle yaptıkları bu toplantıların amacı, insanları kötülükten uzak tutmak olmalıdır. Öyle ki insanların işledikleri günahları itiraf etmeleri sağlanarak bir nevi günahlarından arınmaları gerçekleşir. Keşişler, yıllık toplantılarda ise bir yılda işledikleri günahları birbirlerine sorarlar.

Mircea Eliade, “Dinler Tarihi Sözlüğü” adlı eserinin Budizm bölümünde, bilginlerin birçoğunun söylediği gibi, Budizm’in kötümser olmadığını savunur. Budizm’in başlangıçta dünya dinlerinin bütünlüğü içinde olumlayıcı değil, olumsuzlama olması söz konusudur.

Ancak ızdırap vardır, ızdırap çeken yoktur.

Görevli yok, ancak iş vardır.

Nirvana vardır, fakat onu arayan yoktur.

Yol vardır, ancak orada yürüyen yoktur (Visuddhi Magga, 16).

Bu metinde, dünyanın çilesinin, ızdırapının olduğuna, ancak onu çeken kimsenin olmadığına değinilmiştir. Çektikleri ızdırap neticesinde olgunluk mertebesine erişen insanın Nirvana’ya ulaşabileceği belliyken, onu arayan ve oraya ulaşan kimsenin olmadığı belirtilmiştir.

Yine aynı eserde Buda’nın nasihatleri şu cümlelerle ifade edilir: “Dünya ebedidir ve ebedi değildir, dünyanın sonu vardır ve sonsuzdur, ruh ve beden benzerdir ve benzer değildirler, arhat ölümden sonra var olmaya devam eder, arhat ölümden sonra yok olur, o ölümden sonra vardır ve yoktur, o ne vardır, ne de yoktur...” (arhat: Nirvana’ya ulaşan kişi demektir.) Budizm’de olması istenen insan profili açıklansa da Nirvana’ya ulaşan kişinin ölümden sonra var olduğu veya yok olduğuyla ilgili bir açıklama yoktur. Dolayısıyla Buda felsefesinde dünyanın acı ve çile ile dolu olduğu kabul edilmiş, ancak Nirvana’ya ulaşarak acılarla dolu bu dünyanın ızdıraplarından kurtulunabileceği söylenmiştir. Nirvana’nın nihai mutluluğa ulaşmak için gidilmesi gereken bir yol olduğu düşünülebilir. Nihai mutluluğa ulaşmak için gidilmesi gereken bir yol olarak görülen Nirvana’yla ilgili bir öğrencisi Buda’ya Nirvana’nın pozitif mi negatif mi olduğunu sorduğunda Buda şöyle yanıtlamıştır:

“Ne yer ne suyun, ne ışık ne havanın, ne sonsuzluk ne boşluğun, ne aklın sonsuzluğunun ne mutlak boşluğun, ne idrakin ne idraksizliğin, ne bu dünyanın ne şu dünyanın, ne güneş ve ne ayın olduğu bir hal vardır. Bu, ne geliş ne gidiş, ne ölüm ve ne de doğum olarak söz ettiğim bir durumdur. O, temelsizdir, sahipsizdir, kesintisizdir; bu ızdırapın sonudur. İşte bu Nirvana’dır”. Nirvana’yı ne iyiliğin merkezi ne kötülüğün düşmanı olarak tanımlayan Buda, onu acı çekmenin bir sonu olarak nitelendirmiştir (Mohapatra, 1990, s. 147-159). Dolayısıyla Buda felsefesi kötümserlikle başlayıp, iyimserlikle en üst noktaya erişir

diyebiliriz. En üst nokta olan iyilik noktasına ulaşabilme, bizi Budist hukukun yedi cevherinden biri olan günahları kontrol etme, iyi olma çabası ve iyiliği arttırma çabasına götürür.

Budizm’de ölüm ve ritüeller, farklı bölgelerde farklı şekilde uygulanır. Budistler önemli kimselerin mezarlarına çiçek sunar, mum yakarlar. Ölülerin yakılması genel bir uygulama değildir, bunun yanında çocuklar ve çok fakir kişiler gömülür. Yakılmayan cesetlerin açık alanlara konularak vahşi hayvanlar tarafından parçalanmaları veya bozulmaları, bu sayede de keşişlerin ibret almaları istenir. Burada amaç, çirkin görüntü üzerinden keşişleri eğitmek olabilir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi Budizm’de insanlara kâmil olma yolunda dünyanın kötülüklerini gösterme bu sayede onların olgunluğa erişmelerini sağlama hedeflenmektedir. Ölüm definlerinde yapılan törenlerde ölünün ruhunun ilgili âleme geçmesi için yardım gibi özde Budizm’e uymayan (nedeni Budizm’de ruh kavramının olmaması) pratikler yapıldığı gibi, ölünün ailesini teselli etmek gibi telkin içerikli uygulamalara da yer verilir (Günay, 1999, s. 192-193).

Eski Uygur Budist metinlerini incelediğimizde kötülüğün temsili, karanlık dünyaların hakimi ve ölüm ruhu olan Yama karşımıza çıkmaktadır. Türk mitolojisindeki karşılığı ise, iyilik tanrısı olarak kabul edilen Ülgen ya da Kayra Han’ın karşıtı olan Erlik adını verdiğimiz yeraltının hakimidir. Hinduizm ve Budizm’de yer alan Yama, karanlık ölüm Tanrısı olarak kabul edilir. Aynı zamanda Yama, yeraltı dünyasının yöneticisi ve günahkâr insanların cezalandırıcısıdır. Yama, yeraltını yönetmesi ve insanları cezalandırması bakımından Türk mitolojileri ve Şamanist dua metinlerinde yer alan Erlik’i akla getirmektedir. Bunun yanında Uygurca yazılan bir Maniheizt metinde ölüm meleğinin yer altı dünyasının rengi olan kara renk ile tasvir edilmesi, Türk mitolojilerindeki Erlik’i hatırlatır. Türk mitolojilerinde Erlik’in bulunduğu yer altındaki güneş ve ay bile karanlık saçmaktadır (Taş, 2002, s. 90).

Türkçe Budist metinlerde “Üstün Tengri yiri, altın tamu yiri” (Yukarıda Tanrı dünyası, altta cehennem), bir başka yerde de “üstün Tengri, altın yalanguk” (‘Yukarıda Tanrı, aşağıda insan) ifadeleri yer alır. Tanrı’nın yukarıda, cehennemin ise aşağıda, yerin altında olduğu ifade edilirken diğer bir parçada “aşağıda insan” denilmesi kötülük kaynağının insan olarak düşünüldüğünün göstergesi olabilir.

Budist Uygur metinlerinde yerin altında yaşayan ve kötülüğü simgelediği düşünülen yılanla ilgili şöyle bir metin yer alır: inçe kaltı tört yılan bir kamatsıda turmış teg tört mahabutlug yılanlar özke tözi öñi öñi ol tursarlar yme bir yirte agtınurlar inerler (Dört yılan bir hsien tzü’da durmus gibi dört mahābhūtalı yılanlar kendi esasıyla farklı olsa, bir yere yükselirler, bir yerden inerler). Bu cümledeki dört mahabutlug yılanlar (dört mahābhūtalı yılanlar) ifadesi ile dört yılan (dört yılan) ifadesi dünyanın veya evrenin oluşumunu sağlayan dört unsura işaret eder. Yılanın bu dört unsuru simgelemesinin nedeni, onun kozmik suyun üzerinde oturmasındandır. Çünkü yılan, bazı toplumlarda kendi kuyruğunu yutan, dünyayı çevreleyen bir motif veya kaos olarak kabul edilmektedir. Yılan, sürekli yeniden doğar ve ölümsüzdür. Aynı zamanda yılan, doğurganlık, bilgi ve ölümsüzlük de sunar. Yılan özellikle doğurganlık nedeniyle şeytanla özdeşleştirilir.

Budist Uygur metninden alınan aşağıdaki parçada insanlara karşı kötülük yapan, öfkeli davranan, kıskançlık eden bir kadının sonraki hayatında yılan vücudunda dünyaya geldiği görülür: “hanka yılan kişi tili üze ay teñri élig men erser sizñ öñreki çizi atlıg hatunuñuz erür men öñdün men sizni birle esen erken bo ıdok ordotakı içindeki taşıntakı tērin kuvrag ırakdakı yakındakı tapıgçı udugçı kim bar erserler olarka barça küni kıvırkak övke kakıg köñül öritip agulug emgetmeklig köñülüm üze birer kor kem kelmiş sayu yalar oot teg atmış ok teg kılınıp üküş telim kişilerig korlug kunçlug kılıp ulatı ölüm adaka tegürmişke ol ayıg kılınçımñıñ kınamakıntın munı teg korkınçig agulug yılan etözlüg tınlıg tuğdum” (Hükümdara yılan, insan dili ile ‘Ey hükümdarım! Ben sizin önceki Çizi adlı eşinizim. Önceden ben sizinle mutluyken bu kutsal sarayın içinde ve dışındaki topluluk, uzaktaki ve yakındaki hürmet eden kim var ise onlara tamamıyla kıskançlık (ve) öfke duydum. Zehirli ıstırap çektiren gönlüm ile ağır gelmiş her bir ateş gibi ok gibi olup pek çok kişiyi zarara uğrattım ve ölüm geldiğinde o kötü hareketimin cezasından dolayı bunun gibi korkunç, zehirli yılan vücutlu canlı (olarak) doğdum). Burada kötülük yapan kadın şeytani ruhundan dolayı şeytanla ilişkilendirilmiştir. Kadına ise yılan bedeninde tekrar dünyaya gelme cezası verilmiştir (Tokyürek, 2016, s. 304-306).

Budizm’in temel felsefesi olan nihai mutluluğa ulaşmak için kişilerin, dünyada üstlerine düşen görevleri başarıyla gerçekleştirmeleri gerekir. Bunu yaptıkları zaman kendi zihinlerinde kötülüğün tanımını yaparlar ve bu sayede de neden uzak durmaları

gerektiğini öğrenmiş olurlar. Kötülükten uzak duramayan insanlar ise, Eski Budist Uygur metinlerinde dünyadaki acı, çile kötülüklerden kurtulmanın yolu Nirvana'ya ulaşmak olarak gösterildiğine göre, dünya hayatında ne kadar iyi insan olma vasfını yerine getirirlerse o kadar kâmil insan olurlar. Böylelikle hayatlarına olumlu yön verme çabaları sonuç vermiş olur.

2.2.2. ZERDÜŞTLÜK VE KÖTÜLÜK

Zerdüştlük, İran'da ortaya çıkan tek tanrılı bir dindir. Bu dinin kutsal kitabına Avesta, içindeki kutsal metinlere ise Gatha adı verilir. Bu metinlerin ne zaman yazıldığına dair bir kesinlik söz konusu değildir. Gatha'da, ezelde var olduğuna inanılan, aynı zamanda hayatın ve ölümün kaynağı olduğu düşünülen ikiz ruhtan bahsedilmektedir. İkiz ruhların Gatha metninde hayatı ve ölümü temsil etmeleri şöyle ifade edilmiştir: “Düşüncede, eylemde ve sözde iyi ve kötü olmak üzere ikidirler... ve bu ikiz ruh bir araya geldiğinde başlangıçta hayatı (gayemca) ve ölümü yarattılar ve sonunda kötü varoluş/ölüm yalana sahip olanların olacak, ama Aşa Vahišta'yı takip eden için en iyi düşünce var olacak...” (Alıcı, 2012, s. 45). Dolayısıyla Aşa Vahišta'nın tarafında olanlar kazanacakken, yalanı seçenler kötü varoluş veya ölüm tarafında olup kaybedeceklerdir.

Son dönem liderlerinden Rustem Şehzadi ve onun gibi düşünen bazı Mecusiler, Gatha metinlerinde sıklıkla geçen ikiz ruh meselesinin yalnızca var oluşla ilgili olmadığını; insanın düşünüş, söyleyiş ve davranışlarıyla da sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Onları bu şekilde düşünmeye yönlendiren Gatha pasajı tercümesi şöyledir: “İşte başlangıçtaki ikiz olan o iki ruh insanın düşüncesinde ortaya çıktı. Biri “Spenta Mainyu”, yani düşünce, söz ve eylemde iyi olan ve diğeri “Angra Mainyu”, yani düşünce, söz ve eylemde kötü olandır. Bu ikisi arasından bilen iyiyi, bilmeyen kötüyü seçecektir.” (İkiz ruh meselesi üzerine yapılan bu ve bunun gibi diğer açıklamalar metnin dilinin ve ima ettiği anlamın tam olarak açıklanamadığını da göstermektedir. Bu durumun nedenlerinden biri de metnin dilinin zor olması ve Zerdüş öncesi dini edebiyat yoluyla açıklama çabasından kaynaklanmaktadır.) Zerdüş, kendi özgür iradesiyle seçim yaparak ya iyiyi ya kötüyü seçecektir (Alıcı, 2012, s. 52).

Zerdüş, tanrısından hem kozmogoni sırları hakkında kendisine bilgi vermesini hem de kendi geleceğini ve bütün kötülerin kaderini göstermesini ister. Bu nedenle Yasna 44'ün

her dörtlüğü aynı ifadeyle başlar: “İşte sana sorduğum Tanrım- bana iyi cevap ver!” diyerek başlar. Zerdüşt, “güneşin ve yıldızların yollarını kimin çizdiğini”, “aşağıdaki yeri ve bulutlu gökyüzünü düşmeyecek biçimde kimin sabitlediğini” öğrenmek ister ve yaratılışla ilgili soruları giderek hızlanan bir tarzda birbirini izler. “İyiye kavuşan ruhunun nasıl kaybolacağını” ve “kötülükten nasıl kurtulacağımızı”, “kötülüğü adaletin eline nasıl teslim edeceği” gibi soruları da sorar. Zerdüşt, Tanrı’dan kendisine “görünür işaretler” verilmesini ve özellikle de Ahura Mazda ile birleşebilmeyi ister. Ama ekler: “Ücret olarak Adalet (Arta) gereği bana vaat edilen on kısırakla bir aygır ve bir deveyi alabilecek miyim ey Bilge?”. “Hak edene ücretini ödemeyenin” hemen çarptırılacağı ceza hakkında da Tanrı’ya soru yöneltmeyi unutmaz, çünkü “en sonunda onu bekleyen” ceza hakkında zaten önceden bilgi almıştır. Zerdüşt, zihninde devamlı olarak kötülerin uğrayacağı ceza ve iyilerin alacağı mükâfatın ne olacağını sorgular durur. Bir ilahide ise kötülük eden kötüye imparatorluk veren için ne ceza öngörüldüğünü sorar. Aynı zamanda sığır kurban etmeyi ve haoma içmeyi sürdüren erkek cemiyetlerinin üyelerinin cezasız kalması karşısında sabırsızlanır. Bunun üzerine “bu pis içkiyi ne zaman çarpacaksınız? diye sorar (Eliade, 2015, s. 378-379). (Ancak Zerdüşt bazı kanlı kurbanları yasaklasa da hepsini reddettiği kesin değildir. Hatta Avesta’da hayvan kurbanlarına yer verildiği bilinmektedir. Tıpkı ilk yaradılış gibi evrensel yenilenmenin de bir kurban sonucunda gerçekleşeceği düşünüldüğünde, iyi dinin kurtarıcı işlevinin ritüelin yaratıcı işlevini yücelttiğini söyleyebiliriz (Eliade, 2015, s. 398-399).

Gatha’da bahsedilen bir diğer önemli husus da Ahura Mazda’dır. Gatha’da Ahura Mazda, kâinattan insana kadar her şeyin yaratıcısı ilahi varlık olarak geçmektedir. Aşağıda verilen örnekte her şeyin yaratıcısı olan Ahura’nın hem ışık hem karanlığın, aynı zamanda kötülük ve iyiliğin de yaratıcısı olduğu açıkça görülür.

“ ... Sana soruyorum ey Ahura hakikaten söyle;

(kendisinden) sudur/doğması eylemi sayesinde Aşa’nın babası kimdir?

Güneşi, yıldızları ve yollarını (yörüngelerini) oluşturan kimdir?

Kimin sayesinde ay parıldar ve sonra söner...

Hangi kişi dünyayı aşağıdan kaldırdı ve cenneti yukardan düşmekten engelledi...

...ey Mazda, kimdir Vohu Manah’ın yaratıcısı?

... hangi sanatkâr ışık dolu bedenleri ve karanlık mekanları/fezaları yarattı?

Hangi sanatkâr uyku (ölüm) ve eylemi yarattı?

Kimin sayesinde şafak, gün ortası ve akşam mevcuttur?

Kimdir sorumlu kişiye (ibadet) görevini hatırlatan?

...Kim onurlu Kşatriya'yı Armaitiyle biçimlendirdi? ...

...bunlar (sorular) yoluyla ey Mazda, senin Spenta Mainyu vasıtasıyla her şeyin yaratıcısı olduğunu idrak ederek, sana hizmet ediyorum." "Sen, kendi Spenta Mainyu'n sebebiyle sular ve bitkiler kadar ineği de biçimlendiren Mazda, Vohu Manah'la övülen bu baki güçleri, Haurvatat ile Ameretat'ı bana bağışla." Aydınlığı ve karanlığı, ölüm ve yaşamı, ayın parıldamasını ve sönmesini yaratan bu güç bir zaman diliminde olmasını istediği durumu başlatmış daha sonra sone erdirmiştir, tıpkı yaşam ve ölüm gibi... Dolayısıyla Zerdüş'tün zihninde oluşturduğu Ahura Mazda tanımı; her şeye gücü yeten ve gücün yaratıcısıdır. Karanlık ve aydınlığın, ölüm ve yaşamın, ışık dolu bedenlerin karanlık fezaların da yaratıcısı Ahura Mazda'dır. Dünyayı aşağıdan kaldıran ve cenneti düşmekten kurtaran bu büyük güç aynı zamanda iyilik ve kötülüğün de yaratıcısıdır.

Ahura Mazda'nın gücünü kabul eden Zerdüş, ona yine de ahiret gününden önce başına gelecekleri söylemesini ister. "Mazda Ahura, en iyi bilen dikkatliliğin nedeniyle kutsal kelimeleri konuştu...", "... Sen en iyisini bilensin Mazda." "Söyle bana Ahura, bu gidişatın uzak sonundan (ahiret) önce başıma gelecek şeyler hakkında bildiklerini..." ... Her şeyi gören Ahura aldatılamaz." " ... Kendi özünde hikmet sahibi/Mazda olan Ahura...", "... Bana böyle görünen şeyleri en iyi bilen sensin Mazda", "Uzağı gören Ahura, gücünün özelliklerini göster bana... (Alıcı, 2012, s. 39-41)" Bu soruların nedeni dünyada yaptığı eylemlerin ahir günü gelmeden önce karşılığının ne olacağını öğrenmek istemesi olabilir. Belki de dünyada gerçekleştirdiği kötülükler için af dileycek veya başka af yolları arayacaktır.

Zerdüş inancında Ahura Mazda'nın tüm güçleri üzerinde toplamasının yanında; yaratan, yok eden ve hesaba çeken bir Tanrı modeli olduğunu da görmekteyiz. Öyle ki kötü karakterli ruhlar dahi Ahura Mazda'ya itaat etmekten vazgeçmemektedir. "Aile ve köy ve kabile ve hatta Divler/kötü tanrılar dahi, benim gibi Ahura Mazda'nın rızasını istediler..." sözleri bu durumun apaçık göstergesidir (Alıcı, 2012, s. 43). Zerdüş'e sahip olduğun dinin vahyi doğrudan Ahura Mazda'dan gelmiştir. Ancak insan Ahura Mazda'yı örnek alması konusunda uyarılırken tercihinde de özgür bırakılmıştır. Öyleyse Zerdüş,

zihninde iyiliği seçmenin kendi yararına, kötüyü seçmesinin ise zararına olduğunun bilincine varabilir. Dolayısıyla o, doğruların kötülere karşı zafer kazanacağından yana bir kuşku duymaz, ancak kötülere yenecek olan bu zafer ne zaman gerçekleşecektir onu merak eder. Ahura Mazda'ya yakarır ve şöyle der: "Bildiklerini bana öğret Tanrım: Tasarladığın cezalar gelmeden önce, doğru kötüyü yenecek mi?" (Yasna 48:2) Daha önce açıkladığımız Gatha pasajında; Zerdüşt'in Tanrı'ya yakarışı ve ahiret günü gelmeden başına gelecekleri öğrenme isteği şöyle ifade edilmişti: "Söyle bana Ahura, bu gidişatın uzak sonundan (ahiret) önce başıma gelecek şeyler hakkında bildiklerini..." Buradaki pasajda ise Tanrı'nın ceza vereceğini düşünen ancak cezalar gelmeden önce doğru kötüyü yenecek mi diye meraklanan bir Zerdüşt vardır. Zerdüşt, burada ısrarına devam eder ve Tanrı'dan kötüye zarar vermek, doğruya yarar sağlamak için bunun bir işaretini vermesini ister. Yani o, bir nevi doğrunun yerini bulması, kötünün ise bir şekilde cezasını çekmesi isteğindedir. Zerdüşt, bu istekleriyle hem kötülerin cezalandırılmasını hem de varoluşun yenilenmesini hedeflemektedir. Bu yenilenme, her varlığın yargılanması yoluyla kötülerin cezalandırılması iyilerin ödüllendirilmesi şeklinde gerçekleşmelidir (Eliade, 2015, s. 382-385).

İsmail Taş "İslam öncesi Türk Düşüncesinde Kozmogoni Kozmoloji" adlı eserinde Zerdüştlükte kötülük anlayışını Ülgen (Kayra Han) ve Erlik zıtlığından yola çıkarak açıklar. Çünkü yazara göre, Zerdüştlükte iyilik Tanrısı da kötülük Tanrısı da kadim varlıklardır. Burada hakim olansa; nurun ezeli olduğu zulmetinse yaratılmış olduğu anlayışıdır. Öyleyse iyiliğin evrende daimi var olduğu, ancak kötülüğün daha sonra yaratıldığı söylenebilir (Taş, 2002, s. 93). Zerdüştlük'te ölüm ve sonrası uygulanan törenler de iyilik ve kötülük bağlamında değişir. Ruhu iyi olan ruh, ezeli ışıklara yani cennete ulaşır (Ahura Mazda ilkbahar tereyağı sunar, bu yağ doğrular için ölüm sonrasının besinidir) ruhu kötü olan ise tam tersi kuzey rüzgârında korkunç bir cadaloza karşılaşır. Sonucunda da ezeli karanlıklar ülkesine varır. Oraya vardığında Angra Mainyu ona zehir verilmesini emreder. Netice itibariyle, iyi ruh hak ettiği gibi cennete kavuşurken kötü ruhun yeri karanlıklar ülkesi olacaktır. Karanlıklar ülkesine varan kötü ruh burada da zehir içmek durumunda bırakılacaktır (Eliade, 2015, s. 400).

Zerdüştlükte başlangıçta ikiz olan ruhun birbirinden ayrılmasıyla iyilik ve kötülük ortaya çıkar. Bu iki ruh arasında seçim yapma hakkı, özgür iradesini kullanan Zerdüşt'e aittir.

Zerdüş, Ahura Mazda'yı kendine örnek alır ve iyilikten yana olursa kendi yararına, ancak onun tam tersi davranışlar gösterirse yine kendi zararına olacağını düşünür. Bunun yanında ölüm törenlerinde iyi ruhun cennete gönderildiği, kötü ruhun ise kuzey rüzgârında korkunç bir cadolazla karşılaştığı inancı, aslında ölüm sonrasında iyi ve kötü olup olmamaya göre bir sınıflama yapıldığını da gösterir.

2.2.3. MANİHEİZM VE KÖTÜLÜK

Uygurların Mani dinini kabul etmeleriyle beraber Türk tarihinde Maniheizm etkileri resmen başlamış olmaktadır. Manihaizm resmi olarak 759- 779 yıllarında Böğü Kağan tarafından kabul edilir. Uygurlarda Maniheizm etkisinde kötülük anlayışını anlayabilmek için onların kozmogoni ve kozmolojiyi nasıl algıladıklarını açıklamak gerekir. Bunu açıklayabilmek için de bugün elimizde mevcut en derli toplu eser olan Huastuanift adlı Mani misyonerlerinin Türkistan'da Mani dinini yaymak amacıyla yazdıkları eseri incelemek gerekir. Huastuanift'te anlatılan evren anlayışı "iki kök" ifadesiyle belirtilmiştir. İki kökte bahsedilen ışık ve karanlık, aynı zamanda iyilik ve kötülüğün de karşılığı anlamına gelmektedir. "İki kök" tabirinin diğer bir açıklaması da nurun manevi bir varlık, karanlığın maddi bir varlık olarak sınıflandırılmasıdır (Taş, 2002, s. 61). Huastuanift'te geçen şu sözlerde, iki kök kavramında nurlu kökün Tanrı'nın yanını, yani iyilik ve nuru temsil ettiği, zulmetli kökün ise cehennemi temsil ettiği anlaşılmaktadır: "... Eki yiltizik üç ödk-i nomug biltimiz: yanık yiltizin Tengri yirin tünerik yiltizin tamu yirin biltimiz." (İki kökleri, üç zamanlar kanununu öğrendik. Nurlu kökün Tanrı yeri, zulmetli kökün cehennem yeri olduğunu öğrendik (Taş, 2002, s. 94).) Yine Huastuanift'te evrenin iyilik ve kötülük şeklinde iki temel prensibin birbirleriyle mücadelesinden doğduğu savunulurken; maddi yönün zulmete, manevi yönün ise aydınlığa karşılık geldiği belirtilir. Ancak kozmostan önce temel kaynağın iki mi yoksa tek olduğu net olarak belirtilmemiştir. Yine de reel âlemin iki ana gücünün birbiriyle mücadele etmesi sonucunda ortaya çıktığı düşünülebilir. Nitekim Manihaizm'in kozmolojisine göre; Güneş ve Ay tanrıları Tanrı yeri olan nurlar ülkesinin ilk kapısı ve dünya etrafında dönme nedenleri de zulmete karışmış nuru kurtarma çabalarıdır. Aslında nitelik olarak birbirinden tamamen farklı karakterlerde olan prensiplerin ikisinin de ebedi ve ezeli olduğu görülür (Taş, 2002, s. 65). Yüce ışık (nur) tanrısı; sevgi, iman, sadakat, iyilik, hikmet gibi özellikleri temsil eder ve hava, rüzgâr, ışık, su, ateşten oluşur. Bu tanrı,

yüceliğin babası, ışık aleminin kralı olarak nitelendirilir. Karanlık aleme baktığımızda başında çoğunlukla canavar olarak da nitelendirilen karanlık kralı ya da tanrısı bulunmaktadır. Karanlık kralının etrafında ateş, rüzgâr, acı su, karanlıktan oluşan beş zulmet âlemi ve bu zulmet âlemlerini yöneten insan üstü varlıklar bulunur. Işık âleminde “hayat ağacı” yer alırken; karanlıklar âleminde “ölüm ağacı” olduğu görülür. Bu âlem “ölüm zehiri” denilen bir dumanla kaplı olup; dallarından şiddet, kin gibi çeşitli kötülükler fışkırır. Maniheizm’e göre kâinat, karanlıkla ışık unsurlarının farklı oranlarda birleşmeleriyle oluşmuştur. İnsanda hem ışık unsuru hem de kötülük unsuru beraber bulunmaktadır. Nedeni ise insanın yaratıcısının Tanrı değil, kötülük güçleri olduğu inancıdır.

Maniheizm’e göre bedenden ayrılan ruh, önce Samanyolu’nu izleyerek aya yükselir, bir süre burada kaldıktan sonra güneşe doğru gider, bir müddet de burada kalır, daha sonra ışık âlemindeki dünyalara geçiş yapar. Aynı zamanda ruhların ışık âlemine yükselmesiyle dünyada kötülüğün ve şiddetin artacağına dair bir inanç da söz konusudur (Gündüz, 2003, s. 575-577).

Manihaizm’in iki kök ifadesiyle bahsettiği ışık ve karanlık, Zerdüştlükteki ikiz ruhu akla getirir. Aynı zamanda Maniheizm’deki ışık ve karanlık da tıpkı Zerdüştlükte ikiz ruhta olduğu gibi, iyilik ve kötülüğün temsilidir. Işık âlemi iyiliklerle doluyken, kötülük âlemi ölüm, kin gibi zarar verici kavramlarla doludur. Dolayısıyla Maniheistler yönlerini ne kadar ışık âlemine dönerlerse o kadar hayatlarını iyi bir şekilde geçirirler. Maniheizm’de güneş ve ayın hareketlerinin zulmete karışan nuru kurtarmak amacıyla gerçekleşmesi ise iyiliğin tüm âleme yayılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan çabayı gösterir.

2.2.4. ŞAMANİZM VE KÖTÜLÜK

Şamanizm, Altay Türkleri arasında çok eski zamanlardan beri devam eden ve günümüze kadar ulaşan bir inançtır. Çok Tanrılı Altaylılara göre kâinatın üç bölgesine dağılmış olan; farklı farklı yerlerde bulunan çeşitli Tanrılar ve ruhlar yaşamaktadır. Bu ruhlardan kötü huylu olanlar, bazen doğa olaylarına bazen de insanların yaşamlarına müdahale etmek yoluyla dahil olurlar (Potapov, 2012, s. 287). Bu durumun bir örneği; güneş ve ay ile kötü ruhların mücadeleye kalkışmaları, bazen onları yakalayıp karanlık dünyasına sürüklemeleridir. Onların düşüncelerine göre güneş ve ayın tutulmasının sebebi budur.

Şamanistler, güneş ve ayı kötü ruhun elinden kurtarmak için bağırıp çağırıp davul çalarlar. Çünkü onlara göre ortaya çıkan ses sayesinde kötü ruhlar korkacak ve oradan kaçacaklardır (Güngör, 2010, s. 325-328) (İnan, 1986, s. 29).

Göklerde insana karşı iyi olan Tanrı ve ruhlar yaşarken bu ruhlar kendilerine karşı saygısızlık yapanları zaman zaman cezalandırmaktan geri durmamışlardır. Yeryüzünde ise doğadaki farklı nesne (dağ, nehir gibi) ve doğa olaylarının (rüzgâr, ateş gibi) iyeleri bulunur ki, ölen kamların ruhları ve hastalıkların iyeleri de burada yaşamaktadır. Bunların arasında sayıları en fazla olanlar, yeryüzünde yaşayan Tanrı ve ruhlarıdır. Onun dışında Altay-Sayan Tanrılarının yaşadığı bir diğer bölge de yer altıdır.

Altay Şaman inanışında yeryüzü Tanrı ve ruhlarının isimleri bazı farklılıklar göstermekle beraber Altaylarda göklerin baş Tanrısı Ülgen kabul edilirdi. Yeraltı dünyasının hakimi ise Erlik'tir (Potapov, 2012, s. 287). Ülgen'in hizmetinde başka ruhlar da vardır ve bunlardan biri de Yayık 'tır. Yayık, insanlarla Ülgen arasında vasıtaçılık yapar ve insanları kötü ruhlardan korur. Tıpkı Yayık gibi Suyla adı verilen ruh da insanları korur. Ayin sırasında şaman göklere veya yer altına gidecekken Suyla şamana yolda zarar veren kötü ruhları kovar. Aynı zamanda Suyla, Yayık ile beraber kurbanın canını göklere götürür (İnan, 1986, s. 34). Şaman'ı koruma kollama görevinde olan bu ruhlar, onun sağ salim ulaşmasına aracılık ederler.

Altayların inançlarıyla ilgili V. Verbitskiy ve S. Landışev gibi araştırmacılar tarafından derlenen mitlerde Ülgen'in, yeryüzüyle gökleri yaratan Tanrı, aynı zamanda Erlik'le birlikte insanı yaratan Tanrı olarak geçtiği görülmektedir. Ancak Altay Şamanistlerinin Ülgen ve Tanrı'yı aynı görmedikleri, hatta onlara ayrı ve farklı yerlerde dua törenleri düzenledikleri görülür (Potapov, 2012, s. 288). Kötü ruhların başkanı Erlik, Abdülkadir İnan'ın eserinde detaylı bir şekilde tasvir edilir. Erlik, kötülük yapmak için devamlı fırsat kollayarak insanları kandırmak ve bu sayede kendi amaçlarına alet etmek amacı taşır. Öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yeraltındaki karanlık dünyasına götürür ve orada kendisine uşak yapar. Şaman dualarında Erlik'in fiziki özellikleri gözleri ve kaşları kömür gibi kapkara, çatal sakallı dizlerine kadar uzamış ve yaban domuzunun azı dişlerine benzeyen bıyığı kulaklarının üzerine yerleştirilmiş olarak tasvir edilir. Bunun yanında çenesi tokmağa, boynuzları ise ağaç köklerine benzetilir. Erlik'in saçlarının kapkara ve kıvrıkcık olduğu bilgisi de dualarda yer alır. Aşağıda, Abdülkadir İnan'ın

eserinde Anohin'den yararlanarak yer verdiği, Erlik'in tasvirini anlatan örnek metinler verilmiştir (İnan, 1986, s. 40).

Kara argımak minittü	Bindiği (at) kara küheylan
Kara kunduz töşöktü	Döşeği kara kunduz (derisinden)
Kurdak yetpes beldü	Beline kuşak yetişmez
Kuçak yetpes moyundü	Boynuna kucak yetişmez.
Karış bolgon kamaktü	(Göz) kapağı bir karış
Kara mıyık sakaldü	Kara bıyıklı, kara sakallı
Kan çapkan çıraylü	Kana çalmış yüzlü (çehreli)
Mayma saçtü Bay Erlik	Parlak saçlı Bay Erlik!
Kişi köksü könöktü.	Kuvası kişi göğsünden
Ku baştan ayaktü	Kadehi kurumuş kafatasından
Yeşil temir kılıçtü	Kılıcı yeşil demirden
Yalpak temir yarındü	Kürek kemikleri yassı demirden
Yilim kara yüstü	Kapkara yüzlü
Kara argımak minittü	Bindiği (at) kara küheylan
Kara çibek tizgindü	Dizgini kara ipekten
Kara yılan kamçılı	Kamçısı kara yılan
Er aldım külp kel!	Tam önüme gülerek gel!

Erlik'in dış görünüşlerini anlatan İnan, aynı zamanda onun çocuk sahibi olduğundan da bahseder. Bazı rivayetlere göre Erlik yedi oğul sahibi, bazılarına göre dokuz oğul veya dokuz kız sahibidir. Yine rivayetlere göre, şaman Ülgen'e kurban sunmak üzere yola çıkarken Erlik'in kızları "kara kızlar" şamanın yolunu şaşırtmaya çalışır ve onu kendi yataklarına çağırırlar. Demek ki Erlik kötülük peşinde koşarken kızları da ona yardımda bulunmaktadır. Eğer şaman kızlara kanıp da görevini unutursa başka ruhlar tarafından cezalandırılır. Burada kötülük yapanlar Erlik'in kızları olurken, eğer ona kanarsa şaman da cezalandırılarak kendi nasibini almış olur. Şaman dualarına baktığımızda onları aldatmaya çalışan kızlara "utanmaz maskaralar" da denmektedir. Dualarıyla Erlik'ten korunmaya çalışan şamanlar, karanlık dünyanın mensubu Erlik'in yanında kara "nemeler" veya "yekler" adı verilen kötü ruhlarla da mücadele etmek durumundadırlar. Anlaşılan o ki, Şamanların kötü ruhlar ve Erlik'e kanmadan onlardan kurtulması oldukça

zordur. Erlik'in Altaylı şamanların yaşamında ne denli etkili olduğunu düşünürsek Şaman inancının ortaya çıkışıyla ilgili elimize geçen bir mitte Erlik'in Şamanizm'in kurucusu olduğuna dair bilgiler yer alması bunu ispatlar niteliktedir. Yeryüzünün yaratıcısı ve büyük gücü olarak nitelendirilen Ülgen ile yer altının hakimi ve kötülüğün başkanı Erlik'in Şamanistlerce ne denli önemli olduğu (korunma, saklanma, başa çıkma yolları gibi...) ortadayken her ikisinin de Şamanizm'in kurucusu olduğu düşüncesi doğru olabilir. (İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, 1986, s. 40).

A. M. Gabain, yaptığı araştırmalarda 18. yy'a ait Moğolistan ve Minusin bölgelerindeki eski Türk yazıtlarına dayanarak kötülüğün başkanı Erlik'i ölüm tanrısının adı olarak kaydetmiştir. Gabain, daha sonraki çalışmalarında Erlik adını Yeraltı Dünyası'nın veya cehennem tanrısının adı olarak da vermiştir. Erlikle ilgili yapılan araştırmalarda Erlik'e yapılan ayinlerin kara şamanlarla ilişkilendirildiği çok fazla dayanak bulunmaktadır. Bunlardan biri Şamanların, Erlik'e “manyak” adı verilen tören kıyafetleriyle tören düzenlemeleridir. Aşağıda Şaman'ın “manyak” adlı kıyafetle bulunduğu bir fotoğrafa yer verilmiştir.

Ülgen başta olmak üzere iyi ruhlar için ayin yapan şamanlar cübbe giymezler, ancak Erlik ve ona bağlı kötü ruhlar için ayin yapan şamanlar cübbe giymek zorundadır. Bunun nedeni tahminen, şamanların karşılarındaki kötü ruhları cübbeleri sayesinde korkutmak istemeleridir.



Şekil 1. Şamanizm'de “manyak” ismi verilen ve kötü ruhları kovduğu düşünülen tören kıyafeti (Güngör, 2010, s. 327).

Bu sayede şamanlar, kendilerine veya korudukları şeye bir zarar gelmesini engellerler.

Şamanların cübbelerinde olduğu gibi elbiselerinde de aynı durum söz konusudur. Şamanın elbisesi onu kötü ruhlardan koruyan bir zırh görevi görmektedir. Yine Şamanın başında bulunan boynuzlar da ayin esnasında kötü ruhları korkutmak amacı taşır. Şamanın kuş tüylerinden oluşan başlığı ve beline taktığı kemerinin kırmızı renkte olması dikkat çekicidir. Günümüzde de devam eden yeni doğan çocuğun üzerine kırmızı tülbent örtmek, yeni evlenen gelinin beline kırmızı kuşak bağlamak âdetlerinde “kırmızı” önemli bir figürdür. Nedeni kırmızı rengin kötü ruhlardan korunmadaki etkisidir. Şamanın eline aldığı davulu da tıpkı elbisesi gibi ruhları korkutmak amacını taşır. Şaman ayinine başlamadan önce sürüden bir kurbanlık seçer ve Ülgen’in onayına sunar. Eğer hayvan beğenilirse o akşam kesilir ve Ülgen’e sunulur. Ayinden önce kurban kesilmesi, kendilerine zarar vermemesi için kötü ruhlara ödenen bir bedel olabilir. Ayinin üçüncü gününde gerçekleşen saçı saçmak da tıpkı kurban kesmek gibi zarar gelmesini önceden önlemek amacıyla yapıldığı düşünülür. Şaman’ın yolculuğu göğe doğru olduğu gibi yeraltına doğru da gerçekleşebilir. Çünkü kötü ruhlara yakaladıkları ruhları yer altını götürürler. Bu nedenle şaman da bu ruhları kurtarmak amacıyla yer altı dünyasının hakimi Erlik’le görüşmek zorunda kalır. Şaman için bu durum gayet zordur hatta karşılaşma anında şaman kendinden geçer. Sonunda şaman yeryüzüne dönerken, Erlik tarafından hapsedilen ruhu yeryüzüne çıkar. Ayinin bitiminde ayılan şaman, oradakileri selamlar. Şaman Erlik’in hapsettiği ruhu zorlu da olsa kurtarmış olur. Kötülükten yani onun simgesi Erlik’ten kurtulmak Şaman için hiç de kolay değildir. Önceden önlem amaçlı kurban sunma veya saçı saçma gerçekleşse de eğer kötü ruhlara devreye girerse kurtulmak oldukça zordur. (Güngör, 2010, s. 327-328).

Potapov, şaman için bir baş belası olan ve kötülüklerin kaynağı kabul edilen Erlik’in Altay mitinde şamanların öğreticisi olarak yer aldığına dikkat çekmiştir. Bunun göstergesi de Altay ayinlerine özgü yeryüzü dünyasına yolculuklarla ilgili Erlik’in şamanlara kara şamanlığı öğretmesidir. Mitolojiye dayanarak Erlik kültürünün ve kara şamanlığın daha geç dönemlerde ortaya çıktığını ifade eden Potapov, bu tespiti Altaylıların bazı mitlerinde Ülgen ve Erlik adlı yaratıcı tanrıların kardeş olarak görülmelerinden yola çıkarak yapmıştır. Ona göre Ülgen ile Erlik, zamanla aralarında tartışma çıkması neticesinde ayrılmışlardır. Ülgen yeryüzünde yaşamaya devam ederken, Erlik önce yeryüzüne oradan yer altına kovulmuş ve yer altının sahibi olmuştur (Potapov,

2012, s. 122). Potapov'un Altaylıların bazı mitlerinden yola çıkarak ortaya koyduğu Ülgen ile Erlik'in kardeş olduğu ve daha sonra ayrıldıkları düşüncesi, tıpkı Zerdüştlük'te başlangıçta ikiz olan ruhun daha sonra birbirinden ayrılması ve Manihezim'de iki kök tabiriyle ışık ve karanlığın birbirinden ayrılmasını akla getirir.

Şamanizm'de kötülüğün temsilcisi olan Erlik'ten korunmak adına insanlar birçok yolu denemişlerdir. İnsanların böyle bir çabaya girme nedenlerinin kendilerine, hayvanlarına veya mallarına bir zarar gelmesini önlemek adına olduğu düşünülür. Abdülkadir İnan'ın kitabında yer alan Altaylılardan aktarılan bir rivayette, Moğollar tarafından takip edilen Altaylılar Karagay dağına sığınır ve buradan dağa kurban kesmeleri neticesinde kurtulurlar. Altaylılar gelebilecek kötülüklerden kurtulmak için kötü ruhlara kurban kesmenin yanında saçı saçmak geleneğini de gerçekleştirmişlerdir. Yakutlarda kız kaçırmaya gidecek olan gençleri kötü ruhlardan korumak için şamanın kımız alıp atların çevresine saçması bu düşüncenin bir örneğidir. Bunun yanında kötülükten korunmak için saçı saçmanın Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde de yer aldığı görülür. Çünkü saç, yabancı soya mensup olan kızın kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayinin kalıntısıdır. Bu durum bir bakıma “bana kötülük yapmayın bu da sizin rüşvetiniz olsun” anlamına gelmektedir. Bu sayede yeni gelin saç saçarak hem kocasının soyunun ataları hem de kötü ruhlardan korunmuş olur (İnan, 1986, s. 52).

Kötülük gelmesini engelleme ve onu uzaklaştırma, Yakutlarda da görülür. Çocuğu doğacak olan baba adayı doğum tanrısından gelecek kötülüğü önlemek için ateşe yağ atar ve doğrum tanrısından bunu yemesini ister. Kırgız ve Kazaklarda kötülük tabiri; kara albastı olarak tanımlanır ve ocaklı adam tarafından görünmesi dışında kimseden korkmaz ancak Sarı albastı şamanların okumasıyla gider. Şamanların burada kötü ruhtan korunmada kurtarıcı görevi üstlendiği görülür. Eğer bu kötü ruh lohusalara musallat olursa onların ciğerlerini alır ve suya atar. Kötü ruh tarafından alınan ciğeri geri getirmeyi de sadece baksılar veya ocaklı adamlar sağlayabilirler. Albastı'yı yakalayan baksı eline kopuz alır ve şunları söyler (İnan, 1986, s. 169):

“Ey, albastı zalim,
Koy ciğerini yerine,
Zavallının canın iade et,

Sözümü tutmazsan,
Bana hürmet etmezsen,
Gözlerini çıkarırım...”

Bunun üzerine albastı ciğeri yerine koyar ve ölen lohusa geri hayata döner. Şaman’ın albastıdan kadının ciğerini geri alması bir nevi tehdit ederek gerçekleşmektedir. Albastı ciğeri iade etmediği takdirde baksı veya ocaklı adam tarafından gözleri çıkarılacaktır. Bu sayede Albastı korkusundan ciğeri geri iade etmek zorunda kalır. Bazen de baksı albastı ’ya lohusanın ciğeri yerine koyun ciğerini teklif eder. Eğer albastı bunu kabul etmeyecek olursa baksı tarafından yine tehdit edilir. Baksı yaptığı uyarılar ve tehditlerle lohusanın canını kurtarmış dolayısıyla gelebilecek kötülüğü önlemiş olur. Aşağıda Miropiev’in eserinin sonunda bulunan bir büyü şöyledir:

“Ey, şeytanlar, şeytanlar,
Bu ciğeri alınız,
Buna kanaat ediniz,
Bu kadını öldürmeyiniz,
Zararınızı dokundurmayınız.
Koyun ciğeri size kâfi değil mi?
Bu koyun ciğerini ciğer addetmiyor musunuz?
Eğer böyle ise, elime kılıç alırım,
Hesapsız ruhlarımla
Size hücum ederim...”

Burada da şeytanlar olarak tabir edilen ve kadına musallat olan varlık, tahminen albastıdır. Şeytanlar olarak tabir edilen kötü ruhlardan kurtulmak için koyun teklif edilmesi bir nevi takastır. Şayet kötü ruhlara koyun ciğerini kabul etmezse, bu defa karşı saldırıya geçme ile ruhlara gözdağı verildiği görülür. Altaylılara göre almış adındaki kötülüğün temsilcisi aynı zamanda Erlik’in yardımcılarındandır. Tıpkı Erlik gibi o da kötülük yapmak için pusuda beklemektedir. Yolcuların yolunu şaşırtır, uykuda basar, kızlara musallat olur ve onları hasta yapar. Anadolu Türk hurafelerinde de albastı’ ya çoklukla yer verilir. Anadolu insanı lohusa kadını albastıdan korumak için birçok yöntem bulmuştur. Bunlardan biri albastı, kadının ciğerini alıp götürmesin diye kadının yalnız bırakılmamasıdır. Aynı zamanda alkarısı tüfek sesinden, ocaklı adamlardan, demirden ve

kırmızı renkten korktuğu için lohusanın başına beyaz yaşamak veya kırmızı tül bağlanır. Günümüzde de devam eden yeni doğum yapan lohusa kadınların başlarına bağlanan kırmızı taç veya kurdela; yeni doğan çocukların üzerine örtülen kırmızı örtü bunun bir göstergesidir. Manas destanının devamı olan Yolay Kaan destanında lohusayı albastıdan korumak için kara bakışı çağrılır. Bu sayede lohusa başına gelebilecek kötülükten korunmuş olur.

Kara bakışı bar edi

Karabaskan katındın

Evliyası bar edi ...

Kara bakışı loğusaya gelen cinlere hitap ederek;

Alıstan kelgen Al-bı deymen

Raktan kelgen can-bı deymen .. (İnan, 1986, s. 170-172).

Sibirya Türklerinde bulunulan mekân, kötü güçlerden korunmada önemlidir. Onlara göre yaşanan yer kutsal ve koruyucu olduğu için kötü güçlere, rüzgârlara, kötü havaya da kapalıdır. Sibirya Türklerinde kötülüklerle karşı koruyucu mekân Ötüken'dir. Bunun örneğini Göktürk Abidelerinde görebiliriz. Abidelerde Bilge Kağan Ötüken'e yerleşildiği takdirde ülkede hiçbir sorunun kalmayacağı ancak Ötüken'de kalınmazsa ölüm ve felaketlerin de peşlerini bırakmayacağını söylemiştir (Taş, 2002, s. 55). Şamanistler arasında kötü güçlerden korunmada mekânın önemi olduğu kadar kutsal dağların da önemi büyüktür. Uygurlar tarafından mukaddes olan dağın Çinliler tarafından götürülmesi gibi Moğolların da taptıkları saadet dağı yine Çinliler tarafından götürülür. Bunun üzerine dağın bulunduğu yerde bir kadın şaman, ayin yaparak tanrıya dua eder ve saadet dağı bu sayede geri getirmeyi başarır (İnan, 1986, s. 50).

Şamanist Türklerin kötü ruhlardan korunmak için başvurduğu önlemlerden biri de ölüm ruhunu aldatmaktır. Bu amaçla doğan çocuğu eline alan ebe çocuğu satın almak isteyen olup olmadığını sorar. Çocuğun ağırlığınca demir veren kişi çocuğu satın alır ve çocuğa da Demir ya da Satılmış gibi isimler verilir. Günümüzde Anadolu'da birçok bölgede uygulanan isim vermelerde bu âdetin etkilerinin devam ettiği söylenebilir. Örneğin Yaşar, Dursun, Ölmez, Taştan, Kurç (çelik) gibi isimler verilir. Bu isimlerin çocuğu kötü ruhlara karşı güçlü gösterdiği bu sayede kötü ruhların ona musallat olamayacağı düşünülebilir (İnan, 1986, s. 174).

İbn Fadlan'dan aktarılan bilgilere göre Göktürkler ve bazı Oğuz boylarında bir kişi öldüğünde onun üzerine ceket giydirir, kuşağı bağlanır eline ise tahta bir kadeh verilir. Aynı zamanda ölen kişinin atının derisi, ayakları ve kuyruğu sııklara asılır ve bununla cennete gideceğine inanılır. Gerçekleştirilen bir başka adet ise ölen kişi kahraman ise ve hayatta iken ne kadar adam öldürmüş ise o kadar ağaç yontup mezarın başına konulmasıdır. Bunların hepsinin ölen kişiyi güçlü göstermek ve öbür dünyada kötü ruhlar tarafından zarar görmemesini sağlamak amacıyla yapıldığı düşünülebilir. Kötülüklerden korunmak amacıyla gerçekleştirildiği düşünülen bir diğer rivayet Manas destanında Han Köketey'in defin törenine aittir ve Çokan Velihanov tarafından 1858'de tespit edilmiştir. Bu rivayette Han halkından kendisine zırhını giydirmelerini ve vücudunu kımızla yıkamalarını ister. Han'ın böyle bir istekte ulunması onun öteki dünyaya gidişine bir hazırlık göstergesi olabilir. Belki de kötü ruhlardan korunmak için kendisinin kımızla yıkanmasını ve üzerine zırh giydirilmesini istemiştir (Kocasavaş, 2002).

Altaylılarda görülen bir diğer kötülükten korunma yöntemi de kötü ruhları kötülük yapmamaları için ikna etme çabalarıdır. Onların böyle bir ikna etme yoluna gitme nedenleri kötü ruhların kendilerine ve çevrelerine zarar vermelerini önlemektir. Kötü ruhlara dualar okutmayı dahi teklif eden Altaylıların onlardan tek isteği kendilerine kötülük yapmamalarıdır.

Koyunlarına veya çocuklarına zarar gelen kadınlar, kocalarının mezarına giderek burada kötü ruha olan kızgınlıklarını dile getirirken bir taraftan da sevdiklerine gelebilecek zararı önlemek amacındadırlar (İnan, 1986, s. 188-189). Netice itibariyle Şamanist Türkler kendilerine ve çevrelerine gelebilecek her türlü musibet ve belayla başa çıkmak için kendilerince birçok yol bulmuşlardır. Yol gösterici ve kurtarıcı seçtikleri şaman sayesinde gelebilecek fenalıkları üzerlerinden def etmişlerdir.

Tüm bunlardan sonra Şamanizm'in kötülük anlayışının, Erlik ve ona karşı çıkan şamanın mücadelelerinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Şamanistler, karanlık dünyanın sahibi olarak tanımladıkları Erlik'in yer altında yaşadığına ve ele geçirdiği ruhları yaşadığı yer olan yer altına götürdüğüne inanırlar. Aynı zamanda Şamanist Türklerin Erlik'ten korunmak veya kurtulmak için ona bazen yiyecek vermek, bazen korkutmak, bazense onunla anlaşmak yoluna gittikleri görülür. Kurban sunmaları, saçları saçmaları veya şamanların davul çalmaları, kötülüklerden korunmak için geliştirdikleri yöntemlerden bazılarıdır. Bu

sayede hayatlarını garanti altına alıp, kötü ruhtan gelebilecek zararları önlemiş olurlar.

2.3. KÖTÜLÜK VE KAOS

Kozmos, düzen anlamına gelen Yunanca bir sözcüktür. Kozmos, evrendeki tüm canlı veya cansız her şeyin birbiriyle uyumu da demektir. Düzensizlik anlamına gelen kaos kelimesinin de zıddıdır (Sagan, 1982, s. 18).

Geçmişten günümüze pek çok filozof, evrenin nasıl ve neden oluştuğu sorusuna cevap aramıştır. Filozoflar, bu sorgulamalarında kaos ve kozmos zıtlığına odaklanmışlardır. Bunlardan bazıları, kaosun bir toz bulutundan, bazıları ise gazdan ibaret olduğunu ileri sürmüşlerdir. Metin Pay, kozmosun bir yasa tarafından yönetilerek bir düzeni, şekli ve yapısı olduğunu söyler. Evreni ilk defa kozmos olarak tarif eden Pythagoras’a göre evrende matematiksel orantılarla açıklanabilir bir ahenk vardır (Pay, 2016, s. 25-52). Yunanlı düşünürler, şekilsiz ve sonsuz bir uzay olarak tanımladıkları evrenin Kaos adı verilen bir karmaşadan sonra oluştuğunu düşünürler. Yalnızca bu bilgiyle yetinmeyen düşünürler, uzayın bir kaynağı olup olmadığı ve kaos ortamından kozmos ortamına geçişin ne şekilde gerçekleşmiş olabileceği gibi soruları da sorarlar. Bunlardan biri, kaosun Demiurgos adındaki bir Tanrı tarafından şekillendirilerek kozmosa dönüştürüldüğünü savunan Platon, diğeri ise her şeyin sudan ortaya çıktığını savunan ve karaların da suyun üzerinde durduğuna inanan Thales’dir (Berkmen, 2017, s. 1-4).

Kozmos, “dünya, evren, âlem” anlamlarına da gelir. Kozmogoni ise çağdaş anlamda kozmik nesnelerin, sistemlerin ve evrenin ortaya çıkışını araştırır. Kozmogoni değişim, gelişim ve sürekliliktir. Tarih içindeki durumuna bakarsak genelde evrenin ortaya çıkışı mitlerde veya efsanelerde işlenmiş ve mitlerin ilk kısmını oluşturmuştur. Kozmogonik mitlerde evrenin yaratılması tarihsel olmayan bir şekilde tasvir edilir ve evrenin ortaya çıkışı tanrısal bir eylem sonucunda ve neden-sonuç ilişkisiyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle İsmail Taş, eserinde kozmosun her türlü yaratıcı durumun ve yaratılışın ana örneği olan tanrısal bir yapıt olduğunu söylemiştir. Yaratılışın gerçekleşmesi ve ilahi gücün varlık alemini oluşturduğu durum kozmogoni (evren doğum) olarak belirtilir. Kozmogonik anlatılar, yaratma öncesi kaosa benzetilen yokluğu anlatırlar. Bu yokluk durumu, farklı geleneklerde tek örnek oluşturur. Bunun sonunda kozmos ve parçaları bölüm bölüm

anlatılır, zaman içinde devam edebilir veya felaketlerle bitip yok da olabilir. Mitlerde ilk durumun yoklukla yani kaosla iç içe olması, kozmik yapının temelinin olumsuz duruma bağlı olduğunu gösterir. Bu durumun ortak noktası Sümer, Mısır, Akad, Babil, Yunan gibi hemen hemen tüm mitolojilerde böyle olmasıdır. Bunun yanında mitolojilerde eylemi başlatan genelde tek bir tanrıdır. Gök, Hava, Yer gibi kozmik tanrıların diğer tanrıları meydana getirdiği, onlarınsa evrenin küçük parçalarını dolduran şeyleri ürettikleri görülür. Ancak yine de sadece ilk Tanrılar gerçek yaratıcı olarak kabul edilmiştir. (Taş, 2002, s. 10-13). Öyleyse kozmogoni, evrendeki tüm varlıkların ortaya çıkmasıdır ve farklı dinler ve mitolojilerde de bu durum bir Tanrı veya Tanrısal varlık tarafından gerçekleştirilir. Kozmoloji ise dünya ile ilgili araştırmalar dizini demektir. Yani bir anlamda evreni bilimsel açıdan ele almak demektir.

Türk mitolojileri kozmos kaos açısından incelendiğinde, Altay Türklerine ait olan mitolojideki kozmogonik unsurlar şöyle belirlenmiştir. "Henüz ne Gök ne de Yer vardı. Sadece Ülgen vardı. O uçsuz bucaksız deniz üzerinde oradan oraya koşuşturuyor ve dalgalandırıyor; denizde tutunacak sert bir yer de yoktu ..." ifadeleriyle yaratılışı anlatan diğer Türk mitolojilerinde olduğu gibi, öncelikle bir belirsizlik ortamının yani kaosun hakim olduğunu görmekteyiz. Türk mitolojilerinde etken varlık olan Ülgen, yani Tanrıdır; durağan varlık ise "su" dur. Suyun bir varlık olarak kabul edilme sebebi; kaostan evreni var edecek olan bir ön varlığa ve bu varlığın olduğu bir mekâna ihtiyaç duyulmasıdır. Bu nedenle "su", bir mekândır ve kaos belirsiz bir mekânı temsil etmektedir. Evrenin ortaya çıkmasında var etme eylemi M. Eliade'nin ifadesiyle " kozmik dalışlar"la başlar. Bu kozmik dalışlar neticesinde kaosu temsil etmek adına sudan bazen biraz kum, bazen toprak parçası çıkarılarak evren meydana getirilmeye çalışılır. Ancak yaratmanın tam şekli, kişi oğlunun suya kozmik dalışıyla gerçekleşir. Kayra Han, kişiyi evreni yaratmak amacıyla suyun dibinden toprak getirmesi için görevlendirir. Kişi, verilen görevi yerine getirir, ancak bir kısmını da kendi ağzında saklamıştır. Kayra Han'ın toprağa büyümesini emretmesiyle Kişi'nin ağzındaki toprak da büyümeye başlar ve ağzında rahatsızlık oluşturur. Tanrı'nın tükürmesini emretmesiyle kişi bu durumdan kurtulur. Onun tükürdüğü yerlerde dağlar, vadiler oluşur. H. Ziya Ülken, Radlov tarafından derlenen Altay yaratılış efsanesindeki yaratma olayını değerlendirmiştir. Ülken'e göre Karahan, şekilsiz ve bir nevi kaos olan su'dan kişi'yi yaratmıştır. Nedeni de

kendini yalnızlıktan kurtarma isteğidir. H. Ziya Ülken yaratılış olayında iki önemli esas olduğunu savunur. Ona göre biri hayatın kaynağı olarak su'yu kabul edilen Thales'in kozmolojisi, diğeri ise bütün İslam tasavvufunda ve eski Yunan kozmolojisinde olan görünme inancı (zuhur akidesi)'dir. Buna göre Allah insanı yoktan var etmemiştir, çünkü o zaten şekilsiz bir halde tabiatın içinde Allah'la beraber vardır. Sadece Allah tarafından şekil kazanmış ve ortaya çıkarılmıştır (Taş, 2002, s. 71).

Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu Tanrı, "Işık ol" ("Fiat lux", "Let there be light", "Işık olsun/ yaratılsın") dedi ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı." (Eski Ahit; Yaratılış).

En başta her şey bir boşluk iken; Tanrı'nın önce ışığı yaratması sonra ışığı karanlıktan ayırmasıyla birbirine zıt iki kavramın meydana geldiği görülür. Evrende her şeyin zıddıyla var olduğunu düşündüğümüzde kaos ve kozmos kavramlarının da tıpkı evrendeki her şeyde olduğu gibi zıtlığı barındırdığını görürüz. Yaratılış mitinde kozmos ve kaos kavramlarına baktığımızda her şeyden önce gök ve yer-suyun olması ve daha sonra bu iki varlığın kendi içinde ayrışması veya etkileşime girmesiyle kâinat meydana gelir. Örneğin Yunan mitolojisinde Gaia ile Eros'un kaostan meydana geldikleri görülür ve Gaia yeri, Eros ise göğü simgeler. Zerdüş ve Mani dinlerinde de aynı şekilde iki kavram olan zulmet (karanlık)ve ışık (aydınlık) kavramlarından ışığın iyiliği, karanlığın ise kötülüğü temsil ettiği görülür. Mısır mitolojisinde de bunun örneğine rastlarız. Göğü Nut, yeri ise Geb simgeler. Çin anlatılarında da diğerleri gibi kâinat iki varlığın ayrışması ile meydana gelir. Pan-Ku'nun kabuğu kırmasıyla Yang ve Ying oluşur ve hafif kısım göğü, yani Yang'ı, ağır kısım ise yeri, yani Ying'i oluşturur. Evrende yer alan bu ikilikler, dini metinlerde dahi yer almıştır. "Ey insanlar biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık" cümlesi, bunun göstergesidir (Balkaya, 2012, s. 987-994). Aynı durum Sümerlerin Gılgamış destanında da vardır. İlk önce iç içe olup daha sonra ayrılan Gök'ü temsil eden eril tanrı An; yer'i temsil eden dişil tanrı Ki'dir. Bu iki Tanrı ilk başta iç içedir. Babiller tarafından kurulan imparatorlukta yaşayan halkın yaratılış destanı Enuma Eliş'te de başlangıçta her şeyin tek bir kavram olan su olması ancak daha sonra bu suyun tatlı su okyanusu Apsu ve tuzlu su okyanusu Tiamat olarak ikiye ayrıldığı görülür. Tanrı'nın olduğu Yer'in; gök, ay güneşin olmadığı bir mekân olduğu düşüncesi vardır. Böyle bir ortamın belirsizliği kaosu tasvir

ettiği düşünülebilir. Çünkü hiçbir şey belli değildir, bir belirsizlik bir boşluk ortamı vardır. Ancak Tanrı ve Erlik'in ortaya çıkmasıyla bu belirsizlik ortadan kalkar çünkü bundan sonrasında bir hareket ve belirli olma durumu hakim olur. Daha sonra destanda Erlik'in kötülüğü temsil etmesi ve Ülgen ile Erlik arasında anlaşmazlık çıkmasıyla evrendeki her şeyde görülen zıtlığın da bir örneği ortaya konur (Uğurcan, 2016, s. 19).

Göktürk kitabelerinde kaostan kozmosa geçiş şu cümlelerle ifade edilir.

“İnsanoğullarının üzerine (de) atalarım dedelerim Bumin Hakan (ve) İstemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. Tahta oturarak Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler. Dört bucak hep düşman imiş. Ordular sevk ederek, dört bucaktaki halkları hep almış, hep kendilerine bağımlı kılmışlar. Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler. Doğuda Kingan Dağları'na kadar, batıda Demir Kapı 'ya kadar (halklarını) yerleştirmişler. (Bu) iki (sınır) arasında pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Göktürkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerler imiş; (Emirleri altındaki) kumandanları da akıllı imişler şüphesiz, cesur imişler şüphesiz. Beyleri de halkları da barış ve uyum içinde imişler şüphesiz. Onun için devleti öylece yönetmişler; devleti yönetip yasaları düzenlemişler." (Kül Tigin D/1-3) verilen metinde açıkça bir kozmolojik kaos anlaşılmıyorsa da yaratma eyleminden önce bir kaosun var olduğu anlaşılabılır. Metinlerde anlatılan düzeni evren yaratıldıktan sonra ortaya çıkan Kozmos gibi diye düşünebiliriz.

İrk Bitig 'de Kaos şu şekilde yer alır.

“Yukarısı yanıp yanıp sönüyordu. Aşağı da kül idi, vahşi hayvanlar, kuşlar ve insanlar yollarını şaşırıyorlardı. Bu durum üç yıl devam etti ve Gökyüzü 'nün lütfu ile sona erdi” (Taş, 2002, s. 34).

Uygur Yazıtın' da şöyle geçer:

"İşitildiğine göre, Gök ile Yer birbirinden ayrılıp, Güneş ve Ay, feyzini saçmaya başlayınca, Tanrı'dan buyruk alan bir oymakbaşı, bütün dünyayı kendi çevresine alakalandırıyor, faziletiyle kamaştırıcı şekilde ışıklandırıyor ve dört bucaktan ona sığmıyorlar. Onun cezaları gayet haşmetli idi. Hudut dışında olan ona bağlanmak için dönüyordu" (Taş, 2002, s. 34).

Kozmos düzeni, kaos ise düzensizliği ve karmaşayı ifade ettiğine göre evren var olmadan

önce bir karmaşa ve kaos ortamı vardır ancak evrenin kurulması ve düzenin başlamasıyla bu durum sona erer. Çünkü, ortaya çıkan gelişmeler neticesinde bir belirli olma durumu ortaya çıkar. Farklı mitolojilerde ortaya çıkma durumunun, genellikle bir Tanrı veya yaratıcı tarafından gerçekleştirildiği görülür. Aynı zamanda kâinatın meydana gelmesi de önce iki kavramın/varlığın yaratılması ve daha sonra ayrılması ile mümkün olmaktadır. Ortaya çıkan bu iki kavramın/varlığın kozmos ve kaos zıtlığında olduğu gibi, birbirine zıt olduğu görülür. Yaratılış mitinde karşımıza çıkan Ülgen ve Erlik zıtlığı, kaos kozmos zıtlığının bir örneğidir. Ülgen iyiliği, Erlik ise kötülüğü simgeler. Dolayısıyla kötülüğün ortaya çıkışı, kâinatın yaratılması aşamasındaki iki doğaüstü varlık arasındaki rekabet ve çatışma ile bağlantılıdır. İki doğaüstü varlığın (Türk mitolojisinde Ülgen ve Erlik) rekabeti ve çatışmasıyla kötülüklerle iyiliklerin savaşı da başlamış olur. Öyleyse, bütün iyilik ve kötülük çatışmalarında, başlangıçtaki kaos ve kozmos çatışmasının yansımalarını görmemiz mümkündür.

2.4. KÖTÜLÜK TÜRLERİ

Her şeyin zıddının olduğu evrende maddenin, enerjinin ve tabii ki iyiliğin zıddı olan kötülüğün de var olduğu şüphesizdir. İyiliğin karşıtı olan kötülük, farklı bakış açılarında farklı dönemlerde incelenmiş, halen de incelenmeye devam etmektedir. Yapılan incelemelerde kötülük süreçleri ve sonuçları dikkate alınarak üç şekilde sınıflandırılmaktadır: Ahlakî kötülük, fizikî kötülük ve metafizik kötülük.

2.4.1. AHLAKÎ KÖTÜLÜK

Ahlakî kötülük, insanın sahip olduğu iradesini kötüye kullanması sonucu ortaya çıkan hatalar ve günahlardır. Adam öldürmek, hırsızlık yapmak, ahlaksızlık, acımasızlık, namussuzluk, korkaklık gibi eylemler, ahlakî kötülüğün bazılarındandır. Ahlakî kötülüğün temelinde bu kötülüğün faili olan özgür insan vardır. Gerçekleştirdiği iyi veya kötü eylemlerden sorumlu olan insanın psikolojik huyları veya sahip olduğu zihinsel düşüncelerin dışa vurulması sonucu ahlakî kötülükleri ortaya çıkabilir. Ya da daha geniş şekilde kötü bir kitlesel veya toplumsal eylem de olabilir. Ancak bunların gerçekleşmesini sağlayan, daima insan veya insanlardır. İnsanın bazen bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiği bazen de farkında olmadan sebep olduğu ancak eninde sonunda fark ettiği kötülük

türüdür.

Ahlakî kötülük, din felsefesi literatüründe ele alındığında daha çok “günah” kavramıyla ele alınmıştır. Günah kavramıyla ele alınmasının iki nedeni vardır. Bunlardan biri, kötülük kavramının ne olduğunu ancak kutsal kitapların belirleyebileceği anlayışı, diğeri ise kötülüklerle ilk günah arasında bir ilişkinin olduğu düşüncesidir.

George Galloway’a göre ahlakî kötülüklerden insanı sorumlu tutmak gerekir. A.R. Mohapatra’ya göre ise ahlakî yaşam bir mücadele yaşamıdır. Dolayısıyla bu yaşam iyi ile kötü, istek ile ödev arasındaki mücadeleden oluşur. İnsan sahip olduğu iradesiyle kendi ahlakî doğasını ve kendi kişiliğini de ortaya koymuş olur. Eğer insanın hata yapma veya günah işleme olasılığı olmasaydı, ahlakî yaşantısının olması da mümkün olmazdı (Yasa, 2014, s. 27). Bu noktada, ahlakî kötülük neden kaynaklanır, yani insanlar neden içsel olarak kötülük yapma ihtiyacı duyarlar sorusu akla gelir. Ahlakî kötülüklerin neden kaynaklandığı düşünüldüğünde günah ve irade arasındaki ilişki sebebiyle olduğu bilinmektedir. Ancak Tanrı’nın her şeye gücü yeten özelliği dikkate alındığında bu durum karmaşık bir hal alır. Öyleyse şöyle sorular sorulmaktadır. Eğer ahlakî kötülüklerin nedeni irade hürriyeti ise Tanrı neden insanı özgür yaratmıştır? İnsanlar sorumluluk duygusu taşıyorsa sorumluluk iyi bir şey midir? Eğer sorumluluk iyi bir şeyse neden bütün canlılar sorumlu değildir? Eğer sorumluluk kötü bir şeyse neden sadece insan sorumludur? Tanrı her şeye gücü yeten varlık ise nasıl oluyor da insanın iradesini kötüye kullanmasına engel olmuyor? (Yasa, 2014, s. 18). Dolayısıyla insanın iradesini kötüye kullanmasıyla oluşan ahlakî kötülüğün açıklanmasında insanın hür iradesi ve Tanrı’nın gücü arasındaki ilişki birçok açıdan güçlüklerle ve itirazlara neden olmaktadır. İnsan, doğumundan sorumlulukla dünyaya gelmiştir. Kendi işlerini yerine getirme başarısını kazanır kazanmaz sorumluluklar da peşi sıra gelir. İnsan hayatta yaptıklarının hangisi iyi hangisi kötü ayrımını yaptığında verdiği kararın sorumluluğunu da almış olur. Tanrı’nın insana kazandırdığı bu iradeyi iyiye veya kötüye kullanma neticesinde de insan kötülük veya iyilik yapma tercihini kullanır. Tanrı’nın insanı yaptıklarından sorumlu tutmasının yanında elbette takdiri de devrededir. Bütün bu sorgulamalara bir nokta koymak niyetinde olan Alexis Carrel ise neyin iyi neyin kötü olduğunu anlamak için insanların açıp kutsal kitaplara bakmalarının yeterli olduğunu söylemiştir (Yasa, 2014, s. 16).

2.4.2. FİZİKÎ KÖTÜLÜK

Fizikî kötülük genel olarak dış çevreden bağımsız olarak gerçekleşen kuraklık, seller, fırtınalar, kasırgalar gibi ölüme bile yol açan türden bir kötülük çeşididir. Fizikî kötülük, insan iradesinden bağımsız olarak gerçekleşir. Kişinin doğumdan gelen fizikî özürleri de bu kapsamda ele alınabilir.

İbn Sina'ya göre fizikî kötülük, içinde bulunduğumuz âlemde ilahî kudret gereği oluşan nedensellik ile ilgilidir. Yani bulunduğumuz evrende her şey belli bir yasaya göre işler, dolayısıyla buna göre de belirli sonuçları vardır. Yaşar Türkben'e göre ise insanlar başlarına gelen olayların kendi seçimlerinden kaynaklanmadığını düşünürler. Örneğin ortaya çıkan bir hastalık Afrika'da çok sayıda ölümlere neden olurken gelişmiş ülkelerde daha az insan ölümüne sebep olmaktadır (Türkben, 2012, s. 19). İbn Sina'ya göre yukarıdaki yaratıcı, yani Tanrı her şeye kadirdir ve ilahî bir kudreti vardır, ancak insanların da kötülük kavramının oluşturulmasında ve gerçekleştirilmesinde etkileri vardır.

Bir başka fizikî kötülük örneği ise çağdaş Batı'nın kötülük problemini algılaması üzerinde derin izler bırakan Lizbon depremidir. Batı literatüründe 1 Kasım 1775 tarihinde gerçekleşen Lizbon depremi önemlidir. Deprem 8.9 veya 9 şiddetinde olduğu tahmin edilir. Bu deprem, tarihteki en kötü deprem olarak kayıtlara geçmiştir ve on binlerce insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu felaketin Azizler Gününde gerçekleşmiş olması, batılı entelektüel kuşaklar üzerinde derin etki bırakmıştır (Yaran, 1997, s. 26).

Yukarıda İbn Sina'nın görüşlerinde ilahî bir kudretin olduğu, ancak insanların da kötülüğün oluşumunda etkileri olduğu görüşüne yer verdik. Çağdaş Batı'da yaşanan Lizbon Depremi'nin Azizler Gününde gerçekleşmesi, sonucunda binlerce insanın ölmesi yine kudretli bir yaratıcının var olması ve ona ibadet edilen bir günde böyle kötü bir olayın gerçekleşmesi. Buradan çıkarılan sonuç, fizikî kötülüğün insan eylemlerinin dışında gerçekleştiği görülse de aslında hem ilahi yaratıcının takdiri hem de insanların az da olsa katkıları sonucu gerçekleşmiş olmasıdır.

2.4.3. METAFİZİK KÖTÜLÜK

İbn Sina kötülük kavramında da bahsettiğimiz gibi konuya Tanrı'nın yüksek kudreti ve

onun varlıklar üzerindeki yansımasından yaklaşımıştır. İbn Sina'ya göre her anlamda tam ve eksiksiz olan ancak Tanrı'dır. Tanrı'nın dışındaki her şey yok olma ihtimali taşır, dolayısıyla değişme ve bozulma gösterebilir. Ona göre Tanrı'nın kötülüğü yarattığı düşünülemez, çünkü mükemmel olan Tanrı'dır, diğerleri ise sadece ondan taşanlardır. Ondan taşanlar da mükemmel olamayacağına göre varlık için mutlak iyilik de söz konusu olamaz. Çünkü zaten yok iken varlığa gelmiştir ve yine yok olabilir. Öyleyse İbn i Sina'nın felsefesine göre en büyük yaratıcı Tanrı elbette iyiliği yaratmıştır, ancak mutlak iyilik de yoktur, çünkü yaratıcı her şeyi yokluktan var etmiş, kurmuştur; o zaman her şey her an yok da olabilir (Türkben, 2012, s. 71).

Leibniz, metafiziksel kötülüğü yaratılardaki asli kusurluluk olarak tanımlamıştır. Leibniz, kötülüğü fizik, moral ve metafizik olarak üçe ayırmıştır. Fizik ve moral kötülüğün kaynağını da metafizik kötülüğe bağlamıştır. Ona göre böyle bir durumun oluşma nedeni, Tanrı'dır. Çünkü Tanrı dünyalar arasından bu evreni seçmiştir ki bunun nedeni diğerleri arasında en iyisinin bu evren olmasındandır. Bu dünya yetkin değildir, ancak diğerlerindeki yetkinlik daha azdır dolayısıyla bu durum yetkin olan bir dünyanın olamayacağının göstergesidir. Tanrı'nın sonlu varlıkları böyle yetkin olmayan bir dünyaya yerleştirme nedeni işte budur. Çünkü sonlu varlıklar sonlu oldukları için yetkin de değildirler. İşte bu metafizik kötülüktür (Yaran, 1997, s. 24). Leibniz, insanların sonlu yaratılmaları ve yetkin olmayan bir dünyada yaşamalarının bir tesadüf olmadığını belirtmek istemiştir. Tabii ona göre diğer dünyalar yetkinlik olarak daha da aşağıda oldukları için belki de en yetkin olan bu dünya olduğu için de bu seçimi yapmış olabilir.

Kötülüğün tanımını yapan, kötülüğün neden var olduğunu sorgulayan insanlık, kötülükle başa çıkma yollarını da araştırmıştır. Metin Yasa, kötülük problemini iki maddede açıklamıştır. Bu da kötümserlik ve iyimserliktir. Kötümserlik anlayışında kötümserler her şeye hep kötü taraftan bakarlar. Leibniz'e göre bizler kötülükten kurtulamayız, ancak kötülük bizim doğamızda vardır dolayısıyla aynı zamanda ondan kurtulamayız. Swami Vivekananda ise yaşam ve ölüm, iyi ile kötü gibi kavramlara Maya ya da evrensel fenomen adını vermiştir. Ona göre daha fazla mutluluk peşinde koşarken daha fazla kötülükle de karşılaşılabilir, çünkü fazla iyilik peşinde koşmak saçmadır. Bunun yanında tıpkı Budizm'de olduğu gibi acı çekmenin neticesinde Nirvana'ya ulaşma bu sayede de acının ortadan kaldırılması anlayışı vardır. Bazı insanlar da yapı gereği kötü ve acı verici

duyguları severler. Kötülük problemini iki maddede açıklayan Metin Yasa'ya göre diğer madde olan iyimserlikte çevremizde gördüğümüz her şeye iyi bakışla bakmak hakimdir. Kötülükte nasıl her şeye kötümserlikle bakılıyorsa burada da her şeye iyimserlikle bakılır. İyimserliği yakalamak için ise ortadaki kötümserliği ortadan kaldırmak gerekir. Bosanquet, "The World and the Individual" adlı eserinde kötülükle iyiliğin aynı kaynaktan geldiğini savunur (Yasa, 2014, s. 130). Aynı kaynaktan gelen bu birbirine zıt iki kavramı içi içe kabul etmek ve bu düşünceyle yaklaşmak, kötülüğün bir problem olmasını ortadan kaldıracaktır. Her şeyin yaratıcısı olan Tanrı'nın kötülük kavramını kullarına bir uğraş olarak göndermiş olması yerine; kulların başlarına gelebilecek iyi şeylerin veya yaptıkları hataların bir karşılığı olarak görmek daha yerinde olacaktır.

BÖLÜM III - YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerinin belirlendiği, genellikle diğer araştırmalara göre daha büyük örneklemeler üzerinde yapılan araştırmalara, “tarama araştırmaları” denir. Betimsel yöntemler, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut var olan durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en temel özelliği, mevcut hâlihazır durumu kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi çalışmaktır.

Sibirya Türkleri Destanlarında yer alan değerleri belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş, doküman incelemesi tekniği kullanılmış ve veriler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmamızın evreni, Sibirya Türk Destanları olarak belirlenmiştir. Çalışmamızın örneklemini ise Altay, Hakas, Tıva, Şor ve Yakut destanlarından seçilen beş destan metnidir.

3.3. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırma verilerinin toplanmasında nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmada Sibirya Türklerinden Altay, Hakas, Tıva, Şor ve Yakut Türklerine ait olan, aşağıda listesi verilen beş destan incelenmiştir.

1. Maaday- Kara
2. Altın Arığ
3. Kangıvay-Mergen
4. Altın Sırık
5. Er Sogotoh

Araştırmada doküman olarak kullanılan kitaplar şunlardır:

1. Altay Türklerine ait destan metni incelemesi için 1999 yılında Yapı Kredi Yayınları arasından çıkan ve Emine Gürsoy Naskali tarafından hazırlanan “Altay Destanı Maaday-Kara” adlı kitap kullanılmıştır. Kitapta söz konusu destanın hem Altaycası hem Türkiye Türkçesi yer almaktadır. Metnin Türkiye Türkçesine aktarımı oldukça başarılı olup, araştırmada bu metnin kullanılması tercih edilmiştir.

2. Hakas Türklerine ait destan metni incelemesi için 1997 yılında Bilig Yayınları arasından çıkan ve Fatma Özkan tarafından hazırlanan “Altın Arığ Destanı” adlı kitap kullanılmıştır. Söz konusu kitap Hakas Türklerinin “Altın Arığ” destanın Türkiye’de ilk kez yayınlanması bakımından önemli olup metni Türkiye Türkçesine başarılı bir şekilde aktarmıştır.

3. Tıva Türklerine ait destan metni olarak 2004 yılında Akçağ Yayları arasından çıkan ve Metin Ergun ile Mehmet Aça tarafından hazırlanan “Tıva Kahramanlık Destanları-I” adlı kitapta yer alan “Kangıvay-Mergen” destanı seçilmiştir. Söz konusu destan, kötülük ve çatışma olgusuna çok daha ayrıntılı bir şekilde yer verdiği için tercih edilmiştir.

4. Şor Türklerine ait destan metni olarak 2006 yılında Akçağ Yayınları arasından çıkan ve Metin Ergun tarafından hazırlanan “Şor Kahramanlık Destanları” adlı kitapta yer alan “Altın Sırık” destanı seçilmiştir. Söz konusu destan, kötülük olgusu bağlamında önemli bir destandır.

5. Yakut Türklerine ait destan metni için 2013 yılında Ataürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından basılan ve Metin Ergun tarafından hazırlanan “Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh” adlı kitap incelenmiştir. Kitap, Yakut destan geleneğinin en önemli metinlerinden biri olan Er Sogotoh’un Türkiye’de ilk kez yayınlanması bakımından oldukça önemlidir. Söz konusu destan Yakutların kötülükle ilgili algılarını kapsamlı ve derinlikli bir şekilde gözler önüne sermesi bakımından tercih edilmiştir.

3.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmada elde edilen bu verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmış ve bu teknik sonucunda temalar belirlenmiştir. Yapılan analiz kapsamında öncelikle kötülük tanımlanarak çeşitli dinlerle inanç sistemlerinin kötülük algıları gözler önüne serilmiş, kötülük türleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından destanlar özetlenerek

destanlardaki kötülük olgusu düzenin anlamı ve ifadesi, kötülüğün kaynakları ve nedenleri, kötülüğün ortaya çıkış biçimi, kötülüğün sonuçları/etkileri, kötülüğü ortadan kaldırma girişimleri, kötülüğün sona erdirilmesinin sonuçları ve kötülük kategorisi bağlamından analiz edilmiştir. Yapılan analizlerle ulaşılan sonuçlara çalışmanın sonuç kısmında yer verilmiştir.

Araştırma bulguları sunulurken destanlardan bahsi geçen konuları izah etmek için doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla; araştırmanın verileri iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilerek görüş birliğine varılmış, bunun sonucunda yapılan tahliller sunulmuştur.



BÖLÜM IV: BULGULAR

4.1. ALTAY DESTANI “MAADAY-KARA” DA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE

Altay kahramanlık destanı “Maaday-Kara”daki kötülük ve kötülüğe karşı mücadele (kötülüğün neden olduğu düzensizliği kötülüğü ortadan kaldırarak yeniden düzene dönüştürme mücadelesi), aşağıda, düzenin anlamı ve anlatımı, düzeni bozan ya da ortadan kaldıran kötülüğün kaynakları ve nedenleri, kötülüğün ortaya çıkış biçimi, kötülüğün etkileri ya da sonuçları, kötülüğü ortadan kaldırma girişimleri (kötülüğün ortadan kaldırılış araçları ve biçimleri, kötülükle iyiliğin tarafları), kötülüğün ortadan kaldırılmasının sonuçları ve kötülük kategorileri bakımlarından ele alınıp incelenecektir.

Destanın Emine Gürsoy Naskali (Naskali 2015) tarafından yayımlanan varyantını, incelemeye geçmeden önce, tespit ve yorumların daha iyi anlaşılabilmesi için özetlemekte yarar görüyoruz.

4.1.1. DESTAN’IN ÖZETİ

Destan, Maaday-Kara ve karısı Altın Targa’nın halkı ve hayvanlarıyla Altay’da huzur içinde yaşadıklarının anlatımıyla başlar. Yedi budaklı ölümsüz kavağın tepesinde birbirine eş iki altın guguk kuşu, demir kavağın ortasında iki kara kartal, kavağın dibinde ise birbirine eş iki kara köpek, Altay’a bir kötülük gelmesin diye nöbet tutmaktadır. Ancak bir gün Altın-Targa, eşi Maaday-Kara’yı uyandırır, halkının ve sürülerinin Altay’ı terk ettiklerini söyler. Bu durum, düzenin bozulmaya başladığının bir göstergesidir. Kötülüğün temsilcisi Kara-Kula Kağan, Maaday-Kara’nın halkını tutsak edip, sürülerini hapsedmiştir. Maaday-Kara, kötülüğün neden kaynaklandığını öğrendikten sonra, kötülükle mücadelede kendine destek olacak bir çocuğu olmadığı için üzülür. Ancak evine geldiğinde karısının bir erkek çocuk doğurduğunu görür, bu çocuğa bir kötülük gelmemesi için onu kara dağ ile dört gövdeli kayına teslim eder. Yeni doğan erkek evladına kara dağı babası, dört gövdeli kayını anası bilmesini tembih ederek oradan ayrılır. Kötülüğün simgesi Kara-Kula Kağan Maaday-Kara’nın yurduna gelir ancak kara dağ ve kayın ağacının korumasında olan oğlan çocuğuna bir zarar veremez. Maaday-Kara’nın sürülerini ve halkını götüren Kara-Kula Kağan, sürünün içinden boz bir kısrak

elinden kaçmasıyla onun peşine düşer. Kara-Kula Kağan ne yaptıysa boz kısrakı yakalayamaz, boz kısrak bu defa şekil değiştirerek mavi bir ineğe dönüşür. Mavi ineğin böğürme sesine Altay'ın sahibesi yaşlı kadın gelir; ona sahip çıkıp, bakmaya başlar. Ardından Kara dağın tepesinde ağlayan bir çocuk sesi duyan yaşlı kadın, çocuğu alır, besler. Bir gün Altay'ın efendisi dokuz kuzgun korkunç sesler çıkarıp, çılgınlık atarak yaşlı kadın ve çocuğun yaşadığı yere gelir. Doğarken elinde bulunan dokuz köşeli taşın da sayesinde kurtların elinden kurtulan çocuğa yaşlı kadın annesini, babasını ve kim olduğunu anlatır, ona Kögüdey-Mergen adını verir. Ailesini ve obasını düşmanların elinden kurtarmak için yola çıkan Kögüdey-Mergen, yolda birçok engelle karşılaşır: Erlik Bey'in elçileriyle karşılaşp onları öldürür, zehir sarısı bir denizle karşılaşp bu denizi atı gök boz at sayesinde geçer ve en son açılıp kapanan iki kara dağı da aşar. Kara-Kula'nın yaşadığı yere ulaşan bahadır, burada Erlik Bey'in kızı, Kara-Kula'nın karısı olan Abram-Moos Kara-Taacı ile karşılaşır. Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen'in kocasını yeneceğini anlar, bahadıyla evlenmek ister. Ailesini ve obasını kötülükten kurtarmak amacıyla olan bahadır, çuval kürklü Tastarakay şekline dönüşür. Kara-Taacı, bahadının üzerine Erlik Bey'in koruyucuların gönderir, bahadır onları da yener. Tastarakay; ailesine kavuşur ve onlara kim olduğunu açıklar, ardından da insanların ömür süresini ve özgür yaşamın yollarını bilen yedi lamayı bulmak üzere yola çıkar. Lamaların yanına ulaşan bahadır burada Kara-Kula'nın canının nerede olduğunu öğrenir. Üç kuşağın derinliklerinde yer alan Üç Maral'ın karnındaki altın kutunun içinde olan iki bildiricın yavrusundan biri Kara-Kula'nın diğeri atının ruhudur. Kögüdey-Mergen bahadır, Kara-Kula'nın yaşadığı yere gelir ki Kara-Kula hasta yatmakta eşi ise onu iyileştirmek için çareler aramaktadır. Kara-Taacı, eşini iyileştirmek için şaman Tordoor'u çağırır, Kögüdey-Mergen ise kara bir ayıya dönüşerek bu şamanı öldürür. Ardından Kögüdey-Mergen bahadır, yanında getirdiğı bildiricın yavrularını parçalar ve Kara-Kula ölür. Halkını, ailesini ve hayvanlarını kötülüğün simgesi Kara-Kula'nın elinden kurtaran bahadır, Erlik Bey'in kızının onunla gelmek istemesi üzerine kızın yüzüne tükürür ve onu kovar. Erlik Bey'in kızı, bahadırı yer altına çekeceğini ve ondan intikamını alacağını söyleyerek oradan ayrılır. Altay'a gitmek üzere yola çıkan bahadır, atının gücünün azaldığını görür, onu orada bırakır ve daha güçlü olan al donlu bir ata binerek ilerler. Ancak Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı ona tuzak kurar, yeni bindiğı al donlu atın bahadırı yer altına, kendi yaşadığı yere getirmesini sağlar. Bunun üzerine bahadının pamuk yeleli gök boz atı bir kartala

dönüşür ve bahadırı Erlik Bey'in kızının elinden kurtarıp Altay'a getirir. Altay yurduna dönen Kögüdey-Mergen, burada halkı ve hayvanlarıyla huzur içinde yaşar. Bir zaman sonra babasına evlenmek istediğini söyler. Babasının da onayını alan bahadır, Ay Kağan'ın kızı Altın-Küskü'yle evlenmek üzere yola çıkar. Yolda tıpkı kendisine benzeyen altı bahadıyla karşılaşır; bahadırlardan ilki ses dinleyen, ikinci dağları yerinden oynatan, üçüncü oradan oraya sıçrayan, dördüncü kazların kuyruğunu kesen, beşinci göllerin suyunu içen, altıncı bahadır ise taşları bir yerden bir yere taşıyandır. Yanına bahadırları da alan Kögüdey-Mergen, Ay Kağan'ın yurduna ulaşır. Erlik Bey'in kızı ise bahadırların geleceğini sezerek tuzak kurmuştur, onları zindana atmayı planlamaktadır. Bahadırlar Erlik Bey'in kızının planladığı tüm tuzaklarından kurtulmayı başarırlar. Ay Kağan kızını vereceği bahadırı seçmek için yarışlar düzenler, Kögüdey-Mergen yanındaki bahadırların da yardımlarıyla tüm bu yarışları kazanır. Erlik Bey'in kızı bu duruma çok sinirlenir ve intikamını almak için Altın-Küskü'yü kaçıır. Gök boz atın da yardımıyla Altın-Küskü'yü Erlik Bey'in kızının kaçırdığı yerden kurtaran Kögüdey-Mergen bahadır, Altın-Küskü'yü babası Ay Kağan'ın yurduna götürür. Ancak Ay Kağan'ın Kögüdey-Mergen'e yaptığı sınavlar bitmemiştir. Ay Kağan bahadırdan dünyayı ayakta tutan birbirine eş iki balinadan birinin altın kanadını alıp getirmesini ister, ancak bahadırın getirdiği bu kanat Ay Kağan'ın yurdunda felakete yol açar. Bunun üzerine Ay Kağan bahadırdan kanadı geri götürmesini ister. Ay Kağan'ın Kögüdey-Mergen'e yaptığı diğer bir sınav, demir dağdaki iki kara ayıdan birini zincire vurup getirmesidir. Ancak daha önce olduğu gibi bu defa da ayı, Ay Kağan'ın ülkesine felaket getirir, Ay Kağan bahadırdan ayının geri götürülmesini ister.

Altın-Küskü'yü de yanına alan bahadır Altay'ına doğru yola çıkar. Yolda giderken gök boz atın uyarısıyla Ay Kağan'ın sürüleri ve halkı geri gönderilir, verdiği kama ve kamçı yere atılır. Kögüdey-Mergen ve eşi Altın-Küskü Altay'a ulaştıklarında düğün dernek yapılır ancak Erlik Bey'in kızı kötülük yapmak için fırsat kollamaktadır. Annesi ve babasını Erlik Bey'in kızının öldürdüğünü gören bahadır, kızı öldürür, ardından da intikam almak için yer altına iner. Yer altına giderken yol boyunca günah işleyip, kötülük yapan insanların başlarına ne felaketler geldiğini görür. Yer altına ulaşan bahadır burada Erlik Bey'i ve adamlarını öldürür, iyi insanları kurtarıp, kötülerini yer altında bırakır. Ardından da Altay'ına gider, burada her şey yolunda, halkı huzur içindedir. Halkına

kötülüğü yok ettiğini, bundan sonra onları korumak için yıldız olup gökyüzünde olacağını söyler ve eşi Altın-Küskü ile beraber göğe uçar. Maaday-Kara'nın evinin önündeki at direğinin göğün kazığı yani yerin çivisi olduğunu düşünürsek, Demir kazık ise göğün çivisidir. Göğün çivisinin (Demir kazık) etrafında dönen takımyıldızlarının ise onu tuttuğu düşünülür. Demir Kazığın etrafında dönen takımyıldızları; gökte yer alan “Yedi Kağan” adlı yıldızların birbirine eş yedi bahadır, “Kutupyıldızı”nın Altın-Küskü, “Üç Maral” denilen takımyıldızının ise Kögüdey-Mergen'in karnını yardığı kanlı ok olduğu söylenebilir. Kögüdey-Mergen'in sürüleri, altınları ve gümüşlerinin Altay'ın toprağında olduğu, bahadırdan kalanların da bunlar olduğunun söylenmesiyle destan sona erer.

4.1.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ

Destana, ak yüzlü halkın hayvanlarıyla Altay'ın eteklerine yerleştiklerinin ve yetmiş yıl burayı yurt edindiklerinin anlatımıyla başlanır. Altay, yazları yağmurun yağmadığı, kışları kırağının düşmediğı ulu bahadırın yurduudur. Bahadırın yurt edindiğı yer, yetmiş kollu gök ırmağın, yüz budaklı ölümsüz kavağın ve yedi dağın dibinde bir yerdir. Ölümsüz kavak öyle heybetlidir ki aya doğru eğilen taraftan altın yapraklar, güneşe doğru eğilen taraftan ise gümüş yapraklar dökülür. Aynı zamanda bu yedi budaklı ölümsüz kavağın tepesinde iki de guguk kuşu gece gündüz ötmektedir. Bu kuşlar ölecek insanın nefesini tanırken, canlıların ömür süresini bilme gücüne de sahiptirler. Yedi budaklı demir kavağın ortasını, göğün dibini koruyan, tırnakları elmas, nefesi rüzgâr gibi olan birbirine eş iki kara kartal yuva edinmiştir. Bu iki kartal, alplar karanlık yollara sapmasın diye onları korumayı kendilerine görev edinmiştir. Yedi budaklı demir kavağın dibinde durup, alplar çıkmaz yollara sapmasınlar diye bekleyen diğer koruyucular ise birbirine eş iki kara köpektir. Onların amacı, Erlik Bey'in yolunu kesip, ona havlayarak kahramanı kötülüklerden korumaktır:

“Birbirine eş iki kara köpek

Şimdi uzanmış yatar.

Birbirine eş iki demir zinciri

Şangırdatıp sallarlar.

Alpler karanlık yollara sapmasın diye kollarlar,

Kahramanlar çıkmaz yollara

Dalmasın diye nöbet tutarlar.

Birbirine eş iki ön ayaklarını
 Uzatarak başlarını dayayıp,
 Erlik Bey'in kara yolunu
 Kesip havlarlar” (Naskali, 2015, s. 36).

Kötülüğü bertaraf etmek ve kahramana yardımcı olmak amacıyla bekleyenlerden biri de altın tüyleri olan, karış kulaklı kıymetli koyu boz attır. Altay’ın eteğinde, yetmiş kollu gök ırmağın kenarında doksan cepheli taştan bir saray vardır ki bu sarayın önünde dokuz cepheli gümüşten bir at direği durmaktadır. Destanda bu at direğinin alt ucunun aşağılarda derinlerde bulunduğu, üst ucunun yukarılarda olduğu, orta kısmının ise boz atın sahibi Maaday-Kara adlı yiğide ait olduğu bilgisi verilir:

“Doksan cepheli taş sarayın
 eşiğinin önünde
 Dokuz cepheli gümüşten bir
 at direği durur.
 Alt ucu aşağılarda derinde
 İşte bu, Aybistan’ın at direği,
 Üst ucu yukarılarda bir yerde,
 İşte bu Üç-Kurbustan’ın at direği.
 İşte bu Üç-Kurbustan'ın at direği.
 Orta kısmı
 Koyu boz güzel atın sahibi
 Maaday-Kara yiğidin
 At direği olur” (Naskali, 2015, s. 37).

Şamanist Altaylılar, evreni yeraltı, yer üstü ve gökyüzü olmak üzere üç mekâna ayırarak nitelendirirler. Yeraltının karanlık dünyasında Erlik, gökyüzünde ise Ülgen yaşar. Yeraltı kötülüğü, gökyüzü iyiliği, yeryüzü ise iyilikle kötülüğün birbiriyle mücadele ettiği orta mekânı tasvir eder. Bu üç mekânın ortak unsurlarından biri, “at bağlanan direk”tir. Kahramanın itibarını ve gücünü temsil eden at bağlanan direğin yeraltı, yeryüzü ve gökyüzüyle de irtibatlı olduğuna inanılır. Dolayısıyla yeraltındaki kısmına Erlik atını bağlarken, gökyüzündeki kısmına Ülgen, yeryüzündeki kısma ise kahraman atını bağlar (Dilek, 2010, s. 47).

Buraya kadar her şey yolunda olup, destan kahramanımız anlı şanlı yiğit Maaday-Kara pamuktan döşeğinde derin bir uyku içindedir. Karısı Altın-Tayga, halkı ve hayvanları huzur içinde mi diye meraklanıp da Altay’a bakmaya gidince binlerce başıboş hayvanın dolaştığını görür. Bu durum Altay’da düzenin bozulacağının ilk belirtisidir.

4.1.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ

Kötülüğün kaynağı yeraltı aleminin sahibi Erlik’tir. Altay Türklerinin yaratılış mitinde karşımıza çıkan Erlik, Tanrı’dan büyük olduğunu iddia ettiği ve Tanrı’nın yarattığı insanları çalmak istediği için yeraltına gönderilir. Günahlarını Tanrı’dan gizleyenler Erlik halkından, günahlarını Erlik’ten gizleyenler ise Tanrı’nın halkından olacaktır. Erlik, arzusunu yerine getirmeyenleri ölümle cezalandırarak yer altına götürür ve orada kendine uşak yapar. İnsanlar, bu nedenle ondan korkarlar. Maaday-Kara ve halkı Erlik’ten korunmak için türlü yolu denerler. Yedi budaklı demir kavağın altında bekleyen birbirine eş iki kara köpek, kahramanlar karanlık yola girmesin diye Erlik Bey’in yolunu kesip, havlarlar. Kögüdey-Mergen bahadır, kendine yapılan kötülükleri ortadan kaldırmak ve öcünü almak için Erlik Bey’in yaşadığı yere gider ve onu öldürür.

Kötülüğün taraflarından biri, yetmiş dağın yanında, yer ile göğün kavuştuğu yer olan Cumar’ın eteğinde, Altay’ın bağrında yaşayan Kara-Kula isimli kağandır. Maaday-Kara, Kara-Kula kağanın Altay’ı yakıp yıkmasından, ak davarı sürüp göçe zorlamasından korkmaktadır. Kara-Kula kağan’ı on yaşındayken gördüğünü ve ondan korktuğunu söyleyen Maaday-Kara, atının ve kendinin yaşlanmasını fırsat bilen Kara-Kula kağanın, saldırmak için fırsat kolladığını düşünür. Maaday-Kara, Kara-Kula kağanın ne kadar kötü birisi olduğunu şu şekilde ifade eder:

“Kara-Kula Kağan,
Yeryüzünü ele geçirmiş,
Yetmiş kağanı emrinde tutuyor,
Altay, Altay’ı ele geçirmiş
Halkın kanını emip
Gözyaşlarını kovada biriktiriyor,
Bitiresiye içiyor,
İnsanların kanını fiçide biriktirip,

Bitiresiye yutuyor.

Lanetli, çok yiyip bitirdi,

Lanetli, gölü bile içip bitirdi.

Yeryüzünü kuşatıp, Yetmiş kağanı esir aldı, Altay'ı kuşatıp,

(Maaday Kara'nın) halkını

yakalayıp aldı” (Naskali, 2015, s. 48).

Yetmiş kağanın sürüsünü alıp götüren, altmış kağanın yurdunu dağıtan, kötülüğün temsilcisi Kara-Kula Kağan'ın Altay'ına ulaşan Kögüdey-Mergen, düşmanının yaşadığı yeri şöyle anlatılır:

“Çürümüş yaprağı yok, demir

bozkır,

Altay'ı böyle idi kağanın.

Çürümüş yaprağı yok, demir kavak,

Ağacı böyle idi bu kahramanın.

Doksan kollu kara ırmak

Çağlayarak akıyordu.

Doksan cepheli kara dağ

Yükselmiş dikiliyordu” (Naskali, 2015, s. 126).

Kara-Kula Kağan'ın kötülüğün simgesi olduğu, çürümüş yaprağı olmayan demir kavağının olmasından anlaşılır. Türklerde kayın ağacı, yaşamın ve dirilmenin sembolü olduğuna göre çürüyen ve yaprağı olmayan bir kavak ağacının ölümün, yani yeraltının sembolü olduğu düşünülebilir. Kötülüğün temsilcisi Kara-Kula Kağan'ın canının nerede olduğu, Kögüdey Mergen bahadır tarafından öğrenilir ve bu sayede kötülüğün temsilcisi öldürülür.

Kötülüğün taraflarından biri de Erlik Bey'in sevgili kara kızı Abram-Moos Kara-Taacı'dır. Abram-Moos Kara-Taacı, Kara-Kula Kağan'ın karısı, Erlik Bey'in de kızıdır. Kara-Kula Kağan, bu kızı ayı puslu olan yeraltından aylı güneşli Altay'a zorla alıp getirir. Yüzünün kara kömür ve karanlık geceye benzetilmesi, kara boğaya binmesi gibi unsurlarla Abram-Moos Kara-Taacı'nın yeraltının karanlık dünyasının bir mensubu olduğu anlaşılır. Bu kötü karakter, tokmağıyla tüm halka hükmederek hayvanların tümünü kamçısıyla güder ve ölü yılandan dizginlerini ileri beri sallar durur.

“Başlığı baykuş tüylerinden
 Kürkü baykuş tüylü bir çuval,
 Çuval kürkü savruluyor,
 Akçaağaç kabuğundan davulunu sırtlanmış.
 Bakır tencere gibi bakır küpeleri,
 Bakır çaydanlık gibi bakır burnu.
 Ay pırıltılı yüzü Kara kömür gibi
 Güneş ışıklı yüzü Karanlık gece gibi.
 Geceler gibi karanlık düşünceli idi” (Naskali, 2015, s. 128).

Erlik Bey’in kızı Abram-Moos Kara-Taacı karanlık dünyanın bir insanı olmasının yanında Kögüdey-Mergen bahadırı ele geçirip onunla evlenmek niyetinde olduğu için de kötülüğün simgesi olur. Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen’in Kara-Kula’nın canının nerede olduğunu yedi sarı lamadan öğreneceğini ve Altay’ı yöneteceğini bilir, bu nedenle yer altında değil de yeryüzünde bahadırla beraber yaşamak ister:

“Yeryüzünü gök boz at dolanacak, dedi.
 Altay’ı Kögüdey-Mergen yönetecek, dedi.
 Kara-Kula yenik düşünce
 Bahadır yiğide varırım, dedi.
 Aylı güneşli Altay’dan Ayrılmam” dedi” (Naskali, 2015, s. 149).
 Kögüdey-Mergen’in Kara-Taacı’nın bu isteğini kabul etmemesi kötülüğün ortaya çıkışında etkindir.
 “Erlik Bey’in kıymetli kızının
 İki gözüne tükürüp:
 “Tüküreyim sana, defol! dedi.
 Yeraltının elçisi, dedi
 Yeryüzüne niçin çıktın? dedi.
 Ay ışığı olmayan yerin oburu,
 dedi” (Naskali, 2015, s. 176).

Kötülüğün simgesi Erlik Bey’in sevgili kara kızı Abram-Moos Kara-Taacı, destanın ilerleyen kısımlarında şekil değiştirerek Cebelek’e dönüşür.

“Bakır kazan gibi bakır küpeli

Bakır çaydanlık gibi bakır burunlu
 Kömür karası yüzlü
 Kayış karası saç örgülü
 Kocakarı Cebelek oturuyordu (Naskali, 2015, s. 226).

Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı, yeraltının bir üyesi olmasının yanında aynı zamanda Erlik Bey'in yeryüzünde gerçekleştirmeyi planladığı kötülüklerin de bir uygulayıcısıdır.

4.1.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BIÇIMI

Kötülüğün temsilcisi Kara-Kula kağan, Maaday-Kara'nın halkını ve davarını ele geçirmek amacıyla Altay'ın yolunu tutar. Kara-Kula Kağan, Maaday-Kara'nın yaşlanmasını ve güçten düşmesini fırsat bilerek, yeraltından taşıdığı tüm kötü planlarını gerçekleştirmeye koyulur:

“Bıçak kullanmadan yağ emen,
 Ak davarı azığım olsun, dedi,
 Kamçı kullanmadan rahvan ata
 binen
 Halkı ganimetim olsun, dedi.
 Ağacının yosununu kazıyalım,
 deyip” (Naskali, 2015, s. 48).

Kötülük yapma amacıyla olan akacak kırmızı kanı, ölecek ruhu olmayan Kara-Kula Kağan, ağzını cehennem gibi açarak Altay'a ulaşır. Gelebilecek kötülüğü anlayan iki kara kartal ile iki kara köpeğin ağlamaktan sesleri kısılır, Maaday-Kara düşmanı Kara-Kula Kağan'ın kuvvetini görmek için durumu izlemeye koyulur. Yeryüzünde ne bir sap ne bir kök bırakmamak üzere her yeri dümdüz etmek amacıyla olan ve gücüne fazlasıyla güvenen Kara-Kula Kağan, düşmanına zarar vermek için birçok yolu dener: Yetmiş kollu gök ırmağın yerini değiştirmek, birbirine eş iki altın guguk kuşunu öldürmek, yüz budaklı demir kavağı devirmek bunlardandır. Fakat, başarılı olamaz. En son kapının önündeki dokuz cepheli gümüşten at direğini yıkmak istediğinde direğe tutunarak alttan çıkıveren altmış bahadıyla karşılaşır. Bahadırlar, Kara-Kula Kağan'a şöyle seslenirler:

“Vay, Kara-Kula,

Ne yapıyorsun sen? dediler.

Direğin alt tarafı

Yeraltı ülkesinde yaşayan

Aybıstan'ın

at bağladığı direk" diyerek,

Tekrar yeraltına soktular

Tekrar yeraltına soktular.

Üst tarafını çekince

Direğe tutunan doksan

bahadır çıkageldi.

"Bu at direğinin üst tarafı

Yeryüzünde yaşayan Üç

Kurbustan'ın at direği", deyip

Tekrar gökyüzüne

çektiler." (Naskali, 2015, s. 65).

Sibirya Türklerinde kutsal ağaçtan yapılan "at direği"nin (at kazı, at çakı) Tanrı kutunu taşıdığına inanılır. Yeraltının dokuz katından göğün dokuz katına kadar uzanan bu kazığın Kutup Yıldızı'na kadar olan kısmına "Demir Kazık" denirken, Kutup Yıldızı'ndan üste doğru uzanan kısma ise "Altın Kazık" adı verilir. Kutup Yıldızı'nın gökte sabit durduğuna, yıldızlarla gezegenlerin etrafında düzenli şekilde döndüğüne inanılır. Demir Kazık'ın gökteki varlıkları sabitlemesi gibi evin önündeki at kazığı da evin mallarını sabitler. Eğer evde her şey yolunda ise evin beyi evde, at ise kazıkta bağlı durmaktadır, ancak at evin önünde bağlı değilse ev halkının başına bir felaket geleceği düşünülür. Tanrı'nın dünyanın düzenini bir kazıkla sağlaması gibi evin beyi de kendi evinin düzenini evinin önündeki kazıkla sağlar. Şamanizm'in etkisinde olan Türklerin inancına göre, kahramanın yeraltına yapacağı yolculuk at kazığının olduğu yerde gerçekleşir. At kazığının yeraltında kalan kısmını Erlik'in, orta kısmını hakanın, üst kısmını ise Tanrı'nın kullandığına inanılır (Ergun P. , 2004, s. 308-309). Destanda Maaday-Kara'ya kötülük yapma amacıyla olan Kara-Kula Kağan, Maaday-Kara'nın evinin önündeki gümüşten at direğinin alt tarafını çeker. Önce yeraltı ülkesinde yaşayan Aybastı'nın at bağladığı direklerle karşılaşan Kara-Kula Kağan, kendisi de yeraltının bir üyesi olduğundan direğe

tutunan altmış bahadırın tepkisiyle karşılaşır, bahadırlar direği tekrar yer altına sokarlar. Daha sonra direğin üst tarafını çeker bu defa da yeryüzünde yaşayan Üç-Kurbustan'ın at direğiyle karşılaşır. Bunun üzerine direğe tutunan doksan bahadır, direği tekrar gökyüzüne çekerler. Amacı Maaday-Kara'nın düzenini bozmak olan Kara-Kula Kağan, işe düşmanın evinin önündeki at direğini çıkarmakla başlar. Ancak bunda başarılı olamayıp kötülüklerine başka yollar aramaya koyulur. Bu sırada ırmağın kenarında sürüden ayrılp koşan boz kısırağı gören Kara-Kula Kağan, kuzgunlar gibi çığırarak boz kısırağın peşinden gider.

“Yeryüzünün yedi engeline dek
 Seni yakalayacağım,
 Altay'daki altı engele dek
 Seni kovalayacağım ben,
 Yer ile göğün kavuştuğu yerde,
 Yetmiş ırmağın ağzında
 Toybodım koyunda
 Kara ırmağın doksan arşın dibinde
 Dünyayı ayakta tutan birbirine eş iki
 Balınaya seni yedirmezsem,
 Yutturup parçalamazsam,

Gör bak” diye tehdit savurdu (Naskali, 2015, s. 70-71).

Kara-Kula Kağan, böyle tehditler savururken şiddetli soğğun etkisiyle birbirine eş iki balina uyuyakalır, uyandıklarında Kara-Küllü Kağan gelir ve onlara boz kısırağı yakalayamadıkları için küfürler edip lanet okur. Bahaeddin Ögel “Türk Mitolojisi” adlı eserinin birinci cildinde Altay Şamanizm’inde yer alan ve yer altında yaşayan Abra ve Yutpa adlı timsaha da benzeyen iki canavardan söz eder. Bunlardan Abra adındaki canavarın yer altında büyük bir denizde yaşadığını söyler (Ögel, 1993, s. 440). Nitekim destanın devamında Kara-Küllü Kağan’ın birbirine eş iki balınaya:

“Meşhur balinalar,
 Adı duyulmuş savaşçılarım,
 Yeryüzünü ayakta tutan siz canavarlar,
 Korkunç büyük balıklar,

Boz kırsrağı tuttunuz mu, yuttunuz mu,
Oğullarım benim?” (Naskali, 2015, s. 70).

diye sorması, Altay Şamanizm’de yeraltında yaşayan ve timsaha benzeyen canavarları akla getirir. Ögel, eserinde Güney Sibirya’da söylenen Türk destanlarında, dünyanın altında 40 boynuzlu bir öküz ve büyük bir balığın olduğu ve bunların arada sırada yeryüzünde yaşayan insanlardan kurban olarak çocuk istediklerinden bahseder. Aynı zamanda eserdeki Altay yaratılış mitinde yer alan başı kuzeye doğru çevrilen balığın, başı hafifçe düştüğünde büyük tufanlar koptuğu ve balığın zincirlerinin bağlı olduğu orta direğin Kutup Yıldızı’yla yani Demir Kazık’la ilgili olduğu bilgisi, (Ögel, 1993, s. 440-442) bahsedilen büyük balığın destanda bahsedilen ve dünyayı ayakta tuttuğuna inanılan balıklarla ilgili olduğunu düşündürebilir.

Kötülük amacından vazgeçmeyen Kara-Küllü Kağan, boz kırsrağın peşinden koşarken onu birbirine eş iki zehir sarısı yılanı yedireceğine dair tehditler de savurur. Yılan, bazı Türk anlatılarında, Orta Doğu kökenli dinlerin de etkisiyle olumsuz bir imaj kazanmıştır. Yaratılış mitinde Erlik, yasak ağacın başında nöbet tutan yılanın ağzına girerek yasak meyvenin yenilmesini sağlar. Tanrı, bundan sonra yılanı Körmös, yani Şeytan olduğunu söyler ve kişilerin ona düşman olup vurup öldüreceklerini söyler (İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, 1986, s. 14-16). Kara-Küllü Kağan’ın planladığı kötülüklerde yılanı kullanması ve tıpkı birbirine eş iki balınada olduğu gibi yılanları ulu canavarlar olarak tabir etmesi, yılanların kötülüğün ortaya çıkmasında etkili olduğunu göstermektedir.

“Ey yılanlarım,
Adı ulu canavarlarım,
Boz kırsrağı tuttunuz mu, yuttunuz mu,
Oğullarım benim?” diye sordu (Naskali, 2015, s. 72).

Boz kırsrak, Kara-Kula Kağan’a yakalanmamak için hızla kaçarken Kara-Kula Kağan da yol boyunca karşısına çıkan çeşitli hayvanlardan yardım ister. Birbirine eş iki balına, iki yılan, yedi yabandomuzu, hörgüçlü develer, birbirine eş iki erkek kara ayı ve son olarak yedi kara kurttan boz kırsrağı yakalamalarını isteyen Kara-Küllü Kağan, amacına ulaşamaz. Sonunda Maaday-Kara’nın yurduna varır, halkını hapsedip ak davarı demir ağılın içine sokar. Altay’daki altmış kağanla yeryüzünün yetmiş kağanı esir ederek,

Maaday-Kara yiğidi kendisine köle yapar. Kara-Küllü Kağan'ın yaptığı kötülük destanda şöyle anlatılır:

“Maaday-Kara'nın halkını
Demir zindana hapsetti,
Maaday-Kara'nın ak davarını
Demir ağıl içine soktu
Altay' daki altmış kağanı
Zorla kul etti.
Yeryüzünün yetmiş kağanını
Emrine alıp esir etti.
Maaday-Kara yiğidin kendisi de
Ona köle oldu” (Naskali, 2015, s. 80).

Maaday-Kara'nın başına gelen kötülüğü gören boz kısrak, mavi ineğe dönüşerek kavak ağacının altına gelip böğürmeye başlar. Mavi ineğin sesini duyan Altay'ın sahibesi yaşlı kadın hemen oraya gelir, kadının ardından da bir oğlan çocuğu görünür. Yaşlı kadın, oğlan çocuğunu himayesine alır, besleyip, büyütür. Yaşlı kadını ve oğlan çocuğunu yeme planları yapan yerin sahibi yedi kurdun planları destanda şöyle anlatırlar:

“Gidip mavi ineği yiyelim, dediler,
Ondan sonra mavi buzağıyı yiyelim, dediler,
Ondan sonra bağışlanmış yavruyu
Bu çocuğu yiyelim, dediler,
Ondan sonra yaşlı kadını yiyelim, dediler.
Kara-Kula'nın Altay'ından
Payımıza düşeni isteyelim” (Naskali, 2015, s. 87).

Altay'ın sahibesi yaşlı kadın tarafından büyütülen oğlan çocuğu Kögüdey-Mergen, ailesini düştüğü durumdan kurtarmak için Kara-Kula'nın yurduna gider. Burada Kara-Küllü Kağan'ın, Maaday-Kara ve ailesine kötülük yapmak amacıyla onlara kötü yiyecekler yedirdiğini görür.

“Annesi Altın-Targa
Dört kulplu bronz kazanı
Ateşin üstüne astı.

Yılan, kurbağa etini
 Pişirip verdi,
 Bit, sirke çorbası
 Isıtıp verdi” (Naskali, 2015, s. 137).

Altın-Targa, misafirlige gelen Kögüdey-Mergen’e yılan ve kurbağa eti ile bit, sirke çorbası sunmasının nedeninin Kara-Kula Kağan’ın onlara başka bir yiyecek vermemesi olduğunu söyler. Obasını felaketten kurtarmak isteyen Kögüdey-Mergen, Kara-Küllü Kağan’ın canının nerede olduğunu öğrendiğinde bu beladan tamamen kurtulabileceğini düşünür ve gidip getirmek üzere yola çıkar. Kara-Kula Kağan’dan sonsuza kadar kurtulmak isteyen bahadır, obasına geri döndüğünde obasının daha da felaket bir hale düştüğünü görür. Kögüdey-Mergen’in obasının başına gelen kötülük destanda şöyle anlatılır:

Ak duman misali ak davarı
 Demir ağıl içinde
 Tüyleri birbirine değiyor.
 Ak yüzlü halkı
 Demir zindan içinde
 Aynı dili konuşmuyor.
 Yetmiş vadiye
 Yetmiş kağanın davarını toplamış
 Altmış dağın eteğine,
 Altmış oymağın halkını toplamış” (Naskali, 2015, s. 163).

Kara-Kula Kağan, Kögüdey-Mergen’in ardından halkına ve obasına yaptığı kötülüklerin dozunu arttırmıştır.

Kөгüdey-Mergen, ailesini ve obasını düştüğü kötü durumdan kurtarır. Halkını ve davarını alarak Altay’ına doğru yola çıkar, Altay’a güneş doğmuş gibi bereket yağar. Ancak Abram-Moos Kara-Taacı’nın gök boz ata yaptığı büyü ile gök boz at güçsüz düşer. Bunu gören Kögüdey-Mergen, atına kızar ve daha güçlü bir atla değiş tokuş yapmak ister.

“İşe yaramaz şey, dedi.
 Kötü atı döverek yol almaya
 çalışacağıma

Niçin güzel at ile değış tokuş
etmiyorum?” (Naskali, 2015, s. 180).

Gök boz atın dizginini çıkarıp, yeni atına takan Köğüdey-Mergen, gök boz atının bir anda uzaklaşıp yok olmasıyla pişmanlık yaşar, ancak yine de yeni atı al donlu zarif rahvana binmeden de edemez. Al donlu rahvan atın yelesini savura savura ilerleyen bahadır sonunda kendini kaybeder. Bahadır, daha iyi bir ata bindiğini düşünürken aslında kötülüğün ocağına düştüğünün farkında değildir.

“Böyle uçarcasına giderken,
Köğüdey-Mergen kendini
kaybetti.
Kendine gelince,
Altaylar gözden kaybolmuştu,
İkinci kez toparlanıp kendini bilince,
Gökyüzünün ayı güneşi
Yok olup gitmişti.
Üçüncü kez ayılınca,
Erlik Bey’in kapısında
Uzanmış yatıyordu” (Naskali, 2015, s. 182).

Köğüdey-Mergen, kendine geldiğinde başında Erlik Bey’in kızı Abram-Moos Kara-Taacı’yı görür. Kara-Taacı, Köğüdey-Mergen’in kendisini istememesinin intikamını bahadırı yakalayıp yeraltına götürerek alacak, bahadırı yakalayana kadar da peşinden ayrılmayacaktır. Al donlu at diye zehir sarısı yılanı bindiğini ve yedi kat yer altına indiğini anlayan Köğüdey-Mergen, Erlik Bey’in kapısında şu sözleri duyar:

“Hey, oğul, dedi,
Artık geri dönmeyeceksin, dedi.
Kemiklerini yakacağım,
Ruhunla yaşayacağım” dedi (Naskali, 2015, s. 184).

Köğüdey-Mergen, aç gözlülüğe kapılıp sadık dostu gök boz atını terk eder, yeni al donlu ata biner. İçine düştüğü durumun bedelini kötülüğün elçisi Erlik Bey’in kızının tuzağına düşerek öder.

Kötülükten kurtulan ve Altay'ına gidip huzura kavuşan Kögüdey-Mergen, evlenmek için Ay Kağan'ın yurduna gitmek üzere yola çıkar. Yolda karşılaştığı kendinin aynı olan altı yiğidi de yanına alır. Birbirine eş yedi Kögüdey-Mergen olduğunu sezen intikam ateşiyle yanan Abram-Moos Kara-Taacı, Erlik Bey'in hizmetkârlarına emir verip, yedisinin de öldürülmesini ister:

“Tör başına yetmiş kulaç çukur
kazdılar,
Bu çukurun dibine
Ucu sivri mızraklar sapladılar.
Çukurun ağzını gizleyip
Beyaz minderle
Çukurun ağzını kapattılar.
Beyaz minderin bir ucuna
Ay Kağan' ı oturttu,
Bir ucuna Güneş Kağan'ı
Oturttu” (Naskali, 2015, s. 204).

Kötülüğün temsilcisi Abram-Moos Kara-Taacı, bir çukur kazıp bu çukurun içine demir bir zindan yaptırır, zindanın içine de dökme demirden bir döşek ve taştan bir yastık koydurur. Amacı, Kögüdey-Mergen'i bu zindana düşürüp, zindanı ateş gibi kızdırmak ve alp pehlivanı öldürmektir. Abram-Moos Kara-Taacı'nın bir diğer planı da altın yeşili tütüne acı zehir katmak yoluyla bahadırı zehirlemektir:

“Alp pehlivanı öldürmek için
Altın yeşili tütüne
Acı zehir kattı,
Bunu böyle hazırladı.
"Sen benim misafirimsin" diyerek
Ağırlayıp zehirlemek için
Altın sürahideki içkiye
Acı zehir koydu,
Bunu böyle hazırladı” (Naskali, 2015, s. 204).

Kötülük planlarına devam eden Abram-Moos Kara-Taacı, bu defa da Ay Kağan'ın

düzenlediği yarışta ortaya çıkar. Ay Kağan, bir yarış düzenleyeceğini, yarışı kazanan bahadıra kızını vereceğini söyler ancak şartı yer ile göğün kavuştuğu yerden kara kum avuçlayıp getirilmesidir. Abram-Moos Kara-Taacı'nın kardeşi soluk al donlu ata binen Kuvakayçı da yarışta yerini alır. Kögüdey-Mergen'in yanından ayrılmayan bahadırlardan Hep-sıçrar bahadır, Kögüdey Mergen'in kendisi olduğunu söyler ve yetmiş dağı aşır, eline kara kumu alır. Onu gören bakır burunlu kocakarı Cebelek, korocon içkisini altın kâseye boşaltıp delikanlıya sunar:

“Kurşun mataradaki karacan içkisini
Koltuğunun altından çıkarıp
Altın kâseye boşaltıp,
Genç delikanlıya verdi.
"Yolculuktan yorgun düştün, dedi,
Biraz bir şeyler iç, yavrum, dedi,
Ondan sonra
Gidecek gücün olur" dedi” (Naskali, 2015, s. 217).

Hep-sıçrar, içkiyi dibine kadar içmesi üzerine yere yığılır, kocakarı kılığına giren Abram-Moos Kara-Taacı da bu sayede amacına ulaşmış olur.

Ay-Kağan'ın düzenlediği tüm yarışmaları Kögüdey-Mergen kazanır, ancak Ay Kağan yine de istekte bulunmaktan vazgeçmez. Ay Kağan, Kögüdey-Mergen'e Altın-Küskü ile evlenip Altay'ına gidebilmesi için yeri ayakta tutan birbirine eş iki balinadan birinin altın kanadını alıp getirmesini söyler. Altın-Küskü babasının bu isteğinin kötü niyetli olduğunu, oraya gidenin ölebileceğini söylese de, Kögüdey-Mergen gitmekten vazgeçmez. Yeri ayakta tutan balinalardan büyüğünün kuyruğundan yakalayan bahadır, balinanın şikâyetleri karşısında kendisinin kötü niyetli olmadığını, Ay Kağan'ın kötü niyetli olduğunu söyler:

“Benim kötü bir niyetim yoktu, dedi,
Kötülük Ay Kağan' da, dedi,
Bende art niyet yoktu, dedi,
Art niyet Ay Kağan' da, dedi.
Yeri ayakta tutan balinaların
Bir kanadını kesip gel, dedi.

Ay Kağan bunu istedi,

Onun için sana eziyet ediyorum" dedi" (Naskali, 2015, s. 232).

Ay Kağan'ın bahadır Kögüdey-Mergen'den bir diğer isteği de Kara dağın yamacındaki iki erkek ayıdan birini yakalamasıdır. Altın-Küskü, bu isteği duyunca babasının bahadırı ölümlü yere göndererek öç almaya kalkıştığını söyleyerek daha önce de olduğu gibi tepki gösterir. Kangıvay-Mergen, Ay Kağan'ın isteğini yerine getirmek için Kara dağı deler, aylardan birini sağ kulağından yakalayarak Ay Kağan'ın yurduna getirir:

“Kara erkek ayıyı

Demir bukağı ile bukağıladılar,

Demir zincirle zincire vurdular.

Kara erkek ayının

Böğürmesiyle

Karşıdaki dağlar paralandı,

Ayak bastığı yerden

Çamurlu sular çıktı.

Burnundan sürükleyip

Ay Kağan'ın Altay'ına

Yerin merkezindeki demir kavağa

Demir zincir ile bağladı" (Naskali, 2015, s. 235).

Ay Kağan'ın Kögüdey-Mergen'e karşı belirleyici bir kötülüğü olmasa da, kızını vermede şart koştuğu istekleri bahadırı zora sokacak, tehlikeye uğramasına sebep olacak türdendir.

Kangıvay-Mergen, Ay Kağan'ın tüm isteklerini yerine getirdikten sonra Altın-Küskü'yü de yanına alarak Altay'ına gitmek üzere yola çıkar. Altay'a vardığında anası, babası ve halkının toylar düzenleyip huzur ve mutluluk içinde yaşadığını görür. Kögüdey-Mergen ve eşi Altın-Küskü'nün gelişiyile doksan yıl süren düğün, yedi yıl süren şenlik yapılır. Ancak bir gün etrafına bakınan Kögüdey-Mergen, altın bereketli kavağın batıdan yöne eğildiğini görür. Bunun üzerine altın fal kitabını açar, Erlik Bey'in Kögüdey-Mergen'in annesi ve babasını alıp gelmesi için kara kızını gönderdiğini görür. Hemen babasının yurduna giden bahadır burada annesi ve babasının öldüğünü görür:

“Onu doyuran babası Maaday-Kara,

Onu okşayıp seven annesi

Altın-Targa

Bir günde ölmüş.

Bunu gören Kögüdey-Mergen

Arkasını dönüp bağırdı.

Aldığı eşi Altın-Küskü

Yedi gün ağladı.

Aydın güneşin ışınlarını yakalayıp

Yüreğini sarıp örttüyse de,

Annesi babası hayata dönmedi" (Naskali, 2015, s. 240-241).

Annesiyle babasını hayata döndürmek için çabalayan Kögüdey-Mergen, başarılı olamaz ve ölüm karşısındaki kabul edici sözleri destanda şöyle yer alır:

"At altın mı ki ölmesin? dedi,

Yiğit ölümsüz mü ki ölmesin? dedi.

Öldüler işte" dedi" (Naskali, 2015, s. 241).

Yer altının sahibi olan Erlik, yine yer altının bir üyesi olan kızı Abram-Moos Kara-Taacı'yı göndererek bahadır Kögüdey-Mergen'e zarar vermeyi başarır.

4.1.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ

Maaday-Kara'nın Kara-Kula Kağan'a esir olmasının ardından, Altay'ın sahibesi yaşlı kadın Altay'ının tepesinde bulduğu oğlan çocuğunu himayesi altına alır. Ancak büyük bir gürültüyle yerin altından gelen yedi kurt ve dokuz kuzgunun amacı, yaşlı kadınla oğlan çocuğunu yemektir. Bunu duyan çocuk, gece yarısı ok ve yayını alarak kurtların karşısına çıkar. Sonunda yenilen kurtlar zehirli kırmızı kanları akarak, ölürlər:

"Vay başımıza gelenler!" deyip,

Yedi aç kurt

Dudaklarını kısıtı, dişlerini sıktı,

Birbirlerine yaslanıp yığıldılar.

Kemikleri kırılmış taş gibi

Üst üste yıkıldı.

Zehirli kırmızı kanları

Vadilerden, yarıklardan aktı,

Böylece bunlar öldü” (Naskali, 2015, s. 91).

Altay’ın sahibesi yaşlı kadın tarafından büyütülen oğlan çocuğu, Maaday-Kara’nın doğaya emanet ettiği, olağanüstü özelliklere sahip olan oğludur. Doğanın korumasında olan çocuk gücü ve kuvvetiyle kurtların ardından gelen kuzgunları da alt eder. Yedi kurt ve kuzgunun yaptıkları kötülük planları kendilerini bulur ve ölürler. Bunu duyan Altay’ın sahibesi kadın, yedi kurdun derisinden yenli bir kürk, dokuz kuzgunun tüyünden ise bir yastık yapar. Oğlan çocuğunun gücüne inanan yaşlı kadın çocuğa annesini, babasını ve düşmanları Kara-Küllü Kağan’ı tek tek anlatır.

Annesi ve babasını düşmanın elinden kurtaran, Altay’da düzeni tekrar kuran Kögüdey-Mergen, yurdunda huzur içinde yaşamaktadır. Bir gün, evlenmek istediğini babasına söyler, onun da onayıyla Ay Kağan’ın kızı Altın-Küskü ile evlenmek üzere Ay Kağan’ın yurduna gider. Ay Kağan, kazanana kızını vermek üzere çeşitli yarışmalar düzenler, bahadır tüm yarışları kazanır. Ay Kağan’ın isteklerinden biri de yeri ayakta tutan birbirine eş iki balinadan birinin altın kanadını alıp getirilmesidir. Ay Kağan’ın isteğini yerine getirmeye çalışan bahadıra, balinalardan biri Kara Denizin sahilinde kardeşinin kanadı olduğunu, onu alıp Ay Kağan’a götürebileceğini söyler. Ancak balinanın kanadını alıp Ay Kağan’ın Altay’ına ulaşan Kögüdey-Mergen burada düzenin bozulduğunu görür:

“Altı gün ay karardı, Yedi gün güneş örtündü.

Ay Kağan'ın Altay'ına varınca

Ak davarı yok olmuştu.

Ay Kağan'ın halkı

Yurtlarında yoktu,

Kaçıp dağılmışlardı” (Naskali, 2015, s. 233).

Ay Kağan, bahadıra altın kanat yüzünden Altay’ında düzenin bozulduğunu söyleyerek altın kanadı yurdundan götürmesini söyler. Bunun üzerine bahadır da altın kanadı götürüp atar. Ay Kağan’ın bir diğer isteği, Kara dağın yamacında yaşayan aylardan birini yakalayıp getirmesidir. Kögüdey-Mergen bahadır, Ay Kağan’ın bu isteğini de yerine getirir, ancak bu defa da Ak davar ürküp kaçar, halk korkup yerlerini terk eder:

“Ak davarı ürküp,

Altay'ından kaçtı.

Halkı korkup
 Yerlerini terk ettiler.
 Namlı şanlı Ay Kağan
 Hiç yalvarmamışken yalvardı,
 Hiç rica etmemişken ricalara başvurdu:
 "Ak davarını ürktü, dedi, Halkım korktu, dedi.
 Ayıyı al götür, dedi (Naskali, 2015, s. 235).

Kögüdey-Mergen bahadır, Ay Kağan'ın isteklerini yerine getirmeye çalışsa da yaptığı işler kötülükle sonuçlanır. Ay Kağan'ın, yeri ayakta tutan birbirine eş balinalardan birinin altın kanadını istemesi onun açgözlülüğün, doyumsuzluğunun bir göstergesidir. Çünkü Ay Kağan zaten daha önce düzenlediği yarışmalarla bahadırın gücünü, kuvvetini ölçmüştür; ancak devamında daha zor isteklerde bulunması, bahadırın daha kötü durumlarla karşılaşmasına yol açar. Halkının ve sürüsünün kaçmasıyla düzenin bozulacağını anlayan Ay Kağan, bu defa da önce şart koştuğu isteklerinden daha sonra vazgeçmek durumunda kalır.

Erlik Bey'in kızı tarafından kaçırılan Altın-Küskü'yü kurtaran bahadır Kögüdey-Mergen, Altay'ına doğru yola çıkar. Altay'a ulaştığında her şey huzur içinde, şenlik, toy düzenlenmektedir. Vakit böyle geçerken bahadır bir gün kafasını kavak ağacına doğru çevirir, ağacın batıya doğru döndüğünü görür. Bunun üzerine Altın fal kitabını açar, Erlik Bey'in kızının Kögüdey-Mergen'in annesi ve babasını götürmek için oraya geldiğini görür. Hemen annesi ile babasının yanına koşan bahadır öldüklerini görür, Erlik Bey'in kızını yakalamak ve intikamını almak için harekete geçer.

“Erlik Bey'in kıymetli kızını
 Ayağa fırlayıp yakaladı.
 Yeraltına girmek üzereyken,
 Güçlü elleriyle onu yakaladı.
 Onu öldürmeye gelen şeytanı
 Yerin merkezi olan kara taş
 Kollarından bacaklarından gerip
 Dört temrene sıkıca bağlayıp,
 Ulu dağın en derin yerinden

Sarı diken koparıp,
 Yetmiş çubuklu bir tutam yapıp,
 Yedi kemiği kuruyuncaya kadar
 Arkasına sırtına vurdu (Naskali, 2015, s. 242).

Kögüdey-Mergen, anne babasına yapılan kötülüğün intikamını almak için Erlik Bey'in kızı Kara-Taacı'yı öldürür, ardından da Erlik Bey'in yaşadığı yer altına iner. Kötülük yapmada Erlik'in ortağı olan kızı Abram-Moos Kara-Taacı'yı öldüren Kögüdey-Mergen bahadır, kötülüğü kökten ortadan kaldırmak için Erlik Bey'in yaşadığı yere doğru yola çıkar. Ay ışığı girmeyen, güneş ışığı olmayan yere doğru ilerleyen Kögüdey-Mergen, yedi yolun kavşağında toynaklarının ucundaki delikle ağaca asılı bir koyu doru at görür. Atın neden böyle durduğunu şaşırıp soran bahadıra gök boz at şöyle cevap verir:

“Aylı güneşli Altay'da
 Hür yaşarken
 Pek çok insanı tepmişti
 Tepe atı alıp
 Erlik onu böyle cezalandırdı” (Naskali, 2015, s. 243).

Kögüdey-Mergen, yoluna devam ederken bu defa yedi yolun kavşağında, iyi boynuzuna elli pud ağırlığında dökme demir bağlanmış bir kara boğa görür. Bu kara boğaya ne olduğunu gök boz atına soran bahadır, şu cevabı alır:

“Aylı güneşli Altay' da
 Hür yaşarken
 Pek çok insanı süsmüştü
 Boynuzuyla süsen boğanın
 cezası” (Naskali, 2015, s. 243).

Oradan da geçerek yoluna devam eden bahadır, ağzına demir dişli kısıkaç bağlanan sarı bir köpek görür. Köpeğe ne olduğunu sorduğunda pek çok insanı ısırması sonucu böyle cezalandırıldığı cevabını alır. Yol boyunca bu kez de bir kadın ve bir erkeğe rastlar. Bu kadın ve erkek, dokuz koyunun postunun onları örtmeye yetmediğini, dokuz yüz yemek tabağının ise onları doyurmadığını söyler. Kögüdey-Mergen, bu insanlara ne olduğunu sorduğunda şöyle cevap alır:

“Aylı güneşli Altay' da

Hür yaşarken
 Kendi malı ve mülküyle yetinmeyip,
 Elâlemin malını mülkünü gasp edip
 Halkı sömüren
 Zengin insanların bu hareketi,
 Burada böyle cezalandırılıyor” (Naskali, 2015, s. 244).

Yoluna devam eden Kögüdey-Mergen, göbeğinden bağlı bir adamın elinin yiyeceğe yetişmediğini görür, sebebini sorduğunda bindiği atı doyurmayıp hep kazığa bağlı tuttuğunu bu nedenle cezalandırıldığını öğrenir. Kögüdey-Mergen, yol boyunca yaptığı kötülüklerin (aç gözlülüğün, nankörlüğün, geçimsizliğin, dedikoduculuğun, kıskançlığın vs) cezasını çeken insanlara karşılaşır. Erlik’in kötü bir karakter olmasının yanında, ayılı güneşli Altay’da hür yaşayan insanları yaptıkları kötü davranışlarından dolayı cezalandırdığı görülür. Kötülük yapan insanların, yaptıkları kötülüğün karşıdaki insana nasıl zarar verdiğini anlayabilmeleri için benzer bir kötülükle cezalandırıldıkları düşünülebilir.

4.1.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ

Maaday-Kara’nın Altay’ında düzen bozulmaya başlar. Bunu gören Maaday-Kara’nın karısı Altın-Targa, kocasını içinde bulunduğu derin uykudan uyandırıp, halkına ve davranışına sahip çıkmasını sağlar:

“Altmış gün dinlendin
 Ak davarların sahipsiz kaldı, dedi.
 Yetmiş gün uyudun,
 Halkın sahipsiz kaldı, dedi.
 Davarın sahipsiz mi dolaşsın?
 dedi,
 Halkın başıboş mu kalsın?”
 dedi”. (Naskali, 2015, s. 39)

Karısının uyarılarıyla kendine gelen Maaday-Kara, neden böyle olduğuna bir anlam veremez, yetmiş gün uyumasına oldukça şaşırır. Karısının kötülüğü önleme girişimi sayesinde kendini toparlayan Maaday-Kara, demir tabanlı çizmelerini, altın inci

dügmeli kürkünü giyer ve Altayları dolanmak üzere yola çıkar.

Erkek evladı olmamasının üzüntüsünü yaşayan Maaday-Kara, evine geri döndüğünde karısı Altın-Targa'nın bir oğlan çocuğu dünyaya getirdiğini öğrenir. Ancak yıllardır bir oğlan çocuğu özlemi duymasına rağmen bu duruma sevinmez, yüzü düşer, kederlenir. Çocuğun vücudunun altın ve gümüşten oluşması, olağanüstü birçok özelliği olmasına rağmen iki kürek kemiğinin ortasında kara bir de ben vardır. Yeni dünyaya gelen bu erkek çocuğunun pek de hayra alamet olmadığını düşünen Maaday-Kara, kötülüğü önlemek için hemen harekete geçer.

“Bahadır oğluna beşik kurdu.

“Bu kara dağ,

Baban olsun, yavrum" dedi,

"Bu dört gövdeli kayın,

Anan olsun, yavrum” dedi.

Dört kayının özsuyu

Bahadır oğlunun ağzına

Her gün damla damla aksın diye

Bir oluk yerleştirdi” (Naskali, 2015, s. 58).

Maaday-Kara'nın çocuğa kara dağı babası, dört gövdeli kayın ağacını anası olarak tanıtmaması ve dört kayının özsuyunun çocuğun ağzına akmasıyla yaşamayı sürdürmesini sağlaması; ağacın koruyucu, kollayıcı ve besleyici özelliğini gösterir. Pervin Ergun “Türk Kültüründe Ağaç Kültü” adlı eserinde, hayat ağacı için; dokuz dallı, sekiz gölgeli ifadesiyle Tanrı'nın koruyuculuk vasfını ifade ettiğini söyler. Destanda Maaday-Kara'nın dört kayının suyunu çocuğun ağzına akıtması, Pervin Ergun'un eserinde bahsettiği gibi bütün canlıların hayatının “Hayat Ağacı” na bağlı olması ve hayatın başlangıcında ve sona ermesinde bu ağacın rolü olmasındandır. Ayrıca kayın, Türk kültürü ve mitolojisinde iyi ve koruyucu ruhların yeryüzüne inme yolu olduğundan ve Tanrı'nın ağacı kabul edildiğinden en önemli ağaçtır. Türklerin inanışına göre kayına kadınların, anaların kutları (iyilikleri, mutlulukları vd.) sinmiştir bu nedenle kayını kesmek yasaktır. Eski kaynaklarda ve Divanü Lügati't- Türk'te kayının “kadın” şeklinde yer aldığı da görülür. Türk mitolojisinde sıkça yer alan “Kozmik Ağaç” veya “Hayat Ağacı”nın dünyanın merkezinde bulunduğu köklerinin yeraltı dünyasına, zirvesinin ise göğün üst katına

ulaştığına inanılır. Kutsal dağların tepesinde bulunan kutsal ağaçların gövdeleri veya tepelerinden salgıladıkları kutsal sıvı sayesinde, kendilerine sığınan canlıları besleyip, koruyup kollarlar. (Ergun P. , 2004) Mehmet Aça'ya göre Maaday-Kara'nın oğlunu kutsal kayın ağacının bulunduğu kutsal dağın tepesine koyması, onu doğrudan Tanrı'ya emanet ettiğinin bir göstergesidir (Aça, 2000, s. 16-17). Destanda Maaday-Kara, oğlunu gelebilecek kötülüklerden korumak için kutsal Kara Dağ'ın babası, Tanrı'nın ağacı kabul edilen kutsal kayın ağacının anası olmasını ister. Bu sayede obalarına doğru yaklaşan tehlike, koruma altında olan çocuğa uğrayamayacaktır.

Kötülüğün simgesi olan Kara-Kula Kağan, yetmiş kağan ile altmış kağanı yenip Maaday-Kara'nın ülkesine gelir ve Maaday-Kara'yı da kendine esir alır. Ortaya çıkan kötülüğü gören boz kısrağ önce mavi bir ineğe dönüşür daha sonra ise yüz budaklı demir kavağın altına gelip böğürmeye başlar. Altay Türklerinde ağacın dünya ile yer arasında kutsal değnek olarak görülmesi ve yeryüzünün merkezinden Tanrı katına yükseldiğine inanılması sebebiyle, boz kısrağ yaşanan olaylardan duyduğu üzüntüyü gelip kavak ağacının dibinde yaşar. Mavi bir ineğe dönüşen boz kısrağın yetmiş kere böğürmesi neticesinde kötülüğü ortadan kaldırmak adına Altay'ın sahibesi kadın aşağı iner. Yaşlı kadın Maaday-Kara'nın Altay'ında tek bir insan bile kalmadığını düşünerek üzülürken bir oğlan çocuğu tepede bir kayının başında durmaktadır. Yaşlı kadının oğlan çocuğunu alıp büyütmesi ve ailesinin intikamını alır hale getirmesi, boz kısrağın altında böğürdüğü kavak ağacının ana görevinde koruyucu ve kollayıcılığının ve yaşlı kadının kötülüğü ortadan kaldırmada rolü olduğunu gösterir.

“Bahadır oğlanı gidip bu kucakladı,
Ağaç kabuğundan yapılmış eve alıp götürdü.
Mavi ineğin ekşi sütünü Kıymetlisi oğlana verdi,
Yavrusunu beslemeye koyuldu” (Naskali, 2015, s. 85).

Himayesi altına aldığı oğlan çocuğunu besleyip büyüten yaşlı kadın, gelebilecek kötülöklere karşı çocuğu koruyup kollamayı da üstlenir. Öyle ki, yerin sahibi yedi kurt ve dokuz kuzgunun yaklaştığını anlayan kadın, çocuğun yerine mavi inekle mavi buzağıyı yemelerini ister.

“Bunu duyan yaşlı kadın
Yedi kara kurttan ve

Dokuz kara kuzgundan
 Kurtulunmaz diye düşünüp
 "Yemek istiyorsa şeytan soylular,
 Mavi ineği yiyecekler, dedi.
 Yemek istiyorsa reziller
 Mavi buzağıyı yiyecekler" dedi" (Naskali, 2015, s. 88).

Yaklaşan düşmanlarını yenerek kötülüğü ortadan kaldırmayı düşünen oğlan çocuğu, anasından doğarken avcunda sımsıkı tuttuğu dokuz köşeli kara taşı bir köşesinden kırar ve şu dilekte bulunur:

"Sol elimle attığım
 Hayretler uyandırısın,
 Sağ elimle attığım taşım
 O Altay'a düşsün, dedi.
 Dokuz kara kuzgunun
 Beyinli başını parçasın" (Naskali, 2015, s. 92).

Oğlan çocuğu, kötülüğün taraflarını anasından doğarken avucunda olan kara taş sayesinde bertaraf eder.

Adının Kögüdey-Mergen olduğunu öğrenen ve intikam duygusuyla hareket eden oğlan çocuğu, kötülüğü ortadan kaldırmak üzere yaşlı kadın tarafından hazırlanır. Çocuğun başına gelebilecek kötülükleri önlemek, sağ salim gidip gelmesini ve ailesini de getirmesini sağlamak isteyen yaşlı kadın çocuğa yer altından kula donlu bir aygır çekip çıkardıktan sonra altmış iki düğmeli bir şalvar, gümüş gibi sedef bir rozet, güneş gibi bir gocuk, başına taksın ve korusun diye altından bronzdan başlık, ayakları sağlam bassın diye altmış sekiz topuklu altın çizme, bronzdan altından bir kemer, gelebilecek kötülöklere karşı kendini koruması için ak bir kılıç, paslanmaz mavi bir mızrak, ak bir yay, düşmanın tutup boynunu kıvırsın diye altından eldiven ve can yoldaşı yırtıcı dişli kıymetli gök boz atı verir. Kögüdey-Mergen, yaptığı hazırlıklar bakımından yer altına gönderilen şamanı canlandırır. Şamanın "manyak" adı verilen kıyafetini giyerek yeraltı dünyasına gönderilmesi gibi, bahadır da yaşlı kadın tarafından bir şaman gibi hazırlanılarak yer altına gönderilir. Yaşlı kadının yardımcıları sayesinde hazır hale gelen Kögüdey-Mergen, öcünü almak ve başlarına gelen kötülüğü bertaraf etmek için kendini

sarı bozkıra vurur. Yiğit Köğüdey-Mergen, yetmiş ulu dağı aşır, altmış ulu ırmağı geçer ve bu yolculukta hızlı rahvan giden boz at da ona yardım eder. Yola devam ederken, yırtıcı dişli gök boz at yedi yolun kavşağında Erlik Bey'in elçileri olan birbirine eş iki kara bahadırın olduğunu, bu bahadırların yetmiş yıldır yedi yolun kavşağında bekleyip Erlik Bey'in kara kızının hizmetkarlığını yaptıklarını söyler. Kötülüğü ortadan kaldırmaya niyetli olan Köğüdey-Mergen, atına biner ve bahadırların üzerlerine saldırır.

“İki bahadırı saç örgülerinden

Yakalayıp birbirine bağladı.

Doksan boğanın derisinden

Örülen kamçısıyla

Birbirine eş iki bahadırın

Başını gözünü yardı,

Adamakıllı benzetti” (Naskali, 2015, s. 114).

Annesini, babasını ve ak davarını Kara-Kula Kağan'ın elinden kurtarmak, düzeni yeniden kurmak ve bu sayede obasının başına gelen kötülüğü ortadan kaldırmak için yoluna devam eden Köğüdey-Mergen, bu defa da geçidi olmayan bir denizle karşılaşır. Bu denizi geçmenin yollarını ararken, yiğidin yanına önce birbirine eş iki zehir sarısı kunduz daha sonra iki saksığan gelir. Kunduzlar, yiğidin atının gözünü, saksığanlar atının yarısındaki kabuğu isterler. Eğer istediklerini alırlarsa sığ denizin nasıl geçileceği bilgisini vereceklerini söylerler. Bunun üzerine Köğüdey-Mergen, cebinden çıkardığı iki kömür parçası ve iki ağaç kabuğunu onlara verir. Ancak kömür parçası ve ağaç kabuğunu yutmaları neticesinde bu parçalar boğazlarında kalır. Dördünü de öldüresiye döven Köğüdey-Mergen, onları tutup zehirli denize fırlatır ardından Kara-Küllü Kağan'ın iki engelini daha aşarak son engele gelir. Ancak son engel yer ile göğün kavuştuğu, birbirine eş iki kara dağın olduğu yerdir; burada iki dağın birbirini süsen iki boğa gibi açılıp kapandığı, ve geçmeye kalkanın da taş kümesi olup yığıldığı görülür. Bunu gören Köğüdey-Mergen, ölümsüz kavak ağacının dibine gelir, bronz eyerini çıkarıp altın gemini söker. Kavak ağacının kutsallığından yararlanarak burada dinlenen yiğit, daldığı rüyada annesiyle babasının ak davarın içinde yaşadığını görür. Ardından mavi torbasını çıkarır ve Altay'ın sahibi yaşlı kadının Altın-Tayga'nın ilk sütünü hazırlayıp koyduğu kuruttan bir parça yer. Köğüdey-Mergen'in kötülükleri ortada kaldırmada çok da işine yarayacak

değişimi destanda şöyle anlatılır:

“Gücüne ilave güç eklendi,
Kuvvetine ilave kuvvet eklendi.
Öncesinden iki misli büyük artık cüsseli bir
Köğüdey-Mergen oldu çıktı.
Evvelinden on misli büyük bir
Bahadır yiğit olup çıktı.
Savaş silahlarını kuşanıp
Okunu yayını sırtlanıp
Pamuk yeleli gök boz atına
Atlayıp bindi” (Naskali, 2015, s. 124).

Gücünü kuvvetini arttıran Köğüdey-Mergen, bu sayede bir açılıp bir kapanan dağları bir sıçrayışta geçer. Kavak ağacının kutsallığı ile anne sütünün faydasından yararlanan bahadır, kötülüğü ortadan kaldırmada bir aşama daha kaydederek yoluna devam eder.

Kötülükle mücadelede bahadırın yanında olan, düştüğü en zor durumlarda onu çekip kurtaran sadık dostu, gök boz atıdır. Destanın birçok yerinde atının yaptığı katkıları anlatan Köğüdey-Mergen, atının çevikliği ve gücünü her defasında dile getirir:

“At dediğin böyle olur diyerek,
Atına hayran oldu” (Naskali, 2015, s. 125).

Üç boyutlu evrenin orta katmanında yaşayan kahraman, atı vasıtasıyla istediği zaman gökyüzündeki Tanrı katına, istediği zaman da Erlik’le mücadele için yer altına gidebilir. Kahraman tarafından gerçekleştirilen her yolculukta sadık dostu atı her daim yanındadır.

Erlik Bey’in Altay’ına ulaşan Köğüdey-Mergen; bir tarafına bakınca ak davarı ile anasını, babasını görür, Kara-Kula Kağan’ın avlanmaya gittiğini yerine karısı Erlik Bey’in sevgili kızı Abram-Moos- Kara-Taacı’nın baktığını öğrenir. Öbür yana bakan bahadır, yer ile göğün kavuştuğu yerde yedi sarı yurt görür, bu yurdun kapısında bir at direği, önünde de yedi sarı at vardır. Bunu gören bahadır gök boz atına ne olduğunu sorar.

“Kapısında at direğinde
Yedi sarı at vardı.
"Bu ne böyle?" diye

Atına sordu.

"Bu gördüğün

Yedi sarı lamadır, dedi.

Yeryüzünün yetmiş kağanının

Ruhunu iyi tanırılar,

Altay' daki altmış bahadırın

Huzurlu yaşamlarını bilirler,

Böyle bir lamalar bunlar" dedi" (Naskali, 2015, s. 130).

Köğüdey-Mergen bahadır gök boz atı sayesinde kötülükten kurtulmasına yardımcı olacak bir bilgi öğrenmiş olur. Bu sayede her şeyi bilen yedi sarı lamanın yanına giderek, kendisine ve ailesine kötülük yapan Kara-Kula Kağan'dan nasıl kurtulacağını öğrenebilecektir.

Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı, Maaday-Kara'nın oğlunun gök boz atı da yanına alarak yurduna geldiğini sezer. Ancak, Kara-Kula Kağan'a bu durumdan söz etmemeye karar verir çünkü amacı Köğüdey-Mergen'le evlenerek yer altında değil de yeryüzünde yaşamaktır. Erlik Bey'in kızının bu düşüncesi Köğüdey-Mergen açısından olumlu olarak düşünülse de Kara-Taacı'nın asıl amacı kendini yer altından kurtarmaktır. Dolayısıyla Kara-Kula Kağan'a haber vermemesinin kötülüğün gelişini geciktirdiği düşünülebilir ama neticede Kara-Taacı da Kara-Kula da yer altının birer üyesidir.

"Kara-Kula Kağana

Bundan hiç söz etmeyeceğim

Bırak, ak davarı alıp götürsün,

Halkı kurtarsın

Babasının öcünü alsın,

Kara-Kula'yı yensin.

Bahadır delikanlıya varırım, diye

Düşündü.

Yeryüzüne ben alıştım,

Yeraltına bir daha inmem,

Altay'a ben alıştım,

Anama babama bir daha dönmem.

Sayısız sürüsünü varsın alsın,

Anası babası evlerine diri dönsün” (Naskali, 2015, s. 131).

Babası Maaday-Kara ile obasının yaşadığı yurda gelen bahadır, çuval renkli Tastarakay şekline dönüşür. Kögüdey-Mergen’in Tastarakay kılığına girmesindeki amacı kılık değiştirme yöntemini kullanarak kötülüğü ortadan kaldırmaktır. Daha sonra eski haline geri dönen Kögüdey-Mergen, anasıyla babasına sabırlı olmalarını, Altay’a yakında geri döneceklerini söyler. Ancak anasıyla babası ısrarla Kögüdey-Mergen’in yanlarında kalırsa ölebileceğini, bu nedenle geri dönmesi gerektiğini söylerler. Bunun üzerine oradan ayrılan Kögüdey-Mergen, ölecek insanın ruhunu tanıyıp, insanların yaşam sürelerini bilen birbirine eş yedi lamanın yanına gider. Bu arada pamuk yeleli gök boz at iki yaşındaki keçel tosuna, Kögüdey-Mergen de Tastarakay’a dönüşür. Kögüdey-Mergen, yedi lamanın yanına giderek; yanlarında huzur içinde yaşamayı öğrenmek istediğini, bu nedenle hizmetkârlıklarını yapabileceğini söyler. Lamaların yanında yaşayıp onlara içki sunan Kögüdey-Mergen, bir lamanın Kara-Kula’nın ruhunun nerede olduğunu söylemesiyle hemen oradan ayrılıp, düşmanın peşine düşer. Kögüdey-Mergen, Tastarakay haline dönüşmesi sayesinde kötülüğün kaynağı Kara-Küllü Kağan’ın canının nerede olduğu öğrenir ve ardından tekrar eski haline döner. Dolayısıyla kötülüğün ortadan kaldırılmasında kılık değiştirme etkili olur.

Kөгüdey-Mergen, yedi lamadan öğreneceği her şeyi öğrenir ve Kara-Küllü Kağan’ın canını bulunduğu yerden getirmek üzere yola çıkar. Kahramanın ve atının gerçekleştirdikleri yolculuklarda şekil değiştirme yöntemini kullanmaları, başlarına gelebilecek kötülüklerden korunma ve hedeflerine daha hızlı ulaşmalarında etkili olur. Bunun için, bahadır dört kanatlı kara kartala, gök boz atı dört kulaklı mavi kurta dönüşür. Altay’a gelince tekrar şekil değiştirip, bu defa gök boz at rahvan bir kara sığına, Kögüdey-Mergen ise tüylü bir kara sığına dönüşür. Onların böğürme seslerini duyan Andalba, Kara taşın yanına iner, aralarında bir kavga başlar. Yedi günün sonunda yenen olmayınca Andalba, gücü tükenerek, iki kara sığına ne istediklerini sorar. Bunun üzerine Kögüdey-Mergen bahadır, niyetinin ailesinin ve davarının başına gelen kötülüğü ortadan kaldırmak olduğunu, bunun için de kötülüğün temsilcisi Kara-Küllü Kağan’ın ruhunu bulmasının gerekli olduğunu söyler:

“Bu Kara-Kula Kağan, dedi.

Yeryüzüne hükmediyor,
 Gökyüzünde Üç Maral'ın
 karnında
 Altın kutunun dibine
 Ruhunu saklamış, dedi.
 Bunun yolunu arıyoruz,
 Bunun peşindeyiz biz,
 dedi” (Naskali, 2015, s. 158-159).

Köğüdey-Mergen’e yardım etmek isteyen Andalba, kendisinin karaca yavrusu olup melemesi sayesinde, gökyüzünün üç maralının Ulu dağın tepesinden geleceklerini söyler. Kötülüğü bertaraf etmede bahadır Köğüdey-Mergen’e yardım eden Andalba’nın girişimleri destanda şöyle yer alır:

“Andalba' m sığınım
 Yedi gün yavru karaca olup
 meledi.
 Köğüdey-Mergen alp pehlivan
 Yerden yosun koparıp üzerine
 örtündü,
 Yerden çürümüş yaprak toplayıp
 altına yaydı.
 Kara ormanın kucağına
 Gidip beklemeye başladı” (Naskali, 2015, s. 159-160).

Yavru karaca haline dönüşen Andalba’nın sesini duyan üç maral hemen oraya gelir, onların geldiğini gören Köğüdey-Mergen okunu atar ve vurur, bu sayede altın kutu fırlayıp düşer. Köğüdey-Mergen, marallara yaptığı kötülüğün farkındadır ancak obasını kötülükten kurtarmak için bunu yapmak zorundadır. Bahadır, maralların ardından seslenir ve onlara neden kötülük yapmak zorunda kaldığını destanda şöyle anlatır:

“Benim kötü bir niyetim yoktu, dedi,
 Kötülük Kara-Kula' da, dedi,
 Bende art niyet yoktu, dedi,
 Art niyet kağanda, dedi.

Ak davarını ağılda, dedi,
 Halkım esir düşmüş, dedi,
 Anam babam azap içinde
 Onları kurtarmak için
 Bir yol arıyorum" dedi” (Naskali, 2015, s. 161).

Obasını ve ailesini kötülükten kurtaran Kögüdey-Mergen, gök boz atının artık eskisi kadar iyi koşmadığını düşünür. Onun yerine al donlu rahvan bir ata binmeye karar verir. Al donlu rahvan atın üzerinde kendinden geçercesine koşar, kendine geldiğinde ise Erlik Bey’in kapısının önünde olduğunu anlar. Erlik Bey’in korkusuz yiğitleri, bir yere kaçmasın diye bahadırın başında nöbet tutmaya başlar. Ancak bahadırın ne kadar yakışıklı olduğunu görünce şaşırıp kalırlar. O sırada bir meltem eser, üç kuşağın derinliklerinden dört kanatlı boz bir kartal gelir ve Kögüdey-Mergen bahadırı yakalayıp bulutların arasında kaybolur. Kögüdey-Mergen’i düştüğü durumdan kurtarmaya gelen pamuk yeleli gök boz atı’dır, şekil değiştirip boz bir kartala dönüşmüştür. Erlik Bey’in kızının bahadırları peşinden göndermesine rağmen onları alt eden gök boz at, sahibinin ruhunu alır ve birbirine eş dokuz süt gölüne bırakır.

“Ayın güneşin altına
 Şifalı pınarın ak suyuna
 Güneşin ayın altına
 Birbirine eş dokuz süt gölüne
 Kögüdey-Mergen yiğit delikanlıyı
 Götürüp bıraktı.
 Birbirine eş dokuz ak göl
 Kaynıyordu.
 Göllerden üçü soğuk, üçü sıcak,
 Üçü ılık idi.
 Çıkıkları oturdu,
 Kırıkları kaydadı.
 Ağrıyan yerlerini
 Şifalı pınarın suyu iyileştirdi” (Naskali, 2015, s. 185).

Kөгüdey-Mergen bahadır, gök boz at sayesinde içine düştüğü kötü durumdan kurtulur.

Kendine geldiğinde onu kurtaranın pamuk yeleli gök boz atı olduğunu anlar. Gök boz atını da alarak Altay'ına giden bahadır, burada annesiyle babasına evlenme isteğinde olduğunu söyler. Kögüdey-Mergen bahadır, evlenmek üzere yola çıkmadan önce babası Maaday-Kara ile annesi Altın-Targa oğullarına gelebilecek kötülüğü önlemek amacıyla arkasından dua ederler. Bu sayede bahadırı, niyeti kötü olanlardan korumak isterler.

“Çenesi güçlüye ağız açtırmasın,
Omuzları güçlüye el kaldırtmasın,
Gittiği yer bayram yeri olsun,
Yürüdüğü yer bereketli olsun,
Yavrum selametle gitsin!” (Naskali, 2015, s. 193).

Kөгüdey-Mergen, Ay Kağan'ın Altay'ına gitmek üzere yola çıktığı sırada karşısına aynı kendine benzer altı bahadır çıkar. Bahadırlar, Kögüdey-Mergen'i bekleme sebeplerinin Ay Kağan'ın düğününe birlikte gitmek olduğunu söylerler.

“A Kögüdey-Mergen!
Pamuk yeleli gök boz atın
Ayak sesini işitip
Kөгüdey-Mergen bahadır
delikanlının
Türküsünü, kopuzunu dinleyip
Ay Kağan'ın Altay'ına
Birlikte düğüne gideyim diye,
Seni bekliyordum,
Yedi yolun kavşağında
Vakit geçirip
Eğleniyordum” (Naskali, 2015, s. 195).

Bu bahadırlar yol boyunca yaptıklarına göre kendilerine Yer-dinleyen, Dağ-göçüren, Göl-içen, Taş-toplar, Hep-sıçrar, Kaz-vuran isimlerini verirler, Kögüdey-Mergen'in adı aynı kalır. Ay Kağan'ın yurduna varan yedi bahadır, burada doksan yıl sürecek şenliklerin başladığını, yeryüzünün yetmiş kağanı ile Altay'daki altmış kağanın da geldiklerini görürler. Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı ile kardeşi soluk donlu atına binen Kuvakayçı da oradadır. Erlik Bey'in kızı, birbirine eş yedi Kögüdey-Mergen'in

geleceğini sezip, bahadırı tuzağa düşürmek için türlü kötülükler planlar. Ancak Erlik Bey'in kızının planladığı kötülükleri sezen birbirine eş yedi Kögüdey-Mergen, kötülüğü ortadan kaldırmak için atlarına binerek Ay Kağan'ın Altay'ına yayından fırlamış ok gibi inerler.

“Ay Kağan'ın Altay'ına

Koşup geldiler.

Mızraklarının ucu ormandaki

ağaç tepeleri gibi

Pırıldadı,

Kılıçlarının ucu üç dağ gibi

Işık saçtı.

Namlı şanlı yiğitlerimin

Attığı ok taştan sekmez,

Söylediği söz beyden esirgenmez” (Naskali, 2015, s. 205).

Onları gören Erlik Bey'in kızı, kocakarı Cebelek'e dönüşür ve birbirine eş yedi bahadırın atlarını at direğine bağlamak için yetmiş alpa emir verir. Birbirine eş yedi bahadırdan hangisinin Kögüdey-Mergen olduğunu anlamaya çalışan Erlik Bey'in kızı, en büyüklerinin kim olduğunu bulmak için sorular sorar. Ancak tüm sorulara yedi bahadır hep bir ağızdan “en büyük benim” diyerek cevap verir. Ay-Kağan'ın yatıp dinlenmelerini teklif etmesi üzerine Erlik Bey'in kızının yetmiş bahadırı, onları yedi köşeli demir zindana götürür, orada hapseder. Demir zindanı ateş gibi kızdırıp yakar, ancak yedi bahadırdan Göl-içen bahadırın gölü kusması sayesinde bahadırlar ateşten sağ kurtulur.

“Birbirine eş yedi bahadırım

Kıpkırmızı kızardı.

Çaresiz kalıp,

Oraya buraya koşunca,

Göl-içen bahadırım

Kemerini çözüp çekti,

Bir göl daha kusup çıkardı” (Naskali, 2015, s. 212).

Göl-içen bahadır sayesinde kötülüğü önleyen bahadırlar için tehlike henüz bitmez çünkü Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı, bu defa da Tenek-Bökö adındaki bahadırı

onların üzerine saldırtır. Dağ-göçüren bahadırın Kögüdey-Mergen'in kendisi olduğunu söylemesi üzerine Tenek-Böke ile bahadır güreşe başlar, sonunda Tenek-Böke yenilir.

“Durduğu yerden

Yeri havaya kaldıran

Tenek-Bökö'yü

Yeraltına savurdu.

“İstedin bunu sen” dedi.

Dağ-göçüren basıp gitti” (Naskali, 2015, s. 214-215).

Erlik Bey'in kızının yiğitleri öldürmek için kurduğu tuzaklardan bazıları da Yer-dinleyen bahadır ile Taş-toplar bahadır sayesinde bozulur. Ancak tuzaklar henüz bitmemiştir. Ay Kağan, bir yarış düzenler ve kazanana kızını vereceğini söyler. Kögüdey-Mergen'in kendisi olduğunu söyleyen ve yarışı kazanmak üzere olan Hep-sıçrar, kocakarı Cebelek'in kendisine zehirli kâseyle içki içirmesi üzerine yere yığılır. Hep-sıçrar'ın yere yığıldığını gören Cebelek, bahadırın kulağını altın kâse ile kapatır. Bunun üzerine Yer-dinleyen bahadır yeri dinleyerek, Kaz-vuran bahadır bir ok atarak Hep-sıçrar'ın kulağını örten altın sırlı kâseyi parçalarlar ve böylelikle kötülüğü ortadan kaldırır.

“Yol alırken Hep-sıçrar'ım

Yarı yolda yığılıp kalmıştı.

Altın sırlı kâse

Sol kulağını kapatmıştı,

Horlayıp uyuyordu.

Bunu duyarı Kaz-vuran

Yetmiş dağın berisine uçacak

Canlı bir ok taktı.

Hep-sıçrar'ın kulağını örten

Altın sırlı kâseye

Şu attığım ok değsin!” diyerek” (Naskali, 2015, s. 218).

Kendilerini tehlikeye atarak Kögüdey-Mergen'i savunan bahadırlar, kendileri zor duruma düştüklerinde de iş birliği yapmaktan kaçınmazlar. Kögüdey-Mergen, yolda karşılaştığı birbirine eş altı bahadır sayesinde Ay Kağan'ın evinde kendini bekleyen kötülüklerden kurtulmuş olur.

Ay Kağan, kızını vereceği kişiyi seçmek için iki yarış daha düzenler, bu yarışları da Kögüdey- Mergen kazanır. Bu duruma itiraz eden Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen'in tehditleri karşısında korkar, kardeşi Kuvayçı ile birlikte yer altına çöküverir. Tüm yarışları kazanan Kögüdey-Mergen, Altın-Küskü ile evlenmesine bir engel kalmadığını düşünürken, babası Ay Kağan kızının üç kuşak göğün derinliklerine kaçırıldığını söyler. Bunu duyan Kögüdey-Mergen, Altın-Küskü'yü kurtarmak için hemen harekete geçer, can yoldaşı gök boz at da ona eşlik eder. Gök boz at Kögüdey-Mergen'e, yolda gördükleri doksan pud ağırlığındaki dökme demir tokmağı alıp; dokuz köşeli kara dağı yedi gün dövmesini söyler:

“Pamuk yeleli gök boz at
Önünde durdu.
Niye durdun, kıymetlim?" diye
Kөгüdey-Mergen sordu.
Pamuk yeleli gök boz at
Cevap verip dedi ki:
"Doksan pud ağırlığındaki dökme
demir tokmağı
Kaldırıp al, oğul" dedi" (Naskali, 2015, s. 224).

Gök boz atın bahadıra yol göstericiliği sayesinde yedi günün sonunda kara dağ açılır. Gök boz at atsineğine, Kögüdey-Mergen ise sineğe dönüşerek içeri girerler. Bahadır Kögüdey-Mergen, Gök boz atın yardımcılarıyla Altın-Küskü'nün kaçırılıp saklandığı ve girilmesi zor olan kara dağa girmeyi başarır. Kara dağın içine giren bahadır, içeride kat kat kademeli bir taş saray olduğunu görür. Bu taşın sarayın içinde Altın Küskü, sol tarafında ise kocakarı Cebelek oturmaktadır. Pamuk yeleli gök boz at, Erlik Bey'in kızının şekil değiştirerek Altın-Küskü'nün yerine geçtiğini anlar, bahadırı uyarır:

“Kıymetli at dedi ki:
"Kөгüdey-Mergen bahadır
delikanlı,
Güzel kıza elini verme.
Bu Erlik Bey'in kızı,
Şekil değiştirmiş.

Yaşlı kadının elini tut,
 Ay Kağan'ın kızı o,
 Kara-Taacı onun şeklini
 Değiştirmiş” dedi” (Naskali, 2015, s. 226).

Altın-Küskü'yü Cebelek'in elinden kurtarıp, Altay'ına getiren Kögüdey-Mergen bahadır, eşi ve ailesiyle burada huzur içinde yaşar. Ancak bir gün Erlik Bey'in kızı, Kögüdey-Mergen bahadırın anne ve babasını Erlik'in karanlık dünyasına götürmek için Altay'a gelir. Anne ve babasının öldüğünü gören Kögüdey-Mergen, onların öcünü almak ve kötülüğü ortadan kaldırmak için Erlik Bey'in yaşadığı yer altına iner.

“Ondan sonra Kögüdey-Mergen
 Gök boz atının eyerini
 tersine koyup,
 Erlik Bey'e gitmek üzere
 Süzülüp ilerledi,
 Yeraltına indi.
 Ay ışığı girmeyen, güneş ışığı
 olmayan

Yere doğru ilerledi” (Naskali, 2015, s. 243).

Kөгüdey-Mergen bahadır, Erlik Bey'in kızının planladığı tüm kötülüklerle mücadele eder, ancak annesiyle babasının ölüm haberini alınca yeraltına inmek, kötülüğün başı Erlik'ten intikam almak ister. Gök boz atın sesini duyan Erlik duyduğu seslere dışarı çıkar. Kötülüğün temsilcisini tuttuğu gibi yakalayan bahadır, onu yerin merkezindeki kara taşa vurur.

“Namlı şanlı Erlik Bey'i
 Bir daha ayağa kalkamayacak
 biçimde
 Kara kömür gibi yaktı.
 Bundan sonra
 Aylı güneşli Altay'ın
 Namlı şanlı bahadırı
 Aylı güneşli Altay'dan

Yeraltına işkenceye gelen
İyi huyluları kurtarıp
Kötü huyluları orada bıraktı” (Naskali, 2015, s. 249).

Köğüdey-Mergen, Erlik’i yaptıklarından dolayı cezalandırır. Aylı güneşli Altay’da yaşarken yer altına götürülen iyi huyluları içinde bulundukları kötü ortamdan kurtarır, kötülükten kurtulan halk da bahadıra minnet duyar:

"Sönmüş ateşimizi sen
canlandırdın,
Ölmüş ruhlarımıza sen hayat
verdin.
Azaplı talihimiz sona erdi, dediler,
Zehirli Erlik'ten ayrıldık, dediler.
Özgürlüğe kavuştuk.
Çok yaşa, bahadır, adın hep
övülsün,
Halk seni hiç unutmasın” (Naskali, 2015, s. 249).

4.1.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI

Kötülüğü ortadan kaldırmak ve yapılanların öcünü almak isteyen Köğüdey-Mergen, ailesini zindana atan, halkını ve sürüsünü zorla kilitli tutan düşmanı Kara-Kula Kağan’ın canının nerede olduğunu öğrenir. Başına gelecekleri anlayan Kara-Kula Kağan üzüntüsünden yataklara düşer:

Yatağında yiyip içmeden kesilmiş,
Birdenbire:"Başım, göğsüm!"
diyerek
Hastalanıp
İnleye sızlaya uzandı,
Ne olduğunu anlamadan” (Naskali, 2015, s. 164).

Kara-Kula Kağan böyle hasta iken, Erlik Bey’in kızı Abram-Moos Kara-Taacı her şeyi gören ay falını açıp neler olduğuna bakar, bundan sonra halka ve obaya Köğüdey-Mergen bahadırın hükmedeceğini görür. Bunun üzerine Köğüdey Mergen’in gök boz atı iki

yaşındaki keçel taya, Kögüdey-Mergen ise çuval kürklü Tastarakay'a dönüşür. Kara-Kula Kağan'ı düştüğü kötü durumdan kurtarmak için Akça ağaç kabuğundan davuluyla Tordoor şaman çağrılır ve bir şaman töreni düzenlenir. Şaman, Kara-Kula Kağan'a bu zamana kadar Maaday-Kara ve ailesine yaptığı kötülükleri bir bir anlattıktan sonra Kögüdey-Mergen'in gelip canını alınacağını da söyler. Bunu duyan Kara-Kula Kağan, gözyaşları yeri delercesine ağlar:

“Akça ağaç kabuğundan davuluyla
Tordoor şaman
Bir bir her şeyi söyledi.
Namlı şanlı Kara -Kula
Yaşları yeri delercesine ağladı,
Göğü titretircesine inledi (Naskali, 2015, s. 169).

Kara-Kula Kağan'ın ağladığı sırada Kögüdey-Mergen kara bir erkek ayı olup öfkeyle gelerek, Tordoor Şaman'a elinin avucuyla vurup onu yer altına gönderir. Kögüdey-Mergen için sıra Kara-Kula Kağan'la kozlarını paylaşmaya gelir. Bunu gören Kara-Kula Kağan, yüz düğmeli kürkünü giyip yüz çentikli yayını sırtına alır ve Kögüdey-Mergen yiğide tehditler savurur.

“Çok insan yedim ben, dedi.
Senin etin de et mi?
Senin kanın da kan mı?
Kızıl kanını döktürürüm,
Kıl boynunu koparırım” (Naskali, 2015, s. 172).

Kögüdey-Mergen'in yan cebinden çıkardığı ak mendile sarılı bıldırcın yavrularını ortadan ikiye ayırmasıyla duyulan Kara-Kula Kağan'ın feryatları destanda şöyle anlatılır:

"Ey lanetli!" dediği
Yeraltı dünyasına
Erlik Bey'in kulağına ulaştı.
"Vay lanetli!" dediğini
Yeryüzünde
Ülgen Bey duydu.

"Tanrım!" diye feryat etti,
 Hiçbir şey olmadı.
 "Erlik Bey!" diye bağırdı,
 Hiçbir şey olmadı.
 Acı feryadına
 Altaylar sarsıldı,
 Müthiş haykırıışlarına
 Yer gök titredi (Naskali, 2015, s. 174).

Kara-Kula Kağan'ın haykırıışlarını yeraltı dünyasında Erlik Bey, yeryüzünde Ülgen Bey duyarken, "Tanrım" diyerek gökyüzüne seslenmesini Tanrı duymaz. Çünkü Kara-Kula Kağan tıpkı kendisini eski haline dönüştürmesi için yardım istediği Tordoor Şamanın da dediği gibi kötülük yapmıştır. Tordoor Şaman, Kara-Kula Kağan'a yaptığı kötülüklerin bedelini ödeyeceğini destanda şu sözlerle ifade etmiştir:

"Çok geçmeden atının ruhu
 Sönüp ölecek, dedi.
 Kendi ruhun da sönüp gidecek, dedi.
 Ulu bahadırın yurduna
 Dokunmamış olsaydın, dedi,
 Ak yüzlü halkını
 Ezmemiş olsaydın" dedi (Naskali, 2015, s. 169).

Kara-Kula Kağan'ın ölümüne bütün halk sevinir, Kögüdey-Mergen de silkinerek eski haline döner, demir ağılı açıp halkını ve ak davarını kurtarır. Kögüdey-Mergen, Erlik Bey'in davarını Altay'dan sürme, Erlik Bey'in kızını geri gönderme kararı alır. Bunu duyan Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı, eşinin ölümü sonucu ay ve güneş olmayan Altay'dan aylı ve güneşli Altay'a geldiğini ve bundan sonra bahadırın yanında kalmak istediğini söyler.

"Benim kötü bir niyetim yok, dedi,
 Kötülük Kara-Kula' da dedi.
 Bende art niyet yok, dedi
 Art niyet Kara-Kula'da, dedi.
 Seninle birlikte kalayım, dedi.

Senin gibi bir delikanlıyla ev kurayım" dedi (Naskali, 2015, s. 176).

Bunu duyan Kögüdey-Mergen, kızın yüzüne tükürüp onu kovar.

“Ay ışığı olmayan yerin kötü ruhu,

dedi,

Altay'ıma ayak basma! dedi.

İğrenç, rezil yaratık, dedi,

Benim gibi bir insana yanaşma!

dedi,

Yüzüne tükürdü” (Naskali, 2015, s. 176).

O güne kadar hiç üzülmeyen Kara-Taacı, çok üzülür ve Kögüdey-Mergen bahadıra tehditler savurur. Yedi gün içinde tekrar döneceğini, bahadırı da yer altına ay ışığı olmayan Altay’a çekeceğini söyleyerek gider.

Erlik Bey’in kızı Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen bahadırı yer altına çekmek için bir kötülük bulur. Kögüdey-Mergen’in atı gök boz ata büyü yapar, at güçten düşer. Bu durumu gören Kögüdey-Mergen, gök boz atı kovar, yerine al donlu bir rahvan ata biner. Ancak al donlu rahvan at Kara-Taacı’nın yılanıdır ve onu yer altına getirir. Bu durumu gören gök boz at, hemen harekete geçip sahibini düştüğü kötü durumdan kurtarır, kötülüğü ortadan kaldırmasının ardından da şu sözleri söyler:

"Atın güzelini seçip bindin,

Neredeyse kurbanlık oldun,

Altın dizginin sapıyla

Atını dövdün, a bahadır,

Erlik Bey'in yerinden

Nasıl çıktın sen? dedi.

Kara -Taacı karıdan

Nasıl kurtuldun sen?" dedi (Naskali, 2015, s. 186).

Gök boz at, güçten düşünce bahadır Kögüdey-Mergen tarafından değersiz görülür ancak bahadır zor duruma düştüğünde onu kötülükten yine gök boz atı kurtarır. Gök boz at sahibi Kögüdey-Mergen’i kurtardıktan sonra ona sitem etmekten de geri durmaz.

Kөгüdey-Mergen ise Kara-Taacı’nın büyüüne kapılarak öyle yaptığını söyler, gök boz

attan af diler. Kötülüğün ortadan kaldırılmasının sonucunda pamuk yeleli gök boz atını hazırlayıp atına binen bahadır Altay'ına doğru yola çıkar. Altay'da bahadırın halkı, kağanı yendikleri için doksan yıllık bir toy hazırlığında kutlama yapmakta, gülüp oynamaktadır. Evlenme isteği duyan Kögüdey-Mergen, babasıyla da bu düşüncesini paylaşır ve Ay Kağan'ın kızı Altın Küskü'yle evlenmek üzere Ay Kağan'ın yurduna gitmeye karar verir. Yola çıkmadan önce Samra kitabını açar ve Altın Küskü'yle evlenmek isteyenlerden birinin de Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı'nın kardeşi Obur Kuvakçı olduğunu görür. Gök boz atına binen bahadır, Ay Kağan'ın Altay'ına doğru yola çıkar.

Kөгüdey-Mergen, evlenmek için gittiği Ay Kağan'ın yurdunda Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı tarafından hazırlanan tüm kötülüklerden yanındaki bahadırlar sayesinde kurtulur. Ay Kağan tarafından düzenlenen son iki yarışı da kazanan Kögüdey-Mergen, Ay Kağan'ın kızı ile evlenmenin kendi hakkı olduğunu savunur. Bu duruma itiraz eden Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen'in tehditlerinden korkar ve kardeşi Kuvakayçı ile birlikte yedi kat yerin altına çöküverir. Kara-Taacı, yerin altına giderken de Kögüdey-Mergen'i lanetleyip ona tehditler savurur.

"Dur bak, halkının ayağına, dedi,
Ladin olur dolanırım,
Yurduna ben senin
Bağ olur yüklenirim.
Seni yeraltına çekerim,
Senin gibi pehlivanı ezerim, dedi.
Arzuladığın yeri gider bozarım,
Hedeflediğin yeri gider darmaduman ederim.
Altay'ına giderim, dedi,
Anneni babanı alır götürürüm" (Naskali, 2015, s. 222-223).

Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı, amacına ulaşmak ve Kögüdey-Mergen'den intikam almak için Altın-Küskü'yü kaçırrır. Kögüdey-Mergen, gök boz atın da yardımlarıyla Altın-Küskü'yü kaçırıldığı taştan yapıma saraydan kurtarır. Bunu görünce çılgına dönen Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen bahadırın ardından tehditler savurarak yer altına girer. Kötülüğü ortadan kaldıran Kögüdey-Mergen bahadır ise yanına Altın-

Küskü'yü alarak Ay Kağan'ın Altay'ına doğru yola koyulur.

“Altın-Küskü isimli kız
Ak boz atına bindi,
Kögüdey-Mergen bahadır delikanlı
Gök boz atına bindi.
İkisi birlikte yola koyuldu.
Ak boz ile gök boz atlar
Yol alıp ilerledi.
Ay Kağan'ın Altay'ına
Yayından fırlamış ok gibi geldi (Naskali, 2015, s. 229).

Ay Kağan, Kögüdey-Mergen ile kızı Altın-Küskü'yü karşılamaya Ak bozkıra gelir, onlara ak süt ikram eder.

Altın-Küskü'yü de yanına alan bahadır Altay'a doğru yola çıkar. Altay'a vardığında önce her şeyin huzur içinde olduğunu görür ancak daha sonra altın fal kitabını açıp bakar ki, Erlik'in isteğiyle Erlik Bey'in kızı, annesi ve babasının ruhlarını yer altına götürmüştür. Annesi ve babasının öldüğünü gören bahadır, Erlik Bey'den intikam almak için yer altına iner. Yer altında intikamını alan bahadır, oraya aylı güneşli Altay'dan götürülen iyi huylu insanları da yanına alır ve Altay'a doğru yola çıkar.

“Ay yüzü görmeyen halka
Ay ışıltısı göründü.
Güneş yüzü görmeyen halka
Güneşli Altay'a yol açıldı.
Bahadır, doğru yolu takip ederek
Halkına öncülük edip onları
dışarı çıkardı (Naskali, 2015, s. 250).

Kögüdey-Mergen bahadır, Altay'ına dönünce sürülerinin ve halkının arttığını görür. Halkını toplayan bahadır, kötülüğü ortadan kaldırmasının ardından destanda onlara şu tavsiyelerde bulunur:

"Davarınız eskisinden çok olsun,
Halkınız eskisinden çok olsun,
Uyum içinde yaşayın,

Bir aile gibi büyüyün.
 Yeryüzünü kinle yöneten
 Şeytan kağanı yok ettim.
 Yeraltına hükmeden
 Erlik Bey'i yok ettim tamamen.
 Artık elinde mızrak sizin üzerinize
 Düşman gelip çökmez, dedi (Naskali, 2015, s. 250).

Kögüdey-Mergen bahadır, halkına bundan sonra aylı güneşli Altay'da huzur içinde oturabilecekleri güvencesini verir, kendisinin gökyüzüne çıkacağını, orada halkının yaşamına göz kulak olacağını söyler. Ardından Kögüdey-Mergen bahadırın eşi Altın-Küskü yıldız olup uçarlar. Destanın bitiminde; gökyüzünün derinliklerinde Yedi kağan denilen yıldızların birbirine eş düğüne giden yedi Kögüdey-Mergen olduğu, Kutupyıldızının Ay Kağan'ın biricik kızı Altın-Küskü olduğu ve Üç Maral dedikleri yıldızların olduğu söylenir.

4.1.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK

Destan kahramanımız Maaday-Kara, Altay'da huzur içinde yaşarken bir gün karısı Altın-Targa halkının ve sürülerinin Altay'ı terk ettiklerini söyler. Kötülükle mücadele etmesi gerektiğini düşünen Maaday-Kara, kendisine destek olacak bir çocuğu olmamasının üzüntüsünü yaşar. Maaday-Kara'nın evlat sahibi olmaması fiziki kötülüktür çünkü insan iradesinden bağımsız, kişinin doğumdan itibaren getirdiği özürleridir. Nitekim Maaday-Kara kendi iradesi dışında evlat sahibi değilken destanın devamında Kögüdey-Mergen adında bir evlat sahibi olur.

Maaday-Kara'nın oğlu Kögüdey-Mergen, babasının intikamını almak, obasını ve hayvanlarını kötülükten kurtarmak için yola çıkar. Kögüdey-Mergen bahadır halkını kötülüğün kök saldığı yer olan yer altından yeryüzüne çıkarma yolculuğunda yeraltı ve gökyüzü ile ilişki içindedir. Maaday-Kara'nın sürüsünden kaçarak gelen bir boz kısrak, Kögüdey-Mergen'in can dostu olur, Kara-Kula Kağan ve kızı Abram-Moos Kara-Taacı tarafından hazırlanan engeller boz kısrakın ikazlarıyla kolaylıkla aşılar. Ancak Erlik Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen bahadırdan intikam almak amacıyla gök boz ata büyü yapar, onu güçten düşürür. Atının güçten düştüğünü gören

Köğüdey-Mergen, vadide gördüğü ve çok beğendiği al donlu bir ata biner. Al donlu at, bahadırı kendinden geçmiş bir halde Erlik Bey'in kapısının önüne getirir. Erlik Bey'in kızı amacına ulaşır, Köğüdey-Mergen'i yer altına getirip hapsetmeyi başarır. Köğüdey-Mergen bahadırın, ailesinin ve obasının intikamını almak için yola çıktığında yanından ayrılmayan, onu her türlü tehlikeden koruyan, kollayan can dostu sadık atını beğenmeyerek, daha güçlü olan başka bir ata binmesi, bahadırın iradesini kötüye kullandığının bir göstergesidir. Ahlaki kötülük, insanın bazen bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiği, bazen de farkında olmadığı ama eninde sonunda fark ettiği bir kötülük çeşididir ve destan kahramanımız Köğüdey-Mergen'in gök boz atını terk ederek, başka bir ata binmesinde de aynı durum görülmektedir. Erlik Bey'in kızının oyununa geldiğini anlayan bahadır, yine gök boz atın yardımıyla oradan kurtulur. Dört kanatlı bir kartala dönüşen gök boz at Köğüdey-Mergen'i oradan kurtarıp Altay'a getirir. Gök boz atı sayesinde kötülükten kurtulan bahadır, halkını boz atın da yardımlarıyla düşmanların elinden kurtarmayı başarır.

Kötülüğün alt dünyadan gelmesi ve destan kahramanı Maaday-Kara ile onun yaşadığı yurdu talan etme isteği ahlaki kötülüğün bir göstergesidir. Maaday-Kara'nın düzenini bozmayı planlayan Kara- Kula Kağan ve Erlik Bey'in kızı, Kara-Kula'nın karısı olan Abram-Moos Kara-Taacı bu amaçla kötülük planlarını uygulurlar. Kara-Kula'nın karısı olan Abram-Moos Kara-Taacı kötülük planlarını uygularken kötülüğün kaynağı olan yer altında Erlik Bey'in koruyucularından da yardım alır. Yer altının temsilcilerinin düzeni bozma ve halkı hapsetme amacıyla gerçekleştirdikleri kötülük ahlaki kötülük kategorisindedir.

4.2. HAKAS DESTANI “ALTIN ARIĞ”DA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE

Fatma Özkan tarafından yayımlanan “Altın Arığ” destanındaki kötülük ve kötülüğe karşı mücadele (kötülüğün neden olduğu düzensizliği kötülüğü ortadan kaldırarak yeniden düzene dönüştürme mücadelesi), aşağıda, düzenin anlamı ve anlatımı, düzeni bozan ya da ortadan kaldıran kötülüğün kaynakları ve nedenleri, kötülüğün ortaya çıkış biçimi, kötülüğün etkileri ya da sonuçları, kötülüğü ortadan kaldırma girişimleri (kötülüğün ortadan kaldırılış araçları ve biçimleri, kötülükle iyiliğin tarafları), kötülüğün ortadan kaldırılmasının sonuçları ve kötülük kategorileri bakımlarından ele alınıp incelenmiştir.

4.2.1. DESTANIN ÖZETİ

Destan, yeryüzünde meydana gelen doğa olaylarının; dağların, tepelerin, göllerin, denizlerin tasvir edilmesiyle başlar. Destandaki birçok olayın geçtiği Altay dağının eteklerinde halkın yaşadığı bir köy, köyün ortasında ise Alp Han'ın evi yer alır. Alp Han ile eşi Ak Ölen Arığ öldüğü için altı yaşındaki çocukları Çibetey Han'ın bakımı Picen Arığ tarafından gerçekleştirilir. Picen Arığ, çocuk büyüüne kadar ülkenin hanı olarak kabul edilecektir ancak bu durum Picen Arığ'ın hiç hoşuna gitmez, çünkü onun amacı ülkeye han olmaktır. Büyüdüğünde oğlan çocuğunun han olacağını düşünen Picen Arığ, çocuğu büyütmenin kendine bir yarar sağlayamayacağını, aksine kendi hanlığına engel olacağını düşünür. Bu durumu danışmak üzere, kardeşi İcen Arığ ile beraber babası Altın Sayzan'ın yanına giderler. Altın Sayzan, yurdu koruyan güçlü Huu İney'in varlığından bahsederek kızını han olma sevdasından vazgeçirmeye çalışır. Ancak Picen Arığ'ın Huu İney'den çekintisi olmadığını görünce, bu defa Kirim dağının zirvesindeki Ak kayanın içinde yaşayan Altın Arığ ve altın yeleli Ak Boz atın Alp Han'ın yurdunu koruduğunu söyler. Babasının dediklerini önemsemeyen Picen Arığ, kardeşiyle beraber evlerine dönmek üzere yola çıkar, yolda kendilerini korumak için kullanacağını söyleyerek babasından bir de sihirli kılıç alır. Aldığı kılıçla Altın Arığ, Ak Boz ve Alp Han'ın oğlunu öldürür, babaları Altın Sayzan kızlarının yaptığı kötülüğü onaylamasa da onlara yardım etmek zorunda kalır.

Han olma isteğini kötülük yoluyla gerçekleştiren Picen Arığ, halka ve davara iyi davranmaz. Bir gün gökyüzünde uçan dişi ala kuzgun ile bir de yanında erkek kuzgun görür, ala kuzgunu hapsederek, kara kuzgunu Sarı dağın eteklerinde yaşayan Alp Saaday'ın yurduna gönderir. Amacı Alp Saaday ile evlenmek olan Picen Arığ, kara kuzgun üç gün içinde dönmezse eşi ala kuzgunu öldüreceğini söyler. Üç gün sonra Alp Saaday gelir, Picen Arığ ile kardeşi İcen Arığ onu çok iyi ağırlar. Alp Saaday kendisini neden çağırdıklarını sorunca, Picen Arığ alpin gücü ve kahramanlığından dem vurarak kendilerini de himaye etmesini ister. İçtiği içkilerin etkisiyle sarhoş olan İcen Arığ ise Alp Saaday'a ablasıyla evlenmesini söyler, ancak bu sözlere kızan Alp Saaday hızla çıkıp gider. Altay dağına yaklaşınca arkasını dönüp bakan alp, kapının önünde Picen Arığ'ı beklerken görür, aslında onun çok da güzel olduğunu düşünerek geri dönmeye karar verir. Picen Arığ ile Alp Saaday üç gün üç gece süren bir düğünle evlenir. Alp Saaday kendi

yurdunda yaşaması gerektiğini söyleyince, Picen Arığ halkı ve hayvanlarını zorla Alp'in yurdunda göç ettirir. Bu zorunlu göçe karşı çıkanlara işkenceler yapar, öldürür. Picen Arığ tüm bu zorbalıklarıyla yoluna devam ederken, Altay dağının üzerinde üç kulaç boyunda bir “bozkurt” vatanının viran, halkın perişan olduğunu görür. Uluyarak şekil değiştiren bozkurt, önce Huu İney adlı bir kadına dönüşür, halkı için gözyaşı döker, ardından tekrar kurt'a dönüşür. Bu defa da iki gözü görmeyen kız çocuğuna dönüşen Huu İney, halkın peşinden giderek onlara neden bu hale düştüklerini sorar; İney Kökçin isimli bir kadın Huu İney'e başlarına gelen felaketleri tek tek anlatır. Duydukları üzerine Altay dağına çıkan Huu İney, boş kalan bir evin önünde Kara-Kula adlı at ile yanında bir de yiğit olduğunu görür. Yanlarına yaklaşınca yiğit ona “anne” diye seslenir, bunun üzerine yiğidin oğlu olduğunu anlayan Huu İney, at ile oğlanı da yanına alarak Kirim dağına doğru yola çıkar. Oğlu Hulataş ile Kara-Kula atı da yanına alarak Kirim dağına ulaşan Huu İney, Kirim dağının içinde Picen Arığ ve kardeşi tarafından kafaları kesilen Çibetey Han, Altın Arığ ve Ak boz atı bulur. Huu İney, canlılık veren su ile Altın Arığ, atı ve Çibetey Han'ın yeniden dirilmelerini sağlar, ardından da Çibetey Han'a kim olduğunu anlatır. Kendi oğlu Hulataş'dan da Çibetey Han'a saygı duymasını ve beraber Picen Arığ'ın ülkesine giderek, intikam almalarını ister. Huu İney, canlılık veren suyu Altın Arığ ve diğerleri için kullanınca kendisi kayanın içinde kalır, kayanın parçalanmasıyla da ölür. Hulataş, Çibetey Han ve Altın Arığ, Alp Saaday'ın ülkesine gitmek üzere yola çıkarlar. Ancak yolda Hulataş, han olmak hırsıyla Çibetey Han'ı okla vurarak öldürür. Altın Arığ henüz kendinde olmadığı için yapılan kötülüğü fark etmez. Ancak Sarı dağın üzerinden seslenen bir yiğit, Hulataş'ın Çibetey'i öldürdüğü haberini vererek Altın Arığ'ın kendine gelmesini sağlar. Bu arada Alp Saaday'ın evine ulaşan Hulataş, orada Picen Arığ, İcen Arığ ve Alp Saaday'ı öldürür, Çibetey Han'ı diriltmek için bir ilaç hazırlar. Bunu gören Altın Arığ, Hulataş'dan yaptığı kötülüklerin hesabını sormaktan vazgeçer. Ancak Hulataş, içindeki kötü duyguların etkisiyle daha rahat olacağını düşünerek Altın Arığ'ın Altay dağında kalıp hayvanlara bakmasını ister, Çibetey Han'ı da kendi gibi düşünmeye razı eder. Çibetey Han ile Hulataş halkıyla huzur içinde yaşamaya başlarlar. Bir zaman sonra Çibetey Han Han Pozırah adlı atlı Alp Han Kız ile, Hulataş ise Pora Han'ın kızı Pora Ninci ile evlenir. Hanımları bebek bekleyen Hulataş ile Çibetey Han, bir gün Hulataş'ın böyle yaşamının kendilerine yakışmadığını söylemesiyle sefere çıkma kararı alırlar. Seferi tamamlayıp dönerken Altay dağının

üzerinden baktıklarında kendi yurtlarının talan edildiğini görürler. Hırslarının kurbanı olduklarını anlayıp yaptıklarına pişman olurlar bunun üzerine sürülen halkı ve hayvanlarını geri getirmek üzere yola çıkarlar. Yol boyunca karşılarına çıkan tapınağa ve bir ağacın gövdesine peşlerinden gelen çocukları okuyup, onların izini sürsün diye notlar yazarlar. Kara dağa ulaşan Çibetey Han ile Hulataş burada altı alp ile savaşı. Pora Ninci'nin çocuğu dünyaya gelir, babasını aramak için yola çıkar. Babasının yazdığı yazıları takip ederek Kara dağa ulaşır. Oraya varınca Çibetey Han ile Hulataş'ın düşmanlarıyla savaştığını, Altın Arığ'ın da onlara yardım ettiğini görür. Ancak Pora Ninci'nin oğlu Altın Arığ'a vurmaya başlar, bunun üzerine oğlanı uyaran Altın Arığ en sonunda oğlanı öldürür, cesedini de balıklara yem olarak atar. Çift tırnaklı mitolojik yaratık olan düşmanı ile altı alp'ı de öldüren Altın Arığ, Kara Han'ın ülkesini Çibetey Han ve Alp Han Kız'ın oğluna verir. Alp Han Kız'ın oğluna Kanlı Kılıç adını vererek, Ay Parlak Han'ın kızı Parlak Tana ile evlenmek için Parlak dağının eteklerine gitmesini söyler. Çibetey Han ile Hulataş yurtlarına geri döner, onların geldiğini gören Pora Ninci oğlunun da geldiğini düşünür. Oğlunu aralarında göremeyen Pora Ninci, Altın Arığ'ın oğluna bir şey yapmış olabileceğini düşünerek intikamını almak için yılan dönüşür. Alp Han Kız Pora Ninci'nin nasıl biri olduğunu anlar, Hulataş'a Kün Han'ın kızı Kün Arığ ile evlenmesini tavsiye eder.

Kanlı Kılıç, Ay Parlak Han'ın kızı Parlak Tan ile evlenmek üzere yola çıkar. Ay Parlak Han'ın sarayına vardığında, Altın Arığ gibi kendiliğinden yaratılmış Ay Kara Taş adındaki bir alple karşılaşır. Ay Kara Taş'ın niyeti Altın Arığ ile evlenmektir. Bunu duyan Kanlı Kılıç, alp'i halasına layık görmediği için çok sinirlenir, Altın Arığ'a bunun hesabını sorar. Altın Arığ da tıpkı Kanlı Kılıç gibi bu duruma sinirlenerek Ay Kara Taş ile savaşmak üzere gelir. Ay Kara Taş ile Altın Arığ'ın kavgaları sonucu Ay Kara Taş ölür.

Kanlı Kılıç ile Parlak Tana dokuz gün dokuz gece süren düğünle evlenir. Düğünde sarhoş alan Altın Arığ, içkinin etkisiyle ruhunun bedeninde değil erişilmez uzaklıktaki Ak Tasxıl dağının zirvesindeki Altın kayada bulunan altın tüylü iki başlı guguk kuşunda olduğunu söyler. Altın Arığ'ın bu sırrını duyan Pora Ninci, Altın Kaya'ya giderek iki guguk kuşunu yakalar. Bu arada, bir dağın tepesinde savaşan iki Alplerden birinin kızı babasını kurtarması için Altın Arığ'dan yardım ister. Altın Arığ'ın sayesinde yardım isteyen kızın babası kazanırken, diğer alp ölür. Pora Ninci, yılan derisinden yapılmış halısına binerek

Altın Arığ'ın yanına doğru gelmektedir. Elindeki guguk kuşunun bir başını koparmasıyla Ak Boz at, ikinci başını koparmasıyla Altın Arığ ölür.

Hulatay ile Çibetey han ölmüş, Kanlı Kılıç halası Altın Arığ'ın ardından yas tutmaktadır. Alp Han kız, görüncesinin gelmemesinden endişe ederek onu aramak üzere Ay Parlak Han'ın ülkesine gider. Ay Parlak Han'ın, Altın Arığ'ı en son altı yıl önce gördüğünü söylemesiyle oradan ayrılan Alp Han Kız, Ak kayanın yakınına ulaşır. Burada Altın Arığ ve atı Ak Boz'un kum yığınınına döndüğünü görür. Oraya gelen bir ihtiyar sayesinde Altın Arığ'ın topuk kemiği ile Ak Boz'un toynağından bir parça bulurlar. Altın Arığ topuk kemiğine üç defa vurunca, Taptaan Mirgen adında Altın Arığ'ın soyundan gelen bir yiğide dönüşür. Yaşlı adam, Taptaan Mirgen'e yurtlarında düzeni tekrar kurmaları için sarı kuşak verir. Taptaan Mirgen ile Alp Han Kız, Ay Mirgen ile Altın Nakış adındaki kız kardeşinin yaşadığı yere gelirler. Altın Nakış, daha önce babasına yardım etmesi için Altın Arığ'dan yardım istemiş, karşılığında ömür boyu hizmet etmeye söz vermiştir. Taptaan Mirgen ile evlenmesini söyleyen Alp Han Kız'ın bu teklifini kan-bul eden Altın Nakış, Taptaan Mirgen'le beraber yurtlarına doğru yola çıkar. Yurtlarına ulaştıklarında Taptaan Mirgen, yaşlı adamın verdiği sarı kuşakla yurdu düşmanlardan temizlerken, Alp Han Kız ise bengü su ile ölenleri dirilitir. Dirilen Çibetey Han, halkını ve hayvanlarını toparlayarak yurduna döner. Pora Ninci'den intikam almak isteğinde olan Taptaan Mirgen, onu yakalar, ateşte yakarak külünü savurur. Yurtta düzeni tekrar sağlanınca Kanlı Kılıç ile Parlak Tana, Taptaan Mirgen ile Altın Nakış, Hulatay ile Han Saçak evlenir. Han olmasına karar verilen Kanlı Kılıç, adalet ve düzen içinde halkı yönetir.

4.2.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ

Diğer pek çok Türk destanı gibi, iyilikle kötülüğün çatışması üzerine kurgulanan “Altın Arığ” destanı yeryüzü, dağlar, tepeler, göller, ormanlar, akarsular gibi doğa olaylarının meydana gelişini anlatan mısralarla başlar. Bu tasvirler, aynı zamanda kozmosun (düzenin) de bir tasviridir. Devamında olayların geçtiği ortamın nasıl olduğu detaylarıyla anlatılır. Ağaçlarda sincapların oynadığı, kuşların uçtuğu ve göllerde balıkların yüzdüğü gibi canlı tasvirlerle yer verilir. Yeryüzünün zirvesinde Altay dağı yükselirken; Ak Deniz'in kıyısında halkın hanı olan Picen Arığ ve onun kız kardeşi İcen Arığ altı yaşında bir oğlan çocuğuyla beraber yaşamaktadır. Onlarla beraber yaşayan oğlan çocuğu, daha

önce oranın hanı olan Alp Han'ın oğludur. Alp Han ölmeden önce çocuğu Picen Arığ'ın babası olan Altın Sayzan'a emanet etmiştir. Çocuk büyüdüğünde oranın hanı olacaktır. Evlerinin önünde ise Ak Boz at bağlı durmaktadır (Özkan, 1997) Destanda buraya kadar her şey yolundadır. Halk orta dünya üzerinde (yeryüzünde) sakin ve huzurlu bir hayat sürmektedir. Düzeni ve huzuru bozabilecek hiçbir sebep yoktur. Her şeyin olması gerektiği gibi yaşandığı, insanların kendi hallerinde mutlu bir hayat sürdürdükleri kozmos veya düzen ortamı egemendir. Ancak bundan sonraki mısralarda görülen Picen Arığ'ın halkın yetiştirdiği hayvanların tamamını alması, yetiştirilen hayvanlara iyi bakamaması ve halkı iyi idare edememesi, düzenin bozulmaya başladığının bir göstergesidir.

4.2.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ

Destanda her şeyin yolunda olduğu, halkın huzur içinde yaşadığı kozmosun, yerini karmaşa ve düzensizliğe bırakmasında çeşitli bozucu ve yıkıcı kötülük kaynakları etkili olmuştur. Bu kötülük kaynakları, dışarıdan veya içeriden çeşitli sebeplerle olaya dahil olurlar. Burada da kötülüğün ilk kaynağı, Picen Arığ ve onun içinde taşıdığı iktidar hırısıdır. Picen Arığ, aslında hizmetkârı olduğu ve geçici süre ile hanlık yaptığı Alp Han'ın halkına kötü davranmaktadır. Halkı ve ülkeyi iyi idare edememektedir. Destanda Picen Han idaresinde olan yurdun ne durumda olduğu şu cümlelerle ifade edilir:

“Picen Arığ, Ak Boz atına binip
Halka, ahaliye hükmetmekteymiş.
Yetiştirilen hayvanların tamamını almış.
Yetiştirilen hayvanlara iyi bakamamış,
Halkı, ahaliyi iyi idare edememiş.
Tay öksüz kalsa, aygır olmaz,
Büyüyemeden, ölür.
Oğlan öksüz kalsa, taş gibi yiğit olmaz.
O öksüz oğlan, azap çekerek kalır.” (Özkan, 1997, s. 35-37)

Aynı zamanda Picen Arığ, Alp Han'ın oğlu olan çocuğun ileride han olmasını, kendisinin ise hizmetkâr olarak yaşamasını içine sindirememektedir. Picen Arığ, şimdilik oranın hanıdır ancak çocuk büyüdüğünde tüm yetkileri elinde alınacak, eski haline geri dönecektir. Picen Arığ'ın içindeki kini destanda şu dizelerde ifadesini bulur:

“-Hey, İcen Arığ, biz başkasının çocuğunu
 Bakıp büyütürsek, mutlaka
 O çocuk, büyüyünce,
 Bize köpek kadar değeri vermez.
 Han olursa, han olamayız.
 Bey olursa, bey olamayız.” (Özkan, 1997, s. 43).

Picen Arığ, Alp Han’ın oğlunun han olmasıyla kendisinin tüm yetkilerinin elinden alınacak olması ve hizmetkârlığa geri dönecek olmasını kabul edemediği için Alp Han’ın oğluna zarar vererek bu durumdan kurtulmayı amaçlar. Destanda kötülüğün kaynağı olan Picen Han’ın yanında, ona yardım eden ve zor durumdan kurtaran bir de babası vardır. Picen Arığ’ın babasının en başta kötü niyet taşımadığı şu cümlelerden anlaşılır. “Faydalı bir söz ise izin veririz. Yaramaz söz olursa konuşmayı keseriz.” Babası önce Picen Han’ın yaptığına karşı çıkıp kızar, ancak daha sonra kızının başına daha büyük işler gelmesin diye ona yardım eder.

“Ak Kayanın içine
 Babaları Altın Sayzan koşarak girmiş:
 Akılsız Picen Arığ,
 Beyinsiz Picen Arığ,
 Büyük fıçıyı öyle karıştırmak olmaz.
 Büyük işe öyle başlamak olmaz!” (Özkan, 1997, s. 59).

Picen Han, babasının da yardımıyla amacına ulaşır ve istediği hanlığı elde eder. Picen Arığ’ın, ele geçirdiği konum ve yetki ile her şeyi elde edebileceğini düşünmesi, onun zalimliğini ve gaddarlığını daha çok ortaya çıkarır. Bunlardan biri de Sarı Dağ’ın eteklerinde yaşayan sarı atlı Alp Saaday ile evlenme ve tüm halkı ile hayvanları oraya götürme isteğidir. Picen Arığ, sırf kendi isteklerini önde tutup halkının durumunu düşünmeden hareket ederek halkına türlü eziyetler eder.

Kötülüğün bir diğer tarafı da Hulataı ile evlenen Pora Ninci’dir. Pora Ninci, Hulataı ile Çibetey’in arasını bozarak, Hulataı’ın han olmasını amaçlar. Bu nedenle ikisinin savaşmalarına neden olur. Destanın bazı yerlerinde geçen ifadelerde, Hulataı’ın kötü olma sebebinin de Pora Ninci’den kaynaklandığı anlaşılır.

“Seni bulmak için yerin altını üstüne getirdim.

Handan hana, beyden beye dolaştım.

Fakat annemi şimdi buldum.” (Özkan, 1997, s. 91) ifadesi, Hulata’yın birçok hanı ve beyi annesini bulmak için dolaştığını gösterir. Destanın devamında, annesini aramak için bey bey dolaşan Hulata’yın Pora Ninci’nin olduğu eve de gelmesi, burada Pora Ninci tarafından sihir yapılmış olduğu şüphesini uyandırmaktadır. Hulata’yın destanda yer alan şu cümleleri ona büyü yapıldığının kanıtıdır:

“Pora Han'ın kızı, Pora Ninci.

Annemi arayarak dolaşıp,

Pora Ninci Kız'ın evine gitmişim,

Bana saygı gösterip ağırladı.

Hulata'y, cebinin içinden

İşlenmiş tabakasını çıkarmış,

Çibetey Han'a gösteriyor.

-işte Pora Ninci bana hediye etmişti,

Çok iyi kız.” (Özkan, 1997, s. 125).

Bu cümlelerden anlaşılan odur ki Pora Ninci, Hulata’y’a hediye ettiği tütün kabı ile onu büyülemiştir. Aynı cümleleri Hulata’y’a, Çibetey’in karısı Alp Han Kız da söyler.

“Aklını, fikrini

Pora Ninci, çok önceleri bozmuş.

Pora Ninci'nin evinde

Masanın başında

İzzet ve ikram görerek oturmuşun,

Pora Ninci sana çok eskiden tütün kabı hediye etmişti,

Senin aklın ve fikrin, işte o zaman

Pora Ninci ‘ye çevrilmiş.” (Özkan, 1997, s. 217).

Destandaki bu ifadeler de Pora Ninci’nin Hulata’y’a sihir yaptığını ve bu nedenle Hulata’yın kötülük yaptığını gösterir. Dolayısıyla destanda, içinde taşıdığı kötü karakterin etkisiyle çevresine zarar veren Pora Ninci ile onun yaptığı büyülerle kötü olan Hulata’yın bozucu ve yıkıcı kötülüğün kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Hulata’yın içindeki kötülük duygusu, birçok defa ortaya çıkar. Bunlardan biri de Çibetey ile beraber hayvanları ve halkı toplayıp Alp Han’ın yurduna döndüğünde Altın Arığ’ı yanlarından

uzaklaştırmak istemesidir. Hulatay, Altın Arığ'ın köyde, onların yanında değil de Altay dağında yaşıamasını ister. Bu isteğini ise Altın Arığ'a kendisi değil, Çibetey'e söyletir.

“Hulataı, Çibetey Hanın

Kulağına eğilerek, yavaşça söyler:

-Sen- Çibetey Han, bu Altın Arığ'ı

Sıkıca tut, söyleyiver.

Altay dağının üstünde dursun,

Yetiştirilen hayvanlara iyi baksın,

İki yaşıındaki taylorı öldürmesin.

Kuzuyu, buzağıyı soğuktan dondurmasın.

Köye hiç inmesin.

Çibetey Han, Altın Arığ'a

Sert şekilde söyler:

-Sen Altın Arığ, Altay dağının

Üzerinde oturup, hayvanlara bak.

Bak, taylorı, atları öldürtme,

Kuzuyu, buzağıyı soğuktan dondurtma,

Köye doğru gitme!” (Özkan, 1997, s. 121).

Hulataı'ın Altın Arığ'ı yanlarından uzaklaştırmak istemesinin nedeni, yapmak istediği bir kötölüğü Altın Arığ'ın görmesini ve müdahale etmesini engellemektir.

Destanda kötölüğün taraflarından biri de yerin altında, yeryüzünün zirvesi Kara dağın üstündeki Kara kayanın içinde, kendiliğinden yaratılan Ay Kara Taş'tır. Ay Kara Taş'ın gelişı destanda şöyle anlatılır:

“Yer sallanıp, yer yerinden oynar gibi olmuştı,

Göğün yüksek katlarından gürültüler işitilir gibi olmuştı.

Herhangi bir yerden bir alp

Koşarak gelmekteymiş.

Parlak dağına kadar koşarak ulaşmış gibiydi,

Otlayan hayvanlar böğürüp,

Halk, bağırırmaktaymış.

Parlak dağından iradeli, güçlü bir şey,

Şaşkınlık veren bir şey aşmaktaymış,” (Özkan, 1997, s. 233).

Destanda; otlayan hayvanların böğürmesi, halkın bağırması Ay Kara Taş’ın gelişinin hayra alamet olmadığını gösterir. Ay Kara Taş’ın iyi bir karakter olmadığı, destandaki şu ifadelerden de anlaşılır:

“Kapıdan sığmayan biri, eğilerek,

İçeri girmiş.

Yüzünün siyahlığından,

Güzel ve beyaz evin içi, kararır gibiymiş.” (Özkan, 1997, s. 233)

Ay Kara Taş kendini şu ifadelerle açıklar:

“-Benim doğduğum, büyüdüğüm yer,

Yerin altında,

Yeryüzünün zirvesi

Kara dağın üstünde,

Altı zirveli Kara kayanın içinde” (Özkan, 1997, s. 235).

Burada, yerin altından gelen Ay Kara Taş ile Türk destanlarında kötü ruhların başkanı olarak yer alan ve kötülük yapmak için devamlı fırsat kollayan Erlik arasındaki benzerliğe dikkat çekmekte yarar vardır. Erlik, öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür. Destanda da Ay Kara Taş’ın gelişini gören insanlar ve hayvanlar, korkup kaçmaya başlarlar. Aynı zamanda Erlik’in dış görünüşü kara olarak tasvir edilirken, Ay Kara Taş’ın da yüzü karadır. Ay Kara Taş, Altın Arığ ile evlenmek amacıyla onu aramaktadır.

4.2.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ

Herkesin huzur içinde yaşadığı kozmosta, zaman zaman düzen ortamı alt üst olmaktadır. Düzen ortamının bozulması, bazen kişilerin içlerinde besledikleri hırslar, çıkar duyguları nedeniyle bazen de dışarıdan gelebilecek müdahaleler yoluyla gerçekleşir. Burada kaos ya da düzensizliğe yol açan kötülük ilk olarak, Picen Han’ın Alp Han’ın oğlunu öldürme isteğiyle ortaya çıkar. Picen Arığ, kendisinin han olmasına engel olarak düşündüğü çocuğu öldürerek önünde engel kalmayacağını düşünür. Bu sayede aslında hakkı olmayan hanlığına devam edecektir. Picen Arığ, bir gün sudan bir sebepten sırf sözünü dinlemediği için çocuğu kanı akacak şekilde döver. Picen Arığ içinde taşıdığı iktidar hırsının etkisiyle

kardeşi İcen Arığ'ı da yanına alarak; babası Altın Sayzan'ın yanına gider. Babasına, Alp Han'ın oğlunu öldürmek ve han olmak isteğinde olduğunu söyler.

“Picen Arığ söyler:

-Hayır, babacığım, ben

Han olabilirsem,

Han olmak istiyorum,

Bey olabilirsem,

Bey olmak istiyorum!

Hanın giyineceği altın yakalı kıyafeti

Giyinebilirsem, giyinmek istiyorum,

Altın bastona dayanmak istiyorum.” (Özkan, 1997, s. 47).

Babası, bu duruma karşı çıkar ve Alp Han'ın evinden sorumlu olan yüce iradeli Altın Arığ'ın varlığından bahseder. Picen Arığ ve İcen Arığ, babalarının bu sözlerini dinledikten sonra onun yanından ayrılırlar, ancak çıkarken babalarından havanın karanlık olması nedeniyle onlara bir bıçak veya kılıç vermesini isterler. İki kız kardeş, yerin zirvesi olan Kırım Dağı'na gelirler. Picen Han, babasından aldığı topuzu elinde sıkı sıkı tutmaktadır. Amacı ise burada bulunan yüce iradeli Altın Arığ'ı öldürmektir.

“Picen Arığ canlı topuzu,

Sağ eliyle tutuyormuş.

Kaldırıp altı yedi defa çevirerek,

Yatıp duran Altın Arığ'a vurmuş.

Ak kayanın içinde,” (Özkan, 1997, s. 55).

Picen Arığ, Altın Arığ'ı öldürdüğü takdirde oğlan çocuğunun hakkını savunacak ve intikamını alacak kimse kalmayacaktır. Picen Arığ, çok uğraşsa da Altın Arığ'ı öldürmeyi başaramaz. Ancak onu takip eden babası istemeye istemeye de olsa ona yardım etmek zorunda kalır. Çünkü babası Altın Sayzan, Picen Han'ın başarılı olamaması durumunda başına daha büyük işler geleceğini düşünür.

“Babaları Altın Sayzan koşarak girmiş:

Akılsız Picen Arığ,

Beyinsiz Picen Arığ,

Büyük fıçıyı öyle karıştırmak olmaz.

Büyük işe öyle başlamak olmaz!
 Picen Arığ'ın elinden
 Canlı çelik topuzu çekerek almış.
 Yatan Altın Arığ'ın yanına gelmiş.
 Altın Sayzan üç defa seslenmiş.
 Altın Arığ'a, canlı çelik topuz ile vurmuş.
 Yatan Altın Arığ'ın
 Başını uçuruvermiş.” (Özkan, 1997, s. 59).

Amacına ulaşan Picen Arığ, yolda da Alp Han'ın oğlunu öldürür. Bu sayede amacına tamamen ulaşmış olur.

“Picen Arığ saçlarından tutup,
 Yere iterek düşürüp
 Kırım tepesine doğru sürükleyip getirir.
 Altı ayırık uçlu
 Ak Kayanın İçine sürükleyip
 Canlı, çelik kılıçla altı yaşındaki oğlanın
 Başını kesivermiş.” (Özkan, 1997, s. 61).

Picen Arığ babasının da desteğiyle kendisine tehlike olarak gördüğü Altın Arığ ve Alp Han'ın oğlundan kurtulmuş, yurduna dönmüştür. Ancak bu defa da halkını evlenmek istediği Alp Saaday'ın yurduna göç etmeye zorlamaktadır. Halk, bu duruma ne kadar isyan etse de başka seçenekleri yoktur. Yaşlı adam ve kadınlar bu sürgünün iyi olmayacağını söyleseler de fayda etmez. Destandaki

“Büyük halk, matem içinde gitmekteymiş.
 Yolda gidemeyen hayvanları,
 Öldürerek gidiyorlarmış.
 Yürüyemeyen yaşlı erkek ve kadınları,
 Ağacın dalını eğip,

Çenelerinden asarak gidiyorlarmış.” (Özkan, 1997, s. 81) dizeleri Picen Arığ'ın gaddarlığını göstermektedir.

Picen Arığ, kötülük planlarına devam ederken Alp Han'ın evinden sorumlu, sonsuz kudretli Huu İney'in varlığını hesaba katmamaktadır. Huu İney, oğlu Hulatay' la beraber

yola çıkar ve daha önce Picen Han tarafından öldürülen Çibetey, Altın Arığ ve Ak Bozu diriltir. Huu İney'in vasiyeti üzerine Çibetey Han ile Hulataı Alp Saaday'ın ülkesine gitmek üzere yola çıkarlar. Orada Picen Arığ ile İcen Arığ'ı öldürecek, halkı ve hayvanları kurtaracaklardır. Ancak Hulataı'nın karakterinde taşıdığı hırs ve kötölük yapma duygusu destanda şöyle yer bulur:

“Hulataı tekrar söylemiş:

-Altın Arığ, hanımız, beyimiz

Çibetey Hanı, öldürürsek,

Hanın yerine han, biz oluruz.

Beyin yerine bey, biz oluruz.”

Hulataı, demiş:

“-Altın Arığ, hanımız, beyimiz

Çibetey Hanı öldürdük,

Şimdi biz ikimiz, iki başı birleştirip,

Karı-koca olarak yaşarız.” (Özkan, 1997, s. 101).

Hulataı'nın, burada tıpkı Picen Han gibi, iktidar hırsı taşıdığını görmekteyiz. Daha sonra Çibetey'i diriltten Hulataı onu da yanına alarak Alp Han'ın yurduna dönerler ve burada her gün ayran ve kımız içerek yaşarlar. Altın Arığ da onlarla gelir.

Hulataı ile Çibetey, artık evlenmeleri gerektiğini düşünürler. Çibetey, evlenmek amacıyla Alp Han Kız'ın yurduna gider. Alp Han, Kız Çibetey'in onunla evlenmek amacıyla oraya geldiğini öğrenince Çibetey'e şu cümleleri söyler:

“-Misafir olup geldi, deyip,

Ağırlayarak, birlikte oturdum,

Meğer misafir olarak gelmeyen yiğitmiş,

Dağın han zirvesine çık,

Ölmek istiyorsan, öldürürüm.

Yatmak istiyorsan, yatırırım!” (Özkan, 1997, s. 137).

Bu sözleri duyan Çibetey, Alp Han Kız'a cevap vermekten geri durmaz ve amacına ulaşmakta kararlı olduğunu söyler:

“Sen kuvvetliysen,

Ben de kuvvetliyim.

İyilikle de alırım ben seni,
Kötülükle de alırım!” (Özkan, 1997, s. 137).

Ancak kavganın sonunda Çibetey, acı çekmeye başlar neredeyse ölecektir. Çibetey’i kurtarmaya halası Altın Arığ yetişir. Onu gören Alp Han Kız, hemen Çibetey’i bırakır ve onunla evlenmek isteğini belirtir.

Yine bir gün Hulatay, içindeki kötü duygusunun tekrar ortaya çıkmasıyla Çibetey’e herhangi bir hanın yurdunu talan etme teklifinde bulunur.

“Bir gün, Hulatay der:

-Çibetey Han, bize böyle yaşamak yakışmaz.

Gidelim, herhangi bir hanın yurdunu talan edip,

Malını, halkını buraya sürelim,

Hayvana hayvan, mala mal katılacak.

Biz daha zengin olarak yaşayacağız.

Çibetey, "gidelim", diyor.

Onlar, hazırlanıp, toparlanmışlar,” (Özkan, 1997, s. 167).

Hulatay’ın daha fazla mal mülk elde etme hırsından gittikleri yerdeki halka ve hayvanlara zarar vermesi, onun için önemli olmaz. Çibetey’in teklifi kabul etmesiyle yola koyulurlar. Ay Han’ı öldürüp, hayvanlarını ve halkını kendi yurtlarına sürerler. Amaçları, kendi hayvanlarının ve halkının çoğalması ve zengin olmaktır. Burada kötülüğün ortaya çıkış sebebi, yine temelde Hulatay’a sihir yapılması ve bunun sonucunda da Hulatay’ın kötü davranışlar sergilemesidir. Hulatay’ın Çibetey’e başka yurtları talan etme ve sonucunda daha zengin yaşama fikrini sunması ve Çibetey’in de bunu kabul etmesiyle iki alp yola düşerler.

Hulatay ile Çibetey, sefer sonunda yurtlarına geri geldiklerinde Hulatay’ın karısı Pora Ninci, Çibetey’in karısı Alp Han Kız ve Altın Arığ’ı otururken görürler. Pora Ninci, Altın Arığ’ı eve davet etmiş, ona içki sunmuştur. Pora Ninci’nin amacı, Hulatay ile Çibetey arasında bir güç savaşı çıkarmak ve bu sayede Hulatay’ı han yapmaktır. Pora Ninci, içinde taşıdığı kötü niyetin etkisiyle Hulatay ve Çibetey arasındaki tartışmanın kavgaya dönmesine neden olur ve Altın Arığ da olaya dahil olur. Pora Ninci, ortalığı karıştırmak için şu cümleleri söyler:

“Büyük çanaktaki rakıyı alıp
 Ulu dağın üzerine çıkmayacak mısınız,
 Ulu dağın üzerinde
 Büyük alplar, güreşmeyecek misiniz?
 Hangisi yenerse, o büyük olmayacak mı?” (Özkan, 1997, s. 175).

Kavganın sonunda Altın Arığ Hulatay’ı döver ve oradan ayrılır. Altın Arığ’ın arkasından Pora Ninci, diğerlerine Altın Arığ’ın iyi niyetli biri olmadığını söyler, onu kötüler. Onlar da Pora Ninci’nin bu sözlerine inanır, onu desteklerler. Daha sonra Hulatay ile Çibetey köye geri döner, hayatlarına devam ederler.

Yine bir gün Hulatay, Çibetey’e sefere çıkmayı ve ganimet elde etmeyi teklif eder.

“Bir gün Hulatay diyor ki;
 -Çibetey Han, biz gidelim,
 Bir hanı öldürüp,
 Halkını ve hayvanlarını buraya getirelim.
 Çibetey Han, "olur", der.
 Onlar, karar verip, savaşa hazırlanmış,
 Harekete geçmişler.” (Özkan, 1997, s. 181).

Ancak geri döndüklerinde yurtlarının talan edildiğini görürler ve bunun intikamını almak için alpların peşine düşerler. Hulatay ile Çibetey’in alplarla olan kavgaları devam ederken Pora Ninci’nin oğlu da oraya gelir. Pora Ninci’nin oğlu kavganın şiddetini izlerken Altın Arığ’ın orada olduğunu fark eder. Daha önce annesinden Altın Arığ’ın kötü biri olduğunu duymuştur ve bu nedenle böyle kötü birini hemen öldürmesi gerektiğini düşünür.

“Para Ninci’nin oğlu, söyler:
 -Aa, der, annem
 Para Ninci söylerdi,
 Kötü Altın Arığ, sensin galiba.
 Seni böyle bir yerde öldürmezsem,
 Nerede öldürebilirim?
 Koşarak gidip,
 Altın Arığ’ın arkasından vurmuş” (Özkan, 1997, s. 201).

Pora Ninci’nin oğlu, kötü niyetli annesinin etkisinde kalarak Altın Arığ’a zarar vermek

amacındadır. Altın Arığ, Pora Ninci'nin oğlunun kendisine saldırdığını anlayınca önce onu ikna etmeye çalışır. Yeryüzündeki birçok hanın kızı olduğunu, eğer isterse onlarla da evlendirebileceğini söyler, ancak Pora Ninci'nin oğlu hiçbirine aldırış etmez. En sonunda Altın Arığ onu öldürür, etlerini de parça parça ederek Kara Deniz'e atar. Altın Arığ, kendine yapılan kötülüğün intikamını almak için alp oğlanı öldürürken, Hulataı ile Çibetey de kendi yurtlarını talan eden alplarla savaşmak peşindedirler. OĞlunun Altın Arığ tarafından öldürüldüğünü öğrenen Hulataı'nın karısı Pora Ninci, gürültüyle silkinerek karışık renkli yılanı dönüşür. Altın direğinin yanından kara yerin dibine girer.

”-Bağrımdan çıkan yavrumu

Nerede öldürdü Altın Arığ?

Onun cesedini

Bulabilir miyim, bulamaz mıyım?

Gürültüyle silkinip,

Karışık renkli yılan olmuş,

Altın direğin yanından

Kara yerin dibine girmiş.” (Özkan, 1997, s. 215).

Mitolojide şeytanla yılan arasındaki ilişkiye sıkça dikkat çekilir. Türk yaratılış mitinde yasak olan ağaçta nöbet tutan yılanın ağzına giren Erlik, onun ağaca çıkmasına ve yasak meyveden yemesine neden olur. Bunu gören Tanrı, bundan sonra yılanı Körmös (şeytan) olduğunu ve kişilerin ona düşman olup onu öldürebileceğini söyler. Bu durumda yer altının sahibi Erlik amacına ulaşmıştır. (İnan, 1986, s. 13-18). Dolayısıyla Pora Ninci'nin yılanı dönüşüp yerin altına girmesi, bir şekilde Erlik'e dönüştüğünün ve kötülük yapacağının bir göstergesidir.

Kötülüğün temsilcisi Pora Ninci, Altın Arığ'dan intikam almak için fırsat kollamaktadır. Altın Arığ'ın canının nerede olduğunu öğrenir öğrenmez hemen yola koyulur. Altın Arığ, dürbününden uzaklara baktığında onun yola çıktığını görür.

“Ala yılan derisinden yapılan

Altı kanatlı, altı dizginli,

Canlı halıya binmiş.

Para Ninci, altı kanatlı dizginini doluyormuş.” (Özkan, 1997, s. 253)

4.2.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ

Kozmosun, yani düzenin kurulup her şeyin yerli yerinde olduğu bir zamanda gerçekleşen kötülükler neticesinde yurdun kaosa sürüklenmesiyle düzen bozulur. Düzenin bozulmasıyla kozmos alt üst olur ve yurttaki karmaşa ile düzensizlik hakim olur. Destan kahramanının yurdu talan edilir, egemenliği elinden alınır veya öldürülür. Burada ise Picen Han tarafından Alp Han'ın oğlunun öldürülmesiyle yurttaki düzen bozulur. Picen Han, han olmak amacıyla önce Altın Arığ'ı öldürür. Altın Arığ'ı öldürdükten sonra han olmasına bir engel kalmamıştır. Bu nedenle Alp Han'ın oğlunu da rahatlıkla öldürür ve Alp Han'ın yurduna geri döner.

“Picen Arığ, Hanın giydiği,
Altın yakalı elbiseyi orada giymiş.
Hanın dayandığı bastona,
Orada dayanmış.
Halkın başı, hanı oluvermiş,
Bütün her şeyin sahibi oluvermiş.
Gerilip kıyafetini giymemiş,
Elini uzatıp su almamış.
Halkı sert idaresiyle yönetiyormuş.
Halka semiz hayvanı kestirmemiş,
Ölmüş hayvan etiyle besleyip,
Güzel kıyafet giydirmemiş.
Halk zor bir hayata mecbur olmuş.” (Özkan, 1997, s. 61).

Yukarıdaki ifadelerden de gördüğümüz gibi, Picen Arığ, Alp Han'ın yurduna geri döndüğünde de kötülüklerine devam etmektedir.

Picen Han'ın sadece kendi isteklerini ve hırslarını kullanarak hareket etmesinin bir diğer örneği de halkını zorla göç etmeye zorlamasıdır. Picen Han, Alp Saaday ile evlenmek ister ve Alp Saaday'ın olduğu yere halkını göçe zorlar. Bunun neticesinde Alp Han'ın yurdunun düzeni bozulur. Babaları Altın Sayzan burada da Picen Arığ ve İcen Arığ'ı uyarır. Altın Sayzan, kızlara, Alp Han'ın halkını ve hayvanlarını zorla göç ettirmenin sonucunda büyük zorluklarla karşılaşacaklarını şöyle ifade eder:

“Halk toplanmış, büyük düğün başlamış.

Yaşlı babaları Altın Sayzan

Oraya gelmiş, demiş ki:

-Tamam, Picen Arığ ve İcen Arığ,

Büyük bir iş yapıyor,

Büyük işe kalkışıyorsunuz.

Fakat bir gün gelir,

Çok büyük zorluklarla karşılaşabilirsiniz.” (Özkan, 1997, s. 77).

Bunu gören yaşlı adam ve kadınlar da başlarına gelecek felaketleri tahmin etmişlerdir. Destanda bu zorunlu göç neticesinde Alp Han’ın düzeninin bozulması şu cümlelerle anlatılır:

“Alp Han’ın çok eskiden beri biriktirdiği

Serveti, ata, kırsığa yüklemişler.

Düzenli hayatı o zaman bozmuşlar,

Zengin ülkeyi talan etmişler.

Halk, ağıt yakıp, ağlamış, yas tutmuş.

Karşı çıkan yaşlı adam ve kadınları

Alp Saaday ve Picen Arığ,

Kılıçla vurup, öldürmüşler.

Önceden talan edilmeyen büyük ülke,

O zaman yağmalanmış.” (Özkan, 1997, s. 81).

Destanda kozmosun bozulmasıyla halkın ağıtlar yakması, ülkenin talan edilmesi anlatılır.

Düzenin bozulmasının bir başka nedeni, Hulataş’ın Çibetey’i ikna ederek başka yurtları talan etme ve bu sayede daha zengin ve varlıklı olma amacıdır. Hulataş ile Çibetey’in kendi yurtlarını bırakıp başka yurtları talan etmeleri, onlara uğursuzluk getirir. Ki neticede geri döndüklerinde kendi yurtlarını talan edilmiş bulurlar. Yaptıkları kötülük dönüp dolaşıp kendilerini bulmuş ve dolayısıyla yurttaki düzen bozulmuş, kaos ortamı hakim olmuştur.

“Alp Han Kız der ki;

-Sizler, mala doymadan,

Başka hanın yurduna

Kötü niyet beslediğiniz için

Kendi malınızı kaybettiniz.

“Yolda yürüyemeyen zayıf, kuru hayvanlara

Alplar, ölünceye kadar vurmuşlar.

Yolda yürüyemeyen zayıf insanları,

Vahşi ormanda, ağaç dallarını

Eğerek onları çenelerinden asarak gitmişler.” (Özkan, 1997, s. 183).

Onların hayvanlarını ve mallarını alan Alpler, aynı zamanda halkına da eziyet etmektedirler.

“O zaman konuşurlar:

-İşte, biz insanların malına göz diktik,

Kendi malımızı kaybettik.” (Özkan, 1997, s. 181).

Destanda yer alan bu cümleler, onların yaptıkları kötülüğün sonucunda karşılaştıkları durumla ilgili pişmanlıklarını gösterir.

Hulatay ile Çibetey, kendi yurtlarının talan edildiğini görünce hemen yola çıkarlar. Daha önce başkalarının yurduna zarar verip kötülük yapmış olmalarına rağmen, kendileri zarar görünce hem intikam almak hem de bozulan düzenlerini geri kurabilmek için Alplerle savaşılmaya başlarlar. Onlara yardıma, Hulata'yın oğlu ve Altın Arığ da katılır.

“Çibetey ile Hulata'y.

Atın taşıyamadığı altı yiğit

Kara dağa çıkmış.

Hulata'y ile Çibetey Han

Altı yiğitle orada tutuşup,

Orada kapışmış.

Çibetey Han ile Hulata'y

Oo Kara Han'ın yurdunda, büyük savaşa başlamışlar.” (Özkan, 1997, s. 191).

Hulata'y ile Çibetey; yurtlarını talan edenleri bulup, onlardan öçlerini almak amacındadırlar. İntikam almak için gittikleri yerin kendileri için iyi olmadığı destanda şu sözlerden anlaşılır:

“Yeryüzünün ardı Kara dağın üzerinde”,

“Ayn ve güneşin gözü

Olan sonsuz düzlüğe ulaşmaktaydılar.
 Annelerinin yurdu hatırlarından çıkmış,
 Güneş ve ay ışığının düşmediği
 Yere doğru gitmektelemiş.” (Özkan, 1997, s. 187).

Onlar, yollarına devam ederken yeryüzünü zirvesi olan bir tepeye çıkarlar. Yeryüzünün zirvesi kara dağın öteki tarafı, tam aksi kara deniz kenarıdır ve orada kara kalabalık vardır.

“Güneş ışığının çok olduğu yerde,
 Yeryüzünün zirvesi,
 Kara dağ durmaktadır.”
 “Dağdan öte tarafa bakınca,
 Kara denizin akmakta olduğunu görmüşler.
 Kara denizin kenarında,
 Halka, kara kalabalığa” (Özkan, 1997, s. 189).

Kara yer altını, yani Erlik’in mekânını temsil ettiği için destanda oraya güneş ve ay ışığının düşmediği belirtilir. Hulataş ile Çibetey’in gittikleri yerin iyi bir yer olmadığı, destanın daha sonraki bölümlerinde gerçekleşen olayların bir kanıtıdır. Hulataş’ın oğlunun savaşın olduğu yere gelmesi ve şu cümleleri kurması, düzenin bozulmaya başladığını gösterir:

“Ak duman ile mavi duman birbirine karışıyormuş,
 Sert taştan kıvılcımlar fişkırıyormuş,
 Dağ yarıyor gibiymiş,
 Kayalar parçalanıp, yıkılıyor gibiymiş.” (Özkan, 1997, s. 199).

Pora Ninci, oğlunu öldüren Altın Arığ’dan intikam almak amacıyla. Altın Arığ’ın canının yeryüzünün zirvesi Ak Dağ’da olduğunu öğrenir ve ala yılan derisinden canlı halısına binerek onu öldürmeye gelir. Bunu öğrenen Altın Arığ, içki içip sarhoş olur ve çokça şarkısını söyler. Altın Arığ’ın başına gelecek kötülükle düzenin bozulmasından önceki durum destanda şöyle anlatılır:

“Altın Arığ, şarkılar, türküler söylemiş.
 Altın Arığ’ın şarkısını duyan
 Büyük köydeki yaşlı ve genç,
 Herkes, ağlamaktaymış.

Ak Boz kişniyormuş.
 Ak Boz'un kişnemesini duyan,
 Vadiye yayılmış aygırlı
 At sürüsü kişnemeye başlamış.
 Ak Boz, Kanlı Kılıç'ın
 Önünde durmuş,
 Yere bakıp, sesler çıkarıyormuş.
 Göğe bakıp, kişniyormuş.
 Ak Boz'un kişnemesini duyan
 Aygırlı yılmılardaki,
 İki ve üç yaşındaki atların
 Hepsi kişneyip durmuşlar.
 İnekler, tok boğalar, iki yaşındaki buzağların
 Hepsi böğürüşüp durmuşlar.
 Büyük köyün içinde Altın Arığ'ın şarkısını duyan
 Çok sayıda insan, çoluk-çocuk ağlamaktaymış.” (Özkan, 1997, s. 257).

Altın Arığ'ın ölümüyle yurttaki kaos olacağını anlayan tüm canlılar, kendilerine göre tepkilerini ortaya koyarlar. Altın Arığ, Ak Boz atına binmiş hızla oradan kaçmaya çalışmaktadır. Bir taraftan da yaratılışını sorgular ve öldükten sonra şimdi sahip olduğu aydınlığın olmayacağını düşünür. Çünkü kötülüğün simgesi Erlik, öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür ve orada kendisine uşak yapar. Altın Arığ da kötülüğün temsilcisi Pora Ninci'nin kendisini yer altına götürmesinden korkmaktadır. Yer altına gittiğinde şimdiki aydınlığına kavuşamayacaktır.

“Altın Arığ ağlayarak, hıçkırarak geliyor:
 -Bindiğim Ak-Boz,
 Ölümümüz yaklaştı,
 Ölsek,
 Tekrar bu aydınlığa geri dönmeyeceğiz.
 Tam bu zamana kadar yaşayıp, ölecekken,
 Ak kayanın içinde
 Nasıl yaratıldık acaba, Ak-Boz?” (Özkan, 1997, s. 273).

Pora Ninci Altın Arığ’a oğlunun cesedinin nerede olduğunu sorar, canı çıkmak üzere olan ve elini ayağını kaldıramaz hale gelen Altın Arığ şöyle cevap verir:

“Cesedinin nerede olduğunu söyleyip,
Tekrar aydınlıkta yaşayamam,
Öldürecekse, Pora Ninci, öldür!” (Özkan, 1997, s. 275).

Nasılsa Pora Ninci Altın Arığ’ın canının iki başı guguk kuşunda olduğunu öğrenmiş ve onu da yanında getirmiştir. Artık Altın Arığ’ın sağ kalması mümkün değildir.

“-Dur artık, kızma, Pora Ninci,
Herhangi bir zamanda,
Benden de çok sıkıntı çekip,
Benden de çok acı çekip,
Öldüğünde, ölemediğin zamanda,
Altın Arığ’ı hatırlayacaksın,
Altın Arığ’ın adını anıp, üzülse de,
Altın Arığ, olmayacak.” (Özkan, 1997, s. 275).

Destanda Altın Arığ’ın söylediği bu sözlerden; Pora Ninci’nin de Altın Arığ’ın çektiği sıkıntıları çekeceği tahmin edilmektedir. Pora Ninci’nin yaptığı kötülük neticesinde Altın Arığ ölür:

“Altın Arığ, ızdırapla inleyip, bağırdı:
Acılar içerisinde, inledi.
Temiz canı çıktı,
Beyaz kanı yayıldı.
Altın Arığ’ın kemikleri
Ak kum olup, yayıldı.” (Özkan, 1997, s. 275)

4.2.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ

Picen Han, babası Altın Sayzan’ın kapısını çalar ve ona Alp Han’ın yurduna kendisinin han olmak istediğini söyler. Picen Han’a göre Alp Han’ın oğlu büyüdüğünde han olacak, onlar ise hizmetkâr olarak kalacaklardır. Babası Altın Sayzan, Picen Han’ın bu düşüncelerine karşı çıkar ve kızını bu fikrinden döndürmeye çalışır.

“Hey, kızım Picen Arığ,

Senin altın yakalı kıyafeti giymen uygun olmaz

Altın bastona dayanman uygun olmaz.

Hanın yerine han olman uygun olmaz.”

Altın Sayzan söyler:

“Picen Arığ, senin varlığın azalmasın,

Aptallığın artmasın.

Benim sözümü duy, aptal olma,

Birşeyi yapmadan önce,

İyice düşünmek gerek,” (Özkan, 1997, s. 47).

Altın Sayzan, kızı Picen Han’a yüce iradeli Huu İney ve Altın Arığ’ın varlığından da bahseder. Alp Han’ın evini Altın Arığ’ın koruduğunu bu nedenle Alp Han’ın oğluna kötülük yapmaması konusunda onu uyarır. Altın Sayzan’ın tüm bu ikna çabalarının amacı, Picen Han’ın kötülük yapmasını önlemek ve ortadan kaldırmaktır.

Picen Han’ın halkı göçe zorlamasının ardından, üç kulaç boyundaki bozkurt Altay dağının üstüne çıkıp bakarak ülkenin darmadağın olduğunu anlar.

“-Benim aziz, kıymetli yurdum,

Nasıl dağılmış olabilir?

Benim aziz, güzel yurdum

Nasıl darmadağın olabilir?” (Özkan, 1997, s. 83) diyerek feryatlar eder. Ülkenin nasıl bu hale geldiğini düşünerek neyin ülkeyi bu hale getirdiğini sorgulamaya başlar. Ülkeyi düştüğü bu durumdan çıkarmak ve düzeni, yani kozmosu yeniden kurmak gerektiğini düşünür. Bir anda kurt derisini ve zırhını giyerek yurdu koruyan sonsuz iradeli, kudretli Huu İney’e dönüşür. Huu İney’in destanda kurtarıcı bir rol üstelenmesi kötülüklerin ortadan kaldırılmasında sadece insan faktörlerinin değil doğaüstü varlıkların da etkili olduğunu gösterir.

“Bu evi tutan,

Bu eve bakan

Sonsuz iradeli,

Kudretli Huu İney var;

Alp Han’ın babası

Ay Han imiş,

Ay Han'ın zamanından beri

Bu eve, o bakıyor.

Yeryüzünün üzerinde oturan

Halkta onun bilmediği, gitmediği şey yok.” (Özkan, 1997, s. 47).

Halkın ne zaman yardıma ihtiyacı olsa kurtarıcı bir güç olarak Huu İney ortaya çıkar. Huu İney aynı zamanda destanda yurdun gerçek sahibi Alp Han ve eşi Ak Ölen Arığ'ın evlatları olan Çibetey Han; Picen Arığ'ın iktidar hırsından dolayı öldürüldüğünde onu tekrar diriltmiştir.

Huu İney gibi doğaüstü özelliklere sahip olan ve kötülüğü ortadan kaldırmak için çabalayan bir diğer varlık da Altın Arığ'dır. Altın Arığ'ın destanda Huu İney 'den daha iradeli olduğundan bahsedilir. Altın Arığ'ın dökülecek kanının ve yok olacak ruhunun olmaması onun doğaüstü özellikleri olduğunu gösterir.

“Alp Hanın yerinde yurdunda,
Huu İney 'den daha iyi bir şey var,
Huu İney 'den daha iradeli bir şey var.
Köyün ötesinde, yeryüzünün zirvesi
Kirim Dağı duruyor,
Kirim Dağının üzerinde
Altı sivri başlı
Ak kaya duruyor,
Gece olunca, ay ışığıyla parlıyor,
Gündüz olunca, güneş ışığıyla parlıyor.
Onu sen hiç görmedin mi?
Altı sivri başlı,
Ak kayanın içinde dokuz kulaç boyunda,
Altın yeleli, altın toynaklı
Ak Sabdar at, kendi kendine yaratılmış.
Altın Arığ Kız, kendiliğinden yaratılmış.
Yok olacak ruhu yoktur,

Dökülecek kanı yoktur.” (Özkan, 1997, s. 49) Altın Arığ'ın Hulatay ile Çibetey'e yardım etmek amacıyla onlarla beraber düşmanlarla savaşması onun kötülüklerle

mücadele ettiğinin bir göstergesidir. Savaştan sonra Altın Arığ'ın yurdu Çibetey ile Alp Han Kız'ın oğluna verdiği görülür. Burada Altın Arığ'ın; kötülerle mücadele edip, iyileri mükâfatlandığı görülür.

Huu İney, yolda rastladığı yaşlı bir kadından Picen Arığ ve İcen Arığ'ın kendi yurtlarını nasıl viran ettiklerini ve Altın Arığ ile Ak Boz atı çok önceden öldürdüklerini öğrenir. Huu İney, Altay Dağı'na giderek orada evin önünde bir yiğit ve yanında Kara Kula atı görür. Yiğit, Huu İney'in oğlu Hulatay'dır. Huu İney, Hulatay ve Kara Kula at, ülkeyi düştüğü durumdan kurtarmak ve Picen Han kardeşlerden intikam almak için yola koyulurlar. Ak kayanın içine girdiklerinde burada Picen Han tarafından öldürülen Altın Arığ, Ak Boz at ve altı yaşındaki oğlan çocuğunu görürler. Huu İney'in cebinden çıkardığı ölümsüzlük suyu sayesinde hepsi canlanır. Huu İney, onlara hemen gidip mallarına, halklarına sahip çıkmalarını ve Picen Han kardeşleri öldürmelerini söyler.

“-Tamam, Ak kayadan çıkınız,
Artık söyleyecek şeyim yoktur.
Alp Saaday 'ın ülkesine gidiniz,
Kendi yurdunu, kendisi talan eden
Picen Arığ ile İcen Arığ adlı iki kız kardeşi
Acımadan öldürünüz.
Malınızı, halkınızı geri getirip,
İyi yaşayınız.” (Özkan, 1997, s. 97).

Huu İney, onlara yaptığı iyilikler neticesinde gidip ülkelerine sahip çıkmalarının yanı sıra kötülük yapanlardan da intikam almalarını istemektedir. Bu sayede hem kendilerine yapılan kötülüğün intikamını alacak hem de halkı kurtaracaklardır. Hulatay, Altın Arığ ve Çibetey Han, atlarına binip yola koyulurlar, ancak yolda Hulatay Çibetey Han'ı okla vurarak öldürür. Burada Huu İney'in kötülüğü ortadan kaldırmak için çabaladığı görülmektedir. Ancak Huuy İney'in kötülükten kurtulmak için yaptığı plan, Hulatay Han'ın hırsları yüzünden başka bir yöne doğru ilerler.

Hulatay, Altın Arığ'ı da yanına alarak Picen Arığ'ın yanına gider. Burada Sarı dağdan seslenen ve Kara küren adlı kırsığa binen bir yiğidin, kötülüğü ortadan kaldırmak için çabaladığını görürüz. O yiğit, Altın Arığ'ın zihninin bulanık olduğunu anlamış ve bu nedenle onu bir nevi kendine getirmeye çabalamıştır. Yiğidin Altın Arığ'ı uyarmak ve

onun başına gelebilecek kötülüğü önlemek için söylediği sözler destanda şu şekilde yer alır:

“Sarı dağın üzerinden o yiğit seslenmiş:
-Altın Arığ, neden, hanın, beyin
Çibetey Hanı öldürüp,
Hulatay ile evlenip,
Büyük masanın başında
Ağır misafir olup, büyük kâsedan
Rakı içerek oturuyorsun?” (Özkan, 1997, s. 107).

Yiğit, Altın Arığ’ın eğer önlem almazsa daha büyük felaketlere uğrayacağını söyler, onun aklını başına getirmeye çalışır:

“Hanın, beyin
Çibetey Hanı,
Hulatay, ok atıp öldürmüş.
Senin de, bu ak yayın var.
Hulatay’ı kocalığa kabul edip evlendin demek,
Hulatay’a varırsan,
Altmış saç örgünü sayıp,
İki ayrı kalın örgü yaparlar.
Kız olamazsın,
Hulatay’ın
Kadını olursun.
Hulatay ile bir döşekte, bir yastıkta
Beraber yatıp, beraber yaşarsın.” (Özkan, 1997, s. 111).

Altın Arığ, yiğide kendine nasıl geleceğini ve bu durumdan nasıl kurtulabileceğini sorar. Yiğit, aslında Altın Arığ’ın kardeşi olduğunu ve ona yardım edebileceğini söyler. Daha sonra onu tuttuğu gibi fırlatır. Yiğit sayesinde kendine gelen Altın Arığ, kötülüklere engel olmak için yola koyulur. Altın Arığ, Alp Saaday ile Picen Han’ın yurduna vardığında, Hulatay’ın Altın Arığ’a iyi görünmek adına her ikisini de öldürdüğünü görür. Hulatay, aynı nedenle Çibetey Han’ı da diriltmiştir. Daha önce çok defa kötülükler yapan Hulatay’ın onları öldürmesiyle bir kötülük önlenmiş olur.

“Hulataş, Altın Arığ'ın her şeyi öğrendiğini sezmiş,
 Altın Arığ'a hoş görünmek için,
 Alp Saaday'ı ve iki kız kardeşi öldürmüş
 Hulataş, Çibetey Hanı diriltmiş,” (Özkan, 1997, s. 117).

Hulataş, burada kötü bir karakter olmasına rağmen Picen Arığ, İcen Arığ, Alp Saaday'ı öldürmesiyle hem onlardan gelebilecek bir kötülüğü hem de Altın Arığ'dan kendisine yönelik gelebilecek kötülüğü önler. Hulataş'ın Çibetey'i diriltme sebebi de yine aynı Altın Arığ'ın ona bir kötülük yapmaması içindir. Hulataş, Çibetey'i diriltmek için otlardan bir ilaç hazırlar ve o sayede Çibetey'i geri hayata döndürür. Bu sayede kendisine Altın Arığ'dan gelebilecek kötülüğün önüne geçmiş olur.

“Hulataş, Çibetey Han'ı nasıl
 Diriltmiş olabilir?
 O çağda, ölen şeyleri diriltten
 İlaçlı otlar çok yetiştirmiş.
 Hulataş, ak otun ucundan, yeşil otun ucundan,
 İlaç hazırlayıp,
 Çibetey Hanı diriltmiş.” (Özkan, 1997, s. 119).

Evlenmek amacıyla yola koyulan Çibetey Han, dağın han zirvesinde yaşayan Alp Han Kız adlı kızın yanına ulaşır. Alp Han Kız, kendisiyle evlenmek amacıyla geldiğini duyunca Çibetey'le savaşı ve Çibetey'i neredeyse öldürecek olur. Ancak hemen Altın Arığ yardıma gelir ve Çibetey'i kurtarır. Altın Arığ sayesinde Çibetey başına gelecek kötülükten kurtulmuş olur. Altın Arığ'ın Alp Han Kız'ı alt edişi destanda şöyle anlatılır:

“Alp Han Kız'a vurmuş.
 Üç defa vurunca,
 Alp Han Kız bağırır:
 -Olağanüstü şekilde yaratılan Altın Arığ,
 Temiz canımı bağışla!
 Altın Arığ sorar:
 -Çibetey Han'a varır mısın?
 Güzel düğün edip,
 Bütün halkı memnun eder misin?

Alp Han Kız:-Varırım, varırım,

Artık vurmazsan", der.

Altın Arığ, Han Kız'ı bırakmış." (Özkan, 1997, s. 141).

Altın Arığ, o zamana kadar halkına kötölük yapan Alp Han Kız'ı bir daha kötü davranmaması konusunda uyarır:

"Hayvanları ve halkı sürmeyeceksin,

Kendi hayvanların,

Kendi yurdundaki halk, sana yeter.

Servete doymayan Alp Han Kız,

Hayvan sürüsüne doymayan Alp Han Kız,

Doksan hanı kendisine tabi edip,

Haracını, vergisini alıyorsun,

Altmış hanın yurdunu dağıtıp,

Malını, halkını sürmüşsün." (Özkan, 1997, s. 141).

Çibetey Han ile Alp Han kızın evlenmesinden sonra gerçekleşen bir olay da Alp Han Kız'ın Çibetey Han sayesinde başına gelecek kötölükten kurtulmasıdır. Alp Han, kız daha önce bir Alp'in Han Pozırah adlı atını alıp evine getirmiştir. Ancak bir gün Han Tibet adlı bir alp, atını aramak için Alp Han kızın kapısını da çalar ve atını kızın aldığını öğrenir. Alp, Çibetey Han'ın karısı olduğunu öğrenince de Alp Han Kız'ın canını bağışlar. Bu sayede Alp Han kız, başına gelecek kötölükten, yani ölümden kurtulur.

"Alp Han Kız, çok üzüntüler çektirdin.

Çok çileler çektirdin.

Ak kanını saçacaktım,

Temiz canını alacaktım,

şu kabarık döşekte yatan

Çibetey Han'a varıp, kurtuldun.

Akrabam,

Çibetey Han ile evlenmişsin.

Çibetey Han'ın annesi, benim

Babamla kardeşirler.

İşte, Alp Han Kız, böylece ölümden kurtuldun,

Nerede, atım

Han Pozırah'ı getirin!” (Özkan, 1997, s. 151).

Çıbetey ile Alp Han Kız yurtlarına gitmek için yola çıkarlar. Çıbetey, Alp Han Kız'ın atı Han Pozırah'a binmek ister. Ancak Alp Han Kız, Çıbetey'in Han Pozırah'ı sürerken dikkatli olmasını söyler. Nedeni ise destanda şöyle ifade edilir:

“-Han Pozırah 'ın üç dizginini,
Eyerin başına bağlamışlar.
Üstteki dizgini dolayıp çekersen,
Gökyüzünün en üst katına götürür.
Ortadaki dizgini dolayıp çekersen,
Yerin ve gökyüzünün ortasından geçersin.
Alttaki dizgini dolayıp çekersen,
Kayarak, yeryüzüne düşersin.
Bunu bilmezsen Çıbetey Han,
Yıkılıp, ezilir kalırsın.” (Özkan, 1997, s. 159).

Alp Han Kız, Çıbetey'in zarar görmemesi adına onu önceden uyarmaktadır.

Kötü kalpli Pora Ninci'nin hain planlarından olan bir kötülüğün sonunun ölümle sonuçlanmaması için Altın Arığ mücadele eder. Pora Ninci'nin Çıbetey, Hulataı ve Altın Arığ'ın aralarını bozması ve aralarında kavga çıkarması neticesinde Altın Arığ, Hulataı'ı döverek bayıltır. Bunu fark ettiğinde ise Çıbetey'in karısı Alp Han Kız'a daha önce Huu İney'in kendisine verdiği ölümsüzlük suyunu verir:

“Altın Arığ, Alp Han Kız'a
Fısıltıyla söylemiş:
-İşte, Alp Han Kız
Ölen canlıyı diriltecek
Ölümsüzlük suyu, bir gün
Sana lazım olur.” (Özkan, 1997, s. 179).

Altın Arığ, Alp Han Kız'a verdiği ölümsüzlük suyu sayesinde kötülüğü önlemeye çalışır. Aradan zaman geçer Hulataı ile Çıbetey sefere çıktıklarında kendi yurtlarını talan eden alplerin peşine düşerler. Onlara yardıma Hulataı'nın oğlu da gelir, ancak orada Altın Arığ, Hulataı'nın oğlunu öldürmek zorunda kalır. Bunu öğrenen Hulataı ise kara yeri kazıp

tırmalar ve ardından hüngür hüngür ağlar. Bunu duyan Alp Han Kız, Hulatay'ın aklını Pora Ninci'nin bozduğunu anlar. Pora Ninci'nin Hulatay'a yaptığı kötülük, Alp Han kız tarafından önlenir ve Hulatay silkinerek kendine gelir.

“Alp Han Kız, Hulatay'ın arkasına
Üç defa vurmuş.
Hulatay'ın aklı, fikri
Yerine gelmiş.” (Özkan, 1997, s. 215).

Destandaki kötülüklerin ortadan kaldırılmasında Alp Han Kız'ın ahlaklı ve dürüst olması etkili olmuştur. Alp Han Kız; destanın başından beri yurduna ve ailesine gelebilecek kötülükleri uzak tutmak için çabalar. Altın Arığ'ın verdiği ölümsüzlük suyunu yararlı şekilde kullanması, Pora Ninci'nin Hulatay'a yaptığı kötülüğü fark etmesi ve bunu önlemesi bunlardan bazılarıdır. Destanın sonunda ahlaklı ve dürüst olmanın mükâfatını gören Alp Han Kız'ın, oğlu han olur kendisi de yurdunda huzurlu bir hayata kavuşur.

“Alp Han Kız, yurduna dönüp,
Ölümsüzlük suyuyla
Ölenleri diriltip,
Sönen ateşini yakmış.
Yetiştirilen hayvanlar ve halk,
Vatanına ulaşmış.
Tekrar, yurt tutup,
Halk, tekrar yaşamaya başlamış.” (Özkan, 1997, s. 319).

Pora Ninci, Altın Arığ'ı öldürmek için yola çıkar. Altın Arığ ise dürbünüyle Pora Ninci'nin gelişine bakarken tam o sırada iki alpin güreştiklerini görür. Altın Arığ, yurdun asıl sahibi olan alpin acılar çektiğini, diğer alpin ise savaşmaya gelen alp olduğunu anlar. O esnada köyün içinden bir kız gelir ve Altın Arığ'a şunları söyler:

“Alpların en iyisi olan Alp gidiyor.
Yanımızda kalıp bize destek olsaydın, diye
Ağlayıp, hıçkırıyormuş.
Yanımızda kalıp, bize yardım etseydin, diye
Bütün halk ağlayıp, bağırıyordu:
-Sönmüş ateşimizi yeniden yaksa,

Ölen bedenlerimizi yeniden diriltse,
 Gelecek bir zamanda
 Ölünceye kadar
 Hizmetinde olurdum, diye” (Özkan, 1997, s. 263).

Bu sözler üzerine Altın Arığ, savaşmaya gelen alp ile dövüşe koyulur. Destanda, kötü olan alp ile Altın Arığ’ın kavgaya tutuşmaları neticesinde ortaya çıkan kötülük tasviri şöyle anlatılır:

“Ufuk kızıl renge bürünüyor.
 Yerden tozlar yükseliyormuş.
 Gecesi gece olmuş,
 Gündüzü de gece gibi olmuş.
 Ayın ve güneşin gözü sırayla dünyaya düşüyormuş.
 Güneşin battığını bilmemişler,” (Özkan, 1997, s. 265).

Günlerden bir gün Altın Arığ, Çibetey Han’ın oğlu Kanlı Kılıç’a Çarık Han’ın yanına gitmesini ve onun kızını kendisine istemesini söyler. Bunun üzerine Kanlı Kılıç yola koyulur, Çarık Han’ın evine ulaşır. Biraz dinlenip otururken aniden yer sallanır ve yerinden oynar. Göğün yüksek katından gürültüler işitilir. Otlayan hayvanlar böğürürken halk da korkudan bağırmaya başlar. Alp, oradakilere Ak Boz atlı Altın Arığ’ı aradığını, onunla evlenme niyetinde olduğunu söyler. Bunu duyan Kanlı Kılıç, hemen dışarı çıkar ve

“Hey, Altın Arığ Halam,
 Çok kötü bir alp, Altın Arığ’ı alacağım, diyor.
 Altın Arığ Halam, nereye
 Gitmiş, nereye doğru

Gitmektedir?» (Özkan, 1997, s. 235) diye serzenişte bulunur. Kanlı Kılıç, gelen kişinin kötü niyetli olduğunu ve Altın Arığ’a zarar vereceğini sezer. O böyle düşünürken, Altın Arığ çıkagelir. Kanlı Kılıç hemen durumu halası Altın Arığ’a anlatır ve oradan gitmesini ister. Kanlı Kılıç’ın gelebilecek kötülüğü önleme girişimine karşı Altın Arığ, Kanlı Kılıç’a korkmamasını söyler ve ekler:

“-Canım yavrum Kanlı Kılıç,
 Hiçbir şeyden korkma.

Ben, Ay Kara Taş ile evlenirsem,
Ay Kara Taş, enişten olur.” (Özkan, 1997, s. 241).

Kanlı Kılıç, Altın Arığ’ı ikna etmek için ne kadar uğraşsa da fayda etmez. Altın Arığ, Ay Çarık’ın kapısından içeri girer ve Ay Kara Taş’la karşılaşır. Onu görünce şu sözleri söyler:

“-Yerin dibinde,
Altı ayrı zirveli Kara Kaya'da
Sen doğdun, Ay Kara Taş.
Yerin dibinde,
Sen ey alp, evlenmek için,
Kendine benzer, kara şeytanlar
Yok muydu, Ay Kara Taş?
Altı ayrı zirveli Ak kaya'nın içinde,
Kendiliğinden yaratılmış
Altın Arığ'ı Almak için çıkıp gelmişsin, Ay Kara taş!” (Özkan, 1997, s. 241).

Altın Arığ ile Ay Kara Taş, uzun zaman vuruştuktan sonra Altın Arığ ona şunları söyler:

“-Haddini bilmeyen Ay Kara Taş,
Şimdi ben seni, öbür tarafa atayım.
Öbür taraftaki birini,
Orada hanım olarak alırsın!” (Özkan, 1997, s. 243).

Altın Arığ bunun üzerine Ay Kara Taş’ı tuttuğu gibi gökyüzünün derinliklerine kaldırır ve altı defa döndürüp çevirir. Acılar içinde bağırarak Ay Kara Taş oracıkta ölür.

Altın Arığ, kötülükten kendini korumak için Ak Boz atına hızlı koşmasını söyler. Çünkü Picen Han onun canının nerede olduğunu öğrenmiştir ve her an onu bulup öldürebilir.

“-Yeryüzünün zirvesi olan Ak dağım
Orada görünmektedir,
Ak-Boz, diyor,
Altı kanatlı ala yılan
Önden çıkmasın Ak dağa,
Koşabilirsen, koş, Ak-Boz!

Yedi kanatlı ala yılan
 Önce çıkmasın, Ak dağa,
 Koşabilirsen, koş, Ak-Boz'um!
 Halkımız için azaplar çekip,
 Öleceğiz, Ak-Boz.
 Yurdumuz için acılar çekip,
 Öleceğiz, Ak-Boz.” (Özkan, 1997, s. 271).

Altın Arığ, Picen Han ve yedi katlı ala yilandan ne kadar kaçmaya çalışsa da öleceğini tahmin eder. Altın Arığ ve Ak Boz at, oraya ulaştıklarında ala yılan derisinin oraya ulaştığını görür. Ne kadar hızlı olmaya çalışsalar da başarılı olamazlar.

“Ak-Boz, koşarak oraya ulaşmış.
 Altın Arığ bakar ki;
 Altı kanatlı, ala yılan derisi
 Canlı halının önünden
 Çıkmış.” (Özkan, 1997, s. 271).

Altın Arığ bundan sonra güzel ve iyi ışıklarının sönüp, aydınlık güneşlerinin de solacağını düşünür. Altın Arığ'ın ölümüyle beraber düzen bozulur. Destanda bu durum şöyle ifade bulur:

“İşte tam burada Kanlı Kılıç'ın yurduna
 On iki büyük savaş zamanı gelip çatmış.
 On iki ay dolmak üzereymiş, büyük savaş olmuş,
 Çibetey Han ile Hulatay ölmüşler.
 Kanlı Kılıç, gece-gündüz
 İztirap çekmekteymiş.” (Özkan, 1997, s. 279).

Oğlunun durumuna çok üzülen Alp Han Kız, bu durumdan kurtulmak için dünürü Çarık Han'dan yardım istemeye gider. Çarık Han'a yardım istemeye giden Alp Han Kız'ın yurdunun başına gelenler düzenin bozulduğunun göstergesidir.

“Yağmalanmayacak yurdumuz,
 Yağmalanmaktadır,
 Yıkılmayacak yurdumuz
 Yıkılmaktadır.” (Özkan, 1997, s. 283).

4.2.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI

Kozmos ya da düzeni bozan bu saldırılar, ister yer altından ister yeryüzünden gelsin, önce toplumda şaşkınlığa ve karmaşaya yol açar. Daha sonra ise toplum destan kahramanının öncülüğünde bir mücadeleye girer. Kaosa yol açan şey ortadan kaldırılmadan toplum huzurlu ve mutlu günlerine dönemeyecektir (Aça, 2016, s. 1-9). Destanda yüce iradeli ve her şeye gücü yeten Huu İney gökyüzünde yaşar, destan kahramanını düştüğü durumdan kurtarır. Bunun sonucunda yeniden kozmos ya da düzen kurulur. Dolayısıyla Huu İney'in Altın Arığ ve oğlan çocuğunu diriltmesiyle beraber tekrar düzen kurulur. Aynı zamanda Hulata, Çibetey ile iş birliği yaparak halkı tekrar tek bir çatı altında toplar:

"Çibetey ile Hulata,
Evlerini hazırlayıp,
İyi şekilde yaşamaya başlamışlar.
Halk, iyi yaşıyormuş.
Çibetey ile Hulata,
Büyük köyün içinde, gece gündüz,
Ayran, kırmızı içip,
Şarkılarını söyleyip,

Nağmeler terennüm edip dolaşıyorlarmış." (Özkan, 1997, s. 123).

Çibetey ile Hulata daha önce yurtlarını bırakıp daha fazla mal, mülk ve hayvan elde etmek için çıktıkları yolun onlara ne kadar zarar verdiğini anlarlar. Hem intikam almak hem de halkı, mallarını ve mülklerini geri almak için yola koyulurlar. Halkına kötülük eden Kara Han'ın yurduna varırlar ve eziyet içinde olan halklarını kurtarırlar. Altın Arığ da onlara yardım eder. Burada Altın Arığ, Huu İney kadar her şeye kadir olmasa da yine de birçok olağanüstü özelliğe sahiptir. Canı, ruhu olmaması ve ölümsüzlük suyuna sahip olması bunlardan bazılarıdır. Kahramanlar veya halk ne zaman dara düşse Altın Arığ hemen yetişip onları korumaya veya kurtarmaya çalışır. Zor durumdan kurtulan halk, onun sayesinde ve onun da yardımıyla düzeni (kozmos)u yeniden kurar.

"Kendi hayvanlarını ayırıp,
Kendi halkını seçip,
Kendi yurtlarına dönmüşler." (Özkan, 1997, s. 207).

Kötülüğün ortadan kaldırılmasıyla kendi mallarını, hayvanlarını ve halkını alarak

yurtlarına geri dönerler:

“Oo Kara Han'ın yurdunda sıkıntı çeken
Halklar üzüntülerinden kurtulup,
Artık yurtlarınıza geri dönünüz!
Dert için yaratılmış Altın Arığ
Yurdu ve halkı için acı çekmektedir.
Oo Kara Han'ın yurdunda sıkıntılar çeken
Halk, sıkıntı ve üzüntülerinden kurtuldunuz,
Şimdi yerinize, yurdunuza dönünüz!” (Özkan, 1997, s. 207).

Altın Arığ'ın Kara Han'ın halkına eziyet edilmemesini tavsiye etmesi, kötülüğü ortadan kaldırma neticesinde iyi niyetli davrandığının bir göstergesidir:

“Altın Arığ, Çibetey Han ile Hulatay'a diyor:
-Haydi, siz de Oo Kara Han'ın ayağına
Büyük taş bağlayıp,
Kara denizin dibine atınız.
Fakat, malını ve halkını sürüp götürmeyiniz.
Halkın arasından iyi bir insanı
Han'ın tahtına oturtup, han ilan ediniz,
Beyin yerine bey ilan ediniz.” (Özkan, 1997, s. 207).

Pora Ninci'nin Altın Arığ'ın ölümüne sebep olmasından sonra Hulatay ile Çibetey de ölür. Destanda Alp Han Kız'ın tabiriyle yurdu şöyle anlatılır:

“Savaştan çıkıp, gidiyorum.
Harpten çıkıp, gidiyorum.
Yerime-yurduma, yeryüzünün çukuru olan yerden
On iki, büyük savaşın zamanı geldi.
Aziz vatanım yıkılmaktadır.
Güzel vatanım viran olmaktadır.” (Özkan, 1997, s. 291).

İşte böyle bir halde olan Alp Han Kız ve oğlu Kanlı Kılıç, bu durumdan kurtulmak, düzeni tekrar kurmak istemektedirler. Bunun için Alp Han Kız, Altın Arığ'ın geçtiği yerlerde onu aramaktadır. Yeryüzünün zirvesi Ak Dağ'a geldiğinde, arkasında beyaz bastona dayanmış yaşlı bir adamın durduğunu görür. Yaşlı adam, Alp Han Kız'a neden kederli

olduğunu, ne aradığını sorar. Yaşlı adam, ak bastonuyla karıştırarak Altın Arığ'ın topuk kemiğini, Ak Boz atın ise toynağını bulur:

“Yaşlı adam Altın Arığ'ın topuk kemiğine
Beyaz bastonla üç defa vurunca
Küçücük göğüslü Alp meydana gelmiş.
Ak Boz'un küçük toynağına
Üç defa vurunca,
Ak tavşana benzeyen,
Ak Oy adlı at meydana gelmiş.” (Özkan, 1997, s. 301).

Yaşlı adam, topuk kemiğinden yaratılana Taptaan Mirgen adını verir ve Taptaan Mirgen'e sarı bir kayış verir:

“-İşte bu sarı kayışla
Yurdunu tanzim eder, korursun,
Ulu alpları bağlar,
Güçlüleri yakalarsın.” (Özkan, 1997, s. 301).

Taptaan Mirgen, tıpkı Altın Arığ gibi şarkı söyleyen, onun gibi konuşan biridir. Taptaan Mirgen, yurduna gelince düzeni yeniden kurmak ve intikam almak adına Alp Han Kız'a talimat verip şöyle der:

“Yurduna- suyuna ulaşınca,
Ölenleri hayat suyu ile
Diriltirsin,
Sönen ateşini, hayat suyunu damlatıp yakarsın.
Evet, ben yeryüzünün çukuru olan yere,
Aydın ve güneşin ışığı değmeyen yere
Ulaşmak için gidiyorum.
Öç almak için, öldürmeğe,
İntikam almak için, vurmağa gidiyorum!” (Özkan, 1997, s. 309).

Taptaan Mergen, Kara Dağ'a ulaştığında alpların toplandığını görür. Sarı kayışıyla toplanan kötü alpları tek tek öldürür, o sırada destanda nasıl yeniden dirildiğinden söz edilmeyen Çibetey de oraya ulaşır. Pora Ninci de burada handan daha ulu han olup yaşamaktadır. Taptaan Mirgen'in yurtta düzeni tekrar kurması destanda şu ifadelerle yer

alır:

Taptaan Mirgen, Çibetey Han'a söylemiş:
 “-Haydi, hayvanlarını ve halkını götürerek,
 Yurduna ve suyuna dön.
 İşte bu toplanan alplar,
 Sürgüne gelen hanlar ve beyler.
 İşte bu, Oo Kara Han'ın
 Ulu vatanını yakıp yıkanlar,
 Halkını, yurdunu talan edenler!
 Bundan sonra tekrar,
 Zalim alp yaşamasin,
 Zalim halk yaşamasin.
 Halk o zaman, ağlaşıp, bağışarak,
 Vatanı olan halk, vatanına gitmiş.
 Suyu olan halk, kendilerinin
 Vatanına ve suyuna dağılmış.” (Özkan, 1997, s. 315).

Taptaan Mirgen'in kendisini yakalayıp öldüreceğini düşünen Pora Ninci, hemen kaçmaya başlar. Taptaan Mirgen, onu sarı kayışıyla yakalayıp direğe bağlar ve geri yurduna döner.

Yurda gittiğinde gördükleri destanda şöyle anlatılır:

“Çibetey Han, hayvanlarını ve halkını takip ederek,
 Vatanına ulaşmış.
 Alp Han Kız, yurduna dönüp,
 Ölümsüzlük suyuyla
 Ölenleri diriltip,
 Sönen ateşini yakmış.
 Yetiştirilen hayvanlar ve halk,
 Vatanına ulaşmış.
 Tekrar, yurt tutup,
 Halk, tekrar yaşamaya başlamış.” (Özkan, 1997, s. 319).

Taptaan Mirgen'in yakalayıp iple direğe astığı Pora Ninci'nin geldiğini duyan Alp Han Kız ve Kanlı Kılıç, hemen Pora Ninci'yi öldürmeye giderler. Fakat Pora Ninci hemen

ölememiş, ancak tamamen kül olup yukarıya atılınca acıyla şöyle haykırmış:

“-Altın Arığ'ı öldürmemek,
Temiz canımın menfaatine olacaktı.
Altın Arığ'dan çok eziyet görüp,
Ölüyorum.

O zaman Pora Ninci ölmüş.” (Özkan, 1997, s. 325).

Destanda gökyüzünün sahibi olan Altın Arığ'ı bir yılanı dönüşerek öldüren Pora Ninci'nin, Altın Arığ'ın ettiği ahlarla öldüğü görülür. Tıpkı Altın Arığ'ın dediği gibi çok eziyet çekerek ölür. Pora Ninci'nin ölümünden sonra Kanlı Kılıç'a büyük şenliklerle düğünler yapılır, halk eğlenir. Düğünün sonunda halkın hanının Kanlı Kılıç olmasına karar verilir. Hulatay ile Çibetey, güzel evlerine otururlar, halkın üzerinde hâkimiyet kurarlar. Pora Ninci öldükten sonra Kanlı Kılıç'a düğün yapılması, düzenin tamamen kurulmadan halkın mutluluğa kavuşamayacağını göstergesidir.

“İyi yaşayalım diye,
İyi konuşup, dönmektelermiş.
İki, sivri uçlu mızrağı yere saplamış.
Orada, büyük savaş olmamış;
Çelik kılıcı kuşanarak,
Orada, büyük savaş olmamış.
Kanlı Kılıç ile Taptaan Mirgen,
Rahatça orada yerleşip,
Orayı vatan tutup kalmışlar.” (Özkan, 1997, s. 329).

4.2.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK

Destanda Picen Han'ın halkına iyi davranmaması ve yetiştirilen hayvanlara iyi bakamaması, ileride düzenin bozulacağını bir göstergesidir. Picen Han, Alp Han'ın oğlu büyüyesiyse kadar onun yerine han olup, yurda sahip çıkmaktadır. Ancak içinde büyüttüğü han olma hırsı, onu kötülük yapmaya sürükler ve birgün Alp Han'ın oğlu ile onun koruyucusu Altın Arığ'ı öldürür. Çünkü Picen Han, Alp Han'ın oğlunu büyütmenin ona bir yarar sağlamayacağı, aksine, çocuğun büyüdüğünde onlara köpek kadar değer vermeyeceği düşüncesindedir. Picen Han'ın bencilliği ve gaddarlığının bir örneği de

halkını göçe zorlamasıdır. Picen Han, Alp Saaday adlı bir alple evlenmek için halkını ve hayvanlarını perişan halde yollara düşürür. Halkı onu defalarca uyarıp yalvarır, ancak Picen Han yalnızca kendisini düşünerek hareket ettiği için vazgeçmez. Ahlaki kötülük, insanın özgür iradesini kötüye kullanması sonucu ortaya çıktığına göre burada da Picen Arığ'ın tamamen içinde taşıdığı iktidarı el geçirme hırsı ve bencilliği kötülüğe neden olmaktadır.

Destanda ahlaki kötülüğün bir diğer temsilcisi de Pora Ninci'dir. Pora Ninci, her şeye gücü yeten Huu İney'in oğlu Hulataı ile evlidir. Ancak Hulataı, han han gezerek annesini ararken, Pora Ninci ona büyü yapmıştır. O günden sonra ta ki zihni yerine gelen kadar Hulataı da kötülük yapar. Pora Ninci, kendi kocası Hulataı'nın han olması için Çibetey ile ikisinin aralarını bozmaya çalışır. Aynı zamanda Hulataı'nın halası olan Altın Arığ'ın canının nerede olduğunu öğrenerek yılanı dönüşüp onu öldürür. Pora Ninci, sahip olduğu hırsları ve istekleri için kendi iradesiyle bile isteye kötülük yapar. Yaptığı kötülüklere Hulataı'yı da dahil ederek onun da çevresine kötülük yapmasına neden olur. Bunlardan biri de Hulataı'nın Çibetey'e başka ülkeleri talan etme ve bu sayede daha fazla mal mülk edinme teklifini sunması, bunun sonucunda da ülkede düzenin bozulmasıdır. Ancak burada Çibetey iyi bir karakter olmasının yanında Hulataı'nın etkisi altında kalır. Çibetey, kendi özgür iradesiyle karşı çıkmayıp, Hulataı'la beraber yollara düşer, dolayısıyla bu da ahlaki kötülüğün bir örneğidir. Pora Ninci'nin etkisiyle kötülük yapanlardan biri de Pora Ninci'nin oğludur. Öyle ki Pora Ninci, sırf annesi istiyor diye Altın Arığ'ı öldürmeye bile kalkar.

4.3. TIVA DESTANI “KANGIVAY MERGEN”DE KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE

Tıva kahramanlık destanı “Kaŋıvay-Mergen”deki kötülük ve kötülüğe karşı mücadele (kötülüğün neden olduğu düzensizliği kötülüğü ortadan kaldırarak yeniden düzene dönüştürme mücadelesi), aşağıda, düzenin anlamı ve anlatımı, düzeni bozan ya da ortadan kaldıran kötülüğün kaynakları ve nedenleri, kötülüğün ortaya çıkış biçimi, kötülüğün etkileri ya da sonuçları, kötülüğü ortadan kaldırma girişimleri (kötülüğün ortadan kaldırılış araçları ve biçimleri, kötülükle iyiliğin tarafları), kötülüğün ortadan kaldırılmasının sonuçları ve kötülük kategorileri bakımlarından ele alınıp incelenecektir.

4.3.1. DESTANIN ÖZETİ

Kangıvay-Mergen, varlıklı bir ailenin iki oğlundan biridir. Yapılması gereken tüm işler ağabey Aksagalday Sayın-Havıçtı tarafından yapılır, Kangıvay-Mergen ise vaktini geyik avına çıkararak geçirir. Bir gün ağabey Aksagalday Sayın-Havıçtı yüksek bir dağın tepesine çıkar ve burada Kangıvay-Mergen’in deve sürülerine yabancı bir devenin geldiğini görür. Bu durumun kötü bir olayın habercisi olduğunu düşünen Aksagalday Sayın-Havıçtı, Kangıvay-Mergen’in yanına giderek durumu ona anlatır. Ancak gücüne güvenerek abisinin söylediklerini önemsemeyen Kangıvay-Mergen’e aynı uyarıları karısı da yapar. Bunun üzerine kendisi gidip durumu öğrenmek ister. Birbirleriyle savaşan iki devenin yanına dağ gibi büyük bir adam gelir ve Kangıvay-Mergen’e ait olan deveyi alıp götürmeye çalışır. Bu durumu gören Kangıvay-Mergen, adama engel olmaya çalışır. Dağ gibi adam, adının Han-Küçü olduğunu ve doğuştan kuzey bölgesinin sahibi olduğunu söyler. Oraya gelme amacının; Kangıvay-Mergen’in karısından başlayıp kazan yıkamak için kullandığı kara yağlı bezine kadar hepsine el koymak olduğunu söyler. Kangıvay-Mergen ile Han-Küçü arasında bir kavga başlar, sonucunda Kangıvay-Mergen yener. Ardından da yenilgiye uğrattığı Han-Küçü’nün malına mülküne el koymak üzere onun yurduna doğru yola çıkar. Kılık değiştirerek zayıf ve güçsüz bir oğlancığa dönüşen Kangıvay-Mergen, Han-Küçü’nün üç karısının yurduna ulaşır. Kadınlardan yalnızca en küçüğü Kangıvay-Mergen’e iyi davranır. Kadınlardan en büyüğü Avıkay-Sarala adlı kadının kötü davranması sonucu Kangıvay-Mergen önce onu döver, daha sonra yaralarını iyileştirir. Ardından kendi yurdunu unutan Kangıvay-Mergen, Avıkay-Sarala kadın ile

yaşamaya başlar. Bu arada Kangıvay-Mergen'in kız kardeşi Torgun-Çüzün, ağabeyinin dönüşünü merakla beklemektedir. Aksagalday Sayın-Havıççı, uzun zamandır dönmeyen kardeşi Kangıvay-Mergen'i bulmak için yola çıkar. Kangıvay-Mergen'i kaldığı evde bulan ağabey, dönmesi için onu ikna eder. Kangıvay-Mergen ile ağabeyi yurtlarına dönerken Torgun-Çüzün'ü istemek için yabancı bir ülkeden dört kardeş gelmiştir. İstemeye gelenleri gören Kangıvay-Mergen, kardeşine içlerinden birini seçebileceğini söyler. Torgun-Çüzün de yabancı ülkeden gelen kardeşlerden biriyle evlenmeyi kabul eder. Ardından Kangıvay-Mergen, kardeşi Torgun-Çüzün'ü de alarak evleneceği adamın ülkesine götürmek ve burada kardeşinin başlığını almak amacıyla yola çıkar. Dört kardeşin yurduna ulaşan Kangıvay-Mergen, burada çok fazla içki içer, bunu gören kardeşi Torgun-Çüzün, ağabeyini bir daha bu kadar içmemesi konusunda uyarır. Kardeşinin tüm bu uyarılarına kulak asmayan Kangıvay-Mergen, evine döndüğünde bir eğlenceye daha katılır. Karan-Çüzün, Han-Küçü'yle eşi Kangıvay-Mergen'i aldatır, amacı kocası ve onun ağabeyini yok etmektir. Konuşulanları duyan Aksagalday Sayın-Havıççı, oradan kaçar. Kangıvay-Mergen'e kötülük yapma amacıyla olan Han-Küçü ile Karan-Çüzün, onu kayanın üzerinden denize atarlar. Torgun-Çüzün, dört kardeşe içinde bir sıkıntı olduğunu, ağabeyi Kangıvay-Mergen'i merak ettiğini söyler. Bunun üzerine Kangıvay-Mergen'in obasına giden kardeşler obada yalnızca bir küçük çocuk olduğunu görürler. Kangıvay-Mergen'in izlerini takip eden kardeşler, onu denizden çıkarıp yeniden canlandırırlar. Ardından da Aksagalday Sayın-Havıççı ile Kangıvay-Mergen'i de yanlarına alarak obalarına geri dönerler. Torgun-Çüzün, Kangıvay-Mergen'in "Tavın" ve "Tajı" adlı ikiz kardeşin Tungulak Sagan ile evlenmesini ister, kızı istemek üzere dört kardeşi Tavın" ve "Tajı"nın yaşadığı yurda gönderir. Tavın ile Tajı kardeşler kız istemeye gelen dört kardeşten başlık olarak ellerindeki mal mülkün yarısını isterler, bunun karşılığında kardeş olmayı da teklif ederler. Tavın ve Tajı kardeşler kendi mal mülklerini de yükleyerek dört kardeşle beraber onların yaşadığı ülkeye giderler. Bu arada Kangıvay-Mergen, dövüşmek için Kara-Türü'nün yanına gider. İki bahadırın arasındaki kavganın sonunda Kangıvay-Mergen yener, Kara-Türü'nün kardeş olma isteğini kabul ederek onu dört kardeşin yaşadığı yurda gönderir. Ardından yoluna devam eden Kangıvay-Mergen, bir delikanlıya rastlar. Yolda gördüğü bu delikanlı Kangıvay-Mergen ile Tungulak Sagan kadının oğlu Han-Türü'dür. Babasına artık ihtiyarladığını söyleyen Han-Türü, bahadırın saç kuyruğunu keser. Han-Küçü'den intikam almak isteyen Kangıvay-Mergen, onun yurduna

giderek kafasını kamçı ile gövdesinden ayırır. Karan-Çüzün kadını da bacaklarından iki ata bağlayarak öldürür. Düşmanlarından öcünü alan Kağıvay-Mergen, dört kardeşin obasına döner, burada Han-Küçü'nün en küçük karısı Aktan-Kara kadın ile evlenir. Dört kardeşi de esir ettiği kadınlar ile evlendirir. Büyük bir şenlik düzenleyen kahramanlar, mal mülkü beraber yönetmeye karar verirler.

4.3.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ

Destan, kahraman Kağıvay-Mergen'in yaşadığı dönemin özelliklerinin kısaca anlatımıyla başlar. "İyi çağın omuzunda /Kötü çağın başında" ifadesi, bulunulan dönemde iyi çağ hüküm sürerken, kötü çağın başlayacağını da sinyallerinin verilmeye başlandığını gösterir:

"İyi çağın omuzunda
Kötü çağın başında
Parmaklı erin vuramadığı
Parmaklı erin tutamadığı
Çehreli erin yüzüne bakamadığı,
Dilli erin konuşamadığı
Kağıvay-Mergen adlı cesur
Bir er yaşarmış" (Ergun & Aça, 2004, s. 473).

Kağıvay-Kara atlı Kağıvay-Mergen'in cesur bir kişi olduğu söylene de sadece her yılın başında ve ortasında avlanmaya gittiği; işe güce gitmediği, evden çıkmadığı hatta işlerini bile ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıtçı)'ya yaptırdığına dair bilgiler yer alır. Dönen-Kaldar adlı atlı Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıtçı)'nın, kardeşi Kağıvay-Mergen'den şikâyet etmesi destanda şöyle yer alır:

"Zavallı Aksagalday bir seferinde:
"Bu Kağıvay-Mergen denen adamın
Idık-Bora taygasına atla çıkıp
Etin-malın mükâfatını alması,
Nasıl iştir?" (Ergun & Aça, 2004, s. 474).

Sayısız malı ve hayvanı olan Kağıvay-Mergen'in malını halkıyla paylaşmadığı ve hiçbir işle ilgilenmediği görülür. Bu durum, destanın ilerleyen kısımlarında gelecek kötülükle

beraber düzenin bozulacağını da bir göstergesidir. Ağabey Aksagalday Sayın-Havıç, gelebilecek felaketin bir göstergesi olarak er kişinin kederlendiğini, er atın ise kan işediğini söyler:

“Aksagalday Sayın-Havıç
Dünyayı her yandan
Etrafı çepeçevre inceleyip dururken
Er kişi kederlenip-azap çekip
Gözyaşı döküp
Er at zayıflayıp halden düşerek
Kan işeyip durur” (Ergun & Aça, 2004, s. 474).

Destanda kozmosun yani düzenin bozulacağını anlayan Aksagalday Sayın-Havıç (Havıç), zamanın bozulmasıyla fikirlerin kötüleştiği; dolayısıyla tembel ve miskin olan Kağıvay-Mergen ve halkına da bir belanın gelmesinin mümkün olduğunu dile getirir:

“Kağıvay-Mergen’in iki otlak dolusu malı
İnsanları yiyecek kadar çoğalmış,
Zaman bozulmuş,
Düşünce, fikir kötüleşmiş deyip
Oturup homurdanmış” (Ergun & Aça, 2004, s. 475).

Düşmanın yurtlarına sinsice yaklaştığını söyleyen Aksagalday Sayın-Havıç, bu durumdan kardeşi Kağıvay-Mergen’i sorumlu tutar:

"Adam adamdan sinsidir,
Samur samurdan daha karadır,
Ulu yurdun devletine
Düşman getirdin ihtiyar,
Kağıvay-Mergen!" deyip

Çekip gitmiş ihtiyar” (Ergun & Aça, 2004, s. 477). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, destandaki düzen, Kağıvay Mergen’in bencilliği ve sorumsuz davranışları nedeniyle her an bozulmaya yatkındır bir düzendir. Başka bir deyişle, her an bozulabilecek düzeni tehdit eden bizzat varlık içinde yüzen fakat insanlara karşı bencilce davranan tembel Kağıvay Mergen’in bizzat kendisidir. Düzenin bozulabileceğini hisseden ve bunun sebebi olarak da Kağıvay Mergen’i

gösteren kişi, ağabey Aksagalday Sayın-Havıtcı'dır.

4.3.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ

Kötülüğün taraflarından biri, Han-Küçü adlı bahadırıdır. Bahadır, destanda kendini kuzey tarafa hükmeden ve kanlı savaşlar yapan Han- Küçü bahadır olarak tanıtır ve amacının da batı tarafa hükmetmek için doğan Kañgıvay-Mergen'in karısını, ailesini ve yurdunu ele geçirmek olduğunu söyler:

“Kuzey tarafa hükmeden,
Kanlı savaşlar yapan
Han-Küçü bahadırım.
Batı tarafa hükmetmek için doğan
Kañgıvay-Mergen'in
Karan-Çüzün kadınının
Kazan yıkadığı yağlı kara bezinden,
Kurumlu kara tutkacına kadar ele geçirmek için
Gidiyorum” deyip bunu söylemiş.” (Ergun & Aça, 2004, s. 480).

Kötülüğün tarafı olan bir diğer kişi de Han-Küçü bahadırın karısı olan Avıkay-Sarala adlı kadındır. Han-Küçü bahadıra göre, Kañgıvay-Mergen bu kadını gördüğünde malını mülkünü çukura atarak, iyilik ve kötülüğünü geldiği yurdunda unutacaktır. Han-Küçü bahadırın dediği gibi olur ve Kañgıvay-Mergen, Avıkay-Sarala'nın büyüüne kapılarak, kapısından ayrılmaz hale gelir. Önceden planladığı kötülükleri gerçekleştirmek için her yolu deneyen Avıkay-Sarala, Kañgıvay-Mergen'in kendisini öldüreceğini, yani aralarındaki savaşı kaybedeceğini anlayınca, ona kendini acındırma yoluna gider.

“Avıkay-Sarala kadın onu görüp:
"Müşfik dostunu öldürüp,
Karısını dövüp eziyet mi
Edeceksin?" deyip,
Sesini koyup ağlamış” (Ergun & Aça, 2004, s. 493).

Kadının feryat fıgan ağladığını gören Kañgıvay-Mergen, kadını şifalı otlar yardımıyla iyileştirmeye çalışırken; kötülüğün simgesi Avıkay-Sarala ise dost

görüldüğü düşmanına yağlı et ve çay hazırlamaya koyulur. Kağıvay Mergen'in Avıkay-Sarala kadının büyüüne kapılmasının yanında, ahlaki yönden zayıflığının bir göstergesi olarak kadına düşkünlüğünün de etkili olduğu söylenebilir. Burada yıllarca kadınla beraber hayat süren Kağıvay Mergen, tıpkı Han-Küçü bahadırın daha önce söylediği gibi, Avıkay- Sarala'nın oyununa gelir.

Kötülüğün taraflarından biri de Kağıvay-Mergen'in karısı Karan-Çüzün kadındır. Karan-Çüzün kadın, destanın başında kocasına sadık olan ve kocasının yokluğundan üzüntü duyan bir kadındır:

“Biricik ağabeyim kaybolmuş,
Onu düşünüp, özleme kapıldım
Karanlık gece ile
Aydınlık günü karıştıran
Karan-Çüzün yengem
Yolunu gözleyip
Perişan oluyor, ağabeyim” (Ergun & Aça, 2004, s. 495).

Ancak Karan-Çüzün kadın, daha sonra kocasının başka bir kadınla yaşaması ve kendisine yapılan büyüün etkisiyle olsa gerek, kocasına karşı iffetsizlik yapar. Bunun sonunda da kocası Kağıvay-Mergen tarafından öldürülerek cezalandırılır:

“Karan-Çüzün kadın denileni
Kağıvay-Mergen'in izini izleyip yürüyüp,
Kanlı savaşlar gören
Han-Küçü bahadırın
Gömüldüğü çukurun ağzını kapatan
Kara buğranın cesedinin altında ölmeden
Sağ-esen yattığını görüp getirip
Otağının yerinde bulunan
Çardağının altına
Yetmiş bacak boyu çukur kazıp,
Gündüz olduğunda onu
Gizleyip Gece olduğunda onunla
Yatağı paylaşmış” (Ergun & Aça, 2004, s. 503).

4.3.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ

Kötülüğün ortaya çıkışı, kuzey tarafa hükmeden Han-Küçü adlı bahadırın Kañgıvay-Mergen’i ortadan kaldırmak amacıyla onun yaşadığı yere gelmesiyle bağlantılıdır:

“Kanlı savaşlar gören Han-Küçü bahadır

Keskince haykırıp

Tiz bir şekilde haykırıp:

"Bu diken kaplı kara bozkırın ortasında

Karşılaşıp güreşelim!" deyip

Yerinde duramıyormuş.” (Ergun & Aça, 2004, s. 482).

Kañgıvay-Mergen’i alt etme planları kuran düşman Han-Küçü bahadır, onunla savaşmak için sabırsızlanmaktadır. Han Küçü Bahadır’ın amacı, Kañgıvay-Mergen’in Karan Çüzün adlı kadını, Torgun-Çüzün adlı kardeşini, tenceresinin yağlı kara bezinden kurumlu kara tutkacına kadar her şeyini ele geçirerek kahramanı zor duruma düşürmektir. Aralarındaki savaş doksan gün tüm şiddetiyle sürer:

“Kangıvay-Mergen

Han-Küçü bahadırın

Kürek kemiği arasından tutup,

Kaldırıp havada sallayıp,

Yeri gümbürdetir gibi,

Dünyayı çınlatır gibi

Fırlatıp yere atıp

Bir eli ile tutup,

Bir ayağı ile basıp,” (Ergun & Aça, 2004, s. 482).

Kañgıvay-Mergen ile Han-Küçü bahadırın savaşmaları sonucunda yenilgiye uğrayan Han-Küçü bahadır, savaşarak yenemediği Kañgıvay-Mergen’i planladığı türlü kötü oyunlarla yenmeyi amaçlar. Kañgıvay-Mergen’in Han-Küçü bahadıra, ölmeden önce son isteği olup olmadığını sorması üzerine bahadır destanda şöyle cevap verir:

“Dostun dostunu öldürüp.

Değerli eşyasını yağmalayıp almaması

Olamaz.”

Benim Avıkay-Sarala kadınıma görünce,

Azıp yoldan çıkarsın

Malını-mülkünü çukura

Vurup atarsın, iyiliğini kötülüğünü göçtüğün yurtta

Unutursun” diye bunu söylediğinde” (Ergun & Aça, 2004, s. 483).

Han-Küçü bahadırın asıl amacı, Kañgıvay-Mergen’i, karısı Avıkay-Sarala’nın yanına göndererek karısının kahramanı tuzağa düşürmesini sağlamaktır. Kangay-Kara adlı atının da isteğiyle yola çıkan Kañgıvay-Mergen, bir anda Han- Küçü bahadırın kötülük yapmakta ortağı olan Avıkay-Sarala adlı kadının olduğu yere ulaşır. Han- Küçü bahadır ile karısı Avıkay- Sarala kadının yaptıkları kötülük planları eksiksiz işlemiş, Kañgıvay-Mergen onların ağına düşmüştür:

“Kañgay-Karagözünü kırpmadan

Rahvan koşuyla

Kıl köprünün üstünden

Altın, gümüş köprüyü

Vurup kırıp

Koşup geçivermiş” (Ergun & Aça, 2004, s. 489).

Düşmanı olan Han- Küçü bahadırın obasına giden Kañgıvay-Mergen, burada onun üç karısıyla karşılaşır. Önce Tongulak-Sagaan adlı kadının, daha sonra Oktan-Kara adlı kadının, en son da Avıkay-Sarala adlı kadının otağına giden yiğit Kañgıvay-Mergen, burada Avıkay-Sarala’nın onu öldürmek için yanındaki kızlardan yardım istediğini duyar. Bunun üzerine sinirlenen Kañgıvay-Mergen, ateşin üzerinden atlayıp Avıkay-Sarala kadının üzerine atılır:

“Kañgıvay-Mergen aniden toparlanıp

Kızıp öfkelenip

Ateşin üzerinden atlayıp

Avıkay-Sara kadının

Uç saç örgüsünün dibinden tutup,

Sarı ipek elbisesinin

Yan tarafından yırtıp
 Çıkarıp atıp,
 Kuru ırgay kırılınca dek,
 Yaş ırgay bağlanınca dek vurup:
 "Kocan nereye gitti,
 Avını mı avlıyor,
 Savaşa mı gitti?" diye
 Israr edip bağırması" (Ergun & Aça, 2004, s. 492).

Avıkay-Sarala kadının, kocasının yerini bilmediğini, dolayısıyla kadını hırpalamanın bir işe yaramayacağını düşünen Kañgıvay-Mergen, Han-Küçü bahadırın saç örgüsünü eşiğin üstünden kadına gösterir.³ Bunu gören Avıkay-Sarala kadın ağlamaya başlar:

"Müşfik dostunu öldürüp,
 Karısını dövüp eziyet mi?
 Edeceksin?" deyip,
 Sesini koyup ağlamış" (Ergun & Aça, 2004, s. 493).

Bunun üzerine Kañgıvay-Mergen şifalı otlarla kadını tedavi ederken, kadın da yemekler sunarak onu güzelce yedirip içirir. Böylelikle, Han-Küçü bahadırın daha önceden planladığı kötülük gerçekleşir ve Kañgıvay-Mergen, Avıkay-Sarala kadının büyüüne kapılarak ağına düşer. Kötülüğün ortaya çıkmasında düşman Han-Küçü bahadır ve karısı Avıkay-Sarala kadar, Kañgıvay-Mergen de suçludur. Çünkü Kañgıvay-Mergen de destanda, kadına ve içkiye olan düşkünlüğüyle ahlaki yönden zayıflık gösterir. Avıkay-Sarala kadın ile Kañgıvay-Mergen, burada yıllar boyunca yaşarlar.

Avıkay-Sarala kadının yanında yaşamaya devam eden Kañgıvay-Mergen, kardeşi Torgun-Çüzün'ün hastalanıp yataklara düştüğünü öğrenir öğrenmez yurduna gider ve kardeşine kavuşur. Kardeşiyle hasret giderdiği sırada oraya dört oğlan gelir ve içlerinden biri niyetlerinin iyi olduğunu, Torgun-Çüzün'e başlık hazırladıklarını

³ Kahramanın rakibini saç örgüsünü keserek yok etmesinin anlamı üzerine yapılan bir yorum için bk. Mehmet Aça, "Tıva Kahramanlık Destanlarında Düşmanı Saç Örgüsünü Keserek Yok Etme", *International Conference: The West of The East, The East of The West, 4-6 July 2017, Prague, Proceedings*, s. 63-70. (<http://www.dogubati.org/dosyalar/Dogubati.Proccedings.2017.pdf>)

söyler. Bu durumu kabul eden Kañgıvay-Mergen, zamanı geldiğinde kardeşini kendisinin getireceğini söyler ve onları yurtlarına gönderir. Kardeşini de alıp dünürlerine giden Kañgıvay-Mergen, burada yine sınırsızca yer-içer:

“Dibine kadar içip
Ağzına kadar dolu deri küpü sunduklarında
Dibine kadar içmiş.
Yiğit Kañgıvay-Mergen
Bir ay boyunca
Düşüp kalkamaz hale gelecek kadar
Şişmanlamış
Yığılan kalabalığın ikram ettiği içkinin hepsini içip,
Dünürlerinin çiğ-pişmiş etini
Yiye yiye:
"Büyük büyük yastıktan koy
Kalın kalın yataktan ser,
Karan-Çüzün kadını" diye” (Ergun & Aça, 2004, s. 500).

Dünürlerinin sundukları yemekleri yiyip içen Kañgıvay-Mergen, bir ay boyunca uyuyup tekrar uyandığında yeme içme talebini tekrarlar. Dünürlerinin bir kez daha sundukları yemekleri sonuna kadar yedikten sonra katı kemiği ağzından, yumuşak kemiği ise burnundan püskürten Kañgıvay-Mergen, oradan ayrılmak için kalktığında üzerinde bir ağırlık olduğunu hisseder. Burada da Kañgıvay-Mergen’in içkiye, yeme-içmeye ve tembelliğe olan düşkünlüğüyle açgözlü olması, başına bir felaket geleceğinin göstergesidir:

“Üzerinde ağırlık hissedip kederlenmiş.
"Yada verilen kız
Vardığı yerde yaşar,
Fırlatılan taş yerinde yatar
Ne diye böyle gidemeyip
Yorgunluk hissediyorum?" diye düşünüp,
Sallana sallana gitmiş” (Ergun & Aça, 2004, s. 501).

Yurduna dönen Kañgıvay-Mergen, burada Karan-Çüzün kadın tarafından kendisine

sunulan içkiyi önce reddeder, ancak daha sonra Karan-Çüzün kadının içmesi yönündeki ısrarları ve abisi Aksagalday Sayın-Havıtcı'nın şen şakrak rakı içip eğlendiğini öğrenmesiyle o da kendisini kaybedene kadar içmeye başlar:

“Kañgıvay-Mergen bir duymuş ki
Halk arasında
Ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıtcı kadar
Şen-şakrak, şarkılı-kavallı
Kişi yokmuş.
"Benim biricik ağabeyim bu kadar neşeli,
Şen-şakrak rakı içip, neşelenirken,
Ben neden çekinip
Yatıp dururum" diye
Düşünüp.” (Ergun & Aça, 2004, s. 502).

Ahlaki zayıflık göstergesi olarak, içtiği içkinin miktarını ve sayısını unutup; kendinden geçecek kadar içen Kañgıvay-Mergen, bu yaptıklarının sonucunda düşmanları tarafından kurulan pusuya düşerek, kötülükle karşılaşır. Aynı zamanda ona içmesi yönünde ısrarlar eden karısı Karan-Çüzün kadının, Han-Küçü bahadıyla aynı yatağı paylaşması da kötülüğün ortaya çıkma sebeplerinden biridir. Tıpkı Kañgıvay Mergen'in, Karan-Çüzün kadını Avıkay-Sarala ile aldatması gibi, Karan-Çüzün kadın da kocasını başka bir erkekle aldatır. Şöyle ki, Kañgıvay-Mergen'in izini takip eden karısı Karan-Çüzün, Han-Küçü bahadının gömüldüğü çukurda sağ yattığını görünce, otağının yanındaki çardağın altına ona bir çukur kazıp gündüz onu gizlerken gece de onunla aynı yatağı paylaşır. Bunun üzerine Kañgıvay-Mergen'in malı ve hayvanları yağma edilip, Han-Küçü bahadının yurduna gider:

“Bunun üzerine, Kañgıvay-Mergen'in
Uç vakitte sayılmayacak kadar çok malını,
Kaç vakitte eksilmeyecek kadar çok etini
Öten kuzgun ile
Bağıran saksagan dahi bırakmadan
Soyup yağma edip,
Han-Küçü bahadının yurduna doğru

Göçüp gitmiş” (Ergun & Aça, 2004, s. 504).

Karan-Çüzün kadının, Kañgıvay-Mergen’le evli olduğu halde, Kañgıvay-Mergen’in düşmanını gömüldüğü çukurdan çıkararak onu kendi yurduna alması, kadının ahlaki yönden zayıf olduğunu gösterir. Böyle bir durumda malı ve hayvanları Han- Küçü bahadırın yurduna götürülen Kañgıvay-Mergen, karısının düşmanına yardım etmesiyle kötülüğe uğramış olur.

4.3.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ

Kañgıvay-Mergen’in açgözlü, kadın düşkün ve tembel biri olmasıyla karısı Karan-Çüzün kadının ailesine ve obasına ihanet etmesi neticesinde, Kañgıvay-Mergen ve ailesi baskına uğrayıp, perişan edilir. Tüm bu sebeplerden yurdunda düzen bozulan, her yer talan edilen Kañgıvay-Mergen’in hayvanları da heder olur.

“Öten kuzgunsuz,
Bağırان saksagansız,
Güzkü yurdunu sararmış ot kaplamış,
Yazki yurdunu pelin otu kaplamış,
Rengini-görünüşünü yitirmiş,
Taygasını kökünden kaldırıp,
Ormanını çevirip arayıp
Durmuşlar imiş.
Çalılığı, taşı yorgun argın biçip
geldiklerinde” (Ergun & Aça, 2004, s. 504).

Yurdunda düzeni bozulan Kañgıvay-Mergen ve ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıççı), o esnada düşmanların elinden kurtulmayı başarır. Ancak Kañgıvay-Mergen’in izini süren düşmanlar, onu bir anda yalçın kara kayanın tepesinden aşağıya iterler. Kardeşi Kañgıvay-Mergen’in başına gelen kötülüğü ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıççı), destanda şöyle anlatır:

“Yüksek yüksek yerlerden etrafı gözleyip
Bel bel yerlerden iz sürüp
Araya araya gelirken
Dümdüz kuzey tarafa doğru

Yerin kara toprağını

Yarıp giden iz yatarmış,

Böyleymiş.

Takip edip yakalamak için

İzleri sürmüşler.

Yalçın kara kayanın tepesine

İzleri takip ederek çıkıp

Dalgalanıp duran hırçın denize

İtip düşürmüşler

Böyle olmuş imiş” (Ergun & Aça, 2004, s. 506).

Kötülüğün sonucunda Kañgıvay-Mergen denize atılırken, yaşadığı yurdunda da düzen bozulur.

4.3.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ

Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıtçı), yurtlarına gelebilecek felaketin dışarıdan geleceğini tahmin ederek buna karşı önlem almak gerektiğini düşünür. Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıtçı) tarafından kötülüğe karşı uyarılan Kañgıvay-Mergen, gücüne fazla güvendiği için kendisine ve halkına bir şey olmayacağını düşünür.

“Peki, ulu yurdun devletine

Düşman neden saldırırsın ki?

Kañgıvay-Mergen 'in adını duymayan,

Kañgay-Kara'nın haberini duymayan

Kimse var mı ki?

Sakatlanıp halden düşse hizmetkâr olur,

Zorbalık etse seksen bir kızgın yaşından

Ayrılacağı zaman gelir herhalde ihtiyar", diye

Söyleyip durmuş

Kağıvay-Mergen” (Ergun & Aça, 2004, s. 477).

Yurdunun ve kendinin gücünü, kuvvetini herkesin bildiğini düşünen Kañgıvay-Mergen, böylesine güçlü bir kahramana ve yurda kimsenin cesaret edip de saldırabileceğini düşünmez.

Kağıvay Mergen'e başlarına gelebilecek tehlikeye karşı uyarıda bulunan Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıç), aynı uyarıyı Kağıvay-Mergen'in karısı Karan-Çüzün'e yapmak için kadının çadırına gider. Tıpkı kocası Kağıvay-Mergen gibi gayet sakin ve rahat olan Karan-Çüzün kadın, Kağıvay-Mergen'in Altay'ın altmış birini ayaklandırma gücünün olduğunu, bu nedenle telaş etmelerine gerek olmadığını söyler:

“Karan-Çüzün kadın kalkıp

Kağıvay-Mergen'in ulu kitabını

Tutup bakıp:

" Kağıvay-Mergen

Fırsatını bulduğu taktirde

Altay'ın altmış birini

Ayaklandırıp-kaldırmak için yaratılmış,

Eyer-çul yerleştirilir ise,

Kağıvay-Kara Altay'ın altmış birini

Bağlayıp götürsün diye

Yaratılan Attır" demiş.

Karan-Çüzün kadın” (Ergun & Aça, 2004, s. 478).

Karan- Çüzün kadın, Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıç)'ya böyle söylese de bir taraftan kocasını düşmanların sinsiliğine karşı uyanık olması gerektiği konusunda uyarır.

Ağabey Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıç) ile Karan-Çüzün kadının, gelebilecek kötülüğü önlemek amacıyla Kağıvay-Mergen'e yaptığı onca uyarı etkili olmuş olmalı ki, yurdunu korumak adına Kağıvay-Mergen de bazı hazırlıklar yapmaya başlar. Buraya kadar işleri ağabeyinin üzerine yıkan, tembel bir kişilik gibi görünen Kağıvay-Mergen, üzerlerine gelen tehlikenin farkına varınca şöyle bir ayağa kalkar:

“Üçgen ettiği

Dört yaşındaki ineğin derisi ile

Dörtgen ettiği,

Saf altın ile kaplayıp,

Ak kalay ile parlattığı,
 Altın küçük kamçısını alıp
 Diğer eline vurup durmuş.
 On sekiz düğmeli kara termes ipek elbisesini giyip
 Bir karış uçlu, çelik çakmaklı
 Bir kulaç keskin yüzü olan polat kılıçlı
 Ok sadağı kayışını, kemerini kuşanıp
 Kara samur derisi börkünü giyip
 Parlatılmış kara çizmesini giyip
 Boz çadırına girip” (Ergun & Aça, 2004, s. 482).

Kaŋgıvay-Mergen, düşmanlarından gelebilecek kötülüğe karşı hazırlık yapsa da daha önce ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçı)’nın tahmin ettiği gibi düşman yola çıkmıştır. Bunun neticesinde düzenin bozulacağının, kaosun çıkacağının bir göstergesi olarak, Kaŋgıvay-Mergen’in ak ve kara buğraları kavga etmeye başlarlar. Kavganın sonunda kara buğra ak buğrayı tam yenmek üzereyken oraya dağ gibi ulu bir er gelir ve niyetinin Kaŋgıvay-Mergen’i bulup onunla savaşmak olduğunu söyler.

Dışarıdan gelen bu kişi, niyetinin Kaŋgıvay-Mergen’le savaşmak olduğunu söylerken Kaŋgıvay-Mergen de düşmanını yakalamak için çoktan yola koyulmuştur. Kaŋgıvay-Mergen yolda, Han-Küçü bahadır hanın sürüsünü güttüğünü söyleyen bir ihtiyara rastlar. Yolda rastladığı bu ihtiyardan düşmanı hakkında bilgi almayı amaçlayan ve kendini Askak-Kara adlı Aza Buzak olarak tanıtan Kaŋgıvay-Mergen, yoluna devam ederken, Han- Küçü bahadırın sürüsünü otlatan bir başka ihtiyara daha rastlar. Bu ihtiyar Kaŋgıvay-Mergen’e Han-Küçü bahadırın şehrine gittiğinde Avıkay-Sarala kadının çadırına gitmeden, Mungulak-Sagaan ve Oktan-Kara adlı kadınların çadırlarına gitmesini, onlarla sohbet-muhabbet etmesini tavsiye eder. İhtiyarın amacı, Kaŋgıvay-Mergen’in Avıkay-Sarala adlı kötülüğün simgesi olan kadının çadırına ulaşmadan diğer kadınların çadırına gitmesini sağlamaktır.

"Ey oğlum, bizim hanın
 Şehrine varırsan,

Avıkay-Sarala kadının çadırına
 varmadan,
 Mungulak-Sagaan kadın ile
 Oktan-Kara kadının çadırına var
 iyi de demez, kötü de demez,
 Susuzluğunu giderirler,
 Sohbetli, muhabbetli
 Oyunlu-eğlenceli kadınlardır" (Ergun & Aça, 2004, s. 488).

Han-Küçü bahadırın hırçın denizine karşı kahramanı uyaran ihtiyar, aynı zamanda ona, denizin üzerinde yer alan kıl köprüden cesur kişinin, ağaç köprüden halktan kişinin, gümüş köprüden han olan kişinin geçeceğini bilgisini de verir. İhtiyarın, kahramanımıza Avıkay-Sarala kadının otağına gitmeden diğer kadınların otağına gitmesini ve orada sohbet etmesini tavsiye etmesi, Avıka-Sarala kadının iyi biri olmadığını ve bu nedenle de ihtiyarın kahramanı ilk olarak oraya göndermek istemediğini düşündürür. Kañgıvay-Mergen'in yolda karşısına çıkan bu ihtiyarın, kahramanın başına gelebilecek kötülüğü önleme adına kahramana yardımcı olmayı amaçladığını söyleyebiliriz. Ancak buna rağmen Avıkay-Sarala kadının tuzağına düşen Kañgıvay-Mergen, onun kapısından ayrılmaz hale gelir. Yıllardan sonra bir gün, Kañgıvay-Mergen dürbünle uzağa bakma isteği duyar ve baktığında Kañgay-Kara'nın altın çakıyı kemirdiğini, zayıflayıp kötüleştiğini görür. Bunun üzerine atını tedavi etmeye koyulan Kañgıvay-Mergen, halkına da şöyle seslenir:

"Yer altında batıp kalan
 Eyeri-keçeyi çıkarınız!" diye
 Halkına emredip,
 Gelip yatıp uyumuş" (Ergun & Aça, 2004, s. 494).

Burada, Kañgay-Kara'nın eyerinin yerin altında bağlı olması durumunu, Kañgıvay-Mergen ve atına yapılan kötülüğün bir göstergesi olarak düşünebiliriz. Eyerin yer altına bağlı olması nedeniyle bulunduğu yerden kıpırdamayan Kañgay-Kara, bu nedenle sahibini de kurtaramayacak duruma düşmüştür. Ancak Kañgıvay-Mergen'in, halkına atının yer altında olan eyerinin çıkarılması için emir vermesinden olacak ki, bir gün Kañgay-Kara sahibi Kañgıvay-Mergen'e yurtlarına

dönmeleri gerektiğini söyler:

“Kaňgay-Karası:

"Dönelim, gidelim, insanın köyü gibisi

Nerede, Aziz dostunun ölürken

Söylediği gibi:

"Avıkay-Sarala kadını görüp,

Azıp yoldan çıkarsın dediği gibi

Onu ne diye unuttun?" diye konuşmuş.”” (Ergun & Aça, 2004, s. 494).

Türk mitolojisinde “yeraltı”, kötülüğün merkezidir ve Erlik’in orada yaşadığına inanılır. Kötü oyunlarla yer altına hapsedilen kişiler, türlü yöntemlerle oradan kurtarılmaya çalışılır. Kaňgay-Kara da eyerinin çıkarılmasıyla yeraltının kötü ve büyüleyici dünyasından kurtulur ve bu sayede büyülenmiş olan sahibi Kaňgıvay-Mergen’in bulunduğu kötü durumdan çıkmasını sağlar.

Eski Türklerde kahramanın yanı başından ayrılmayan “at”ı, onun hem arkadaşı, dostu hem de düşmanlarından gelebilecek kötülüklere karşı baş başa verip mücadele ettiği kader arkadaşı olarak karşımıza çıkar. Nitekim Göktürk Kitabelerinden Kül Tigin Yazıtında kahramanın yanında savaşan at figürü sıkça yer alır. “Eng ilki Tadıkıng Çorıng boz (atıg binip teğdi. Ol at anta) ölti. Ekinti İşbara Yamtar boz atıg binip teğdi. Ol at anta ölti. Üçünç Yeğen Siliğ Beğing kedimliğ toruğ at binip teğdi. Ol at anta ölti” (ilk önce Tadık Çor’un boz atına binip hücum etti. O at orada öldü. İkinci olarak İşbara Yamtar’ın boz atına binip hücum etti. O at orada öldü. Üçüncü olarak Yeğen Siliğ Bey’in giyimli doru atına binip hücum etti. O at da orada öldü) (Belek, 2015, s. 111-128).

Destanda, Avıkay-Sarala kadına karşı sahibi Kaňgıvay-Mergen’i uyararak içinde bulundukları kötü durumdan kurtarmaya çalışan Kaňgay-Kara, kahramana şöyle seslenir:

"Dönelim, gidelim, insanın köyü gibisi

Nerede,

Aziz dostunun ölürken

Söylediği gibi:

"Avıkay-Sarala kadını görüp,

Azıp yoldan çıkarsın dediği gibi

Onu ne diye unuttun?" (Ergun & Aça, 2004, s. 494).

Kağıvay-Mergen'in aklının başına gelmesini sağlayarak, yapılan kötülüğü ortadan kaldırmayı amaçlayan Kağıvay-Kara'nın tüm çabaları sonuçsuz kalır. Çünkü Kağıvay-Mergen, onu bir ay boyunca ot yemesi için kendinden uzaklara gönderir. Böylelikle, Kağıvay-Kara'nın kötülüğü ortadan kaldırma girişimi başarısızlığa uğrar. Ancak Kağıvay-Mergen'i içinde bulunduğu kötü durumdan kurtaracak başka bir sebep çoktan yola çıkmış geliyordur. Aksagalday Sayın-Havıç, kardeşi Torgun-Çüzün'ün Kağıvay-Mergen'in hasretinden üzüntü duymasına dayanamamış, Kağıvay-Mergen'i bulmak için yollara düşmüştür. Daha önce Kağıvay-Mergen'i, yurtlarına gelebilecek tehlikeye karşı uyararak Aksagalday Sayın-Havıç, bu defa da kahramanı bulunduğu güç durumdan kurtarmak için çabalamaktadır. Aksagalday Sayın-Havıç'ın, Kağıvay-Mergen'i bulmak için yola çıkmadan önce adaklık yedi koç kestirmesi ve koçların etini dağıtıp yedirmesi, eski Türklerde kötülükten korunmak için yapılan uygulamalardandır. Eski Türkler, kötülüğü önlemek amacıyla kurban keserek onu kötü ruhlara sunmuşlardır ki bu sayede kötü ruhlardan kendilerine gelebilecek zararı engellemeye çalışmışlardır.

“İlden, obadan

Yedi hanı çağırıp getirip,

Tanrı'ya adaklı boz

Yedi enenmiş koç kesip,

Etini bolca yedirip,

Koyu sarı çayını

Bolca içirip,

Beş ayakçıya, besletip

Göz kulak görevi verip

Sorumluluk üstlendirmiştir” (Ergun & Aça, 2004, s. 495).

Kardeşi Torgun-Çüzün'ün hasta olduğu haberini alan Kağıvay-Mergen, kardeşini görmek üzere yanına gider. Burada iki kardeş hasret giderirken, Torgun-Çüzün'le evlenmek isteyen dört yiğit onların yanlarına gelir. Kağıvay-Mergen'in de evliliğe onay vermesiyle şenlikler yapılmaya başlanır. Ancak Kağıvay-Mergen, hazırlanan

eğlencede öylesine çok yer içer ki, oturduğu yerden kıpırdamakta zorlanır. Abisinin açgözlü bir şekilde yiyip-içtiğini gören kardeşi Torgun-Çüzün, ağabeyini kötülüklerden korumak için ona bazı nasihatlerde bulunur:

"Ey ağabeyim, sen burada
Rakı içtiğin gibi
Deri tulumla
Bir daha içme.
Köyüne varıp
Böyle içersen
Şartlar çetinleşmiş
Zamanda güzellik olmaz,
Saksağanda ilik olmaz,
Er kişinin yolu
Tehlikelerle doludur" diye
Demiş kardeşi." (Ergun & Aça, 2004, s. 501).

Kardeşinin amacı, ağabeyinin fazla içmesi neticesinde kontrolünü kaybetmesiyle yolda başına bir kötülük gelmesini engellemek, yani onu korumaktır.

Kardeşi Torgun-Çüzün'ün korktuğu gibi olur ve kendinden geçecek kadar içen Kañgıvay-Mergen, düşmanlarının saldırısına uğrar. Düşmanları tarafından denize atılan Kañgıvay-Mergen'i düştüğü durumdan kurtarmaya, kardeşi Torgun-Çüzün ile evlenmek isteyen dört yiğit gelir. Kötülüğü ortadan kaldırma girişiminde bulunan yiğitlerden Demir-Möge, suyun hanı olan Sug-Haanı'nın da yardımlarıyla Kañgıvay-Mergen'in cesedini Sarı Deniz'in dipsiz göbeğinden çıkarır. Kañgıvay-Mergen'i eski haline döndürmek için çabalayan yiğitler, iki atını koşturup, ağız ve burunlarından çıkan nefes ile ruhunu geri getirmeye çalışırlar. Destanda, Kañgıvay-Mergen'in ruhunu geri getirmek için koşturdukları atın Kañgıvay-Mergen'e mi yoksa yiğitlere mi ait olduğu destanda belirsizdir:

"Kangıvay-Mergen'in cesedini
Kutsal kuyu suyu ile yıkayıp
İki atını soluk soluğa koşturup
Ağzından burnundan nefes verip

Ruhunu geri döndürüp
 Diriltmişler.
 Dirilip gelse de
 Bir şey demeye sesi yok,
 Yürümeye ayağı basmaz

Böyle durup dururmuş” (Ergun & Aça, 2004, s. 507).

Kaňgıvay-Mergen’e yapılan kötülüğü ortadan kaldırmak ve onu eski haline döndürmek için kararlı olan Demir-Möge, kahramanının dirilmesine rağmen konuşamaması ve yürüyememesi üzerine bu defa da düşürüldüğü hırçın denizde arama yapmaya karar verir. Altın çantasından süzgecini çıkarır ve Kaňgıvay-Mergen’in yürümesini sağlayacak olan parmağı ile konuşmasını sağlayan dişini suyun dibinden çıkarır. Bunun üzerine Kaňgıvay-Mergen, kalkıp yürümeye başlar.

İçinde bulunduğu kötü durumdan kurtulan ve düzeni yeniden kuran Kaňgıvay-Mergen, bu defa da kara dağın ötesinde yaşayan Kara-Küçü bahadıyla savaşmak için yola koyulur:

“Sabah kalkıp,
 Yüzünü yıkayıp, bakınıp,
 Düşündüğünde
 Kara dağın ötesindeki
 Kara-Küçü bahadırı
 Yenip yağmalaması mümkün gibi
 Görünmüş ona” (Ergun & Aça, 2004, s. 512).

İki yiğit arasında doksan gün süren bir savaş başlar ve sonunda Kara-Türü bahadır, Kaňgıvay-Mergen’in hizmetkârı olma isteğinde bulunur. Böylesine cesur ve mert bir yiğidin hizmetkârı olmasına gönlü razı olmayan Kaňgıvay-Mergen, intikam düşüncesinden vazgeçer ve Kara-Türü bahadıra kardeş olmayı teklif eder:

“Cesur-mert yiğidi
 Nasıl olur da çoban, hizmetkâr yaparım,
 Anadan doğan iki kardeş olalım,
 Kabul eder misin?" diye sormuş
 Kara-Türü bahadır:

"Olurum" diye sözünü vermiş."" (Ergun & Aça, 2004, s. 514).

Kara-Türü bahadırın, kötülüğü ortadan kaldırmak adına Kañgıvay-Mergen'in hizmetkârı olmak istemesi karşısında Kañgıvay-Mergen kardeş olmayı teklif edince; iki yiğit aralarındaki kötülüğü kardeşliğe çevirip birlikte yaşamaya karar verirler. Kañgıvay-Mergen, kardeşine yiğitlerle beraber yaşadıkları köye gelmesini tembih ederek oradan ayrılır.

Han-Küçü bahadırdan öcünü almak için yola koyulan Kañgıvay-Mergen, onun yaşadığı obaya varır. Burada Han-Küçü bahadırdan bir kız dünyaya getiren Karan-Çüzün kadın ve kız çocuğuyla karşılaşır. Kañgıvay-Mergen'i karşısında gören Karan-Çüzün kadın, kandırıldığını söyleyerek ondan af diler:

"Han-Küçü'nün obasına geldiğinde,

Kara-Çüzün kadın

Bir elinde ak ipek yağlık tutmuş,

Bir elindeki altın kadehte

Rakı sunmuş.

Titreye titreye:

"Açık gözün oyununa,

Kurnazın yalanına kandım,

Kañgıvay-Mergen" demiş.

"Ben rakı denilen içkiden dersimi aldım,

Gönlüm kalmış, onu içip

Seksen bir sıcak yaşımı

Boşuna harcadım

Artık içmeyeceğim." (Ergun & Aça, 2004, s. 519).

İçtiği rakıların etkisiyle kendinden geçtiğini, Han-Küçü bahadır tarafından kandırıldığını söyleyen Karan-Çüzün kadın, içinde bulunduğu kötülükten kurtulmak için Kañgıvay-Mergen'den af dileyip yardım ister. Ancak kendisine ihanet eden kadını affetmeyen Kañgıvay-Mergen, Karan-Çüzün kadını öldürür ve bu sayede de kötülüğü ortadan kaldırmış olur. Kañgıvay-Mergen'in yurduna geldiğinin seslerini duyan Han-Küçü bahadır, hazırlanarak düşmanını karşılamak için yola çıkar:

“Kanlı savaşlar gören
 Han-Küçü bahadır
 Kara ipek elbisesini giyip
 Kocaman sadağını asıp
 Kocaman yayını koynuna asıp
 Çoldak-Kara atına binip,
 Kuzey tarafa yönelip
 Çıkıp gitmiş” (Ergun & Aça, 2004, s. 518).

Yolda karşılaşan ikilinin savaşması sonucu Kañgıvay-Mergen, altın kamçısıyla düşmanının başını vurup, onu yaralar.

“-Eh! Adinin dersini verip
 Kirini yalatıp durunca
 Ölür demişler.
 Kurtla Kuşa yem olsun diye düşünüp
 Han-Küçü'nün başını
 İneğin yalayacağı kemik bırakmadan
 Tilkinin koklayacağı koku bırakmadan
 Çiğneyip ezip.
 Bırakmış” (Ergun & Aça, 2004, s. 519).

Düşmanı Han-Küçü bahadırın başını ezerek öldüren Kañgıvay-Mergen, böylelikle kötülüğü ortadan kaldırmış olur.

4.3.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI

Torgun-Çüzün ile evlenmek isteyen dört yiğitten özellikle Demir-Möge sayesinde, denize atılan Kañgıvay-Mergen'in cesedi çıkarılır ve kahraman yeniden diriltir. Bu sayede kötülük ortadan kaldırılmış olur. Kötülüğün ortadan kaldırılmasının sonucunda Kañgıvay-Mergen, ağabey Aksagalday Sayın-Havıtcı ve kardeşi Torgun-Çüzün'ü de alarak dört yiğidin yaşadığı köye gitmeye karar verir:

“Köyüne gelip Kañgıvay-Mergen
 Aksagalday Sayın-Havıtcı kardeşlerini

Yağ içindeki böbrek gibi
 Kese içindeki tütün gibi
 Değerli tutup
 Göz kulak olmuşlar.
 Cesur erler yerlerinde duramadan
 Ulusun mal-mülkünü
 Kendilerine mal-mülk etmişler,
 Av hayvanını da
 Avlayıp
 Durmuşlar.” (Ergun & Aça, 2004, s. 509).

Yiğitler sayesinde başlarına gelen kötülükten kurtulan ve düzenlerini burada yeniden kuran Kañgıvay-Mergen ve kardeşleri, burada mal- mülk edinip avlanmaya devam ederler.

Kötülüğü ortadan kaldırmak ve öcünü almak için Han-Küçü bahadırın yurduna giden Kañgıvay-Mergen, dönüşte yanına Karan-Çüzün kadını da alarak kardeşleri ve yiğitlerle beraber yaşadığı yurduna geri döner. Burada kozmosu yeniden kurmak, düzeni sağlamak için hareket geçen kahraman Kañgıvay-Mergen, Avıkay-Sarala kadını Aksagalday Sayın-Havıtcı ağabeyiyle, Tungulak-Sagaan kadını ise Kara-Tura kardeşiyle nikâhlar. Oktan-Kara kadını, bilgili diye otağına oturtur. Tüm yiğitlerin bir araya gelmesiyle kimin hangi görevde nereyi üsteleneceği belirleyen Kañgıvay-Mergen, ülkede toy, bayram ilan eder:

“Çok kalabalık olan toyunu verip.
 Görüşmeyenler onunla görüşüp
 Şen şakrak gülüp eğlenip
 Ayın günün geçtiğini dahi
 Fark etmemişler
 Kulak ver şimdi,
 On bahadır, işte böyle,
 Çoluk-çocuğa karışıp
 Beslediği hayvanları mesut edip,
 Ulu toyunu yapıp

Ömrünü saadet içinde sürüp,
Gezip durur” (Ergun & Aça, 2004, s. 520).

4.3.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK

Cesur ve mert bir yiğit olarak adlandırılmasına rağmen, tembelliği ve rahatlığıyla yerinden kıpırdamayan, her işi ağabey Aksagalday Havıtcı’nın üzerine yıkan Kañgıvay-Mergen, sonunda düşmanın eline düşer. Girdiği sohbetlerde yemeyi-içmeyi fazla kaçırmaması neticesinde kendinden geçen Kañgıvay-Mergen’in, düşmanı Han-Küçü bahadırın karısı Avıkay-Sarala’nın büyüüne kapılarak burada yıllarca yaşaması, kadına düşkünlüğünün, ahlaki zafiyet içerisinde olduğunun bir göstergesidir. Obasını, hayvanlarını ve ailesini bırakarak Avıkay-Sarala kadının yanında yaşayan Kañgıvay-Mergen’i atının uyarıları da kendine getirmez. Ancak ağabey Aksagalday Havıtcı’nın ve dört yiğidin yardımıyla içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulabilir. Kañgıvay-Mergen’in eşi Karan-Çüzün kadının, düşmanları Han-Küçü bahadıyla eşini aldatması da ahlaki kötülüğün bir göstergesidir. Tıpkı Kañgıvay-Mergen’in Avıkay-Sarala kadının obasında yaşayıp, karısının yanına dönmemesi gibi, Karan-Çüzün kadın da kocasını başka bir erkekle aldatma yoluna gitmiştir. Kañgıvay-Mergen, içinde barındırdığı ahlaki zaaflarıyla denize atılıp öldürülse de tekrar canlandırılarak hayatına devam eder ve düzeni tekrar kurar. Ancak Kañgıvay-Mergen’e ihanet eden karısı onun gibi olmaz ve ihanetinin bedelini ağır bir şekilde öder.

4.4. ŞOR DESTANI “ALTIN SIRIK”TA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE

Şor kahramanlık destanı “Altın Sırık”taki kötülük ve kötülüğe karşı mücadele (kötülüğün neden olduğu düzensizliği kötülüğü ortadan kaldırarak yeniden düzene dönüştürme mücadelesi), aşağıda, düzenin anlamı ve anlatımı, düzeni bozan ya da ortadan kaldıran kötülüğün kaynakları ve nedenleri, kötülüğün ortaya çıkış biçimi, kötülüğün etkileri ya da sonuçları, kötülüğü ortadan kaldırma girişimleri (kötülüğün ortadan kaldırılış araçları ve biçimleri, kötülükle iyiliğin tarafları), kötülüğün ortadan kaldırılmasının sonuçları ve kötülük kategorileri bakımlarından ele alınıp incelenecektir.

Metin Ergun tarafından hazırlanan “Şor Kahramanlık Destanları” adlı kitapta yer alan “Altın Sırık” destanını incelemeye geçmeden önce, tespit ve yorumların daha iyi anlaşılabilmesi için özetine yer vermeyi yararlı buluyoruz.

4.4.1. DESTANIN ÖZETİ:

Destan yaratılışa ait motiflerin yer aldığı ve çok eski dönemlerden söz ettiği anlaşılan bazı ifadelerle başlar. Yerle göğün birbirinden ayrıldığı ve nesnelerin ilk kez yaratıldığı bir dönemin özellikleri detaylı tasvirlerle anlatılır. Destan kahramanlarımız Altın Kağan ve eşi Altın Arıg, altın otağın içinde altı nesildir yaşamaktadır. Bir gün Altın Arıg eşine ne bir evlatlarının ne de onlara destek olacak dostlarının olmamasından dert yanar. Bunun üzerine Altın Kağan, ak kula atının gücüne güvenerek korkacak bir durum olmadığını söyleyerek eşini sakinleştirir. O esnada korkunç bir fırtına çıkarak yer titrer. Gelen, kara yeleli kara doru atlı Kağan Salgın’dır. Kötülüğün temsilcisi Kağan Salgın’ın amacı, Altın Kağan’ın ocağını dağıtmak, düzenini bozmaktır. Aradan biraz zaman geçtikten sonra bir gün, halkı ve hayvanlarıyla sakince yaşayan Altın Kağan’ın yurdunda azgın bir kasırga çıkar, ulu sırtın tepesinden Kola Sarıg adında bir kız koşarak gelir. Kola Sarıg adlı kızla dövüşen Altın Kağan, kızın kendinden daha güçlü olduğunu düşünür. O esnada karısı Altın Arıg, Kola Sarıg ile kocası Altın Kağan’ın savaştığı yere gelerek kocası Altın Kağan’ın kendine gelmesini, daha da güçlenmesini sağlayan sözler söyler. Bu sayede düşmanı Kola Sarıg’ı yenen Altın Kağan, altın otağına gelip oturunca üstteki yedi göğün üstünden altın bülbülün sesini işitir. Altın bülbül, Altın Kağan’dan Altın tayganın en tepesine çıkmasını ister, bunun üzerine bülbülün dediğini yapan bahadır altın yapraklı

kayın ağacını görür. Altın kayının altında altın bir masa vardır ve masanın arkasında da üç yaratıcı oturmaktadır. Üç yaratıcıyı gören Altın Kağan, onlardan kendisine bir evlat vermelerini ister. Bunun üzerine altın tayganın tepesinden dokuz katlı altın zırha bürünerek gelen ak kır atlı Altın Sırık görünür. Oğullarına kavuşan Altın Kağan'la Altın Arıg, onu aşla yemekle besleyerek uykuya yatırır. Kırk gün süren uykudan uyanan Altın Sırık, karşısında kara kızıl atlı Kara Salgın'ı görür, bu yiğidin isteği alttaki yeraltının alpından, üstteki yerüstünün bahadırından haraç alan Kağan Sulazı'dan sonsuza kadar kurtulmaktır. Kara Salgın, doksan kat yeraltındaki alpların hepsinin Kağan Sulazı'dan kurtulmak istediğini, bu görevi ancak Altın Sırık gibi güçlü bir alpin yerine getirebileceğini. Kara Salgın, sözünü bitirir bitirmez bu defa da yeşil tayganın dibinden Altın Çıltıs adlı bir yiğit gelir. Altın Çıltıs da tıpkı Kara Salgın gibi, Kağan Sulazı'nın yaptığı zulümlerden şikâyet eder, Altın Sırık bahadırdan yardım ister. Bu sözleri duyan Altın Sırık, altın yeleli ak kır atına binerek Kağan Sulazı'nın yaşadığı yere gitmek üzere yola çıkar. Yolda Kara Şimeldey ile karşılaşır, onun da Kağan Sulazı'dan intikam alma isteğiyle yolculuk yaptığını öğrenir. Altın Çıltıs, Kara Salgın, Altın Sırık ve Kara Şimeldey'in geldiğini gören Kağan Sulazı kapışmak için meydana çıkar, sırasıyla tüm yiğitlerle dövüşür. Kağan Sulazı'yı yenemeyen yiğitler, bu defa karşılarında Kağan Sulazı'nın kardeşi Kara Sulazın'ı görürler. Kara Sulazın'la aralarındaki savaş yıllarca sürer ve sonunda Kara Salgın ile Altın Çıltıs ölür. Bunu gören Altın Sırık, hiç öfkelenmediği kadar öfkelenir ve tüm gücüyle Kara Sulazın'ın üstüne saldırır. İki yiğit dövüşürken yanlarına bu defa da Altın Çıltıs'ın oğlu ak kır atlı Altın Şappa gelir, babasının öldüğünü öğrenince de Kara Sulazın'ın üzerine saldırır. Altın Sırık'la Altın Şappa'nın Kara Sulazın'ı mağlup etmek için giriştikleri çaba yıllarca sürer ve sonunda Kara Sulazın ölür. Altın Çıltıs'ın cesedini de alan Altın Sırık ile Altın Şappa, yetmiş aşitli tayganın tepesine çıkarlar, yanlarına Altın Çıltıs'ın karısı Altın Köök de gelir. Ardından da Altın Çıltıs'ın ölü bedenini altın tabuta koyarak altın çamın tepesine asarlar, üç gün boyunca altın çamı dolanıp ağlaşırlar. Üç günün sonunda Altın Şappa, Altın Sırık'a evlenmeyi düşünüp düşünmediğini sorar, çünkü niyeti Altın Sırık'ı ablası Altın Torgu ile evlendirmektir. Yaşça Altın Torgu'dan büyük olması nedeniyle önce bu teklifi reddeden Altın Sırık, Altın Şappa'nın ısrarlarıyla evlenmeyi kabul eder. Evleneceği kızı da bulan Altın Sırık'ın bundan sonraki isteği, kızı da yanına alarak doğup büyüdüğü, anasıyla babasının yaşadığı yere gitmektir. Altın Sırık, böyle düşünürken Altın Şappa, dokuz

göğün üstündeki dokuz yaratıcının küçük kızıyla evlenmek için Altın Sırık'tan yardım ister. Çünkü dokuz göğün üstündeki dokuz yaratıcının düzenlediği yarışta dokuz tüylü gök oku atan yarış kazanarak Altın Torkuy ile evlenebilecektir. Altın Şappa'ya yardım etme niyetinde olan Altın Sırık, karısı Altın Torgu'yu da alarak önce anası babasının yaşadığı yere varır; burada düzenlenen toyun ardından Altın Şappa'nın haber vermesiyle yarışın düzenlendiği yere gider. Altın Sırık'la Altın Şappa kucaklaşıp selamlaşmanın ardından, atlarının eyerlerini çıkarıp altın kazığın dibine koyarlar. Ardından ak kır atla ak doru at, dizginlerinden fırlayıp dokuz göğün üstünden sıçrayarak dokuz tüylü gök oku yakalamak üzere yola çıkar. Bir müddet sonra gücü azalan ak kızıl at, kardeşi ak kır ata gök oku yakalamak için yoluna devam etmesini söyler. Altın Sırık'la Altın Şappa'nın alp ruhunun yaşaması için gök oka yetişmesi gerektiğini söyleyen ak kır at, tüm gücüyle koşar ve sonunda gök oku yakalar. Gök oku da alarak ak kızıl atın yanına gelen ak kır at, onun tüm güç ve kuvvetinin tükendiğini görür. Bunun üzerine kardeşi ak kızıl atı eski gücüne kavuşturmak için otuz göğün üstünde üç yaratıcının yaşadığı yere gider. Üç yaratıcı, ak kızıl atı tekrar diriltir, zorluklarla karşılaştıklarında dayanıklı olmaları için her iki atın ayağına altın nal çakar. Oradan çıkıp dokuz yaratıcının yarış düzenlediği yere ulaşan atlar, dokuz tüylü gök oku Altın Sırık'a verirler. İki kardeş at sayesinde yarış kazanan Altın Şappa, Altın Torkul kızla evlenmenin şartını yerine getirmiş olur. Kızlarını verecekleri Altın Şappa'yı karşısına çıkabilecek kötülüklerle mücadele edebilmesi için güçlendirmek gerektiğini düşünen dokuz yaratıcı, ay parıltılı ak yumurta getirip Altın Şappa'nın ağzına sokarlar. Dokuz yaratıcının iki bahadırdan bir isteği daha vardır, o da alttaki Yedi Erlik Kağan'ın çocuklarıyla dövüşmeleridir. Yedi Erlik Kağan'ın çocukları Yılmaz Ton Molot'la Yıkılmaz Çaş Molot, Altın Sırık'la Altın Şappa dışında yer üstünde ve yer altında kendilerini yenebilen bir kağan olmadığını söyleyerek herkese meydan okumaktadır. Dokuz yaratıcı, Yedi Erlik Kağan'ın oğullarının kendilerini üstün görmelerine bir son vermek için Altın Sırık'la Altın Şappa'yı onların üzerine gönderir. Altın Sırık, daha önce de olduğu gibi kötülükle mücadele etmeden önce anasıyla babasını ziyaret eder (daha önce Altın Şappa'la dokuz yaratıcının düzenlediği yarışa katılmadan önce anasıyla babasını ziyaret eder), burada kendisine sunulan yemekleri yiyip içerken altın borunun sesi işitilir ve Altın Şappa dövüşmeleri için onu da yanına çağırır. Dokuz yaratıcının isteğiyle Altın Şappa dövüşmek için güneşin battığı yönde Ay Kağan'ın diyarına, Altın Sırık güneşin doğduğu yönde Kün Kağan'ın yaşadığı yere gider. Ak

bozkırda karşılaşan Yılmaz Ton Molot'la Altın Sırık, güçlerini ölçmek üzere atlarını yarıştırmışken; altın yeleli ak kızıl atla Yıkılmaz Çaş Molot da diğer bir taraftan koşarak gelmektedir. Altın Çıltıs'ın cesedinin gömüldüğü altın çamın yanında yine bir altın çam çıktığını gören ak kızıl at, kendi gücünün tükendiğini fark ettiğinden, kendisinin oraya gömüleceğini tahmin eder ve kardeşi ak kır attan Altın Şappa'ya iyi bakmasını ister. Ancak Altın Şappa'yla Çaş Molot'un mücadelesinde Altın Şappa ölür. Altın Şappa'nın ölü bedenini altın eyerine yükleyen Altın Sırık, cesedi Altın Çıltıs'ın cesedinin gömüldüğü altın çamın dibine getirir, altın tabut hazırlayarak cesedi bunun içine koyar. Altın Şappa'nın cesedine bir zarar gelmesini istemeyen Altın Sırık alttan kurtlar, üstten kanatlı kuşlar eti kemirmesin diye temennide bulunur. Ardından yurduna giden Altın Sırık burada anasıyla babasının öldüğünü, karısı Altın Torkuy'un tabutları altın çama gömdüğünü öğrenir. Yetmiş aşitli tayganın tek kağanı olan Altın Sırık, dokuz katlı altın zırhını çıkarıp dokuz odanın içine girer, eşliğini, pencerelerini kapatır, burada yaşamına devam eder.

4.4.2. DÜZENİN ANLAM VE İFADESİ

Destan, yaratılışı anlatarak başlar. Dünyanın meydana gelişi detaylı tasvir edilir; yerle suyun ilk ayrılmasıyla yer yaratılır, ardından da canlı türlerinden bitkiler, insanlar meydana gelir. Destanda yer alan “öncelerin öncesinde, önceki kuşağın öncesinde” ifadeleri, destanın gerçekleştiği zamanın çok eski bir zaman olduğunu gösterir. Dolayısıyla insanın ilkel bir haldeyken daha gelişmiş bir duruma geçmesi, orta âleme gönderilmesi ve buradaki yaşamı anlatılmaya çalışılmıştır. Bahadırın ulusu, yetmiş aşitli altın tayga ve altın ırmakta yaşamaya başlar. Bu yetmiş aşitli altın dağ eteğinde at yıkları yayılmaktadır. Altın otağın içinde Altın Kağan ve eşi Altın Arıg altı senedir yaşamakta, bahadırın atı ak kula da altın kazığa bağlı durmaktadır.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, destan halkı düzen ve uyum içinde hayat sürdürmektedir. Her şeyin mükemmel olduğu bu dünyada temel bir eksiklik vardır. O da Altın Kağan ile eşi Altın Arıg'ın bir çocuklarının olmamasıdır. Bir çocuğun olmaması, düzen bozulduğunda onu yeniden normalleştirecek birisinin olmaması anlamına gelmektedir. Nitekim destanda, kocası Altın Kağan'ın artık yaşlandığını düşünen Altın Arıg'ın başlarına bir kötülük geldiğinde onları koruyup kollayacak ne bir evlatlarının ne

de destek olacak eş akrabalarının olmamalarının üzüntüsünü yaşadığından söz edilmektedir. Kötülüğün adım adım yaklaştığını hisseden Altın Arığ'ın korktuğu başına gelir ve bir anda yerin sırtı titreyerek azgın bir kasırga sivrulür. Kara yeleli kara doru atlı Kağan Salgın, Altın Kağan'ın ocağını dağıtmaya gelmiştir Soyun devamı ve düzenin koruyucusu ve sürdürücüsü rolünü üstlenecek çocuk (Altın Sırık), Altın tayganın en tepesindeki altın yapraklı kayın ağacının altındaki altın masanın arkasında oturan Üç Yaratıcı'nın devreye girmesiyle dünyaya gelecektir. Çocuğun, Altın Kağan'ın obasına saldıran Kola Sarıg adlı kızı yenmesinden ve tehlikeyi savuşturmasından sonra dünyaya gelmesi dikkat çekicidir. Söz konusu saldırı, bir yandan obada yaşanan düzeninin tehdit altında olduğunu ifade etmekte, diğer yandan da baba Altın Kağan'ın sahneden çekilmeden önceki son başarısını sergilemesine imkân vermektedir.

4.4.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ

Destanda kötülüğün kaynağı, yüksek kırdı doğup büyüyen Kağan Salgın'dır. Kağan Salgın, geldiği yeri düşlemeye düş, düşünmeye fikir yetmeyeceğini söyleyerek kendini şöyle tanıtır:

“Besleyende babamı bilmez,
Emdirende anamı bilmez,
Kara tayganın kızıl pasını yalayıp
Büyüyen,
Kara yeleli kara doru atlı,
Kağan Salgın'ım” demiş (Ergun M. , 2006, s. 232).

Kötülüğün taraflarından biri, yeraltının karanlık dünyasından gelen kesik saçlı Kola Sarıg adlı bir kızdır. Kola Sarıg'ın yeraltından Orta Dünya'ya gelişi, diğer yeraltının temsilcilerinde olduğu gibi azgın bir fırtına ve güçlü bir yer sarsıntısıyla gerçekleşir. Kola Sarıg'ın yer altının bir üyesi olduğu, Altın Arığ'ın şu sözlerinden anlaşılır.

“Hey, yiğit Altın Kağan'ım,
Alt dünyanın yer altının,
Kara iblisine, ulu ruhunu,
Yiğit ruhunu nasıl bastırırsın?!” (Ergun M. , 2006, s. 235).

Kola Sarıg, Altın Kağan'ın yurduna gelerek niyetinin kağanın ruhunu almak olduğunu

açıklar. Altın Kağan, kötülük yapma niyetiyle yurduna gelen Kola Sarıg'ın kendinden daha güçlü olduğunu anlar:

“Bu kısa saçlı Kola Sarıg kızın,
Tutan kolu, katı tutuşlu,
“Basan ayağı, sert bakışlıymış,
Altın Kağan'ın bel dibini
bölercesine,
Kaburga dibini kırarcasına
tutmakta” (Ergun M. , 2006, s. 234).

Bahadır Altın Sırık'ın bir diğer düşmanı da, kötülüğün temsilcilerinden olan Kağan Sulazı'dır. Kağan Sulazı, dünyayı baştan sona kaplayan kırk aşitli kağan tayganın eteğinde altı nesildir yaşamaktadır; aynı zamanda alt dünyada yetmiş bahadır yer üstünde seksen alp onunla birliktedir. Ancak atalar zamanından beri doksan kat yeraltındaki alplara rahat vermeyerek, alttaki yeraltının alpi ile üstteki yer üstünün bahadırından haraç almaktadır.

“Ak dünyanın yiğidine,
Yer altının bahadırına,
Rahat-huzur vermeyip haraç alıp,
İğne deliğinden gün göstermekte,
İt yalağından aş yedirmekte.
Koç yiğidin koçunu yok etmekte,
Çeliğin çeliğini kırmakta, demiş” (Ergun M. , 2006, s. 245).

Kötülüğün temsilcisi Kağan Sulazın'ın bir de kendi gibi kötülük peşinde koşan kardeşi Kara Sulazın vardır. Kıl Şimeldey, Altın Sırık'ı Kara Sulazın'a karşı dikkatli olması konusunda uyarır:

“Yalnız, korkunç Kağan
Sulazı'nın kardeşi,
Ölüp kalmaz Kara Sulazın,
Kağan tayganın içinde yaşar”,
demiş (Ergun M. , 2006, s. 252).

Kötülüğün diğer temsilcileri ise Yedi Erlik Kağan'ın çocukları olan Torulvasta (Yılmaz)

Ton Molot ve Çarılva (Yıkılmaz) Çaş Molot'tur. Bu iki karanlık dünyanın üyelerinin destanda söyledikleri şu sözler dokuz yaratıcının hoşuna gitmez:

“Hey, baba yer üstünde,
Yer altında bir kağan,
Bir bey de olsun,
Bizimle tutup vuruşacak,
Ak dünyada cesur alp yok.
Altın Sırık ile Altın Şappa
dışında” (Ergun M. , 2006, s. 284).

Altın Sırık ve Altın Şappa, Dokuz Yaratıcı'nın isteğiyle Yedi Erlik'in çocuklarıyla mücadeleye kalkışır.

4.4.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ

Altın Arıg, kocası Altın Kağan'ın artık yaşlandığını düşünür. Başlarına bir kötülük geldiğinde onları koruyup kollayacak ne bir evlatlarının ne de destek olacak eş akrabalarının olmamalarının üzüntüsünü yaşar. Kötülüğün adım adım yaklaştığını hisseden Altın Arıg'ın dediği çıkar ve bir anda yerin sırtı titreyerek azgın bir kasırga savrulur. Kara yeleli kara doru atlı Kağan Salgın, Altın Kağan'ın ocağını dağıtmaya gelmiştir:

“Taş ocağını dağıtmaya,
Deniz külünü saçmaya geldim.
Altın Kağan, çık buraya,
Er tutuşunca tutuşalım” deyip
duranda,” (Ergun M. , 2006, s. 231).

Kağan Salgın ile Altın Kağan, yedi gün savaşır. Altın Kağan, genç olsaydı kolayca yenebileceği bahadıra geç rastladığına hayıflanır.

Aradan altı yıl geçtikten sonra bir gün altın tayganın tepesindeki altın ırmağın içinden koca bir buz çatırdar ve yer sallanır. Altın Kağan'ın yurduna gelen, yer altının temsilcisi Kola Sarıg adlı kızdır, kızın kötülük niyetinde olduğu destanda şu sözlerinden anlaşılır:

“Alpler alpı Altın Kağan, beri çık!
Çürük ağacı yıktım diyerek,

Kovuk ağacı yardım diyerek,
 Niye övünürsün böyle?
 Temiz ruhunu almaya geldim” (Ergun M. , 2006, s. 234).

Düşmanını alt etme isteği duyan Altın Kağan, Kola Sarıg’ı yenecek gücü olmadığını anlar. Karısı Altın Arıg’ın destekleyici sözleriyle saldırıya geçen bahadır, ilk denemede başarılı olamaz:

“Altın Arıg; atalar zamanından
 sürünmez”
 Altın Kağan sürünür olmuş.
 Sendelemez Altın Kağan.
 Sendeler olmuş (Ergun M. , 2006, s. 235).

İlk denemede başarılı olamayan Altın Kağan, karısı Altın Arıg’ın da manevi desteğiyle düşmanına karşı tekrar atağa geçer, bu defa başarılı olur.

“Tekrar yaklaşıp Kola Sarıg’ın
 Yakasından-başından kaptı.
 Bu yeri eğip-büküp bastıklarında,
 Bunların ikisi, elli geyik gibi
 Bağrışır,
 Kudurmuş it gibi hırlaşır (Ergun M. , 2006, s. 236).

4.4.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ

Alttaki yeraltının alplarıyla üstteki yerüstünün bahadırlarından haraç alan Kağan Sulazı’ya karşı birlik olan Altın Sırık, Altın Çıltıs ve Kara Salgın, onunla yıllar süren bir savaşa girişirler. Bu savaşın sonunda Altın Çıltıs ve Kara Salgın ölür. Altın Çıltıs ile Kara Salgın’ın ölümünü gören Altın Sırık, düşmanına daha da hırslı saldırır:

“Attan inip gelip
 Altın Çıltıs’ın ölü bedenini,
 Altın eyerden indirip,
 Altın tabut yontup,
 Buna yatırıp,
 Altın çamın tepesini,

Çekip eğip,
 Altın tabutu ona asıp,
 Bıraktıklarında,
 Altın Çıltıs'ın ölü bedeni,
 Üstteki otuz göğü,
 Şavkı asılıp parıldatmış" (Ergun M. , 2006, s. 268).

4.4.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ

Obalarına yaklaşan tehlikeyi önceden sezen Altın Arıg, kocası Altın Kağan'a ulu aş vererek, iyi elbiseler giymesini tembih eder. Nedeni, gelebilecek kötülüğe karşı güçlü görünmelerini sağlamaktır:

Yer yemeğini yiyip,
 Giyer elbiseni giyip otur.
 Er kocası, yaşlandın", (Ergun M. , 2006, s. 230).

Çünkü başlarına bir kötülük geldiğinde onlara destek olacak ne bir evlatları ne de kardeş veya arkadaşları vardır. Karısının, gelebilecek kötülüğü önlemek için telaş ettiğini gören Altın Kağan, bu zamana kadar ak kula atını geçen bir at olmadığını söyleyerek korkarak dolaştığı bir yer olmadığını da ekler.

Ancak Altın Arıg'ın tahmin ettiği gibi yurtlarına düşman gelir, kapılarına dayanır. Altın Kağan ile düşmanları Kola Sarıg'ın savaştığını gören Altın Arıg, kötülüğü ortadan kaldırmak amacıyla eşine destek olur:

"Hey, yiğit Altın Kağan'ım,
 Alt dünyanın yer altının,
 Kara iblisine, ulu ruhunu,
 Yiğit ruhunu nasıl bastırtırsın?
 Arıyıp kalan gücünü,
 Toplayıp neden vurmuyorsun?" (Ergun M. , 2006, s. 235).

Altın Arıg, bu sayede Altın Kağan'ın kendine güvenmesini, düşmanının karşısına daha güçlü çıkmasını sağlamayı amaçlamaktadır. İlk seferde başarılı olmayan Altın Kağan, düşmanı ile ikinci kez savaşa tutuşur. Altın Arıg bu defa da eşinden desteğini esirgemez ve şayet yenilirlerse başlarına ne gelebileceğini hatırlatır:

“Altın tayga, atan zamanından,
 Yalnız durup kalacak mı!
 Baba zamanından dertsiz
 Halkımız, malımız
 Arkan(mal-mülk, akraba)
 Başkasının eline düşüp,
 İt yalağından aş yerler,
 İğne deliğinden gün görürler” (Ergun M. , 2006, s. 235).

Altın Arıg’ın bu sözleri Altın Kağan üzerinde etkili olur, Kola Sarıg yenilir. Bu sayede Altın Kağan ile Altın Arıg, başlarına gelen felaketten kurtulurlar.

Altın Kağan, kendinden daha güçlü olduğunu düşündüğü Kola Sarıg’ı, karısı Altın Arıg’ın da yardımıyla yener. Ardından Üç Yaratıcı sayesinde yıllardır özlem duydukları bir oğlan çocuğu sahibi olurlar. Altın Kağan’ın Üç Yaratıcı’dan kendine bir oğlan çocuğu vermesini istemesinin sebeplerinden biri de; başlarına gelebilecek kötülüğe karşı yurtlarını birlikte savunacakları bir yardımcı, kötülükle başa çıkmada kendine bir destekçi istemesindendir:

“Beni yaratan üç yaratıcı!
 Bağrımdan çıkan çocuğum yok,
 Taraf olacak akrabam yok.
 Yad ele gelip tutuşanım yok,
 Yakına gelip hâmim yok. Altın
 Kağan’ım.
 Bana söyleyin hiç değilse
 Parmak başınca oğlan,
 “Yaratıverin” diye yalvardı (Ergun M. , 2006, s. 238).

Altın Sırık adındaki bu çocuk, anne babası tarafından beslenip büyütüldükten sonra uykuya dalar, altmış gün sonra uyanır, uyandığında yanına Kara Salgın adlı kara yeleli kara kızıl atlı bir yiğit gelir. Kara Salgın adlı yiğit, Altın Sırık’tan kırk aşıtlı kağan tayganın eteğinde yaşayan Kağan Sulazı’yı öldürmesini ister, çünkü Kağan Sulazı alttaki yeraltının alplarıyla üstteki yerüstünün bahadırlarından haraç almaktadır. Doksan kat yeraltındaki alplar bu durumdan rahatsız olup, Kara Salgın’ı Altın Sırık’tan yardım

istemek için göndermişlerdir:

“Eksik getirenlerin derisini
Yüzmekte,
Atalar zamanından it yalağından
Aş yedirmekte,
İğne deliğinden gün göstermekte.
İşte oraya varıp, onun yerine
gidip,
Arı ruhunu alacak olursan,
Altın Sırık, alttaki yer altının
Alplerinin,
Ulu duasını alırsın”, demiş” (Ergun M. , 2006, s. 245).

Kara Salgın sözünü bitirir bitirmez yer sarsılır, azgın bir fırtına kopar ardından da Altın Çıltıs adında bir yiğit gelir. Altın Çıltıs’ın Altın Sırık’ın yaşadığı yere gelme nedeni, Kağan Sulazı’nın ak dünyanın yiğitleriyle yer altının bahadırına huzur vermemesidir. Tıpkı Kara Salgın gibi Altın Çıltıs da Kağan Sulazı’ya karşı Altın Sırık’tan yardım ister:

“İt yalağından aş yedirmekte.
Koç yiğidin koçunu yok etmekte,
Çeliğin çeliğini kırmakta, demiş,
İşte, seni ak dünyanın yiğitleri
Toplanıp gelip,
Kağan Sulazı’ya varıp,
Arı ruhunu yok edersen,
Ak dünyanın yiğidi,
Yer altının alpi,
Ata gücünce rahat yaşardı (Ergun M. , 2006, s. 247).

Anne Altın Arıg oğlunun gitmesine karşı çıksa da Altın Sırık, yer altı ve yerüstünün yiğitlerinin isteklerini geri çevirmez ve yola çıkar:

“Yer altıyla yer üstünün yiğidi,
İt yalağından aş yiyip,
İğne deliğinden gün görürken,

Bahadır doğup, büyüüp de

Altın otağda nasıl otururum? (Ergun M. , 2006, s. 248).

Kağan Sulazı'nın yurduna doğru giden Altın Sırık'ın karşısına çatal başlı, kara kamçılı Kara Şimeldey çıkar. Kara Şimeldey, Altın Sırık'a Kağan Sulazı'nın kardeşi olup kalmaz Kara Sulazın hakkında bilgi verir. Bugüne dek Kara Sulazın'ı ak dünyada yenebilecek bir bahadır olmadığını söyleyen Kara Şimeldey, alt dünyada yetmiş bahadıyla yer üstünde seksen alpin yenmek için Altın Sırık'ı beklediği haberini de verir. Kara Şimeldey'in bahadıra söyledikleri kötülüğü ortadan kaldırmada bahadırın daha dikkatli olmasını sağlarken; Kağan Sulazı'nın yanında kardeşinin de olduğunu öğrenmesi, düşmanlarını tanımasında etkili olur. Kara Şimeldey, kötülüğü ortadan kaldırmada yeraltı dünyasının bütün bahadırlarını yeryüzüne süren olağanüstü bir varlık olarak da görülür. Yeraltı ruhları “ayna”lar olarak isimlendirilir ve Kara Şimeldey de “ayna”ları yeraltından yerüstüne sürme ve yok etme görevini kardeşi Kıl Şimeldey'e verir:

“Ona şöyle görev verdim:

Bir iblis kalmasın” diye

Kurnaz olanları saklanır,

Taş arkasına girip.

Çukurlara girip yatarlar

Böylelerini kara kamçıyla

Sürüp çıkarmaya saldım onu” (Ergun M. , 2006, s. 251).

Altın Sırık, ak kır atına binerek düşmanını yenmek için yola koyulur. Yardım istemenin yanında kötülüğü ortadan kaldırmada da Altın Sırık'a destek olmak isteyen Altın Çıltıs ve Kara Salgın, çoktan oraya ulaşmış beklemektedir.

Altın Sırık, Kağan Sulazı'nın yaşadığı yere vararak düşmanına şöyle seslenir:

“Ak dünyanın, yer altının,

Yiğidine rahat yüzü göstermeyen,

Kağan Sulazı, olmalısın,

Taş ocağını dağıtmaya,

Deniz gibi külünü saçmaya

geldim”, diye

Bütün gücüyle bağırıp inmiş,” (Ergun M. , 2006, s. 254).

Altın Sırık ile Kağan Sulazı savaşa koyulmuşken Kıl yüzlü Kıl Şimeldey, Altın Çıltıs ve Kara Salgın da canla başla onların yanında savaşmaktadır.

Kara Şimeldey, kendi tarafında savaşan bahadırlara kötülükle mücadelede destek olmak için destanda şu sözleri söyler:

“Dayanın! Bizim tarafın
bahadırları!
Bizi yenmelerine izin vermeyelim!
Görmez misiniz!
Kağan Sulazı’nın tarafındaki
bahadırlar,
Azalıp kalıverdi.
Alp alpe vurup,
Yiğit yiğide vurup,
Bu yerde kırk yıla varıverdiler” (Ergun M. , 2006, s. 258).

Kara Şimeldey Altın Sırık ve ona yardıma gelen dostlarına destek olarak Kağan Sulazı’nın çevresine saçtığı kötülüğü ortadan kaldırmada katkı sağlamış olur.

Altın Sırık ve ona yardıma gelen bahadırlarla Kağan Sulazı’nın tarafındaki bahadırlar arasındaki savaş kırk yıla varmışken Kıl Şimeldey ölür. Altın Sırık düşmanıya savaşırken bir anda Kağan tayga tam ortadan yarılr ve Kağan Sulazı’nın kardeşi Kara Sulazın çıkıverir. Kara Sulazın, ortalığın savaş alanına döndüğünü görünce şöyle der:

“Vay, vay” demiş, “Bizim yerde,
Taş ocağımız dağılıp,
Deniz gibi külümüz saçılıvermiş” (Ergun M. , 2006, s. 259).

Kara Sulazın’ın geldiğini gören Kara Salgın, kara dumanın içinden koşarak çıkıp gelir. İki yiğit göğüs göğüse çarpışırlar, sonunda Kara Salgın ölür. Ardından Altın Çıltıs da kara dumanın içinden çıkıp Kara Sulazın’la savaşmak için gelir, ancak o da tıpkı Kara Salgın gibi Kara Sulazın’a yenilir. Kara Salgın ile Altın Çıltıs, kötülüğü ortadan kaldırmada Altın Sırık’ın yanında yıllarca savaşır, ancak en sonunda ak dünyada kimsenin yenemediği Kara Sulazın’la karşılaşınca canlarından olurlar.

Kara Sulazın’la savaşı devam eden Altın Sırık’a kötülüğü ortadan kaldırmada yardıma bu

defa da Altın Çiltis'ın oğlu Altın Şappa gelir. Babası Altın Çiltis'ın öldüğünü gören Altın Şappa, babasının intikamını almak, sonucunda kötülüğü ortadan kaldırmak için canla başla savaşı. Altın Sırık ile düşmanı Kara Sulazın arasındaki savaş, Altın Sırık'ın yenmesiyle nihayete erer. Altın Sırık, kendisine yardıma gelen yiğitlerin de yardımlarıyla düşmanını alt eder, kötülüğü ortadan kaldırır.

Altın yeleli ak kır atına binen Altın Sırık, yanına Altın Torgu kızı da alıp kendi yurduna gider. Altın Sırık'ı gören anası Altın Arı, ulu aş getirip sofralar kurar. Altın Sırık bahadır, dokuz gün süren toyun sonunda üstteki dokuz göğün üstünde altın boru çalındığını duyar. Dokuz yaratıcı, ak dünyanın ortasında altın otağın kenarında, altın masanın üstüne dokuz tüylü gök ok koyarak, Altın Torkuy kızları için yarış düzenler.

Dokuz yaratıcının düzenlemiş olduğu yarışa katılmak ve kızları Altın Torgu ile evlenmek niyetinde olan Altın Şappa, yarış yapılacak yerde atı ak kır atla beklemektedir. Altın Sırık'la atı ak doru at, kötülüğü ortadan kaldırmada Altın Şappa ve atına destek olmak üzere onların yanındadır. Daha önce Altın Sırık'a kötülüğü ortadan kaldırmada destek olan Altın Şappa, şimdi kendisi için Altın Sırık'tan yardım ister. Ak kır atla ak doru at, dokuz tüylü gök oku yakalamak üzere göğün üstünden sıçarlar:

“Ak kır at der:

Babanın acısı, ananın yangısı,
Korkunç gök oka yetişemezsem
Artık yaratılan Altın Sırık'la,
Altın Şappa'nın alp ruhu yok olup
kalır.
Altın Şappa ile Altın Sırık,
Ak dünyadan mahrum olacağına
Yuvarlak başımı koparırcasına
koşayım (Ergun M. , 2006, s. 279).

Altın Sırık'la Altın Şappa'nın başlarına gelebilecek kötülüğü önlemek, onları korumak niyetinde olan atları ak doru atla ak kır at, canla başla gök oku yakalamak üzere mücadele ederler. Ak doru atın gücünün tükendiğini, iplikte ruhu kalmadığını gören ak kır at; otuz göğün üstüne çıkıp üç yaratıcıdan altın yeleli ak kızıl at için yardım ister. Yolda ak doru atın gücünün tükenmesiyle ak kır at, ak doru atın başındaki kötülüğü ortadan kaldırma

çabasına girer.

“Hey, bizi yaratan üç yaratıcı!

Bana acımazsınız da altın yeleli,

Ak kızıl at kardeşime acıyın.

Üstün yaratılan Altın Şappa,

Kara yerde atsız kalacak,

Ak kızıl at kardeşimin,

Arı ruhunu geri verin,

At gücünü verin” demiş (Ergun M. , 2006, s. 281).

Kötülüğü ortadan kaldırmada ak kır atın Üç Yaratıcı’dan yardım istemesiyle ak doru at eskisinden daha iyi hale gelir. Üç Yaratıcı, iki atın daha zor günlerle karşılaşacaklarını düşünerek her iki atı da güçlendirir. Ak doru atla ak kır at, Üç Yaratıcı’nın yardımıyla karşılarına çıkacak kötülükte daha güçlü bir şekilde mücadele etme imkânı bulmuştur:

Buzlu taşlı günle (Çok kötü günle)

Karşılaşacaklar.

Ak kızıl ata da altı kat,

Altın nal çakmak gerek” dediler (Ergun M. , 2006, s. 282).

Kızlarını Altın Şappa ile evlendiren Dokuz Yaratıcı, bu defa da iki bahadır Altın Sırık’la Altın Şappa’dan yeraltı dünyasına inmelerini ve orada düzenlenecek yarışa katılmalarını ister. Yeraltı dünyasında Yedi Erlik’in çocukları Torulvasta Ton Molot (Yılmaz Ton Molot) ile Çarılavasta Ças Molot (Yıkılmaz Ças Molot); orta dünyada Altın Şappa ile Altın Sırık’ın dışında kendilerini yenebilecek bir bahadır olmadığını iddia etmektedirler. Yılmaz Ton Molot Kün Kan’ın yerinde Altın Sırık’la, Alaca Atlı Yıkılmaz Ças Molot ise Ay Kan’ın yerinde Altın Şappa ile dövüşmek istemektedir:

“Hey, baba yer üstünde,

Yer altında bir kağan,

Bir bey de olsun,

Bizimle tutuşup vuruşacak,

Ak dünyada cesur alp yok.

Altın Sırık ile Altın Şappa

dışında” dediler” (Ergun M. , 2006, s. 284).

Yeraltının karanlık dünyasında yaşayan Yedi Erlik'in çocuklarının kendilerine bu kadar güvenmeleri, kötülüğün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır ki, Dokuz Yaratıcı da Altın Sırık ile Altın Şappa'yı bu sebeple yeraltı dünyasına dövüşmeye göndermektedir:

“Hey, Altın Sırık, enişte,
Yılmaz Ton Molot ile,
Yıkılmaz Çaş Molot ile,
Kapışma zamanı geldi.
Ben seni bekliyorum” demiş (Ergun M. , 2006, s. 286).

Altın Şappa güneşin battığı yönde Ay Kağan'ın diyarına doğru giderken Altın Sırık da güneşin battığı yönde Kün Kağan'ın yaşadığı yere doğru gider. Altın Sırık'la Yılmaz Ton Molot, ak bozkırda karşılaşır. Yılmaz Ton Molot, Altın Sırık'la neden dövüşmeye geldiğini destanda şöyle açıklar:

“Bu dört köşeli koca dünyada,
Altın yeleli ak kır at gibi,
Doğup büyüyen at yok diye
söylerler.
Ak dünyada Altın Sırık gibi doğup
Büyüyen,
Yiğitler yiğidi yok, deyip,
söylerler,” demiş.
Ondan seninle er güreşi
Güreşmeye,
At yarışı yarıştırmaya geldim,
demiş (Ergun M. , 2006, s. 289).

Dünyada kendinden güçlü biri olmadığını düşünerek kibrini yenemeyen Yılmaz Ton Molot, Altın Sırık'la savaşarak kendi gücünü ispatlamak istemektedir. Dolayısıyla Yılmaz Ton Molot'un içinde taşıdığı kibir onu kötülük yapmaya iter. Altın Sırık ise, Dokuz Yaratıcı'nın da isteği olan Yılmaz Ton Molot'un içinde taşıdığı kibirden kaynaklanan kötülük duygusunu ortadan kaldırmayı amaçlar. Altın Sırık'ın atı ak kır atla Yılmaz Ton Molot'un atı ay kara at birbirleriyle yarışırken; üstteki üç göğün üstünde duran ipi aşan ak kır at, burada Yıkılmaz Ton Molot ile Altın Sırık'ı kapışırken görür.

Ardından gün doğar tarafa geçen bahadır, bu defa da Ton Molot’la Altın Sırık’ın kapıştığını görür. Çaş Molot ile savaşıyan Altın Şappa’nın öldüğünü gören Altın Sırık, Yıkılmaz Çaş Molot’u kırk göğün üstündeki kara taşla fırlatır, Çaş Molot ölür.

4.4.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI

Altın Arığ’ın da yardımıyla düşmanını alt eden Altın Kağan, altın otağında otururken, yedi göğün üstünden bir altın bülbülün sesini işitir:

Hey çocuksuz adam Altın
Kağan,
Derhal sütten arı ak kula atına,
Binip gelip, altın otağına
girmeden,
yetmiş aşitli altın taygana çık! (Ergun M. , 2006, s. 237).

Bunu duyan Altın Kağan, hemen altın tayganın tepesine çıkar, burada altın yapraklı altın kayını görür. Altın masanın arkasında üç yaratıcının oturduğunu gören kağan, onlardan kendine bir oğlan çocuğu vermelerini ister. Altın Kağan’ın bu isteğini yerine getirmeyi kabul eden üç yaratıcı, kağandan altın otağına gidip beklemesini söyler. Ardından da Altın Sırık adını verdikleri oğlanı altın tayganın tepesinden kağanın yurduna gönderirler. Altın Kağan ile karısı Altın Arığ, sevince boğularak oğlan çocuğunu yedirir içirir, altın otağın kırkinci odasına yatırır. Başlarına gelen felaketten kurtularak, kötülüğü ortadan kaldıran Altın Kağan ile Altın Arığ, sonunda yıllardır özlemini çektikleri bir evlat sahibi olurlar.

Altın Kağan ile Altın Arığ’ın oğulları Altın Sırık, kötülüğün temsilcisi Kağan Sulazı’yla yıllarca savaşır. Yaptığı kötülüklerin intikamını almak ve ondan sonsuza kadar kurtulmak için yapılan mücadelede Altın Sırık’ın yardımına Altın Çıltıs ve Kara Salgın da gelir, ancak yiğitler bu savaş sırasında ölürler:

“Birlikte gelip gördüklerinde:
Alın Çıltıs babasının,
Ölü bedeni kara taşın,
Üstüne artılıp yatar.
Beli kırılmamış, arık ruhu,

Ağzından sıçrayıp çıkmış” (Ergun M. , 2006, s. 266).

Altın Sırık’a destek olmak için onun yanında savaşan bahadırlar, sonuna kadar direnmelerine rağmen kötülüğü ortadan kaldırma girişiminde başarılı olamazlar ve bahadırların kötülüğü ortadan kaldırma girişimleri ölümle sonuçlanır. Altın Sırık, en sonunda düşmanını yener, amacına ulaşır. Altın Sırık ile oğlu Altın Şappa yiğit Altın Çıltıs’ın ölü bedenini altın tabuta koyarlar ardından altın çamın tepesini eğerek tabutu oraya asarlar. Kutsal dağların zirvesinde kutsal ağaçlar bulunur, ölen bahadırların cesetleri bu ağaçlara asılır. Aynı zamanda Dağın en tepesi Tanrı mekânı, yani Cennet’tir. Kötülüğü ortadan kaldırmada bahadırlara yardım eden Üç Yaratıcı bu ağacın altındaki masada oturur:

“Altın eyerden indirip,
Altın tabut yontup,
Buna yatırıp,
Altın çamın tepesini,
Çekip eğip,
Altın tabutu ona asıp,
Bıraktıklarında,
Altın Çıltıs’ın ölü bedeni,
Üstteki otuz göğü
Şavkı asılıp parıltatırmış (Ergun M. , 2006, s. 268).

Bu arada Kağan Sulazı’nın yenildiğini gören yeraltının ve yerüstünün alpları, daha önce Kağan Sulazı’ya ödedikleri vergiyi bundan sonra nereye ödeyeceklerini merak ederek Altın Sırık’a sorarlar:

“Hey Altın Sırık,
Kağan Sulazı’nın arı ruhunu yok
edende,
Vergimizi nerede alırsın?
Nereye götürüp verelim?
Nasıl alırsın?” (Ergun M. , 2006, s. 266).

Kötülüğü ortadan kaldıran yiğit Altın Sırık, soylarında vergi alan kimse olmadığını söyleyerek kağan olarak yaşamaya devam etmelerini söyler. Bu sözleri duyan halk

sevinçle, Altın Sırık'a dualar eder.

Daha önce kötülüğü ortadan kaldırmada Altın Sırık'a yardım eden Altın Çıltıs'ın oğlu Altın Şappa, yüce dokuz yaratıcının kızı Altın Torkuy ile evlenmek ister. Bu arada Altın Sırık da Altın Şappa'nın ablasıyla evlenir. Dokuz yaratıcı kızlarını evlendirmek için bir yarış düzenler, yarışa Altın Şappa da katılır.

Dokuz yaratıcının düzenlemiş olduğu yarışa katılan ak kır atlı Altın Şappa, atıyla beraber yarış alanında hazır beklemektedir, yardım etmek üzere Altın Sırık'la atı ak doru at da onların yanlarına gelir. Ak kır atla ak doru at, sahiplerine yardım etmek, gök oku almak ve yarışı kazanmak için yola çıkarlar. Ancak yolda ak doru atın gücü tükenir, bunu gören ak kır at üç yaratıcıdan yardım ister. Üç Yaratıcı, ak kızıl (doru) atı içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarır:

“Ak kızıl atın yanına gelip,
Ak kızıl atı tekrar diriltip,
Öncekisinden daha iyi,
Eskisinden üstün binit olmuş,
Altın yeleli ak kızıl at (Ergun M. , 2006, s. 282).

Ak kızıl atı eskisinden daha iyi duruma getiren Üç Yaratıcı, ak kır atı da güçlendirerek ayağına dokuz kat altın nal takar ve onları dualar ederek gönderir:

“Yaşınız uzun olsun,
Tabutunuz yüksek olsun” (Ergun M. , 2006, s. 282).

Kutsal dağın tepesinde, kutlu ağacın altındaki masada oturan Üç Yaratıcı, kötülükle mücadelede bahadırlara destek olur ve bu sayede bahadırlar düşmanlarının karşısına daha güçlü çıkarlar.

Bahadır atlar, kötülüğü ortadan kaldırmalarının ardından dokuzuncu gökte Altın Şappa ile Altın Sırık'ın yanına dönerler, bahadır atlardan Ak kır at, gök oku Altın Sırık'a verir. Dokuz yaratıcı, Altın Şappa'nın kızları Altın Torkul'la evleneceğini anlayınca Altın Şappa'yı güçlendirmeyi düşünürler. Bu sayede Altın Şappa, karşısına çıkan zorlukları kolaylıkla yenebilecek güce kavuşabilecektir:

“Şimdi Altın Şappayla sizin
karşınıza,

Buzlu, taşlı gün çıkar.
 Ak kızıl atlı Altın Şappa'ya
 Bahadır gücü vermek gerek",
 dediler
 Ay parıltılı ak yumurta getirip,
 Altın Şappa'nın ağzına sokup,
 Yuvarlayıverdiler, yaratıcılar (Ergun M. , 2006, s. 283).

Kızlarını Altın Şappa'ya veren dokuz yaratıcı, Altın Sırık'la Altın Şappa'dan Yer altında yaşayan Yedi Erlik'in çocuklarını alt etmelerini ister, çünkü bu çocuklar kendilerini yenebilecek bir güç olmadığını öne sürmektedir. Kötülüğü ortadan kaldırmaları istenen Altın Sırık'la Altın Şappa, bu amaçla düşmanlarıyla savaşırken Altın Şappa ölür. Altın Sırık ise Altın Şappa'nın intikamını almak için Çaş Molot'u öldürür. Kötülüğü ortadan kaldırma girişiminin sonucunda Altın Şappa'nın ölü bedenine sarılan Altın Sırık şöyle yas tutar:

"Bu dört köşeli koca dünya
 Üstünde,
 Altın yeleli üç kulaklı ak kızıl at
 Gibi,
 At doğup da at büyümez,
 Altın Şappa, kayınım gibi,
 Alp doğup, alp büyümez" (Ergun M. , 2006, s. 297).

Dokuz Yaratıcı tarafından Altın Şappa'ya bahadır gücü verilmesine rağmen, Altın Şappa başarılı olamaz, canından olur. Ardından Altın Şappa'nın ölü bedenini ak kır atın eyerine yükleyen Altın Sırık, ak kızıl atı da yanına alarak Altın Çıltıs'ın cesedinin gömüldüğü altın çamın dibine varır:

"Altın Çıltıs'ın cesedinin
 Gömüldüğü,
 Altın çamın dibine varıp,
 Attan inip, Altın Şappa'nın
 Bedenini,
 Eline alıp indirdi.

Altın tabut hazırlayıp,

Altın Şappa'yı altın tabuta koydu" (Ergun M. , 2006, s. 298).

Altın Sırık; Altın Şappa'yı koyduğu tabutu, Altın Çıltıs'ın cesedinin gömüldüğü çamın altına koyar. Ardından da Altın Şappa'nın ölü bedenine bir zarar gelmemesini diler. Ölen kişinin cesedinin kutsal çam ağacının tepesine asılması veya gömülmesi, dağın tepesinin Tanrı'nın mekânını yani Cennet'i temsil etmesinden dolayısıyla ölen kişinin de cennete gideceğine olan inançtan kaynaklanmaktadır:

"Altından kurt sürünüp çıkıp,

Altın Şappa, kaynımın etini

kemirmesin,

Üstteki kanatlı kuşların da

güzelleri,

Kanat vurup inip etini

Gagalamasın", diye

Yiğit Altın Sırık, söylemiş" (Ergun M. , 2006, s. 299).

Altın Sırık, Altın Torkuy ve Altın Köök; Altın Şappa ile Altın Çıltıs'ın ölü bedenine üç gün dönüp dolaşıp ağlarlar. Kendi yurduna varan Altın Sırık, Altın Kağan babasıyla Altın Arıg anasının Ak dünyadan gittiklerini öğrenir. Yeraltıyla yerüstünün tek kağanı olan Altın Sırık, yetmiş aşitli altın tayganın dibinde yaşayıverir. Böylece destan toplumu, yeniden düzene kavuşmuş, hayatlarını eskisi gibi huzur içinde yaşamaya devam etmişlerdir.

4.4.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ KÖTÜLÜK

Destanda kötülük, yerin sırtını titreterek azgın bir kasırga ve korkunç bir fırtınayla yer altından gelen güçler tarafından gerçekleştirilmektedir. Altın Kağan ve Altın Arıg, yurtlarına huzur içinde yaşarlarken, bir gün yaklaşan kötülüğü hisseden Altın Arıg hem çocuk sahibi olmamalarından hem de kendilerine destek olacak kardeşleri, arkadaşları olmadığından gelebilecek kötülükle mücadele edemeyeceklerini düşünür. Destan kahramanlarımızın çocuk sahibi olmamaları, fiziki kötülüktür. Çünkü fiziki kötülük, insan iradesinden bağımsız gerçekleşir. Kişinin doğumdan gelen fiziki özürleri fiziki kötülük kapsamındadır, dolayısıyla destan kahramanımızın çocuğunun olmaması, kendi

iradesi dışında bir durumdur. Nitekim Altın Arığ'ın çocuklarının olmamasından dert yanmasının ardından yurtlarına yeraltı varlığı Kağan Sulazın tarafından bir felaket getirilecektir.

Destanda yer alan bir diğer kötülük çeşidi de metafizik kötülüktür. Destan kahramanımız Altın Kağan, yeraltından gelen Kağan Sulazın ve Kola Sarığ'ı yendikten sonra yedi göğün üstünde altın bülbülün kendisini çağırdığını duyar. Altın kayının altındaki masada oturan Üç Yaratıcı'nın karşısına çıkan bahadır, onlardan kendisine çocuk vermelerini diler. Üç Yaratıcı sayesinde bir oğlan çocuğu olan bahadır, bu çocuğu besleyip büyütür. Biraz zaman geçtikten sonra Altın Sırık adındaki bu çocuk, yeraltının alpleriyle mücadeleye girişir. Metafizik kötülük, Tanrı'nın yüksek kudreti ve onun varlıklar üzerindeki yansımasıdır, yani Tanrı dünyayı oluştururken mutlak özgür değil, sonsuz bilgeliğinin olanaklarına bağlıdır. Metafizik kötülükte Tanrı'nın yarattığı dünya sonlu varlıklardan oluşur, sonlu varlıkların eksik olmaları ya da yetkin olmamaları metafizik kötülüğü oluşturur. Dolayısıyla Tanrı tarafından çocuk sahibi olamayan Altın Kağan gökteki yaratıcıdan oğlan çocuğu diler, bu isteğine kavuşur ve yine yaratıcının yarattığı evrende, yaratıcının bilgisi dahilinde yeraltında yaşayan kötülük temsilcileriyle mücadele eder. Anadan doğmadan gökteki yaratıcı tarafından yeryüzüne gönderilen Altın Sırık'ın yeryüzünde yani Orta Dünya'da kötülüklerle mücadelesi görülür. Dokuz Yaratıcı, göğün dokuzuncu katında yarış düzenledikten sonra Altın Sırık ve Altın Şappa'yı Erlik'le mücadele etmesi için yeraltına gönderir. Dokuz Yaratıcı tarafından yeraltına göndermeden önce Altın Şappa'ya bahadır gücü de verilir. Çünkü Yedi Erlik'in çocukları, Altın Sırık ve Altın Şappa dışında kendilerini yenebilecek bahadır olmadığını söylemektedirler. Yer altında yaşayan Yedi Erlik'in çocuklarının meydan okumaları ahlaki kötülüktür.

4.5. YAKUT DESTANI “ER SOGOTOH”TA KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜĞE KARŞI MÜCADELE

“Er Sogotoh”, Yakutların en bilinen destanı olup, başta Uvarovski tarafından derlenerek Böhtlingk tarafından 1851’de yayımlanan varyant olmak üzere, 14 kadar varyantı tespit edilmiştir.⁴ Er Sogotoh, destanda Yakutların atası ve ilk Yakut insanı olarak takdim edilmektedir. Yakutların ortaya çıkışını da anlatan destanda Er Sogotoh ile onun soyundan gelenlerin şahsında, düzenle düzensizliğin, başka bir deyişle iyi ile kötünün çatışmasına üst, orta ve alt dünyalar bağlamında yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Destanın başında ilk insan Er Sogotoh üzerinden kurulan uyum ve denge temelli düzen, Alt Dünya’nın korkunç varlıklarının müdahaleleriyle yer yer bozulmakta, Er Sogotoh ve onun soyundan gelenler, kötülüğün üstesinden gelerek düzensizliği yeniden düzene dönüştürmektedirler. Bu çalışmada, destanın Metin Ergun tarafından 2013 yılında Türkiye’de yayımlanıp incelenen Vasiliy Osipoviç Karatayev varyantı (Ergun, 2013) esas alınmıştır.

Destandaki kötülük sorunu, aşağıda, düzenin ifadesi ve simgeleri, kötülüğün kaynakları ve tarafları, kötülüğün ortaya çıkış biçimi ve sonuçları, kötülüğü ortadan kaldırma girişimleri ve bu girişimlerin sonuçları bakımından ele alınacaktır. İncelemeye geçilmeden önce destanın anılan varyantının özetine de yer verilecektir.

4.5.1. DESTANIN ÖZETİ:

Destan, ilk dünyanın ve insanın oluşumunun detaylı şekilde anlatımıyla başlar. Evrenin üç katmanı ve bu katmanın özellikleri anlatılır. Üst Dünya, göğü yani Tengri’yi simgeler aynı zamanda ay, güneş gibi unsurlar bu evrende bulunur. Orta Dünya’da yaşamın oluşumu gerçekleşir, canlılar bir süreç dahilinde değişime ve gelişime uğrarlar. Orta Dünya aynı zamanda destan kahramanı ve ailesinin yaşadığı yerdir. Orta Dünya sakinlerinden biri de bütün kabilelere ünü yayılan Sir Sabıya Baay Toyon dede ile Sabıya Baay Hotun ninedir. İhtiyarların çocukları yoktur ancak bir gün kocakarı hamile kalır ve ardından bir oğlan çocuğu dünyaya gelir. Ak gökten gelen ve kendisini Üst Dünya’nın kâhini, şamanı olarak tanıtan Ayın Cargıl kadın çocuğu alarak Üst Dünya’ya götürür.

⁴ Destanın varyantları için bk. Metin Ergun, Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 415-447.

Çocuğa Er Sogotoh ismi verilerek, Üst Dünya'nın askerleri tarafından eğitilip bakılır. Ancak, Alt Dünya'nın sekiz kabilesinden olan Taas Caantaar Dara Buuray bu durumdan rahatsız olur, Er Sogotoh'u ailesine şikâyet etmek için ihtiyarların yaşadığı yurda gelir. Taas Caantaar Buuray, Buor Burgalcın Toyon adında babası, Burgalcın Hotun adında annesi olduğunu söyleyerek kendini tanıttıktan sonra asıl geliş nedenini de açıklar. Taas Caantaar, Er Sogotoh'un üst alemin Tanrıları tarafından yer altında yaşayan alt dünyanın varlıklarına karşı mücadele etmesi için yetiştirildiğini bu nedenle oğullarını şikayete geldiğini söyleyerek oradan ayrılır. Bu olayın üzerinden fazla zaman geçmeden Er Sogotoh, kendini "özgür kara ormanı bir boyun geçer, koyu kızıl atlı kudretli Er Sogotoh" olarak tanıtarak anne ve babasının yanına gelir. Er Sogotoh'un ardından alt dünyanın bahadırı Taas Caantaar Dara Buuray da gelir. Taas Caantaar Buuray'ın kendisiyle dalga geçtiğini gören Er Sogotoh, yayı ve okunu alt dünyanın bahadırına yöneltir. Ancak alt dünyanın bahadırı kaçıp kurtulur. Bunun üzerine koyu kızıl atına binen Er Sogotoh, alt dünyaya gitmek üzere yola çıkar. Yola çıkmadan önce bahadırın babası Sir Sabıya Baay Toyon oğluna alkış eder, dikkatli olması konusunda onu uyarır; yolculuk sırasında bahadırın bindiği yolkı atı kahramana nelere dikkat etmesi gerektiğini söyler. Ardından kutsal ateşe kızım döküp yalvaran bahadır sekiz dallı kutsal kayın ağacının yanına gelir ve ağacın dalının arasından sarkan yaşlı kadının memesinden iki kez süt emer. Alt dünyaya inilen, yerle göğün birleştiği ve yedi bekçi aslan tarafından gözetilen yere gelen Er Sogotoh yedi yedi bekçi aslanını korkunç okuyla vurup öldürür ardından yoluna devam eden bahadır, alt dünyaya iner. Abasıyla dolu olan alt dünyaya ulaşan Er Sogotoh burada ölüm ölümü abası oğlu ile karşılaşır. Er Sogotoh, hançerini ensesine sapladığı bekçi abası oğlundan yavuklusunun alt dünyada nereye götürüldüğünü öğrenir. Yoluna devam eden bahadır abası oğlu Taas Caantaar Dara Buuray'ın evine gelir. Eve girdiğinde önce ölüm getiren abası kızıyla karşılaşan Er Sogotoh, onu yenerek ölüm getiren abası oğlu Taas Caantaar Dara Buuray'ın yanına varır. abası oğlu Taas Caantaar Dara Buuray, Er Sogotoh ile mücadele etmeye cesaret edemeyerek bahadıra Tunalıkaan Kuo'yu alıp götürmesini teklif eder. Taas Caantaar Dara Buuray'ı öldürmek istemeyen bahadır, Tunalıkaan Kuo'yu da alarak ortaya dünyaya çıkar. Er Sogotoh ile Tunalıkaan Kuo'nun geldiğini gören halk, sevinerek büyük bir toy düzenler. Er Sogotoh ile dokuz tutam saç örgülü Tunalıkaan Kuo mutlu ve huzurlu bir ömür sürmeye başlar. Ancak bir akşam çalkantılı yüksek ak göğün üstü sanki yarılr gibi olur ve gökten bir yıldırım düşerek Er

Sogotoh'u öldürür. ErSogotoh'un ardından Tunalıkaan Kuo göğe doğru çekilmeye başlar aynı zamanda halkına seslenerek adını "Kır atlı Kömüs Kırıktay bahadır" verdiği bir oğlunun dünyaya geldiğinin haberini verir. Tunalıkaan'ın göğe çekilmesinden sonra halk gidip baktığında orada bir kızıl bebeğin yattığını görür. Dedesi ve ninesi tarafından büyütülen Kömüs Kırıktay, bir gün oyun oynarken babası Er Sogotoh gibi aniden ortalıktan kaybolur. Kömüs Kırıktay'ın kaybolmasının üzerinden epeyce zaman geçtikten sonra ayı kadın Şamanların en yaşlısı turna donuna girmiş bir şekilde gökten orta dünyaya iner ve Kömüs Kırıktay'ın gökteki ruhlar tarafından alındığını ve ona "Güneşli göğün altında gamsız-tasasız büyümüş Demir kır atlı Kömüs Kırıktay" adı verildiğini bildirir. Çocuğun gök ruhları tarafından gerçekleşen sınavı başardığını, bu nedenle büyük ayı kabilesi ile sırtından dizginli saygın güneş ulusunun koruyucusu olacağını söyleyen yaşlı kadın şaman, tekrar göğe yükselir. Ardından bir zaman sonra Kömüs Kırıktay, boran ve fırtınalar eşliğinde orta dünyaya iner. Kömüs Kırıktay, anasının alınıp götürüldüğünü bilmektedir amacı da annesini tutulduğu yerden kurtarmaktır. kutsal kayın ağacından sarkan kocakarı kadının gelip memesinden süt emmesini istemesi üzerine bahadır kadının yanına giderek memesinden iki kez emer ve ölümsüzlüğü yakalar. Ardından yola çıkan bahadır, Abası ülkesine doğru yaklaştığında dağ geçidi iyesi ile karşılaşır. Kendisinden hediye isteyen dağ geçidi iyesini atını çakmak taşına, kendisini de ala doğana dönüştürerek geçen bahadır, sonunda alt dünyaya inilen deliğe gelir. Tıpkı babası Er Sogotoh gibi yedi bekçi aslanla karşılaşan Kömüs Kırıktay, aslanları öldürür. alt dünyadaki engelleri geçen bahadır, Taas Caantaar Dara Buuray'ın yaşadığı yere gelir ve orada dokuz tutam saç örgülü Kuo'nun demir halatla sımsıkı bağlanıp yattığını görür. Taas Caantaar Dara Buuray, Kırıktay'a babasının kendisi olabileceğini söyler, bahadır bu sözler kulak asmaz ve aralarında üç ay süren bir mücadele başlar. Sonunda Kırıktay, alt dünyanın bahadırı Taas Caantaar Dara Buuray'ı öldürür ve annesiyle birlikte yaşadığı yurduna geri döner. Annesini alt dünyadan kurtarıp orta dünyaya getiren bahadır, daha önce öldürülmüş olan babası Er Sogotoh'u da diriltir. Ayı ulusu, Er Sogotoh, Kırıktay ve Kuo'nun şerefine büyük bir toy düzenler. Anası ile babasını kendi yurtlarına getiren bahadır Kırıktay tekrar alt dünyaya iner. Alt dünyada abası oğlu Buor Kudustay ile karşılaşan bahadır, doksan gün süren mücadele sonrasında alt dünyanın abası Buor Kudustay'ı öldürür. Bu olayın ardından yukarıdaki gök bahadırı Uot Duguy ortaya çıkar ve bahadıra yedi tutam saç örgülü Temelikeen Kuo adlı kız ile

evlenmesinin uygun olacağını söyler. Bunun üzerine Kırıktay, kendisine önerilen kızı bulmak için yolculuğa çıkar. Arkannal Toyon ihtiyarla Ayınna Hotun'un ülkesine varan bahadır, ana babasından kızları Temelikeen Kuo'yu ister. Ana babanın kızlarını vermesi üzerine büyük bir toy düzenlenir ve yiğitle kız evlendirilir. Ülkesine dönen Kırıktay ve eşi, huzurlu bir ömür sürmeye başlar. Ancak biraz zaman geçtikten sonra Tunalı Kaan Kuo bir daha kaçırılır. Bunun üzerine obası yağmalanan ve karısı kaçırılan Er Sogotoh, atına binerek alt dünyaya doğru yola koyulur. Yer altına inerken karşılaştığı yedi tuzağı da geçen Er Sogotoh, kendi ayı ülkesinin dışında başka bir ayı ülkesi (orta dünya) olduğunu görür. Burada, Uot Urbalcın tarafından alt dünyada tutsak edilen yedi orta dünya kadını ile karşılaşan bahadır tutsak edilen karısını bularak yanına gider. Gece karısı sandığı kadınla yatan Er Sogotoh, sabah uyandığında vücudunun bir yarısının etlerinin yendiğini, kemiklerinin kaldığını görür. Uot Çolbodoy adındaki şaman kadın, bahadıra gece karısı zannettiği kadının kendisi olduğunu ve hamile kaldığını söyler. Hayat suyu ile yaralarını iyileştiren ve gücüne güç katan Er Sogotoh, kavga etmek üzere kadın şamanın üzerine doğru gider ancak hamile bir kadınla kavga etmenin uygun olmayacağını düşünerek bu düşüncesinden vazgeçer. Atına binerek alt dünyaya doğru yoluna devam eden bahadır, çeşitli engelleri geçerek Uot Urbalcın'ın yaşadığı yere gelir. Uot Urbalcın, bahadıra meydan okuyarak ülkesine geri dönmesini söyler. ardından aralarında korkunç ve olağanüstü bir güreş başlar. Alttaki sekiz kabilenin üst dünyaya şikâyetçi olmasıyla Üst dünyanın kadın şamanı gelir ve bahadırları masmavi denizin yalçın kayalarının altında güreşmeye davet eder. Güreşlerine kadın şamanın dediği yerde devam eden bahadırlar, kadın şaman Uot Çolbodoy'un gelmesiyle dururlar. Uot Urbalcın, Er Sogotoh'u hamile bıraktığı kardeşi Uot Çolbodoy'u alarak kendisine damat olmasını ister. Er Sogotoh bunu kabul etmez ve aralarında tekrar kavga başlar, bahadırlara kadın şamanlar da yardımcı olurlar. Er Sogotoh tarafından itilirken bir kadın şamanın yardımıyla tefle tutulup kurtarılmak istenen Uot Urbalcın, denize düşer ve ölür. Uot Çolbodoy uzaklaşıp giderken Er Sogotoh, Uot Urbalcın'ın obasını yerle bir eder ve kurtardığı eşiyle birlikte orta dünyaya çıkar. Yurduna döndüğünde ülkesinin yıkılıp yağmalandığını, Temelikeen Kuo'nun kaçırıldığını gören Er Sogotoh, Simehsin Emehsin'den Temelikeen Kuo'nun Töböt Tuuray tarafından kaçırıldığını öğrenir. Bu sırada gök yarılr ve dört şiddetli fırtına başlar. Gelen sekiz kara kuzgundur, bu üst dünya ruhları, alt dünyadan gelen şikâyetler üzerine yargılandıklarını ve bundan sonra yardım

edemeyeceklerini söylerler. Er Sogotoh, alt dünyaya gitmek üzereyken fırtına eşliğinde Hariacılaan Bergen ortaya çıkar. Kendini tanıttıktan sonra Er Sogotoh'un hamile bıraktığı Uot Çolbodoy'un oğlu olduğunu söyler. Er Sogotoh, Hariacılaan Bergen'den Töböt Tuuray'ın üstesinden gelerek kaçırılan Temelikeen Kuo'yu kurtarmak için yardım ister, bunun üzerine oğul hemen harekete geçerek alt dünyaya iner. Töböt Tuuray'ı yakalayan bahadır, Uot Çumulu denizine atar. Denize atılan alt dünya bahadırı, Uot Çumulu denizi iyesi tarafından yutulur. Bilmeden bir alt dünya bahadırını yutan Uot Çumulu iyesi, Hariacılaan Bergen'i tehdit eder. Bahadırıla tutsaklıktan kurtulan Temelikeen Kuo yurtlarına dönerler. Alaas ebe hotunda bir oba kuran baba, ağabey, kardeş ve kadınlardan oluşan aile, mutlu bir hayat sürer. Böyle huzur içinde yaşadıkdan bir zaman sonra Hariacılaan Bergen, üst dünya ayıları tarafından üst âleme davet edilir. Göğs yükselen bahadır, Ürüng Ayı Toyon ihtiyarın yanına ulaşır. Ürüng Ayı Toyon, Hariacılaan Bergen'e evlenmesi için Ayı Darhan Toyon babalı, Ayı Sariadıman Hotun analı Kııs Sariadıman Kuo'yu seçtiğini söyler. Tanrı'nın buyruğuna uyan bahadır, tekrar orta dünyaya iner. Orta dünyaya inen bahadır, sekiz dallı kayın ağacının yanına gidip ana dünya iyesi Aan Alahsın Hotun kocakarıya dua ederek alkışını diler. Ardından Aan Alahsın Hotun, bahadıra memesinden iki kez süt emdirir ve alkış verir. Kııs Sariadıman Kuo'yu bulmak amacıyla olan bahadırın at, Kııs Sariadıman Kuo'nun Taas Kudustay tarafından alt dünyaya kaçırıldığını ve onunla mücadele ederken dikkat etmesi gerekenleri söyler. Alt dünyaya doğru yola çıkan bahadır engelleri aştıktan sonra geçit iyesi Ala Tuygun'la karşılaşır. Geçit iyesinin de yardımlarını alan bahadır, ölüm ölümü abaası kızı Kısıkıydaana Kuo'nun yaşadığı yere gelir. Alt dünyanın kızı Kısıkıydaana Kuo'dan kızın Tas Kudustay bahadır tarafından kaçırıldığını öğrenen bahadır, kızını öldürerek yoluna devam eder. alt dünyada yolculuğuna devam eden bahadır anası Uot Çolboodoy'ın yardımıyla Taas Kudustay'ın yerini öğrenir. Aynı zamanda bahadır anasından Tas Kudustay'ın ölümsüz olduğunu, kaya içerisinde sakladığı canı bulunduğtu takdirde öldürülebileceğini de öğrenir. Ala doğan doğuna giren bahadır, Tas Kudustay'ın yaşadığı yere varır. Bu arada yılan kılığındaki Taas Kudustay ise yukarı dünyanın desteğini aldığını, üç köşeli mızrağın kendisine gönderildiğı yalanını söyleyerek kaçırdığı Kııs Sariadıman'ın gönlünü kazanmaya çalışır. Tekrar kendisine dönüşen bahadır, üstteki ayıların onu kendisine yavuklu olarak tayin ettiklerini söyler. Taas Kudustay'ın canının nerede olduğunu sorduğunda kız,bunu bilmediğini söyler. Ardından bahadırın varlığını

anlayan Taas Kudustay ile aralarında dövüş başlar. Tas Kudustay'ı öldüremeyeceğini anlayan Hariacilaan Bergen, üç yıl sonra tekrar gelip savaşağına söz vererek oradan ayrılır. Hariacilaan Bergen, anası alt dünyanın kadın şamanı Uot Çolbodoy'un yanına gelerek ondan yardım ister, anası bahadıra orta dünyadaki akrabalarından yardım istemesini söyler. Orta dünyaya gelen bahadır, kutsal kayının yanına gelerek ana dünyanın iyesi Ayı Alahsın Hotun'dan yardım ister. Ayı Alahsın Hotun, onu Uot Kudustay kadın şamana yönlendirir. Uot Kudustay kadın şamanla mücadele eden bahadır, onu öldürür. Uot Kudulu deniz iyesi Oydom Suorun, bahadırın kadın şamanın parçalarını onun ağzına atmasından memnun kalır ve ağzından çıkardığı bir yılanı alt dünyanın ölümsüz bahadırının gizli olan canını bulması için Hariacilaan Bergen'e verir. Bahadıyla birlikte ölümsüz Taas Kudustay'ın yurduna giden yılan, burada alt dünya bahadırının canını bulur. Bahadır, alt dünyanın kalbini ve karaciğerini deniz iyesi Oydom Suorun yaratığın ağzına atar. Buradan Taas Kudustay'ın yurduna giden bahadır, onu öldürür ardından da Tas Kudustay'ı da getirip Oydom Suorun'a ikram eder. Kıs Sarıadıman Kuo'yu alt dünya bahadırından kurtaran Hariacilaan Bergen, eş adayını da yanına alarak orta dünyaya çıkar. Kıs Sarıadıman Kuo ile birlikte babası Er Sogotoh'un yurduna giden bahadıra, orada büyük bir şenlik yapılır. Hariacilaan Bergen, bu şenlikte ayı halkını alt dünyaya karşı koruyacağına ant içer, ardından da baba ve iki kardeş mutlu bir hayat sürerler.

4.5.2. DÜZENİN ANLAMI VE İFADESİ

Destanın başından itibaren karşımıza çıkan Yakutların evreni algılayış ve yorumlayışlarında çok önemi olan “yaşam ağacı” veya “kozmik ağaç”, destandaki kahramanlar ve olaylarla bağ oluşturmalarının yanı sıra, hayatın sürekliliğini sağlaması ile düzenin ana simgesi olması bakımından önemlidir. Çünkü Yakutlarda hayat ağacı veya kozmik ağaç, kâinatın merkezini temsil etmektedir. Yakutlara göre ilk insan, bu hayat ağacından dünyaya gelmiş ve burada ağaçtan gelen süt ile beslenmiştir. Ağacın dallarının cennete uzandığına inanılır ve insanların kaderlerinin de bu ağacın yapraklarında yazılı olduğu inancı mevcuttur. (Seyidoğlu, 1998, s. 86) Pervin Ergun, “Türk Kültüründe Ağaç Kültü” adlı kitabında, varlığın başlangıcında ve devam edebilmesinde ağacın da tıpkı hava, su, toprak kadar önemli olduğunu söyler. Ağacın türeyiş, beslenme, Tanrı ile irtibat kurma, şifa, dilek ve cennete ulaşma gibi birçok fonksiyonu olduğunu vurgular. Destanda

da karşımıza dünyanın ruhunu koruyan kutlu bir varlık olarak çıkan ağaç, canlı bir varlık gibi görülür. Yine destanda yeryüzünün iyesi kocakarının sekiz dallı kutsal kayın ağacından göğüs ucuna kadar sarkması ve kahramanın kadının göğsünden iki kez emmesiyle ölümsüz olacağını inanılması, kutsal ağacın ölümsüzlüğün kaynağı olarak görüldüğünü düşündürür:

"Ölümsüz olman,

İçin iyi olur.

Göğsümün sütünden,

Bir emiş vermem için,

"Gel" deyip durmaktaydı.

"Dedi mi demedi mi" dermiş gibi" (Ergun M. , 2013, s. 627).

Kocakarının kayın ağacından sarkan göğsünü iki kez emen kahraman, atının yılıkısına hızlıca ve gururla binerek tümsek yerden sıçrayıp havalanır, tepecik yerden atlayıp koşarak Alt Dünya'ya iner. Kutsal ağacın verdiği güç ve kuvvetle kahramanın, önündeki engelleri hızlı ve kolayca aştığı görülür.

Destanda kahramanımız Er Sogotoh'un özellikleri anlatılırken hem kahramanın hayat ağacından dünyaya geldiğini düşündüren hem de kahramanın gücünü anlatmak için ağacın kullanıldığı tasvirlerle yer verilir:

"Heybetli görünüşüne

Asil yaratılışına,

Dikkatlice bakılsa:

Dört köşeli,

Çelik demir zırhlı kişi imiş meğer,

Soyulmuş melez ağacı gibi,

Elli kişiymiş meğer,

Yontulmuş melez ağacı gibi,

Baldırlı kişiymiş meğer,

Sekiz arşın genişliğinde

Omuzlu kişiymiş meğer." (Ergun M. , 2013, s. 573).

Burada Er Sogotoh'un gücünün ve kuvvetinin daha iyi anlaşılması için, "soyulmuş melez ağacı gibi elli kişi, yontulmuş melez ağacı gibi baldırlı" örneğindeki gibi benzetmelere

yer verilir.

Hayatı ve üç katmandan oluşan alemini birbirine bağlamayı (alt dünya, orta dünya ve üst dünya) ifade eden kozmik ağacın görüldüğü bir diğer sahne de Hariacılaan Bergen adlı kahramanın Alt Dünya'nın yani yeraltının kötü karakterinden kurtulmak için kutsal kayın ağacının altına gidişinin anlatıldığı bölümde karşımıza çıkar. Burada kahraman, Ana Dünya'nın iyesine seslenir ve ondan kendisine yardım etmesini ister:

“Sekiz dallı

Kutsak kayının altına gelip,

Ana dünyanın iyesine hitap edip,

İşte böyle toyuklu, işte şöyle konuşmalı,

Olup durmuştu, meğer.” (Ergun M. , 2013, s. 787).

Kutsal kayın ağacının altı, hem güvenli hem de kutsaldır. Burada kayının dallarının ve kuvvetli gövdesinin altında güven içinde Ana Dünya'nın iyesine seslenebilir.

Evrenin merkezinin birleştiği kozmik ağacın üç farklı katmanı vardır. Bu üç katman Üst Dünya, Orta Dünya ve Alt Dünya olarak isimlendirilir. Altay Türklerinde de görülen evrenin üç katmandan oluşma inancı, Şamanistlerde daha detaylı anlatılır. Bu üç katmanın birbirine bir orta eksenle (göğün direği) bağlı olduğuna inanılır. Yukarıda yer alan on yedi kat ışıık alemini temsil ederken; aşağıdaki yedi veya dokuz kat ise karanlıklar alemini temsil etmektedir. Aynı zamanda sema aleminin katları ile dünya aleminin katları arasında ise insanoğlunun yaşadığı yeryüzünün olduğuna inanılır. Yaratıcı ve tüm iyi ruhlar üst katmanda yaşarken; kötü ruhlar yerin altında yaşarlar. Göktürk Kitabeleri'nde geçen “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış” ifadesi evrenin üç katmandan oluştuğunun da bir göstergesidir (Arslan, 2005, s. 66).

Destanda evrenin üç katmanı ve burada geçen olaylar anlatılmadan önce evrenin nasıl meydana geldiğinin detaylı tasvirleri yapılır. “Yer ana” diye anlatılan yer küre, boz sincap topuğu kadar iken genişleyip büyür ve ardından sarsılmaz katı yer meydana gelir. Bu oluşan katı yerin etrafı yalçın kayalarla ve sonsuz denizle çevrilidir. Bu durum, evrenin başlangıcının bir göstergesidir.

“Yer ana iyem,

Boz sincap topuğu kadar iken,

Genişleyip gerilip,
 Yayılıp büyüyüp,
 Dişi geyiğimin,
 Kulağının içini,
 Tersine çevirmiş gibi,
 Tertipsiz genişleyip,
 Azar azar büyür imiş. (Ergun M. , 2013, s. 551).

Destanda yer kürenin oluşumundan sonra Üst Dünya’da yer alan ve gök dünyayı oluşturan ay, güneş, Ürgel yıldızı gibi unsurların da tasviri yapılır. Üst Düny’anın, yani göğün Tengri’yi, yaratıcıyı, koruyucu ruhlar ve tanrıların alemini simgelediği düşünülebilir.

“Gürleyen geniş gökyüzümü,
 Kabarıp taşıp düşer diye,
 "Ürgel" beyi ile dayamışlar.
 Yarılıp dökülür diye,
 Ay beyi ile kapatmışlar.
 Çatlayıp saçılır diye,
 Güneş beyi ile sarmışlar.
 Doğan güneşime,
 Yavru kuşu zaman ayarı vermişler.” (Ergun M. , 2013, s. 553).

Evrende maddenin oluşumu gibi, orta dünyada da yaşamın oluşumu gerçekleşir. Destanda Orta Dünya’da yaratılan canlının çürümesi, sararması, dökülmesi gibi tasvirlerle yer verilir. Öyleyse yaratılan canlılar, başlangıçlarından itibaren bir süreçten geçerler ve bir sonuca ulaşırlar.

“Yıkılıp çürüyen ağaçlı,
 Buharlaşıp soğulan sulu,
 Ötüşüp susan guguklu,
 Yumurtlayıp ayrılan balıklı,
 Sararıp dökülen çamlı,
 Doğdukça azalan mallı,
 Geç doğan kişili

İlk ana Orta Dünyamı,

İşte böyle

Yaratıp meydana getirirlermiş” (Ergun M. , 2013, s. 553).

Destanda Orta Dünya tasvirleri uzun uzun anlatılır. Gökyüzünün kabarıp taşıp düşmemesi için; “Ürgel” bey ile yarılp dökülmemesi için ay bey ile ve çatlamaması için güneş bey ile sarıldığı anlatılır. Gündüz; iyi huylu neşeliler özgürce yaşasınlar diye yaratılır. Evrende her şeyin bir nizamda yaratılması gibi destanda da her şey bir düzende ve sırada yaratılır. Denizlerin, ayın güneşin sarsılmaz kara toprağın yaratılmasından sonra sıra “geç doğan insanlıların”, “kırılıp azalan hayvanlıların” meydana gelmesidir.

“Sekiz çevreli köşeli

Hoşnutsuz huzursuz

Süslü bezekli,

Ata yerim dünyamı,

İlk başta böyle,

Yaratırlarmış,” (Ergun M. , 2013, s. 555) ifadesine kadar dünyanın nasıl yaratıldığı tüm detaylarıyla anlatılır. Destan anlatıcısının dünyayı hoşnutsuz ve huzursuz olarak tasvir etmesi ise onun dünyada gördüğü huzursuzluklar ve olumsuzluklardan kaynaklandığı düşünülebilir.

Orta dünya, yani yeryüzü, destan kahramanı ve ailesinin ana olaylarının geçtiği yer olarak karşımıza çıkar. Evrenin ve Orta Dünya’nın oluşumu anlatıldıktan sonra destanın sahibi olan halkı daha iyi anlamamızı sağlayan tasvirlerle yer verilir. Ulu kara Alaas adı verilen tepe, ilk ana dünyanın merkezinde yer alır ve buraya korkunç şahin ancak otuz günde ulaşabilir. Yapılan tasvirlerde ilk ana dünyanın merkezinde yer alan bu yer aynı zamanda olumlu özelliklerin üzerinde toplandığı, kötülüğün olmadığı, dertsiz tasasız da bir yerdir.

“Sakatı iyileştirir,

Öleni diriltir,

Suna yumurtasınca,

Sızıp damlar,

Kutsal sarı nimetli,

İlk ana dünyam

Burada bulunmakta imiş.

Dert bela gelmez,
 Uçsuz bucaksız,
 Bembeyaz ovalarını,
 Nezle öksürük durmaz...” (Ergun M. , 2013, s. 559).

Yer ve çevre tasvirinin ardından bütün kabilelerde ünlenip, dünyada şanlanan Sir Sabıya Baay Toyon dede ve Sabıya Baay Hotun nine anlatılır. Çocukları olmayıp yaşlanmalarına rağmen kocakarı bir ara hamile kalır. Ancak kadın hamile iken çok ağrıları olduğu bir zamanda çocuk onlara otlamaya çöplemeye zahmet etmemeleri gerektiğini söyler. Bunu duyan karı koca şaşırır ve ardından karnındaki çocuk dünyaya gelir. Ancak çocuk bir anda kaybolur. O esnada yüksek yüce ak gökten bir leylek gelir ve kendisinin Üst Dünya’nın kâhini, şamanı olduğunu söyler. Destanda Üst Dünya aynı zamanda kahramanın eğitildiği bir yer olarak da karşımıza çıkar. Yüksek yüce ak gökten gelen Üst Dünya’nın kâhini kadın şaman; kahramanın ailesine çocuğun Üst Dünya’ya götürüleceğini haber verir. Aynı zamanda Üst Dünya’da yaşayanlar tarafından çocuğa bir isim de konulmuştur.

“Yiğidim, doğurduğunuz oğlunuzu,
 Üst Dünya askerleri inip,
 Alıp götürüp de, eğitip bakıyorlar.
 Kırılmaz kemikli,
 Dökülmez kanlı,
 Kopmaz bağlı kılarak
 Böyle kişi,
 Yaparız, dediler.
 Üzüntüye kapılmayın,”
 Ad vermişler dersin,
 Koyu kara ormandan,
 Yeleli başı geçen,
 Koyu kara kızıl atlı,
 Kudretli Er Sogotoh denileni” (Ergun M. , 2013, s. 565-566).

Kâhin onlara, çocuklarının Üst Dünya’nın askerleri tarafından eğitilip bakıldığını ve çocuğa Er Sogotoh adının verildiği bilgisini verir. Karıkoca bu duruma memnun olur ve

öyle yaşar giderler. Üst Dünyalıların kahramanının kiminle evleneceğine dair kararı dahi verdikleri görülür. Bunlardan biri de Er Sogotoh'un oğlu olan Kömüs Kırıktay'ın Temelikeen Kuo adlı kızla evlenmesini ve bu sayede çoluk çocuğa karışmasını istemeleridir.

“Temelikeen Kuo denilen,
İyi adlı,
Yüksek namlı
Genç kız,
Onunla evlenip,
Geleceğini kurup
Çoluk çocuğunu çoğaltmak,
Neslini artırmak,
Evinin efendisi olmak,
Senin için nasıl olur?
Verdiğimiz nasihatimizi,
"Kabul et" demişler de,” (Ergun M. , 2013, s. 661).

Destanda, Orta Dünya'da yani yeryüzünde sakin ve huzur içinde yaşayan Ayı kabilesinin halinden memnun bir hayat sürdüğü görülür.

“Kuğu kuşumun,
Durmadan geçemediği,
Geniş ak,
Düzlüklü imiş.
Boz tavşanın,
Zıplayıp oynadığı,
Öbek öbek taşlı,
Tepeli imiş.
Sakatı iyileştirir,
Öleni diriltir,
Suna yumurtasınca,
Sızıp damlar,
Kutsal sarı nimetli,

İlk ana dünyam
 Burada bulunmakta imiş.
 Dert bela gelmez,
 Uçsuz bucaksız,
 Bembeyaz ovalarını,
 Nezle öksürük durmaz,” (Ergun M. , 2013, s. 559).

Ancak düzenin bozulması, Alt Dünyanın yaratıkları olan Abaasların onlara müdahale etmeleriyle başlar. Destanda Alt Dünya’nın tasviri şöyle yer alır:

“Çok kötü dünyaymış.
 Yıkılıp kuruyan ağaçlı,
 Kuruyup solan sulu,
 Doğup batan güneşli
 Tınaz kadar öküz gibi,
 Zıplayıp koşan örümcekli,
 Atlayıp koşan böcekli,
 Tek ayakla sıçrayan karıncalı,
 Dünyaya varmıştı.
 Yetmiş bakır put iyeleri,
 Önünde arkasında
 Kıpırdayıp oynaşmıştı.
 Doksan ölümcül hastalıkla yıpranmış,” (Ergun M. , 2013, s. 747).

Alt Dünya, yani yer altı dünyası, en alt katman olup, kötü ruhların ve Tanrıların mekânıdır. Yaratılış efsanesine göre Erlik de önce gök Tanrı’nın yaratıcı ve koruyucu güçleriyle beraber yukarı alemde yaşarken bencilliği ve haset duygusuyla buradan kovulup cehenneme gönderilir. Alt Dünya’da, yani yer altında kendince hırslarını arttırıp; gök katındakilerden üstün olduğunu ispatlamak için insan gibi nesnel alemdeki varlıkları kandırma yoluna gider. Dolayısıyla yeraltı, bu durumda yeryüzünde oluşturulmuş olan düzene uymayanların ölümden sonra gideceklerine inanılan ve burada yeryüzündeki varlıklara zarar veren karanlık bazı güçlerin de bulunduğu bir yerdir (Arslan, 2005, s. 69-71). Destanda kahramanlar aysız gece gibi karanlık olan Alt Dünya’ya giderken mutlaka korkunç bir yıldırım ve şimşek ortaya çıkar. Aynı zamanda Alt Dünya’ya gidiş

güzergâhlarında bir yer; pişmemiş “mundu” balığı çorbasına benzetilir.

“Böyle hızla giderek,
Korkunç yıldırımla,
Parlak şimşek eşliğinde,
İşte böyle yolculuk yapıp,
Alt Dünyaya
Yine varıp çattı.
Öyle gelip de,
Bir yerden geçerken,
Pişmemiş "mundu" balığı çorbası gibi,
Bulanık pusarık dünyadan;
Koyu dumana bürünmüş,
Güz ayı karanlığı olmuş,
Alaca karanlık dünyadan,
Girip gidiyordu.
İşte öyle giderken birden,” (Ergun M. , 2013, s. 651).

Alt Dünya’dan gelebilecek kötülükleri uzaklaştırmak adına devamlı bir mücadeleye giren Orta Dünya’nın insanları başlarına gelebilecek bir sonraki tehlikeye kadar avlanarak hayvanlarını otlatmaya devam etmişlerdir (Ergun M. , 2013, s. 19).

“İşte böyle,
Birlikte güzelce,
Yaşamışlar imiş.
Sekiz ırmak başında,
Okla avlanmayı,
Dokuz nehrin başında,
Ağlarla avlanmayı,
Yedi derenin başında,
Tuzakla avlanmayı,
Adet edinmişlermiş” (Ergun M. , 2013, s. 669).

Kahramanın yaşadığı yerde düzeni sağlaması ve güçlü bir şekilde hayatına devam etmesi neticesinde Üst Dünya, Alt Dünya ve Orta Dünya’dan onu kimsenin rahatsız etmeyeceği

düşüncesi vardır. Nedeni, kahramanın hata yaptığı bir durumun olmaması veya güçsüz duruma düşüp de müdahale gerektirmeyen güven ve huzur ortamının bulunmasıdır.

“Üst Dünyadan,

Mızrak olup düşen olmaz;

Alt Dünyadan

Zıpkın olup çıkan olmaz;

Orta Dünyadan,

Güçlü boyunlular,

Sert alınlılar,

Rahatsız etmezler, deyip” (Ergun M. , 2013, s. 669).

Destan toplumunun üzerinde yaşadığı çevreye (mekâna) odaklanan tasvirler, Mehmet Aça’nın da belirttiği gibi, “kozmos”u (düzeni) yaşayan bir toplumun da tasviridir. Yakutların orta dünya üzerinde (yeryüzünde) sakin, huzurlu ve mutlu bir hayat sürme mücadelelerinin anlatıldığı kahramanlık destanlarında, tehlike ve tehditlerden uzak bir şekilde ev-bark sahibi olmayı, aile kurup çoluk çocuğa karışmayı arzulayan Yakut toplumunun kahramanları, orta dünya üzerinde tesis edilmeye çalışılan bu düzeni bozmaya ya da engellemeye çalışan baş düşmanın alt dünyanın “abaası” kahramanları olduğunun bilincindedirler ve Er Sogotoh’un deyimiyle, “alt dünyanın zalim ve kötü kabadayıları tümünden ortadan kaldırılmadan ev-bark sahibi olmanın, aile kurup çoluk çocuğa karışmanın mümkün olamayacağını” düşünmektedirler. Orta dünya, sık ve geniş ormanlarla, ak ovalarla, türlü türlü hayvanlarla, kalabalık hayvan sürüleri ve ak otağlı yurtlarla kaplıdır. Yapılan tasvirlerde dikkati çeken en önemli şey, yaratılmış olan orta dünyaya egemen olan düzendir. Orta dünya, “sırtından dizginli Ayı kabilesi” insanların mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürebilmesi için gerekli şeylerle doludur. Destancının en ince ayrıntısına kadar tasvir ettiği bu çevre, Yakut toplumunun yaşadığı “kozmos”u da betimlemektedir (Aça, 2017, s. 322-323).

4.5.3. KÖTÜLÜĞÜN KAYNAKLARI VE NEDENLERİ

Destanda bozucu ve yıkıcı kötülüğün tarafı, Alt Dünya’da yaşayan sekiz kabiledir. Karanlık dünyanın yaratıkları olan Abaasılar, onlardan bazılarıdır. Abaasılar, Alt Dünya’da yaşarlar ve Ayı Aymaga kavmine ezelden beri düşmandırlar.

Destanda Abaasların Orta Dünya'ya gelişleri genellikle Ayı kabilesinin sağladığı huzurlu yaşamı bozmak olarak görülebilir. Abaasların Orta Dünya'ya, yani yeryüzüne geldiklerinde yaptıkları kötülük, kadınları kaçırmak olarak görülür. Kahramanlar, kadınları kurtarmak, kötü ruhlardan intikam almak ve düzeni eskisi gibi sağlamak için Alt Dünya'ya gitmek zorunda kalırlar. Kahramanların Alt Dünya'ya inmeleri sırasında gördükleri manzara destanda şöyle anlatılır:

“Alt Dünyaya İnmeye başladı gibi,
 Pişmemiş balık çorbası gibi,
 Boz karanlık dünyalardan,
 Kıvrıla kıvrıla geçip yorgalayıp gitti.
 Pişmemiş göl balığı çorbası gibi,
 Sisli dünyalardan,
 Bükülüp sokulup girip geldi.
 Kertik güneşli,
 Kertik aylı,
 Zıplayıp koşan böcekli,
 Sıçrayıp dolaşan solucanlı,
 Tek ayakla koşan karıncalı,
 Gölge olup dolaşan Abaasılı,
 Oradan oraya gezen Abaasılı,” (Ergun M. , 2013, s. 593).

Alt Dünyanın sekiz kabilesinden olan Taas Caantaar Dara Buuray da kötülüğün taraflarından biridir. Ayı Aymaga kavminden olan Orta Dünya insanı Er Sogotoh, Üst Dünyalılar tarafından kaçırılıp eğitilirken Alt Dünya'dan gelen Dara Buuray, yani diğer adıyla Taas Caantar Dara Buuray, Er Sogotoh'un ailesini uyarmaya gelir. Alt Dünyanın korkunç yarattığı Dara Buuray'ın tasviri destanda şöyle anlatılır:

“Korkunç kılıklı devin,
 Çok heybetli görünüşüne
 Dikkatlice baksalar ki,
 Koca kazan kadar kafalı,
 Fincan ağzı gibi gözlü,
 Köşeli sivri gagalı,

Kırılmış bez kanatlı,
 Demir pul tüylü,
 Ölümcül "abaahı" kuşu gelip,
 Kütük gibi oturur imiş.” (Ergun M. , 2013, s. 569).

Buor Burgalcın Toyon adında babası, Burgalcın Hotun adında annesi olduğunu söyleyen Alt Dünyalı Dara Buuray, Er Sogotoh’un ileride onlara zarar vereceğini düşünerek oraya gelir. Er Sogotoh, Üst Dünya’lılar tarafından Alt Dünya’nın Abaası ruhlarına karşı savaşması için eğitilmiş, daha sonra tekrar yeryüzüne gönderilmiştir. Kötülüğün temsili Taas Caantar, Er Sogotoh’un anne ve babasının yanına gelerek onlara Er Sogotoh’u şikâyet eder. Nedeni ise Er Sogotoh’un üstteki tanrıların yanında ulu bahadır olma yolunda eğitilmesidir. Taas Caantar, Er Sogotoh’un kendilerine dokunmamasını, suçsuz ve günahsız insanları suçlayarak obalarını dağıtmamasını ister. Bu durumun, kötülüğün merkezi olan yer altı dünyası insanların Er Sogotoh’un varlığını öğrenir öğrenmez duydukları korku ve panikten kaynakladığı düşünülebilir.

Kötülüğün taraflarından biri, Er Sogotoh’un Alt Dünya’ya indiğinde karşısına çıkan Abaası oğlu’dur. Kötülüğün taraflarından olan Abaası oğlunun destanda tasviri şöyledir:

“Göğsünün ortasından,
 Büyüyüp çıkmış
 Tek kollu,
 Yayık gölün donup,
 Buz tutması gibi,
 O Alnının ortasında,
 Yalnız tek,
 Yara izi gibi gözlü
 Kuru ormanı,
 Ters çevirmişler gibi,
 Demir dağınık gibi saçlı,
 Ölüm ölümü Abaası oğlu, (Ergun M. , 2013, s. 595).

Abaası oğlu, Er Sogotoh’u görünce hemen demir oğlanlara haber verir ve aralarında büyük bir kavga kopar. Taas Caantar Buuray’ın evine girmeyi başaran Er Sogotoh bu

defa da burada Abaası kızı ile karşılaşır. Abaası kızı Er Sogotoh’u tuzağına düşürmek ve alt etmek için sabırsızlanmaktadır.

“Birden, kızgın yanan
Büyük demir sobasına,
Bakıp gördüğünde,
Kıpkırmızı kızarmışmış,
Elinde demir tava,
Ölüm getiren Abaası kızı,
Sallanarak oturmuş, meğer.” (Ergun M. , 2013, s. 601).

Er Sogotoh ile karşı karşıya gelen Taas Caantar Buuray’ın tasviri destanda bu kez de şöyledir:

“Tek dizinden,
İki ayrı dal gibi,
İki ayağı varmış gibi,
Önden eli varmış gibi.
Arkadan eli varmış gibi.
Sanki yayık gölün donmuş,
Ortası gibi,
Kızıl bakır gibi,
Et yarası gibi gözü varmış.
Kuru orman, Ters dönmüşçesine,
Dağınık demir gibi,
Saçları varmış.
Çok korkunç,
Heybetli görünümlü bir adammış.” (Ergun M. , 2013, s. 605).

Ancak bir zaman geçtikten sonra Er Sogotoh’un da Üst Dünya’daki tanrılara karşı davranışlarının da değiştiği görülür. Bunun nedeninin Tunalıkaan Kuo ile huzurlu bir hayat süren Er Sogotoh’un çok zengin olması ve göğe kafa tutması olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Er Sogotoh’un kendi içsel hırsları ve istekleri neticesinde nefesine yenik düştüğü görülür. Bu durum yaratılış destanında yaratıcı Tanrı Kayra Han’dan kendini üstün gören Kişi’nin, önce Tanrı’ya su sıçratması daha sonra suya dalışında Tanrı’dan

gizlice avucuna toprak doldurmasıdır. Nefsi istekleri ve hırsların peşinde koşan, kendini yaratan yaratıcısına kafa tutan insan örneği Er Sogotoh'da da kendini göstermektedir.

Yan bakıp bıçakla korkutup,
Açık göğü,
Kafalarını dikip odunla korkutur,
Gözleri belerip,
Nefesleri tıkanıp,
Göğüsleri kabarıp,

Gurur ve kibirle yaşarlarmış, meğer.” (Ergun M. , 2013, s. 615) Tüm bunlar neticesinde gökyüzünün üstünün yarılır gibi çalkalanması ve gökyüzünden yıldırım düşmesi, Er Sogotoh ve Tunalıkaan Kuo'nun kapıldıkları kibir duygusu neticesinde cezalandırılmaları olarak düşünülebilir. Bu durum, Yaratılış mitinde Kişi'nin kendini Tanrı Kayra Han'dan üstün görmesi neticesinde Tanrı'nın Kişi'yi cezalandırması ve onu günahlı kabul ederek ona inanların da onun gibi kötü kişiler olacağını ilan etmesi biçiminde görülür.

“Er Sogotoh bahadır,
Hiçbir yerden,
Rüzgâr esmez,
Yel savrulmaz, diye
Hiçbir tehlikeden çekinmediğinden,
O Zırhsız ve kalkansız gezerken,” (Ergun M. , 2013, s. 615).

Çünkü destanda Er Sogotoh ile Tunalıkaan Kou, zengin olmanın sonucunda bulutlu göğü bıçakla, açık göğü odunla korkuttuklarına dair cümleler yer alır. Burada kötülüğün ortaya çıkma nedeni Er Sogotoh'un hırsları, kötülüğün tarafları yine Er Sogotoh ve karısı Tunalıkaan Kuo'dur. Kötülüğün ortaya çıkmasında Er Sogotoh ve karısının içine düştükleri kibirli hallerinden dolayı Üst Dünyadakilerin onları korumadıkları yönünde bir tahmin yapılabilir. Aynı zamanda huzurlu ve mutlu bir hayat süren Er Sogotoh'un gökte yaşayan tanrıları unutması, onları alt edeceğini düşünmesi, yine onun zararlı çıkmasına neden olmuş olabilir.

“Çalkantılı yüksek ak göğün,
Üstü sanki yarılır gibi olmuş da,

Yıldırım olup düşüp,
Kırılğan eye gibi,
Ortadan kırdı.” (Ergun M. , 2013, s. 615).

Destanda kötülüğün taraflarından olan ve en çok karşımıza çıkan Abaası oğludur. Abaası oğlunun özellikleri destanda şöyle anlatılır:

“Ateş gürlemesince,
Ne olduğu bilinmez,
Aniden ölüm getiren
Abaası oğlu,
Önünde belirip çıkmış.
Dikkat edip baksa ki:
Belinin ortasından,
Büyüyüp çıkmış,
Tek ayaklı;
Göğsünün ortasından,
Büyüyüp çıkmış,
Bir tek balyoz gibi elli;
Alnının ortasından,
Yuvarlak donmuş gölün,
Yüzüne çıkan su gibi,
Bir tek bakır kızılı,
Yara izi gibi gözü varmış.

Ölüm getiren Abaası oğlu,” (Ergun M. , 2013, s. 651). Destanda Abaası oğlu diye tabir edilen Alt Dünya sakinleri, kimi zaman bir isimle adlandırılırlar, kimi zaman da sadece Abaası oğlu olarak geçerler.

Kötülüğün taraflarından biri Buor Kudustay’dur. Kömüs Kırıktay, Alt Dünya’ya gidip oradakilerden intikam almak istediğindeyken yolda önce Abaası Oğlu’na daha sonra da Buor Kudustay’a rastlar. Destanda Alt Dünya’nın sakini Bour Kudustay şöyle anlatılır.

“Söylenip kızıp duran diye,
Soracak olursan,
Buor Kudustay diye,

Ünlü adlı,
 Bilinen kişiyim.
 Ot bitki yiyen,
 Sıcakta, bollukta büyüyen,
 Güneş çocuklarına,
 On gün dahi,
 Karşı koydurmamış,

Ulu yaratığım ben" deyip durmuştu.” (Ergun M. , 2013, s. 655) Abaası oğlu, Buor Kudustay ve Kömüs Kırıktay arasındaki savaş iki ay kadar sürer. En sonunda Abaası oğlu, artık gücünün kalmadığını, vücudunun da bu savaştan çok yorulduğunu düşündüğü bir anda abisinden yardım ister:

“Uot Urbalcın denilen,
 Ağabey gibi ağabeyliyim.
 Beni öldürür gününde,

Yüksek boyunu, O ölçer" deyip durmuştu.” (Ergun M. , 2013, s. 658-659). Abaası oğlunun yaptığı tehditler ve çabalamalar işe yaramaz, Kömüs Kırıktay onu öldürür.

Destanda kötülüğün taraflarından biri de yer altında yaşayan Abaası sülalesinden Abaası kızı’dır. Abaası kızı’nın tasviri destanda şöyle yer alır:

“Birden, kızgın yanan
 Büyük demir sobasına,
 Bakıp gördüğünde,
 Kıpkırmızı kızarmışmış,
 Elinde demir tava,
 Ölüm getiren
 Abaası kızı,

Sallanarak oturmuş, meğer” (Ergun M. , 2013, s. 601). Alt Dünya’nın sakinlerinde olan Abaası Kızı, Alt Dünya’ya inen düşmanına karşı zırhını kuşanmış pusuda beklemektedir.

Kötülüğün taraflarından biri de Alt Dünya’da yaşayan ve Er Sogotoh’un karısını burada tutsak eden Uot Urbalcın’dır. Er Sogotoh karısını kurtarmak için Alt Dünya’ya indiğinde burada Ayı kadınlarını görür. Nedenini sorduğunda kadınlardan biri ona Uot Urbalcın’ın

Aynı kadınlarını Alt Dünya'ya kaçırarak burada onları tutsak ettiğini hatta karısının da burada olduğunu haber verir. Er Sogotoh oraya gittiğinde gerçekten karısını görür ancak daha sonra anlar ki o kadın karısı değil Alt Dünyalı Çolbodoy şaman kadındır. Destanda Er Sogotoh'un karşısına çıkan kadınlar gerçekten Aynı kadınları mı yoksa onların kılıklarına giren Alt Dünya kadınları mı belli değildir. Kötülüğün taraflarından biri olan Uot Çolbodoy şaman kadının tasviri şöyledir:

Gelmişim geçmişim
 Bütün dünyam benim!
 Uzanıp yatan doğu göğün,
 Duvarının altında,
 Alt Dünyalarımın
 Oradan oraya koşuşturan,
 Abaasılarının başı
 Dokuz makamlı,
 Yol iyesi hotunu
 Uot Çolbodoy şaman diye
 Meşhur adlı,
 Bilinip tanınmış,
 Kadın kişiyim.” (Ergun M. , 2013, s. 679).

Kötülüğün tarafı Şaman kadın, Er Sogotoh'un karısının yerine geçerek ona kötülük yapmıştır. Şaman kadının karısının yerine geçerek kendini kandırdığını öğrenen Er Sogotoh, bu duruma çok sinirlenir. Ayağa kalkıp şaman kadından intikam alayım derken yarı tarafının tutmadığını, sadece kemiklerinin kaldığını görür. Uot Çolbodoy şamanın yaptığı bir diğer kötülük de kahramanın vücudunun yarı tarafını tutmaz hale getirmesidir. Kahraman, kalça etini yarar, hayat suyunu akıtır ve bunu dışına sürünce eski halinden daha iyi olur.

“Bizim adam
 Gazaba gelip, öfkelenip,
 Sıçrayıp kalkmak istemişse de,
 Yarı tarafı tutmazmış.
 Sadece kemikleri kalmış imiş.

Kalça etini yarıp,
 Hayat suyunu akıtıp,
 Dışına sürmüştü;
 İçini sağaltmıştı.
 Ondan sonra,
 Kendi eski halinden,
 On kat daha iyi olup,
 Sıçrayıp kalkıvermiş de,” (Ergun M. , 2013, s. 681).

Kötülüğün taraflarından biri de karısını kurtarmak için Alt Dünya’ya inen Er Sogotoh’un yurdunda olmadığı sırada, oğlu Kömüs Kırıktay’ın karısı Temelikeen Kuo’yu kaçıran, Alt Dünyalı Töböt Tuuray’dır. Töböt Tuuray, Alt Dünyalılarından biri olmasından ötürü Temelikeen Kuo’yu kaçıır, ancak kahraman Kömüs Kırıktay onu kurtarmak için peşlerine düşer.

“Alacakaranlıkta doğmuş;
 Kütüğe tapan
 Batakılıkta vaftiz edilmiş
 Töböt Tuuray gelip,
 Yedi tutam saç örgülü
 Temelikeen Kuo'yu
 Kaçırıp çalıp gidince
 Kömüs Kırıktay'ın,
 Bizim evladımız peşine düşüp” (Ergun M. , 2013, s. 707).

Er Sogotoh’un Abaası şamandan olan oğlu Hariacılaan Bergen; Alt Dünyalılar tarafından kaçırılan Sarıadıman Kuo’yu oradan kurtarmak için yola çıkar. Alt Dünya’ya inerken yolda oralılarla karşılaşır. Yolda karşılaştığı Alt Dünyalılarından biri de yılan gibi kıvrılarak yanına gelen Aartık İççite’dir. Aartık İççite’nin Hariacılaan Bergen’den isteği kutsal ateşe aş vermesi’dir. Ancak bu sayede ona dua vereceklerini, her geçitte koruyacaklarını ve onu alkışlayacaklarını söyler. Aartık İççite; Hariacılaan Bergen’e bir kötülük yapmasa da o Alt Dünya’nın bir üyesidir. Hariacılaan Bergen’in kutsal ateşe aş vermeyi kabul etmemesi durumunda bir kötülükle karşılaşabileceği düşünülebilir.

“Dokuz engelli,

Yol iyesini topuklamak için,
 Sekiz dağ aşıtından
 Yol açacak gününde
 Kutsal ateşine aş verip,
 On parmağını uzattığınca,
 Beş parmağını verdiğince,
 Uzatıver! İyi dualarımızı,
 Sana veririz.

Şanlı alkışlarımız,” (Ergun M. , 2013, s. 743).

Alt Dünya’ya inişi sırasında rastladığı diğer Alt Dünya sakinleri Kırıs’ın kızları ve Ohol’un oğulları’dır. Onlar da Hariacılaan Bergen’in geldiğini görünce içlerine korku kapılarak; ok ve makas tutup bağışmaya başlarlar. Hariacılaan Bergen’i yedi yıldır Alt Dünya’da bekleyen Kıskıydaan Kuo; onun için hazırlıklar yapmış, ziyafetler hazırlamıştır. Hariacılaan Bergen’in amacı; Kıskaydaan Kuo’dan Taas Kudustay’ın yerini öğrenmek bu sayede Abaası Kızı Sariadıman Kuo’yu kurtarmaktır.

“Kııs Sariadıman Kuo'yu,
 Çalıp kaçırıp götürünce
 Sıcak izlerini izleyip,
 Donmuş izlerini arayıp,
 Soğumamış izine varmak için,
 Sekiz katlı,
 Kutsal yolu
 Açıp çıkıp geldim.
 Yolu göstermezsen
 Külünü güle güle savururum,

Közünü seve seve karıştırırım.” (Ergun M. , 2013, s. 751). Ancak Kıskaydaan Kuo’nun Taas Kudustay’ın yerini söylememek için çabaladığını gören Hariacılaan Bergen onu öldürür. Alt Dünya’nın yaşayanlarından olan Kıskaydaan Kuo ‘nun kahramanımıza yönelik bir kötülüğü olmasa da kötülük temsilcisi Taas Kudustay’ın yerini söylememeyi tercih etmiş olması(ki yedi yıldır beklemesine karşılık Hariacılaan Bergen’in Sariadıman Kuo’yu aramaya geldiğini öğrenmesiyle duyduğu üzüntüden

dolayı) ya da gerçekten nerede olduğunu bilmediği düşünülebilir.

"Gelmişim geçmişim,
Yandım, kül oldum,
Bu ne böyle!
Dur, dinle yığidim.
Öper sanmışım,
Vurmaya başladın.
Cilve yapar sanmışım,
Dövmeye başladın.
Şakalaşır sanmışım,
Tekmelemeye başladın." (Ergun M. , 2013, s. 753).

4.5.4. KÖTÜLÜĞÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMİ

Destanda kötülüğün ortaya çıkma sebeplerinden biri, Alt Dünya'nın yaratıklarının Orta Dünya'da yaşayanların düzenini bozucu eylemlere girişmeleridir. Alt Dünya'da yaşayan Abaası ruhlarının amacı, Orta Dünya'da yaşayan kahramanların eşlerini kaçırmak yoluyla onlara zarar vermektir. Alt Dünya Abaasıları, daha önce Er Sogotoh adında bir kahramanın geleceğini ve Alt Dünya'da yaşayanları alt edeceğini haber almıştır. Bu nedenle de kötülük yapmak için fırsat kollamışlardır. Kötülüğün ortaya çıkmasının ilk örneği, Alt Dünya'dan olan Taas Caantar Dara Buuray'ın Er Sogotoh'un yanına gelmesiyle gerçekleşir. Kötülüğün temsilcisi Taas Caantar Dara'nın, içinde taşıdığı kötülük duygusuyla Orta Dünya'ya inışı de gürültülü ve şiddetli olur:

"Sekiz katlı, Şiddetli boran,
Sanki üstlerine çökmüş gibi indi.
Az daha çadırları yıkılacaktı.
Direkleri sallandı.
Uzun bir süre sonra,
Çok geç,
Bir uğultu kopanda,
Genç uyanıp görmüş ki:
Ölüm ölümü öksöku gelip
Tünlükten bakıp oturur imiş." (Ergun M. , 2013, s. 575).

Taas Caantar Dara Buuray, Er Sogotoh’la dalga geçip onu küçümseyerek konuşur. Ona, Tunalıkaan Kuo adlı kızı eğlendirmeye layık olup olmadığını sorar.

“Kışın eline balta tutuşturup,
Odun kestirmeye,
Bayağı iyi,
Oğlan imişsin yiğit!
Yazın tırpan tutuşturmaya,
Çalışkan ve uygun oğlan imişsin.
Ayı Cangsar Toyon ihtiyar babalı,
Ayına Sier hotun yaşlı analı,
Dokuz tutam saç örgülü,
Tunalıkaan Kuo’yu
Güneşimin kızı nazlımı,
Eğlendirmeye,
Layık gençmişsin.” (Ergun M. , 2013, s. 577).

Bu duruma çok sinirlenen Er Sogotoh, boynuz yayını alıp Taas Caantar Dara Buuray’ı hedef alır. Ardından da atına binerek onun peşine düşer. Taas Caantar Dara’nın kötü bir karakter olması nedeniyle Alt Dünya’ya gidebileceğini tahmin eden Er Sogotoh, korkusuzluğu ve kahramanlığıyla her türlü tehlikeyi göze alır ve onun peşinden gider.

“Okunu sonuna kadar çekip,
Yayını sonuna kadar gerip,
Uğuldayan yüksek göğsü doğru,
Olanca gücüyle attı.
Dokuz korkunç şimşegin gösterdiği
Çakan yıldırım eşliğinde,
Kayın kabuğu fıçısı kadar ateş olup,
Yukarıya doğru,
Hızla süzüldü de,
Vurup vurmadığı bilinmedi,” (Ergun M. , 2013, s. 579).

Taas Caantar Dara Buuray’ı bulmak için yola koyulan Er Sogotoh, Alt Dünyaya iner. Alt Dünya’ya ait yapılan tasvirler, kötülüğün burada nasıl oluştuğunu ve pusuda beklediğini

gösterir:

“Aysız gece gibi karanlık,
Sisli donuk dünyaya,
Varmış idi.
Tepesinden girişli,
Alçak taştan baraka,
Ev dururmuş,
Korkunç uğultusu duyulan,
Bakır kızılı ateşli iblis,
İki tarafı keskin kılıcıyla
Dibinden kaldırıp,
Devirdi.” (Ergun M. , 2013, s. 593).

Alt Dünya’ya inmeyi başaran Er Sogotoh, burada ölüm ölümü Bekçi Abaası oğlu ile karşılaşır. Abaası oğlu, Er Sogotoh’un kim olduğunu bildiği için ne niyetle geldiğini de anlar ve hemen demir oğlanlarından yardım ister:

“Kudretli Er Sogotoh,
Anandan doğalı beri azgın,
Babandan ineli beri asi,
İblis olursun diye
Doğru tahmin etmişim.
Dokuz sert demir oğlanlar,
Eğer uyuyorsanız,
Hemen uyanın.
Öldüyseniz de,
Hemen dirilin, yiğitler.
Savaş ipi koptu galiba,
Kavga zamanı geldi.”

Ancak Er Sogotoh’un gücü karşısında geri adım atan Abaası oğlu, bu defa ona yalvarmaya başlar. Taas Caantar Dara Buuray’ın aslında kendisine çok da yararı olmadığını söyleyerek Er Sogotoh’dan af diler. Yaptığı itiraflara ve yalvarmalara rağmen Er Sogotoh, ona hak ettiği cezayı verir ve onu öldürür.

Aynı zamanda Abaası, Taas Caantar Dara Buuray'ın Er Sogotoh'un yavuklusunu beş yıl Alt Dünya'nın altında tuttuğunu da söyler. Taas Caantar Dara Buuray'ın evine giren Er Sogotoh, burada da Abaası kızı ile karşılaşır. Abaası kızı onu öldürmek için acele etmektedir:

"Girişlerim, çıkışlarım
Mutluluğum eğlencem,
Ne oldu da,
Ayı oğlu,
Tavama kendi kendine
Gelip düştüğün gün,
Gelip çattı mı meğer,
Haydi yiğit,
Yaşlı kadına eziyet etme,
Tavama çabucak düş" diye diye," (Ergun M. , 2013, s. 601).

Ancak Er Sogotoh onu saçlarından tuttuğu gibi yere serer. O sırada ölüm getiren Abaası oğlu Taas Caantar Dara Buuray'ın duvar boyunca uzanıp yattığını görür.

"Özgür kara ormanı,
Bir boyun geçer,
Koyu kızıl atlı,
Kudretli Er Sogotoh,
Gelip dayandım,
Öleceğin yeri düşün.
Düşeceğin yeri hazırla,
Ak canını alma zamanı geldi.
Haydi" demişti." (Ergun M. , 2013, s. 603).

Kötülüğün simgesi olan Alt Dünya insanına bu şartlarda hak ettiği cezayı vermenin uygun olmayacağını düşünen kahramanımız karısını da yanına alarak doğup büyüdüğü yer olan Ayı dünyasına doğru yola çıkar. Böylece Alt Dünya'nın kötülük girişi, Er Sogotoh tarafından şimdilik kaydıyla bastırılmış olur.

Yavuklusunu da yanına alan Er Sogotoh yurduna döner ve orada çok zengin bir hayata kavuşur. Ancak huzura ve rahata kavuşan Er Sogotoh ve karısı Tunalıkaan Kuo, içinde

bulundukları durumun onlarda yarattığı kibirle göğü korkutmaya kalkarlar. Orta Dünya'nın yeniden Alt Dünya'nın tehdit ya da saldırıların açık hale gelmesinde, her ikisinin bu tutumu etkili olmuştur diyebiliriz. Üst Dünya'da yaşayan varlıkların bu durumdan rahatsızlık duydukları ve belki de Er Sogotoh'a ders vermek amacıyla onu koruyup kollamaktan vazgeçmiş olabilecekleri düşünülebilir. Kötülüğün ortaya çıkış sebebi, çoğunlukla Alt Dünya sakinlerinin Orta Dünya'da huzuru bozmalarıdır. Kahramanımız Er Sogotoh kapıldığı kibir duygusu sebebiyle Üst Dünyalılarca eğitilip, büyütülmesine ve korunmasına rağmen taşıdığı kapıldığı kibrinin etkisiyle cezalandırılmaktan kurtulamamıştır.

“Bulutlu göğü,
Yan bakıp bıçakla korkutup,
Açık göğü,
Kafalarını dikip odunla korkutur,
Gözleri belerip,
Nefesleri tikanıp,
Göğüsleri kabarıp,
Gurur ve kibirle yaşarlarmış, meğer.” (Ergun M. , 2013, s. 615).

Burada Er Sogotoh'a içinde bulunduğu kibirli durumundan dolayı verilen ceza, ölümdür.

“İşte böyle, Özgür kara ormanı,
Bir boyun geçer,
Koyu kızıl atlı,
Kudretli Er Sogotoh'u
Aniden öldürdüler.” (Ergun M. , 2013, s. 615).

Er Sogotoh'un ölümünün ardından karısı Tunalıkaan Kuo ise borana kapılıp yukarıya doğru gider. Dolayısıyla hem Er Sogotoh hem de karısı Tunalıkaan Kuo gurur ve kibir duygusuna kapıldıkları için her ikisi de yaptıklarının karşılığında cezalandırılmışlardır.

Annesi Tunalıkaan Kuo'yu kurtarmak için yola çıkan Kömüs Kırıktay, Taas Caantar Dara ile karşılaştığında Taas Caantar'ın söyledikleri onun hem canının sıkılmasına hem de kızmasına neden olur. Taas Caantar Dara, Kömüs Kırıktay'a onun kendisinin oğlu olduğunu söyler.

“Geldin mi yiğit.

Gerçeğini duymak istersen,
 Er Sogotoh ‘tan önce,
 Ben Tunalıkaan Kuo’yu
 Karım olarak almıştım.
 Ama o gelip,
 Elimden alıp gitmişti.
 Gün gibi gerçek işimi,
 Anlatmaktayım sana.
 İşte ondan oğlum,
 Benim oğlum olduğun,
 Şeksiz şüphesiz bilinir yiğit.” (Ergun M. , 2013, s. 637).

Bunları duyan Kömüs Kırıkday onun üzerine saldırır ve aralarında bir ay süren bir kavga başlar.

“Geniş taş göğüsten,
 Birbirlerine girdiler.
 Takoz gibi
 Tokuştular
 Sal gibi, Çarpıştılar.
 Daha sonra,
 Kızıl elle,
 Birbirlerine giriştiler.” (Ergun M. , 2013, s. 641).

Bunun üzerine Taas Caantar Dara Buuray Kömüs Kırıkday’ın karşısında yenilgiye uğrar.

"Yandım, yandım,
 Aman aman çok acıyor,
 Ölüp, yok olmak denilen,
 Çok korkunçmuş,
 İnleyip acı çekmek denilen,
 Böyleymiş meğer.
 Haydi oğlum,
 Uzun kemiklerimi kırdın,
 Öz babanı,

Çardağa koydun, yiğit!” (Ergun M. , 2013, s. 643)

Taas Caantar Dara böyle acı içinde yalvarırken, Kömüs Kırıktay’ın annesi gelir ve Taas Caantar Dara’ya vurmasına engel olur. Taas Caantar Dara, bu sayede ölümden kurtulur. Taas Caantar Dara, Kömüs Kırıktay’ın kendi oğlu olduğunu iddia ettiğinden sebep midir bilinmez, ölür gününe dek kötü söz söylemediğini ancak artık söyleyeceğini duyurur. Bunun yanında bir gün geri geleceğinin haberini de verir.

“Ölür günüme dek sana,

Kötü acıklı söz

Dememiştim.

Diyeceğim gün işte geldi.

Beni öldürünce,

Mutluluğunun artacağı bilinmez.

Kız çocuğunun

Makasla oynayacağı zaman,

Oğlan çocuğunun,

Okla eğleneceği zaman,

Ocağının altından,

Karayel olup,

Döneceğim" deyip

Boynu düşüp ölende,” (Ergun M. , 2013, s. 645).

Taas Caantar öleceğini anlayınca, Kömüs Kırıktay’ı tehdit ederek bir gün kötülük yapmak için geri geleceğini söyler. Alt Dünya’nın varlığı olması sebebiyle içindeki kötülük duygusu tükenmemektedir ve tükenmeyecektir de.

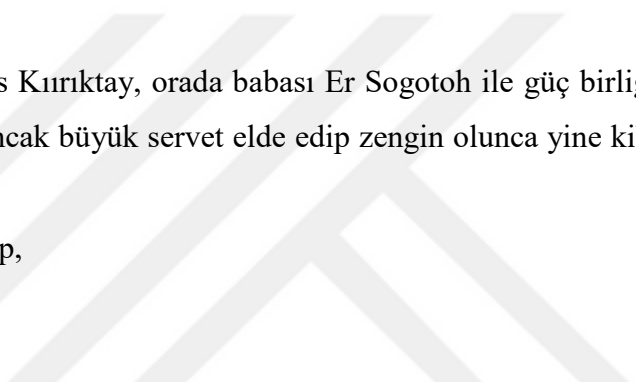
Kömüs Kırıktay annesini de alarak yurduna döner, burada babası da kendine gelir bu sayede Kömüs Kırıktay düzeni sağlamış olur. Ancak Kömüs Kırıktay, Alt Dünya’nın sekiz kabilesinden intikam alma isteğinden vazgeçmez. Alt Dünya’ya gitmek üzere yola çıktığında önüne çıkan Buor Kudustay’ın “Alt Dünyanın, Sekiz kabilesini, Ezmek İçin yaratılmışsın,” (Ergun M. , Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, 2013, s. 653) dediği gibi, Kömüs Kırıktay Alt Dünyalılardan intikam alma amacından vazgeçmez. Buor Kudustay ve Abaası oğlu onunla savaşmak, kozlarını paylaşmak için hazırdır. Abaası oğlunun destanda geçen şu sözleri Körmüş Kırıktay’ın Alt Dünyadakilerden intikam

almak amacıyla Orta Dünya'ya gönderildiğini gösterir.

“İlk dünyadan ayrıldığı gününde,
Alt Dünyanın sekiz kabilesini,
Akağaç teknesindeki su gibi,
Ayağınla dokunup çalkalat,
Akağaç kovasındaki su gibi,
Üstüne basıp dalgalandır", demişlerdi.” (Ergun M. , 2013, s. 655).

Abaası oğlu ile Kömüs Kırıktay'ın aralarındaki savaş üç ay boyunca sürer. En sonunda Kömüs Kırıktay, Abaası oğlunu burun deliğine kadar ikiye parçalayıp baykuşa yem, kuzguna meze yapar.

Yurduna geri dönen Kömüs Kırıktay, orada babası Er Sogotoh ile güç birliği yapar ve mutlu bir hayat sürerler. Ancak büyük servet elde edip zengin olunca yine kibirlenmeye başlarlar.

“İşte böyle zenginleşip,
Zorla nefes alıp,
Gözleri fırlayıp,
Bulutlu göğ, 
Gözlerini bıçak gibi dikip,
Açık göğ,
Başlarını odun gibi sallayıp,
"Bizim gibilere Hangi kişi,
Dökülür kanını,
Yağ sayıp,
Yaklaşabilir ki?
Ölüm nefesini,
Uyku sayıp da,
Bizimkinden çekinmeyip,
Gelebilir ki?" deyip,
İşte böyle,
Kibirlenip, gururlanıp,
Yaşarlarmış, meğer.” (Ergun M. , 2013, s. 671).

Dışarıdan hiçbir müdahale olmayıp huzurlu bir hayat sürerken kapıldıkları üstünlük duygusu onların düzenlerinin alt üst olmasına ve Er Sogotoh'un karısının kaçırılmasına neden olur. Er Sogotoh karısını kurtarmak için Alt Dünya'ya gitmeye karar verir. Hemen yola çıkar ve Uot Urbalcın'ı bulur, ikisi burada savaşırlar. Onların bu kavgaları neticesinde:

“Böyle felaketi,
Alttaki sekiz kabilesine
Getirdikleri için;
Üstteki üç kabilesine
Şikâyet ettiklerinde,
Üst Dünyadan
Kadın şaman onlara gelip,
Yukarıdaki gökte,
Beyaz turna olup da,
Hiç kimseye
Yardım etmeden,
Ulak olup,
İşte böyle

Şarkı söyleyip toyuklamaya başlamıştı.” (Ergun M. , 2013, s. 691).

Üst Dünya'dan gelen şaman onlara Masmavi denizin yalçın kayalarının altına gidip dövüşmelerini söyler. Bunu kabul etmedikleri takdirde de;

“Eğer bunu kabul etmezseniz,
Üst Dünya bahadırları inip
Alt Dünyama,
Örümceğin battığı
Ölüme doymayan dünyaya indirirler sizi.
Haydi!" demişti.” (Ergun M. , 2013, s. 693).

Bunun üzerine Abaası oğlu sırt üstü hızlıca düşer. Er Sogotoh, Ayı adamı olsa da sihirli oyunları olmasından dolayı sırt üstü düşer düşmez, beyaz duman olup gider. Üst Dünya'dan gelen şamanın dediği yere masmavi denizin yalçın kayasının altına, dümdüz taşın üstüne giderler ve burada dövüşmeye başlarlar.

Er Sogotoh'un Abaası şamandan Hariacılaan Bergen adında bir oğlu olur. Bu oğlan; Kınıs Sariadıman Kuo'yu kaçıran Taas Kudustay'ı bulmak ve kızı kurtarmak için Alt Dünya'ya gider. Burada Kısıkydaana Kuo adında kızla karşılaşır. Bu kızın yedikleri yiyeceklerin ve evinin tasvirleri destanda detaylı yer verilir. Bu detaylar kızın, Alt Dünyanın insanı olduğunun da bir göstergesidir.

“Zehirli kertenkeleyi
Kızartıp masasına
Yığıp koymuştu.
Dünyanın böceğini, kurbağasını toplayıp,
Pişirip Masasına koymuştu.
Yetmiş yedi put iyeleriyle
Duvarlarını süslemişti.
(Noo! Ne korkunç!)
Baykuş kafasından
Tabaklı imiş.
Kuzgun kafasından” (Ergun M. , 2013, s. 749).

Hariacılaan Bergen, kızdan ona Taas Kudustay bahadının yerini söylemesini, aksi takdirde onu külünü savurarak közünü karıştırmakla ve kalın derisini yırtarak nefesini kesmekle tehdit eder. Hariacılaan Bergen bu sözlerine rağmen Abaası kızın kendisine yardım etmemek için yemek hazırlamış gibi dolaştığını görünce kızı saçlarından yakalayıp parçalayarak etini, kemiğini parça parça eder.

“O Abaası kızını,
Parçalayıp
Kuzguna meze yapıp
Baykuşa yem yapıp
Kargaya ziyafet edip
Alakargaya tatlı yapıp
Kesip parçalayıp
Som etini parçalara ayırıp
Taze etini kesip dilip
Küçük kemikleriyle

Yerin tepeciklerini denkleştirip,
 Büyük kemikleriyle
 Dünyanın çukurluklarını doldurup,
 İşte böyle,
 Dağıtıp koyduktan sonra
 Önceki gibi,
 Yoluna devam etmişti.” (Ergun M. , 2013, s. 755).

Taas Kudustay’ı aramaya devam eden Hariacilaan Bergen, kayanın içinden azar azar çıkan bir dumanı görünce orada olabileceğini düşünerek kayaya doğru yaklaşır. O sırada kayanın içinden yılan mı ejderha mı ne olduğu tam da belli olmayan bir sürüngene dönüşen Taas Kudustay, Hariacilaan Bergen’in elindeki üç köşeli demir mızrağı alıp yuvasına geri döner. Destanda kötülüğün simgesi Taas Kudustay’ın yılan dönüşmesinin, mitolojilerde yılanın kötülüğü, ölümsüzlüğü, şekil değiştirmeyi ve tekrar tekrar yaşamayı sembolize etmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Destanda yer alan Taas Kudustay’a ait şu sözler, onun şekil değiştirerek yılan dönüşmesi ve ölümsüz olmasının da bir göstergesidir.

“Benimle Uğraşırsan
 Bütün ömrün,
 Bütün hayatın
 Orada biter.
 Ölümsüz bir kişiyim ben yiğit.
 Haydi" deyip durmuştu.” (Ergun M. , 2013, s. 777).

Yunan, İran ve Türk Mitolojilerinde sıklıkla karşımıza çıkan ve korku verici özelliği olan yılan İskendername’de de rastlarız. İskendername’nin bir yerinde cadı kadın mağarasını korumak için at kıllarını yılan çevirir ve bu sayede oraya yaklaşanları korkutmak ister (Seyidoğlu, 1998, s. 89). Bu destanda, kötülüğün simgesi Taas Kudustay’ın yılan şekline girerek kahramanımız Hariacilaan Bergen’i korkutmak istediği de düşünülebilir. Taas Kudurtay, mızrağın kendisine bir ödül olarak zaferini kutlamak için gönderildiğini düşünür ve mızrağı hemen götürüp K11s Sarıadıman Kuo’ya gösterir. K11s Sarıadıman Kuo’yu kandırmak için kendisinin Ayı kabilesinden olduğunu, mızrağı da Üst Ayılardan Akağaç Tanrı’nın gönderdiğini söyler. Üst Dünya’nın Tanrılarının Ayı kabilesini

koruduğunu, kabileye gelebilecek bir kötülük durumunda kahramana yardım ettiklerini bildiğinden böyle bir yalan söyler.

“Üst Ayılardan
Ağaç Tanrım
Bunu gönderdi.
Akağaç Tanrım,
Bunu uzatıp verdi.
Düşmanlarımın kalbini ciğerini,
Delip deşmem için,
Sivri mızrağı üstten gönderdiler"
Deyip durmuştu.” (Ergun M. , 2013, s. 765).

Mızrak bir anda kımıldayıp hareketlenir ve Hariacılaan Bergen’e dönüşür. Taas Kudustay, önce Hariacılaan Bergen ile dövüşmek istemez, çünkü onun gücünün ne denli fazla olduğunu duymuştur.

“Esnek kır söğüdünün dalı gibi,
Örülürüz, Yiğit. Tartıya konulursak,
Birbirimizi tartamayız.
Heybeye konulursak,
Birbirimizden ağdırmayız.
Sen de benden
Güçsüz kişi değilsin.
Haydi!” (Ergun M. , 2013, s. 771).

Taas Kudustay’ın onunla savaşmamak için yaptığı tüm ısrarlara rağmen Hariacılaan Bergen kararından vazgeçmez, kozlarını paylaşmak isteğinden geri durmaz. Bunun üzerine uzun süren büyük bir dövüş başlar.

“Kabaran taş göğüsten
Girişmişlerdi.
Üç kıvrımlı şimşegin,
Girmesi gibi,
İki taraftan
Şiddetlice saldırmışlardı.

Durdukları kayayı,
 Ot yığını gibi,
 Dağıtıp koymuşlardı.
 Bu dünyada,
 Sekiz karışıklık,
 Dokuz kargaşa,
 Bu dünyada olmuştı.” (Ergun M. , 2013, s. 773).

Sonunda Hariacılaan Bergen, Abaası oğlunun kafasını kesip atar. Ancak bu defa da öbür yaratık kafasını yerine koyup yeniden savaşılmaya başlar. Hariacılaan Bergen, Abaası oğlunun ölümsüz olmasından dolayı ölmediğini düşünür.

Destanın sonunda, destanı anlatan kişinin uzun süre olonho söyledikten sonra başka bir şey söylemediğinde Alaasların onu cezalandıracağına dair bir inanıştan bahsedilir. Anlatıcı kişi de bu nedenle bir kötülükle karşılaşmamak için alaas hakkında bir toyuk toyuklayıp, şarkı söylediğini söyler.

“Günah olur derlerdi eskiden.
 Uzun süre olonho söyleyen biri sonra
 Başka bir şey söylemezse
 Abaası onu cezalandırır.
 İşte bundan
 Ben de alaasta doğmuş
 Kişi olarak alaas hakkında,
 toyuk toyuklayayım, şarkı söyleyeyim.” (Ergun M. , 2013, s. 819).

4.5.5. KÖTÜLÜĞÜN SONUÇLARI / ETKİLERİ

Destanda, Er Sogotoh içine düştüğü hırs ve kibir duygusu neticesinde canından olurken, Tunalıkaan Kuo ise bir boranla gökyüzünde kaybolur. Er Sogotoh’un ardından halkı yas tutar, feryatlar eder.

“Bütün halkı,
 Nice feryat edip, gözyaşı döküp,
 Bağırıp hüngür hüngür ağlayarak,
 Derin hüznle,

Alaasın tam ortasında,
Gümüş tepeye götürüp
Yüksek "aranças" a koydular.” (Ergun M. , 2013, s. 615).

Tunalıkaan Kuo ise çocuğunu halkına emanet eder ve onlardan çocuğu mutlu büyütmelerini ister. Öksüz ve yetim kalan oğlunun nasıl yetişmesini istediğini halkına söyleyip; ağlaya sızlaya göğre doğru uzaklaşır. Hırsları nedeniyle içine düştükleri durumdan kurtulamayan Er Sogotoh ve karısı bu durumun bedelini ağır öderler. Kahramanın ölümü, karısının kaçırılması ve hepsinin sonucu olarak düzenlerinin bozulması gerçekleşir.

Aradan zaman geçer, Kömüs Kırıkday büyür, babası Er Sogotoh ile beraber annesini kurtarır ve sonrasında kendi yuvasını da kurar, evlenir. Yurtlarında huzurlu bir hayat sürerken zengin olmaları neticesinde yine bir kibir ve gurur duygusuna kapılırlar. Kendilerini yenecek hiçbir güç olmadığını, kimsenin onlara yanaşmaya gücünün yetmeyeceğini düşünürler. Ancak bir anda güçlü bir fırtına kopar ve Tunalıkaan Kuo’yu alır götürür. Er Sogotoh bir görür ki büyük obası dağılıp evi viran olmuştur. Er Sogotoh, oğlu Kömüs Kırıkday ve annesi Tunalıkaan Kuo, her şey yolunda iken kendini üstün görmenin ve göğre kafa tutmanın bedelini tıpkı öncekiler gibi, düzenleri bozularak öderler. Başlarına gelen bu büyük felaket, onların obalarının dağılmasına, yuvalarının bozulmasına neden olur.

“Kudretli Er Sogotoh,
Gelip görse ki:
Büyük obası dağılmış,
Geniş evi viran kalmış,
Yatağının üstü dağıtılmış,
"Nasıl bir, Sekiz bela,
Dokuz felaket,
Başımıza geldi" diye,” (Ergun M. , 2013, s. 671).

Düzenini tekrar yeniden kuran Er Sogotoh, zenginlik ve bolluk içinde yaşarken yine kibir duygusuyla hareket edince karısı tekrar Alt Dünyalılar tarafından kaçırılır. Alt Dünya’ya gidip karısını kurtaran ve yurduna geri dönen Er Sogotoh, yurdunun talan edildiğini, yıkılıp döküldüğünü görür. Yurtlarının talan edilmesinin yanı sıra, oğlu Kömüs

Kırıktay'ın karısı Temelikan Kuo da kaçırılmıştır.

“Geniş avlusuna,
Rahat evine baktığında:
Yıkılıp dökülmüşmüş,
Ana dünyası,
Viran kalmışmış.
Hesapsız zenginliği,
Yağmalanmışmış.
"Nasıl bir büyük felaket,
Olmuş" diye
Dikkatlice bakmıştı:
Yedi tutam saç örgülü,
Temelikan Kuo güzeli,
Kimin çalıp kaçırıp götürdüğünü
Hiçbir yerden
Anlayamadan,
Aşağı yukarı bakıp durmuştu.”
(Ergun M. , 2013, s. 706-707).

Yukarıda da dikkat çekildiği üzere Alt Dünya'nın Orta Dünya'ya müdahalelerinden kaynaklanan kötülük, Orta Dünya'daki düzeni bozmakta, insanların, özellikle de kadınların kaçırılmasına neden olmaktadır. Bozulan düzen ya da maruz kalınan kaos, barış ve huzuru, gündelik hayatın akışı bozmakta, üretimi durdurmaktadır. Abası bahadırlarının saldırıları, Orta Dünya'daki gündelik hayatı durdurduğu gibi, kahramanları Alt Dünya'ya yönelik zorlu ve riskli seferler yapaya da mecbur bırakmaktadır.

4.5.6. KÖTÜLÜĞÜ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ

Kötülüğü önleme ve ortadan kaldırma girişimlerinde babası Sir Sabıya Baay Toyon, Er Sogotoh'a öğüt verir. Ona Taas Caantar Dara Buuray tarafından gelebilecek tehlikelere karşı zor durumda kaldığında ve canı tehlikeye girdiğinde Üst Tanrılarından yardım istemesini söyler. Er Sogotoh'un Üst Tanrılar tarafından eğitildiğini bilen Sir Sabıya Baay Toyon; Er Sogotoh'un başına gelebilecek kötülüklerden korunması için ona öğütler verir.

“Taas Caantaar Dara Buuray,
 Üç dünya üstünden,
 Ünlü adı
 Ürkek geyiğin tüyü gibi olup,
 Yayılmış adamdır,
 Daha çok sakın,
 Ölüm kalım günün gelende,
 Üst tanrılarını, Çağırır ol" deyip durmuş.” (Ergun M. , 2013, s. 583).

Kötülüğü ortadan kaldırma girişimlerinden biri de Er Sogotoh’un ylık atının sahibine verdiği öğütlerdir. Yılık atı; sahibi Er Sogotoh’un başına gelebilecek kötülükleri önlemek adına onu uyarır.

“Haydi yiğit.
 İlk ana dünyadan,
 Alkışlarını iste.
 Ana dünyanın,
 Uçsuz bucaksız ovalarında,
 Yaşayan ruhlarının
 Çivi gibi alkışlarını,
 Dirseğine tak.
 Yeni binilir olan atının,
 Toyukladığım gerçek şarkımı,
 Dokuz delikli aklında
 İyice tut.
 Geleceğin geleceğinde de
 Dikkatin dikkatinde ol.” (Ergun M. , 2013, s. 585).

Er Sogotoh’un kutsal ateşine aş sunmamış, gök ateşine kımızıyla can vermediği düşündü ve hemen gök ateşine kımızıyla can vererek kutsal ateşine de aş sunar. Daha sonra kutsal ruhların tek tek isimlerini söyleyerek kendisine gelebilecek kötülükleri önlemelerini ister.

“Kutsal ateşim,
 Sönme azalma nedir bilmeden,
 Ebediyen sönmez ateşle yan.

Haydi! Kel buzağıyı,
 Dondurup düşürür olma.
 Yapağılı atım,
 Ağıl da kırıgın olup çökmesin.
 Neslimi çoğaltıp dur.
 Üç asır boyunca,
 Çoğalan mutluluğumuz,
 Hep artıp dursun.” (Ergun M. , 2013, s. 587).

Er Sogotoh Alaas Nine hatun ile Ana Dünyanın ruhu olan Aan Alahsın Hatun dan da kendisini koruyup kollamasın diler.

Çoğalan mutluluğumuz,
 Hep artıp dursun.
 Alaas nine hatunum,
 Hep damlayıp duran
 Sarı kutsal emiyle
 Sakat olanı emlesin,
 Hastayı döndürüp iyileştirsin.
 Ana dünyamın ruhu,
 Aan Alahsın Hatun kocakarı,
 Hayır duanı,
 Üstüme gönderip,
 Atsan, ne olurdu?" deyip durdu.” (Ergun M. , 2013, s. 589).

Kahraman Er Sogotoh Kutsal kayının alt dalının arasından göğsü sarkan yaşlı kadının göğsünden iki kez emer. Daha sonra eyerine çöl horozundan daha atik binerek hızla yola koyulur bu durum kayın ağacının kutsallığını ve yaşamın bu ağaçla başladığını hatırlatır. Kahramanın sütü emdikten sonra eyerine çöl horozundan daha atik binip Alt Dünya’ya doğru yola çıkması kayın ağacının altındaki yaşlı kadının göğsünü emmenin ona güç ve kuvvet verdiğini düşündürür.

“Düz sağlam eyerine,
 Erimiş kardan uçan,
 Çöl horozundan daha atik,

Binip yapışıp,
 Toykuran çöl horozu gibi,
 Gururla oturdu.
 Bronz geminin,
 Dizginlerini tutup,
 Sıkıca çekip,
 Şaklatıp kamçılıyıp,
 Hızla yola koyuldu” (Ergun M. , 2013, s. 589).

Kötülüğü ortadan kaldırma girişimlerinden biri Er Sogotoh’un karısı Tunalıkaan Kuo’yu kurtarmak ve Taas Caantar Dara Buuray’dan intikam almak için; onun yaşadığı Alt Dünya’ya gitmesidir. Er Sogotoh başlarına gelen felaketi ortadan kaldırmak ve ailesini eski haline getirmek için; karısını kurtarmayı, düşmanını öldürmeyi ve düzenini yeniden kurmayı amaçlar.

“Demir hançer bıçağını,
 Aniden çıkarıp,
 "Ölecek yeri burasıdır" deyip,
 Ak ensesine
 Saplamaya başlamıştı. (Noo!)
 İşte böyle saplarken,
 O yaratık,
 İnleyip, yalvarıp konuşmuştu.” (Ergun M. , 2013, s. 599).

Burada Taas Caantar Dara Buuray ile karşılaşır ancak Alt Dünya’nın en ünlü canavarını köpek gibi öldürmek kötü olur diye düşünerek, onu öldürmekten vazgeçer. Er Sogotoh’un düşmanını tam yakalamışken onu öldürmekten vazgeçmesi, eşit şartlarda savaşmak istediğini gösterir. Uyuyan bir adamı bu şekilde öldürmek kahramanı rahatsız eder, çünkü o yurdunda yiğitliğiyle bilinmektedir.

“Böyle uyuyan adamı,
 Öyle öldürürsem,
 Benim ünlü adım kirlenir,
 Sinsice öldürmek,
 İyi adımlı kirletir" deyip,

Bunu düşünüp,

Bu adamı öldürmeden,” (Ergun M. , 2013, s. 609).

Tunalıkaan Kuo’yu da yanına alan kahramanımız; büyüdüğü vatanına doğru yola koyulur. Bu sayede Tunalıkaan Kuo; beş yıldır zorla tutulduğu yerden kurtarılmış olup kötülük de ortadan kaldırılmıştır. Er Sogotoh karısı Tunalıkaan Kuo ile huzur içinde yaşarken bir gün Er Sogotoh ölür, karısı Tunalıkaan Kuo ise borana kapılıp ortadan kaybolur. Er Sogotoh ile Tunalıkaan ’ın oğulları olan Demir Kır Atlı Kömüs Kırıktay ise hem annesini kurtarmak hem de intikamını almak için yola çıkmaya karar verir. Tıpkı babası gibi Kömüs Kırıktay da kötülüğü ortadan kaldırmak ve sonunda düzenin tekrar sağlamak için harekete geçer.

“Öz anasını

Alıp götürdüklerini,

Bilirmiş meğer.

İşte ondan dolayı,

Sıcak izlerini izleyerek,

Sıcak izlerine yetişmem gerek,

Silinmiş izlerini arayıp,

Belirgin izlerine ulaşmam gerek deyip,” (Ergun M. , 2013, s. 625).

Annesini kurtarmak için yola çıkan Kömüs Kırıktay yolda kutsal kayın ağacından göğüs ucuna sarkarak oturan ve ilk dünyanın ruhunu koruyan Aan Alahsın ile karşılaşır. Kocakarı kadın ona:

“Demir Kır Atlı,

Kömüs Kırıktay bahadır,

“Ölümsüz olman için iyi olur.

Göğsümün sütünden,

Bir emiş vermem için,

"Gel" deyip durmaktaydı.” Ancak kocakarı kadın bahadıra ölümsüz olması için göğsünü iki kez emmesini söylerken bahadırın üçüncü kez gelişinde kadın onu tutup fırlatır.

Kötülüğü önleme girişimlerinden biri de Dağ geçidi iyesinin Kömüs Kırıktay’dan hediye istemesidir. Kötü ruhlardan korunmak adına onlara hediye sunulması Eski Türk

geleneklerinden biridir. Burada da Dağ iyesinin yolu geçmek isteyen kahramandan geçebilmesi için on parmak hediyesi ve beş parmak armağanı vermesi gerektiğini söylediği görülür.

“Demir Kır Atlı,
Kömüs Kırıktay dostum,
Dağ geçidi yolunu,
İlk kez aşıp,
Geçmen için,
On parmak hediyesi,
Beş parmak armağan,
Nerede yiğit" dediğinde” (Ergun M. , 2013, s. 631).

Kömüs Kırıktay, Taas Caantar Dara Buuray’ın yaşadığı yere gider; orada annesi Tunalıkaan Kuo’yu demir halatla sıkıca bağlanmış bir halde bulur.

Kömüs Kırıktay; intikam duygusuyla Taas Caantar Dara’dan tüm öcünü almayı kafasına koymuştur.

“Taas Caantaar Dara Buuray,
Gecenin sinsice yaklaşanı,
Tüylü tabanlı,
Gün ortasının haydutu,
Kanlı ağız, Kara haydut,
Belini kamçılایp,
Sözünü alır,
Kalın derini yırtıp,
Anana babana demediğın
İtiraf sözlerini dedirtir,
Boynunu kırıp,
Cevabını alır,
Günüm geldi.” (Ergun M. , 2013, s. 635).

Tunalıkaan Kuo’yu da yanına alarak baba yurduna dönen Kömüs Kırıktay’ın dönüşüyle; babası Er Sogotoh da kendine gelir. Baba oğul bir ziyafet toy yapma kararı alırlar. Toy yapmalarının amacı akrabalarına onları koruyan kollayan bir oğulları olduğunu

göstermenin yanında bir amacının da çevreden gelebilecek kötülükleri engellemek olduğu görülür. Aşağıdaki destan metninde geçen “yukarıdan yel olup esmezler” gibi ifadeler kötülük yapmayı planlayan kişilere bir bakıma gözdağı vermektir. Bu durum aynı zamanda Sibiry Türk geleneklerinden kötülüğü önlemek için kötü ruhlara yemek, aş verme ve kurban sunma geleneğinin de bir örneğini oluşturabilir. Kötü ruhlar insanlara hastalık bulaştırma, ruhunu alıp kendine köle yapma veya işlerini doğru gitmesini engelleme gibi kötü olan davranışlarda bulunabilirler. Sibiry Türklerinde şaman Alt Dünya’ya gitmeden önce toy, ziyafet düzenler kötü ruhları besler daha sonra yola çıkardır. Kötü ruhlara bir nevi haracını veren Şaman bu sayede onlardan gelebilecek kötülüklerden de korunmuş olur.

“İki heybetli bahadır toprağında,
Dökülen kanını,
Yağ sayan,
Yaklaşır mı ki,
Ölüm halini,
Uyku sayan,
Bize yaklaşır mı ki, deyip,
Yukarıdan yel olup,
Esmez olurlar.
Aşağıdan zıpkın olup,
Sivrilmez olurlar.
Orta Dünyadan,
Sert alınılılar,
Güçlü boyunlular,
Rahatsız etmezler, diye,
Düşünüp de
Toy ziyafet düzenlediler.” (Ergun M. , 2013, s. 649).

Kahramanımız Kömüs Kırıktay da ziyafetin hemen ardından korkunç yıldırım ve parlak şimşek eşliğinde Alt “Dünya’ya yolculuk yapmaya çıkar.

Kömüs Kırıktay bahadır,
Böyle hızla giderek,

Korkunç yıldırımla,
 Parlak şimşek eşliğinde,
 İşte böyle yolculuk yapıp,
 Alt Dünyaya Yine varıp çattı.” (Ergun M. , 2013, s. 651).

Kömüs Kırıktay Alt Dünya’da Abası oğlunu alt edip de babası Er Sogotoh’la da güç birliği yaparak huzurlu bir hayat sürerken zengin olmanın etkisiyle içlerinde bir kibir duygusu hakim olur. Onları kimsenin yenemeyeceği düşüncesiyle yaşarken aniden bir fırtına kopar ve bu fırtına annesi Tunalıkaan Kuo’yu alır götürür. Bunun üzerine yuvaları dağılır, viran olur. Er Sogotoh başlarına gelen bu felaketi kovmak, kötülüğü ortadan kaldırmak için Alt Dünya’ya yola koyulur.

"Alt Dünya bu taraftadır" deyip,
 Sekiz güçlü,
 Fırtına eşliğinde,
 Dört korkunç,
 Azgın boran eşliğinde,
 Parlayan korkunç yıldırımla,
 Çakan şimşekle,” (Ergun M. , 2013, s. 673).

Er Sogotoh Alt Dünya’ya vardığında burada Ayı dünyasının olduğunu görür. Abası dünyasında Ayı dünyasının işi ne diye düşünürken bir Ayı kadını; Uot Urbalcın’ın Ayı kadınlarını Alt Dünya’ya getirip burada tutsak ettiğini söyler. Bu kadın aynı zamanda eşi Tunalıkaan Kuo’nun da burada onlar gibi tutsak olduğunu da ekler. İçeri giren Er Sogotoh burada karısını görür ve akşam karısıyla beraber yatar uyur. Ancak sabahleyin bir bakar ki bedeninin yarısı yok ve yanında Uot Çolboodoy yatmaktadır. Aslında gece yattığı kadın kendi karısı değil, Alt Dünya’nın kişisi olan Uot Urbalcın’ın kardeşi Uot Çolboodoy’dur. Bunu öğrenen Er Sogotoh Abası kadın şaman Uot Çolboodoy’a saldırır ancak kadın kendisinin dün gece Er Sogotoh’la yatması neticesinde yarı hamile olduğunu söyleyerek onunla dövüşmek istemez. Abası kadın şaman; Er Sogotoh’un karısını abisi Uot Urbalcın’ın kaçırıp kendi dünyasına götürdüğünü ve eğer oraya giderse onun da zarar göreceğini anlatır.

“Uot Urbalcın, Senin karını, Tunalıkan Kuo’yu Kaçırıp kendi dünyasına gitmişti. Eğer oraya gidersen, Senin dünyanı dağıtır, Büyük bir melez ağacı gibi, Sert sağlam

Adalelerini yumuşatır. Haydi dur, düşün (Ergun M. , 2013, s. 683).

Uot Urbalcın ile Er Sogotoh dövüşmeye devam ederken Uot Çolboodoy; Er Sogotoh'un başına gelebilecek kötülüğü ortadan kaldırmak için abisinin Uot Çumulu denizine düşmesine izin verir. Bir tarafta abisi bir tarafta Er Sogotoh yer alırken tercihini Er Sogotoh'tan yana kullanan şaman kadın abisinin ölmesine sebep olur.

“Gene geriye itip

Başı ayak,

Ayağı baş olup

Düşerken

Bilinmez bir şaman kadın gelip,

Tefini yırttığı anlaşılmadan

Delik teften geçip

Uot Çumulu denize düşüp

Yanıp ölmüştü.

Buna Abaası şaman kadın

Galiba Uot Çolboodoy,” (Ergun M. , 2013, s. 703).

Bu sayede Er Sogotoh kurtulur ve oradan çıkıp karısı Tunalıkaan Kuo'yu bağlı olduğu yerden kurtarır. Er Sogotoh; Temelikeen Kuo'yu kaçıranın alacakaranlıkta doğan ve kütüğe tapan Töböt Tuuray olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Er Sogotoh

“Hiç durulmaz Artık" deyip

"Alt Dünyada Zalim bahadırlar,

Kötü kabadayılar,

Yaşadıkça

Aile kurup

Ev bark sahibi olup

Çocuk yapıp

Huzurlu evin efendisi olmamız,

Soy sop bırakmamız, imkânsız galiba" diye düşünmüştü.” (Ergun M. , 2013, s. 709).

Yiğit Er Sogotoh, bu durumu ortadan kaldırmanın yolunun da Alt Dünyanın gaddarlarını yok etmekten geçtiğini düşünür. Ö böyle düşünürken bir anda şiddetli bir fırtınayla dünyanın üstü titredi. Ancak gelen kişi ne Abaası bahadırına ne de Ayı bahadırına

benziyordu. Bu kişi Uot olboodoy şaman kadından olan oğlu; akbaşlı siyah atlı Hariacılaan Bergen'di. Babası oğlunun varlığından haberdar olunca ondan abisi olan Körmös Kırıkta 'ı kurtarmasını ister. Bunu duyan Hariacılaan Bergen kötülüğü ortadan kaldırmak için harekete geçerek; Alt Dünya'ya gitmek üzere hemen yola çıkar. Burada T b t Tuuray'ı yakalayıp Uot umulu denizine atar; böylece babasının isteğini yerine getirerek kötülüğü ortadan kaldırmış olur.

“Alacakaranlıkta doğan,
Bataklıkta kutsanan,
K t ğ e tapan,
T b t Tuuray bahadırı,
Atının  st ndeyken
Yakasından tutup kaldırıp,
Kaba yerini iyice vurup
Uot umulu denizine
Atıvermişti.” (Ergun M. , 2013, s. 721).

T b t Tuuray'ın annesi olan ve onun ölümüne üzülen Uot umulu iyesi ise Hariacılaan Bergen'den bir gün intikam alacağını söyleyerek oradan ayrılır.

“Doğacak ocuğun
Oğlun,
Okarla oynama ağında;
Kızın,
Makasla kesip
Oynama vaktinde;
 lkbahar ayazı olup
At kazığının kökünde gizlenip,
 lkbahar ayazı olup
  yüz yıl boyunca

Rahat vermem yiğit" deyip yatarmış.” (Ergun M. , 2013, s. 721). Kötülüğü ortadan kaldıran ve Temelikeen Kuo'yu da yanına alan Hariacılaan Bergen doğdukları ilk dünyaları olan Ana dünyalarına doğru yola çıkar.

Hariacılaan Bergen'i babası Er Sogotoh, abisi K m s Kırıkta  ve sekiz saygın Ayılar

Aynı insanı kabul edip; sevinçle överler. Daha sonra Hariacılaan Bergen Alaasın ortasındaki sekiz dallı kutsal kayının yanına giderek Ana dünyanın iyesi olan Hotun kocakarından kendisine gelebilecek kötülükleri önlemesini, onu korumasını ister.

“Ana dünyamın iyesi,
Aan Alahsın kocakarı
Korumanı, esirgemeni
Yalvarıp diliyorum.
Dileklerle boşuna rahatsız etmezler,
İyi duanı,
Bana versen
Ne olurdu.
Yollarda geçitlerde eşlik eden,
En iyi duanı
Bana sunsan ne olurdu?
Göğsünü sütünden
Emdirip göndersen
Aynı evladım diye
Düşünmem için de iyi olurdu.
Dileklerle boşuna rahatsız etmezler.
Dualarla sıkça usandırmazlar” (Ergun M. , 2013, s. 735).

Hariacılaan Bergen başına gelebilecek kötülüklerden korunmak için yardım istediği kocakarından hayır duası alır.

“Bugünden sonra,
Yargından dizginli
Ayı han kabilesinin
Acısına duyarlı ol.
Sırtından dizginli
Gün han ulusuna
Yufka yürekli ol.
Önünde
Engel olmasın.

Arkanda da
 Engel olmasın!
 Okludan yıkılma.
 Silahlıdan kırılma.
 Acı dilli sussun.
 Kem gözlü körelsin.
 Sağ salim dönüp
 Huzurlu evini kurup
 Aile kurup
 Neslini çoğaltmaya çalış.
 Bahtın açık olsun" diye
 Hayır dua verdi.”” (Ergun M. , 2013, s. 737).

Hariacılaan Bergen’in kutsal kayın ağacının yanına gitmesi ve orada bulunan Ana Dünya iyesinden yardım istemesi, Türklerdeki kutsal hayat ağacı veya dünya ağacı figürünün bir örneğini oluşturur. Kocakarı, kayın ağacının sekiz dalının arasından göğsünü çıkarınca kahramanımız Hariacılaan Bergen aniden gidip göğsünden emer. Ardından da kahramanımıza bir kötülük gelmesin diye duasını eder:

“Önünde
 Engel olmasın.
 Arkanda da
 Engel olmasın!
 Okludan yıkılma.
 Silahlıdan kırılma.
 Acı dilli sussun.
 Kem gözlü körelsin.
 Sağ salim dönüp
 Huzurlu evini kurup
 Aile kurup
 Neslini çoğaltmaya çalış.
 Bahtın açık olsun" diye
 Hayır dua verdi.” (Ergun M. , 2013, s. 737).

Kocakarı kadının ardından kötülüğü önleme adına çabalayanlardan biri de Akbaşı kara attır. Akbaşı kara at, Hariacılaan Bergen'i gelebilecek kötülüklere karşı uyarır. Her an bir savaşa hazır olmasını bu amaçla tüm önlemlerini almasını ister. Nedeni ise; Taas Kudustay adlı bahadırın Sariadıman Kuo'yu kaçırıp Alt Dünya'ya götürmesi ve burada ona işkence yapmasıdır.

“Alt Dünyanın
Kanlı ağızlı
Kocaman elli
Kötü namı kabilelerin
Hilesine kapılabilirsin.
İşte bundan kaçın.
Yiğit yavrucağım.”
“Sariadıman Kuo zavallıyı,
Alt Dünyaya
Kaçırıp götürüp
Hayatını çekilmez yaptılar.
Yaptılar, diyorlardı.
İşte bu yüzden,
Otlı yatağına
Oturacağını sanmam.
Yay gibi kurulu ol,
Ok gibi hazır ol,
Haydi yiğit.” (Ergun M. , 2013).

Hariacılaan Bergen'i kötülüklere karşı uyarın ve ona yardım edenlerden biri de Aartık İççite'dir. Onun isteği Hariacılaan Bergen'in yol iyesini topuklamak (topukla itmek anlamında kullanılabilir) için kutsal ateşe aş vererek; on parmağını uzatıp beş parmağını vermesidir. Bu sayede Aartık İççite iyi dualarını Hariacılaan Bergen'e verip onu alkışlayacaklarını ve her geçitte onu koruyacaklarını söyler.

“Şanlı alkışlarımız,
Her geçitte
Yoldaşın olup korur.

Sekiz katlı,
 Arı beyaz göğün
 Yağmuru delinip
 Sana engel olmaz.
 Dokuz kati ı,
 Kar beyaz göğün
 Dolusu düşüp

Dondurmaz seni yiğit" deyip durmuştu.” (Ergun M. , 2013, s. 745). Burada Aartık İççe’nin Hariacılaan Bergen’den kutsal ateşe aş vermesini istemesi; Sibiry Türklerinde görülen kötü ruhlara aş verme törenini akla getirir. Verilen aş sayesinde kötü ruhlardan kendilerine zarar gelmeyeceğini düşünürler.

Kötülüğün engellenmesi ve ortadan kaldırılmasında yardım etme görevinde bulunanlardan bir diğeri de Hariacılaan Bergen’in annesi olan Uot Çolboodoy’dur. Uot Çolboodoy; oğlunun başı sıkıştığında onun yardımına koşmak için hazırda beklemektedir. Destanda geçen şu ifadeler oğlunu koruyup gözettiğini ve ona gelebilecek kötülöklere karşı tetikte olduğunu gösterir.

“Yeryüzünde engelin çıkarsa,
 Ölüm günün gelirse,
 Ben yanında olurum, diye
 Demişliğim var.
 Haydi yiğit,” (Ergun M. , 2013, s. 759).

Anne Uot Çolboodoy; oğlunun Taas Kudustay bahadırı aradığını öğrenince hemen koşup gelip Taas Kudustay’a karşı oğlunu uyarır, ona yol gösterir. Taas Kudustay’ın Kııs Sarıadıman Kuo’yu nereye saklandığını öğrendiği için bildiklerini oğluyla da paylaşır.

“Haydi.
 Silah gibi tetikte,
 Ok gibi yayda,
 Annenin sözünü dinle.
 Yiğit oğlum,” (Ergun M. , 2013, s. 759).

Uot Çolboodoy’un oğlunu koruyup kollaması ve oğlunun başına gelebilecek kötülüğü önleme çabalarından biri de oğlu ondan yardım istediğinde yol gösterici olmasıdır. Oğlu

Hariacılaan Bergen; Taas Kudustay'ın ölümsüz olduğunu anlayıp da onu yenemeyeceğini düşündüğünde annesinden yine yardım ister. Annesi daha önce de oğluna söylediği gibi yine Taas Kudustay'ın kalbinin bir kayanın dibinde olduğunu ancak bunu Hariacılaan Bergen'in bulamayacağını söyler. Hariacılaan Bergen annesinin de tavsiyesiyle akrabalarına sormak için Ayı dünyasına doğru yola koyulur. Burada sekiz dallı kutsal kayının altına gelip Ana dünyanın iyesine seslenir. Ana dünyasının iyesi Ayı Alahsın Hotun kocakarı ise içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtulması için Uot Kudustay adlı kadın şamanı bulmasını söyler.

“Sihiriyle tanınan
Dünyalardan geçersen
Tam buradan,
Uçar kanatlının
Üç kez tüy değiştirip
Vardığı yerde,
Dört ayaklının
Yolda dört kez gebe kalıp
Çoğalıp vardığı yerde,
Uot Kudustay kadın şaman diye
Birisi var diyorlar.
Beş parmak hediye,
On parmak ikramlı varıp istemeyi denesen
Nasıl olurdu" deyip durmuştu” (Ergun M. , 2013, s. 791).

Ayı Alahsın Hotun'un Uot Kudustay adlı kadın şamanın yanına giderken beş parmak hediye, on parmak ikramlı gidilmesini istemesi aynı zamanda bu kadın şamana ulaşmak için sihiriyle tanınan dünyalardan geçmesi bu kadın şamanın yeryüzünde yaşamadığını gösterir. Uot Kudustay'ı parça parça eden Hariacılaan Bergen'in karşısına bu defa da Uot Kudulu iyesi Oydom Suorun çıkar. Oydom Suorun adlı Uot Kudulu deniz iyesi Hariacılaan Bergen'den kendisi için bir ikram, hediye ister.

“Bu dünyadaki sahilime gelip
Av avlayan insanlar,
Ağzıma atarlar genelde.

On parmaklık ikramın,
 Beş parmaklık hediyen,
 Nerede yiğit?
 Ağzıma atıversene,
 Yiğit!" dediğinde
 O yarattığın et parçaları,
 Orada burada dağılmışken,
 Toplayıp alıp,
 Ağzını genişçe açınca,

Hepsini birden atıvermişti” (Ergun M. , Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, 2013, s. 799). Oydom Suorun’un Hariacılaan Bergen’den hediye istemesi; Eski Türk geleneklerinden olan kötü ruhlara saç saçmak veya kurban sunmak ki bu sayede kötü ruhtan gelebilecek kötülüğü önleme veya ortadan kaldırmanın bir göstergesidir. Burada Oydom Suorun kendisine bir hediye verilmediğinde dostluk yapmayacağını açık açık belirtir. Bunun üzerine Hariacılaan Bergen de onun ağzına daha önce öldürdüğü Uot Kudustay’ı atar, Oydom Suorun da ona Taas Kudustay’dan kurtulmasında yardımcı olması için yanına bir yılan verir.

4.5.7. KÖTÜLÜĞÜN ORTADAN KALDIRILMASININ SONUÇLARI

Er Sogotoh, Alt Dünya’dan kurtardığı yavuklusu Tunalıkaan Kuo’yu da yanına alır ve doğup büyüdüğü Ana dünyasına döner. Er Sogotoh’un Alt Dünya’ya gidip de amacına ulaşarak sağ salim dönmesi sebebiyle bütün halk toplanıp ziyafet kurulur. Er Sogotoh’un ününden korkan Üst, Orta ve Alt Dünyalılar onlara dokunamaz duruma gelirler. Kozmosu yani düzeni yeniden sağlayan kahraman Er Sogotoh avcılıkla uğraşıp büyük bir servet de elde eder.

“İşte böyle yaşarken,
 Er Sogotoh bahadır,
 Sekiz derenin başını dolaşıp,
 Dokuz çayın başını dolanıp,
 Zıpkınla elde etme,
 Avcılıkla uğraşma,
 Alışkanlığı edinmiş, meğer.

Kudretli Er Sogotoh,
 Eski halinden,
 Daha iyi olup
 Sıçrayıp kalkıp
 Derin nefes alıp
 Yanağı pembeleşip
 Dudağı kızarıp
 Dincelip ayağa kalktı.” (Ergun M. , 2013, s. 647).

Baba oğul düzenin yeniden sağlanmasının verdiği mutlulukla toy ziyafet düzenlemek için harekete geçerler. Ancak onların bu sevinçleri uzun sürmez güçlü bir fırtına yine Tunalıkaan Kuo’yu alıp götürür. Karısını kurtarmak için giden Er Sogotoh gece karısı zannederek Alaası şaman kadınla yatar ve bu kadından Hariacılaan Bergen adında bir çocuk doğar. Karısını kurtarıp yurduna dönen Er Sogotoh bu defa da oğlunun eşi Temelikeen Kuo’nun kaçırıldığını görür ve onu kurtarmak için yola koyulur. O esnada Abaası şamandan olan oğlu Hariacılaan Bergen gelir ve onun da yardımıyla Temelikeen Kuo’yu kurtarıp yurda dönerler. Yurtlarında onları akrabaları, soydaşları selamla, övgüyle karşılarlar ve otuz günde oba kurup, ev yapıp güç elde ederler. Uzun zaman bir arada huzurla yaşarlar.

“Üstten yel olup
 Esmek isteseler de,
 Onların namlarından korkup;
 Alttan rüzgâr olup
 Savrulmak isteseler de,
 Onların ünlerinden çekinip;
 Orta Dünyadan
 Sert alınılılar,
 Kalın enseliler,
 Saldırmak isterler de,
 Onların azametli adlarından
 Yaygın ünlerinden ürküp,
 Kenarından geçtikleri,

Dünyaları olmuş.” (Ergun M. , 2013, s. 725).

Hariacılaan Bergen, evlenmeyi planladığı Kııs Sariadıman Kuo'nun Taas Kudustay tarafından yer altının karanlık dünyasına götürülmesi neticesinde onu kurtarmak için her yeri alt üst eder. En son deniz iyesi Abaası oğlu Oydom Suorun, Kııs Sariadıman Kuo'yu kurtarmak için Hariacılaan Bergen'e yardım eder bu sayede Abaası oğlu Taas Kudustay'ın alt direğini sarsmayı başaran Hariacılaan Bergen onu ezip, vücudunu yarar. Bundan sonrasında Hariacılaan Bergen eş adayını da yanına alarak Ayı dünyasına gider oradan da Er Sogotoh'un yaşadığı yere ulaşır. Geleceğini öğrenen bütün halk şenlik yapıp kımız içerek eğlenmektedir. Bunu gören Hariacılaan Bergen halkına dönerek şöyle der:

“Ayağında zincirli doğmuş,
Tüyü dökük kürkü omzunda doğmuş,
Alt Dünyanın sekiz kabilesini,
Acımasızca yok edip,
Gür kara orman gibi
Geniş akrabalarımı,
Koyu kara orman gibi
Bütün halkımı,
Sırtından dizginli
Gün han uluslarını,
Kemiklerimden biri,
Sağlam oldukça
Sivri uçlu mızrağımla
Daima koruyacağım
Kara kanımdan
Bir damla kalana kadar,
Ölüm yolunu
Eldivenimle hep tıkayacağım.
Bu büyük andımı,
Tüm halkımın önünde içiyorum.”

Bundan sonra Er Sogotoh, Kömüs Kırıktay ve Hariacılaan Bergen düzeni yeniden kurup; dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı üçlü kalkanla vatanlarını savunurlar. Kötülüğü

ortadan kaldırma ve düzeni yeniden kurmanın Türk kahramanlık destanlarında birçok örneği vardır. Kahraman-alp tipinin bir taraftan yabancı hanlar tarafından yağmalanmış kabilesini ve obasını esaretten kurtarıırken bir taraftan da kaçırılıp esir edilen veya öldürülen aile fertlerinin intikamını alma düşüncesiyle hareket ettiği görülür. Sonucunda da kahraman amacına ulaşarak esaret altındaki ulusun tekrar özgürleşmesini sağlamış olur. Aynı zamanda destanda seçilen kahramanın özel olduğu ve Tanrı tarafından seçildiği düşünülebilir. Er Sogotoh destanında kahraman Er Sogotoh'un Üst Dünyalılar tarafından doğumdan hemen sonra alıp götürülmesi, eğitilmesi, isim verilmesi ve koruyup kollanması kahramanların belirli misyonlar çerçevesinde Tanrı tarafından görevlendirildiğinin bir göstergesi olabilir (Aça, 2000).

“Üst Dünyadan

Mızrak olup

Saldırmak isteseler,

Azametli adlarından

Geniş göğüslerini,

Delip deşemeyeceklerinden,

Alt Dünyadan

Soğuk yel olup esseler,

Ayaklarıyla delikleri kapattıklarından,

Onların ününden korkup

Zıpkın olup çıkmaya çekinirlerdi.” (Ergun M. , 2013, s. 817).

Başlarına gelen felaketlerden ders çıkaran baba ve oğul Üst Dünya, Orta Dünya ve Alt Dünya’da yaşayanlara karşı nasıl hareket etmeleri gerektiğini de belirlerler. Kurdukları düzeni korumak adına bundan sonra nasıl davranmaları gerektiğini belirleyip, öyle yaşamaya devam ederler.

“Orta Dünyadan

Gelen akınları

Omuzlarıyla kapatıp,

Alt Dünyadan

Mızrak olup çıkanları,

Ayaklarıyla basıp,

Yuva kurup

Yol açıp

İşte böyle yaşamışlar, meğer.” (Ergun M. , 2013, s. 819).

4.5.8. KÖTÜLÜK KATEGORİSİ: AHLAKÎ VE METAFİZİK KÖTÜLÜK

Destandaki kötülüğü bütünüyle “ahlaki kötülük” kategorisinde değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir. Er Sogotoh’un Alt Dünya’nın saldırılarına açık bir hale gelmesinde kibrinin önemli bir etkisi vardır ama buradaki mücadele, Orta Dünya’nın kahramanları üzerinden Üst Dünya ile Alt Dünya arasında yaşanmaktadır. Destanın başında Er Sogotoh’un göğe götürülüp eğitildiğinden söz edilmektedir. Gök’ün yeryüzüne gönderdiği ilk insan olan Er Sogotoh, Orta Dünya’da bilinen hayatı kurmak ve sürdürmekle görevlidir. Bu nedenle de seçilmiş ve kutludur. Alt Dünya’nın abaasları Üst Dünya’nın Orta Dünya’da bilinen düzenini kurulmasını ve insanoğlunun burada egemen olmasını istememektedir. Bu nedenle Orta Dünya’nın insanlarını, özellikle de kadınlarını yeraltına kaçırmaktadırlar. Bu noktada Er Sogotoh, çalınarak yeraltı dünyasına götürülen insan ruhlarını kurtarmak amacıyla yeraltı dünyasına inen bir şaman gibi Alt Dünya’ya inmekte, mücadele etmekte ve çalınan insanları Orta Dünya’ya geri getirmektedir. Bunu başardığında aynı zamanda Orta Dünya’daki abaasların neden olduğu kaosa son vererek düzeni yeniden kurmaktadır. Tanrı’nın yarattığı varlıkların sonlu oluşları, evrenin yetkin olmayışı Metafizik kötülük anlayışı olduğuna göre Er Sogotoh’un gönderildiği evren de yetkin değildir. Metafizik kötülük anlayışında mutlak iyilik kavramının olmadığına göstergesi Alt Dünya’nın Abaaslarının Orta Dünya insanlarına kötülük yapma peşinde olmalarıdır. Leibniz’in metaizik kötülük anlayışında Er Sogoth Tanrı’nın diğerleri arasından seçtiği en iyi evren olmasından bu evrene gönderilirken; İbn Sina’da metaizik kötülük Tanrı her şeyi yoktan var etmiştir dolayısıyla mutlak iyilik de yoktur. Öyleyse Er Sogoth destanı metafizik açıdan incelendiğinde destan kahramanımız mutlak iyilik kavramının olmadığı sonlu ve yetkin olmayan bir dünyaya gelerek yer altı abaaslarıyla mücadele eder.

Öyle biriyim ki,

Alt Dünyanın sekiz kabilesinin,

Korkunç atamanı,

Buor Burgalcın Toyon ihtiyar

Baba gibi babam var.

Burgalcın Hotun diye (Ergun M. , 2013).

Destanda yer alan diğerk bir kötölük türü de ahlaki kötölüktür. Er Sogotoh yavuklusu Tunalıkaan Kuo'yu Alt Dünyalılarından kurtarır ve Ana Dünyalarına getirir. Burada düzeni tekrar sağlayan Er Sogotoh; zıpkınla ve avcılıkla uğraşması neticesinde çok zengin olur. Ancak böylesine rahatlık ve zenginlik içinde olan Er Sogotoh ve karısı bu defa da göğü korkutmaya kalkıp gurur ve kibir duygusuna kapılırlar.

“Bulutlu göğü,

Yan bakıp bıçakla korkutup,

Açık göğü,

Kafalarını dikip odunla korkutur,

Gözleri belerip,

Nefesleri tıkanıp,

Göğüsleri kabarıp,

Gurur ve kibirle yaşarlarmış, meğerk.” (Ergun M. , 2013, s. 615).

Onların bu kibirlenmeleri neticesinde bir akşam alaca karanlıkta gökyüzünün üstü yarılır gibi olur ve nereden geldiğik anlaşılmayan bir yıldırım düşer. Er Sogotoh bu şekilde öldürölür.

“Nereden geldiğik bilinmez,

Çalkantılı yüksek ak göğün,

Üstü sanki yarılır gibi olmuş da,

Yıldırım olup düşüp,

Kırılgan eye gibi,

Ortadan kırdı.

İşte böyle,

Özgür kara ormanı,

Bir boyun geçer,

Koyu kızıl atlı,

Kudretli Er Sogotoh'u

Aniden öldürdüler.” (Ergun M. , 2013, s. 615).

Er Sogotoh, sahip olduğı iradesini kötüye kullanması sonucu kibir ve gurur duygusunun

hâkimiyetine girmiştir. Dolayısıyla destanda yer alan bu kötülük “ahlaki kötülük” türüne girer. Tanrı’nın insana verdiği iradesini iyiye ve kötüye kullanma yetisini kötüye kullanan Er Sogotoh; bu kararının sonucunda ölüme mahkûm olur. Karısı Tunalıkaan Kuo ise gökyüzüne çekilir.

Er Sogotoh’un zengin olup güç elde edince hırslarının esiri olması “ahlaki kötülük” tür ancak bunun yanında Er Sogotoh’un yavuklusunu kaçıran ve ona kötülük yapmak için pusuda bekleyen Alt Dünyanın insanı Taas Caantar Dara Buuray’ın uyuduğunu görmesi ve bu nedenle onunla savaşmak istememesi düşmanını sinsice öldürmeyi seçmediğini gösterir. Düşmanını o şekilde öldürdüğünde kendi adının kirleneceğini de düşünür çünkü o korkusuz, yiğit bir kahramandır. Gerçek kahramanın düşmanı da aynı şartlarda olmalıdır düşüncesiyle orada Taas Caantar Dara Buuray’ı öldürmez. Türk destanlarındaki kahraman yiğit modeli korkusuz ve adildir dolayısıyla düşmanını arkadan sinsice vurmak yerine dövüşerek kazanmayı tercih eder.

“Böyle uyuyan adamı,
Öyle öldürürsem,
Benim ünlü adım kirlenir,
Sinsice öldürmek,
İyi adımlı kirletir" deyip,
Bunu düşünüp,
Bu adamı öldürmeden,” (Ergun M. , 2013, s. 609).

Üst Dünyalılar tarafından eğitilip yetiştirilen ve korunan kahraman Er Sogotoh’un Alt Dünyalıların tehlikesine açık bir hale gelmesinin kahramanın ahlakının bozulmasından kaynaklandığı söylenebilir. Yurdunda düzeni kurup huzur içinde yaşarken; üstünlük duygusuna kapılması tamamen içsel gerçekleşen ahlaki bir bozulmadır. Kahramanda bu durum defalarca gerçekleşir ve her defasında da yurdu talan edilir, karısı kaçırlır ve düzeni alt üst olur. Düzenini yeniden kurmak adına düşmanlarından intikam almak için Alt Dünya’nın yolunu tutan kahraman; her defasında intikamını alır ve kazanan taraf olarak yurduna döner. Destanın sonunda Hariacılaan Bergen’in şu sözleri söylemesiyle Er Sogotoh, Kömüs Kırıktay ve Hariacılaan Bergen’in and içmesi; bundan sonra hareketlerine ve sözlerine dikkat edeceklerinin bir göstergesidir. Kahramanlar düzenlerinin defalarca bozulması ve başlarına gelen kötülüklerin etkisiyle bundan sonra

eskisi gibi olmayacaklarını da vurgulamış olurlar. Dolayısıyla and içmenin ve ölüp dirilmenin ahlaki kötülüğün sona ermesinde etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü kahraman Er Sogotoh'un ölüp dirildikten sonra olgunlaşması ve kişisel zaaflarından kurtulmasıyla "ahlaki kötülük" ün tamamen ortadan kalktığı söylenebilir. Destanın sonunda "ahlaki kötülük" ün neden olduğu karmaşa ve çatışma ortamı sona ererken; Er Sogotoh'un hırslarından kurtulması ve hep beraber and içmeleriyle düzen yeniden sağlanmış olur. (Aça, 2016, s. 1-9). Kahramanın yurdunda düzeni sağlamasıyla destan da amacına ulaşır.

"Ayağında zincirli doğmuş,
Tüyü dökük kürkü omzunda doğmuş,
Alt Dünyanın sekiz kabilesini,
Acımasızca yok edip,
Gür kara orman gibi
Geniş akrabalarımı,
Koyu kara orman gibi
Bütün halkımı,
Sırtından dizginli
Gün han uluslarını,
Kemiklerimden biri,
Sağlam oldukça
Sivri uçlu mızrağımla
Daima koruyacağım.
Kara kanımdan
Bir damla kalana kadar,
Ölüm yolunu
Eldivenimle hep tıkayacağım.
Bu büyük andımı,
Tüm halkımın önünde içiyorum." (Noo!)
İşte böyle,
Büyük andı içip (Ergun M. , 2013, s. 815).

BÖLÜM V SONUÇ

Bu çalışmada, Sibiry Türklerinden Altay, Hakas, Tıva, Şor ve Yakutlara ait seçili destan metinleri kötülük algısı bağlamında incelenmiştir. Destan metinlerinde yer alan “kötülük” kavramının metinlerde daha iyi tespit edilip yorumlanmasını sağlamak için de “kötülük” kavramı felsefi, dini, mitolojik açılardan ele alınıp yorumlanmıştır.

Sibiry Türk destanlarında yeraltı kötülüğü temsil ederken, gökyüzü doğruluğu ve iyiliği temsil eder. İnsanoğlu ise iyilik ve kötülüğün birbiriyle mücadele içinde olduğu yeryüzünde yaşamaktadır. Kötülüğün kaynağı yeraltıdır ve çatışma da bu iki kavramın birbiriyle mücadelesi neticesinde gerçekleşir. Düşman, destan kahramanını yenmek için daima hile yapma yoluna gider; çünkü kahraman karşısında her koşulda yenileceği için hile yaparak başarıya ulaşmaya çalışır. Bazı destanlarda olağanüstü niteliklere de sahip olan kötü karakter toplum tarafından acımasız ve düzenbozan olarak benimsenir. Kötülüğü ortadan kaldırma niyetinde olan destan kahramanımız, yeraltının kat be kat derinliklerine inerek orada kendine, ailesine ve yurduna kötülük yapanları alt eder. Kahramana bu yolculuğunda sadık dostu atının yanında, çeşitli sebeplerle kader birliği yaptığı kahraman alplar da yardım eder. Destan kahramanının yeryüzündeki kısmına atını bağladığı “at direği” onun gücünü temsil ederken; gökyüzündeki bölümüne Ülgen, Yer altındaki kısma ise Erlik atını bağlar. Kötülüğü ortadan kaldırmada başarılı olan destan kahramanımız, düzenini yeniden kurar, bu sayede ailesi ve yurdu huzura kavuşur.

İncelenen metinler de göstermiştir ki, Sibiry Türk destanları ağırlıklı olarak kozmos>kaos>kozmos sıralamasına göre oluşturulmuştur. Destanlar, genellikle düzenin (kozmos) ileyişinin anlatımıyla başlamakta, ardından kötülüğün neden olduğu kaostan anlatımına geçilmektedir. Bir kahramanın devreye girerek kötülüğe karşı verdiği mücadelenin anlatımıyla devam eden destanlar, kozmosun (düzenin) yeniden kuruluşunun anlatımıyla son bulmaktadırlar. Bu da göstermektedir ki Sibiry Türkleri için kötülük kaçınılmazdır. Kaçınılmaz olmakla birlikte kötülüğe karşı mücadele edilmeli ve neden olduğu düzensizlik ya da karmaşa ortadan kaldırılmalıdır. Toplum hayatı uyum ve denge üzerine kurulduğu için, kahramanların şahsında kötülüğü temsil edenlerce sarsılan ve yok edilen uyum ve denge yeniden kurulmalı, toplum hayatını yeniden düzen içerisinde sürdürmeye başlamalıdır. Başka bir deyişle kötülük geçicidir, fakat tekrar etme

ihtimali de her zaman vardır. Bu nedenle toplumlar, ortaya çıkabilecek kötülöklere karşı mücadele edebilecek bireylere sahip olmalı ve onların yetişmesini sağlayacak değeri yargılarını da canlı tutmalıdırlar. Yapılan incelemeler de göstermiştir ki Sibirya Türkleri kötölöğeri karşı karamsar değildirler ve ona teslim olmayı düşünmemektedirler. Olağanüstü özelliklere sahip olan ve genellikle ilahi güçlerin himayesinde olan kahramanların şahsında kötölöklere karşı mücadele etmeyi sürdürmüşler ve sonunda da düzeni yeniden kurmuşlardır.

Sibirya Türk destanlarının mitolojik karakterde olduğu ve mücadelelerin üst, orta ve alt dünyayı kapsar bir şekilde sürdürüldüğü bilinen bir husustur. Bu nedenledir ki kötölöklükler genellikle alt dünya kaynaklıdırlar. Alt dünyanın kötücül varlıkları, zaman zaman ortaya dünyaya çıkarak kaoslara neden olabilmekte, orta dünyanın alpları ya da bahadırlar, ilahi güçlerin de himayesiyle bunlara karşı mücadele etmektedirler. Kimi destanlarda kötölöğün orta dünya kaynaklı olduğu ve bunda da insanların ahlaki zaafalarının etkili olduğu görölmektedir. Bu da Sibirya Türk destanlarındaki kötölöklük olgusunu “ahlaki kötölöklük” kapsamında da değeriendirmeyi zorunlu kılmıştır. Tıva Türklerinin “Kağıyay Mergen” adlı destanı, bu açıdan oldukça önemlidir.

Sibirya Türk destanlarında kötölöğeri karşı yürütölen mücadelelerde olağanüstü özelliklerle donanmış bahadırların önemli bir yeri vardır. Bu bahadırlar cesaretleri, güçleri ve maharetleriyle kötölöğeri neden olanların karşısına çıkarak kötölöklükleri ortadan kaldırmaktadırlar. Yukarıda da ifade edildiği üzere, bu bahadırların kötölöğün temsilcisi olanlara (istilacı hanlar, yağmacı bahadırlar, alt dünyanın kötücül varlıkları) karşı verdikleri mücadelelerde kutsallarla ilahi güçlerin önemli bir desteği vardır. Kahramanlar, sadece bilekleriyle yüreklerine güvenmemekte, kutsallarla ilahi güçlerin de desteğini arkalarına almaktadırlar. Bu durum da Güney Sibirya Türklerinin inançları ve geleneksel dünya görüşlerinin destanlardaki yansımaları bakımından oldukça önemlidir. Güney Sibirya Türkleri, genellikle alt dünyanın kötücül varlıklarının neden olduğu kötölöklere karşı mücadelede kutsallarla ilahi güçlerin desteğinin kaçınılmaz olduğunu düşünmüşlerdir. Olağanüstü özelliklere donanmış kutlu bahadırların kötölöğün temsilcilerine karşı verdikleri mücadeleler, aynı zamanda üst dünyanın ilahi varlıkları adına verdikleri mücadeleler anlamına da gelmektedir.

İncelenen destanlardaki kötölöklüklerin genellikle ahlaki kötölöklük kategorisine girdiği

görülmüştür. Bu da Sibirya Türklerinin, kötülüğe, destanlar üzerinden ahlaki açıdan yaklaştıklarını göstermiştir. Bu durum, destanların Sibirya Türklerinin geleneksel dünya görüşlerinin ifadesindeki önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Toplumlarda davranış değişikliği oluşturma ve bireyin topluma ait olduğunu hissettirme destan metinleri üzerinden daha etkili şekilde sağlanabilir. Kültür aktarımını gerçekleştirmede önemli yeri olan destanlar yeni kuşaklara ders verici, uyarıcı nitelikler taşımaktadır. Er Sogotoh destanı veya Kangıvay-Mergen gibi idealize edilmiş destan kahramanlarının yaptığı hataların destan kahramanın yaşadığı yerde nasıl bir sonuca neden olduğu anlaşılır ve kahraman durumu düzeltmek, düzeni eski haline getirmek için her yolu dener. Kendisine bir rol model seçmek isteyen toplumlar bu kişiyi kendi içlerinden adaleti, çalışkanlığı, dürüstlüğü ve gücüyle kanıtlayacak olan kişiyi seçerler.

Destanlarda öncelikle vurgulanan kavramlardan biri birlik ve beraberlik duygusudur. Kahramanın kendisine yardım eden atı ve çeşitli sebeplerle kader birliği yaptığı bahadır dostları kötülükten kurtulmada kendisine yardımcı olurlar. Altın Sırık destanında Altın Sırık ve Altın Şappa'nın kader birliği yaptıkları ve her türlü tehlikeyi beraber göğüsledikleri görülür. Ailesinin ve obasının da yanında olduğunu bilen kahraman mücadelesine daha da güçlenerek devam eder. Sosyal davranış örneği olarak karşımıza çıkan ataya duyulan bağlılık ve saygı destanların bütününde hâkimdir.

Okul öncesi dönemden başlamak üzere eğitimin her döneminde destan kahramanlarının nasıl mücadele ettiklerini, toplumu düştüğü zor durumdan kurtarmak için neler yaptıklarını idrak eden nesiller başlarına gelen kötülükten daha kolay kurtulabilirler. Bu sayede bireyin kişilik gelişimine olumlu yön verirken, kendine güven duygusunu kazanması da sağlanabilir. Aynı zamanda eğitim planlamaları oluşturulurken destanlarımızda görülen karakterler ve olayların öne çıkarılmasıyla, gelecek nesillere kendine güvenen toplum oluşturmada örnek olunabilir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2000). Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme Ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri. *Milli Folklor*, 48, 5-16.
- Aça, M. (2011). Altay Türklerinin Destanlarındaki Ölüm Teması Üzerine Bazı Tespitler. *Bilig*, 59, 1-20.
- Aça, M. (2016). Tıva Kahramanlık Destanı Kaŋıvay Mergen'de Kötülük Sorunu. *Türkiyat Mecmuası*, 26/2, 1-9.
- Alıcı, M. (2012). *Kadim İran'da Din (Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı)*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Arslan, M. (2005). Türk Destanlarında Evren Tasarımı. Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı (Gürer Gülsevin ve Metin Arıkan, Ed.), İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 65-74.
- Aydın, M. S. (1992). *Din Felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Balkaya, A. (2012). Kozmogoni anlatılarında Dikotomik Algının Nedenselliği. *Turkish Studies*, 7/4, 987-994.
- Belek, K. (2015). Eski Türklerde At ve At Kültürü. *Gazi Türkiyat*, 16, 111-128
- Berkmen, H. (2017, Eylül). *Bilim ve Felsefe*. Retrieved Eylül 2017, <http://www.halukberkmen.net>.
- Cebeci, L. (1985). *Kuran'da Şer Problemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, M. ve Couliano, I. P. (1997). Dinler Tarihi Sözlüğü (Ali Erbaş, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dilek, İ. (2010). Sibiry Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı Ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler. *Milli Folklor*, 85, 46-56.
- Dundes, A. (2005). Folklor nedir? (G. Aydın, Çev.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Eflatun. (1989). *Phaidon*. (H. R. Atademir ve Suut K. Yetkin, Çev.) İstanbul: MEB.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Eliade, M. (2015). *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi 2*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Kabalcı Kitapevi.
- Ergun, M. (2006). *Şor Kahramanlık Destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergun, M. (2013). *Yakut Destan Geleneği Ve Er Sogotoh*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Ergun, M. ve Aça, M. (2004). *Tıva Kahramanlık Destanları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Günay, N. (1999). Tarihi Süreç Açısından Budizm Ve Öğretisi. *Araştırmalar*, 1 (1), 188-189.
- Gündüz, Ş. (2003). Maniheizm. *İslam Ansiklopedisi* 27, 575-577.
- Güngör, H. (2010). Şamanizm. *İslam Ansiklopedisi* 38, 325-328.
- h. (n.d.). Erişim: <http://www.halukberkmen.net>. 25.12.2017
- Hick, J. (1985). *Evil and the God of Love*. London: Palgrave Macmillan UK.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- Işıklar, E. (1994). *Tanrıbilim ve Felsefe Konuşmaları*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kocasavaş, Y. D. (2002). Eski Türklerde Yas Ve Ölü Gömme Adetleri. *Türkler Ansiklopedisi* 3, (67-75). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mohapatra, A. R. (1990). *Philosophy of Religion an Approach to World Religions*, New Delhi, Hindistan: Sterling Pub Private Ltd
- Naskali, E. G. (2015). *Altay Destan Maaday- Kara*. İstanbul: YKY.
- Ormsby, E. L. (2014). *Theodicy in Islamic Thought: The Dispute Over Al-Ghazali's Best of All Possible Worlds*. Princeton: Princeton University Press.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, F. (1997). *Altın Arıç Destanı*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı Yayınları.
- Pay, M. (2016). Kozmolojik Delil. *Dini Araştırmalar*. 19(48), 25-52.
- Plantinga, A. (1989). *God, freedom, and evil*. New York: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay Şşamanizmi*. (M. Ergun, Çev.) Konya: Kömen Yayınları.
- Sagan, P. D. (1982). *Kozmos Evrenin ve Yaşamın Sırları*. (R. Aşçıoğlu, Çev.), İstanbul: Altın Kitaplar.
- Seyidoğlu, B. (1998). Kültürel Bir Semol: Yılan. *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. (M. Özarslan ve Ö. Çobanoğlu, Haz.), (86-92), Ankara.
- Taş, İ. (2002). *İslam Öncesi Türk Düşüncesinde Kozmogoni Kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları.
- Taylan, N. (1994). *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*. İstanbul: İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Tokyürek, H. (2016). Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi. *Türkiyat Mecmuası*, 26 (1), 301-310.

- Türkben, Y. (2012). *İbn Sina Ve Thomas Aquinas'da Kötülük Problemi*. Ankara: Elis Yayınları.
- Uğurcan, F. Z. (2016). Altay Destanları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Weber, A. (1949). *Felsefe Ttarihi* (2 ed.). (H. V. Eralp, Çev.) İstanbul: Pulhan.
- Werner, C. (2000). *Kötülük Problemi*. (S. Umran, Çev.) İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Yaran, C. S. (1997). *Kötülük ve Teodise*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Yasa, M. (2014). *Tanrı ve Kötülük*. Ankara: Elis Yayınları.
- Yeşildal, Ü. Y. (2015). *Er Töştük Destanı*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yitik, A. İ. (2003). Hint Dinlerinde Kötülük Ve Şeytan. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 21-39.

ÖZGEÇMİŞ

30 Haziran 1986 yılında Ankara’da doğdum. 2009’da Konya Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünden mezun oldum. 2010 yılından beri Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

